

Arkiv för nordisk filologi

Utgivet genom

Göran Hallberg och Christer Platzack

under medverkan av

**Lars-Erik Edlund Lennart Elmevik Britta Orlík Frederiksen
Eyvind Fjeld Halvorsen Ann-Marie Ivars Ernst Håkon Jahr
Marita Akhøj Nielsen Mirja Saari**

Utgivet med understöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska och
samhällsvetenskapliga tidskrifter
Axel kocks fond för nordisk filologi

ISSN 0066-7668

Satt med Berling Antikva av
Rätt Satt Hård & Lagman HB, Bjärka Säby

Tryckt av
Bloms i Lund Tryckeri AB
Lund 2001

Innehåll

<i>Christopher Abram</i> , Scribal Authority in Scaldic Verse: Þórbjörn hornklofi's <i>Glymdrápa</i>	5
<i>Henric Bagerius</i> , I genusstrukturens spänningsfält. Om kön, genus och sexualitet i saga och samhälle	21
<i>Alan J. Berger</i> , <i>Heimskringla</i> is an abbreviation of <i>Hulda-Hrokkinskinna</i>	65
<i>Gunlög Josefsson</i> , Var Embla en klängranka? Om den fornnordiska skapelsemyten såsom den möter oss i Völuspá	71
<i>Riti Kroesen</i> , The great god Þórr — a war god?	97
<i>Finn Hansen</i> , Anaforisk eller determinativ funktion? Om den syntaktiske analyse af et par komplekse subjunktioner — med hovedvægt på Marius Nygaards misforståelse	111
<i>Kurt Gustav Goblirsch</i> , The Icelandic Consonant Shift in its Germanic Context	117
<i>Lorenzo Lozzi Gallo</i> , On the Interpretation of <i>ialuns</i> in the Norwegian Runic Text B 257	135
<i>Trond Trosterud</i> , The changes in Scandinavian morphology from 1100 to 1500	153
<i>Alfred Holl</i> , The inflectional morphology of the Swedish verb with respect to reverse order: analogy, pattern verbs and their key forms	193
<i>Lars Wollin</i> , Stjórn och Pentateukparafrasen. Ett samnordiskt dominikanprojekt i högmedeltiden?	221
<i>Göran Hallberg</i> , Bengt Pamp †	301
<i>L.-E. Edlund</i> , <i>G. Hallberg</i> , <i>C. Platzack</i> och <i>B. Söderberg</i> , Litteraturkrönika 2000	305
Författarna	353

CHRISTOPHER ABRAM

Scribal Authority in Skaldic Verse: Þórbjörn hornklofi's *Glymdrápa*

The seven stanzas and two half-stanzas of *dróttkvætt* verse which since Snorri Sturluson cited them as evidence in *Heimskringla* have been known as Þórbjörn hornklofi's *Glymdrápa* are preserved in sixteen manuscripts, and in a variety of textual contexts, but nowhere does the poem we refer to by this name exist in one manuscript in its entirety. Rather, the modern conception of *Glymdrápa* depends upon the work of modern editors: in particular, Finnur Jónsson's *Skjaldedigting* (1908–15) from which is derived Ernst Kock's revised edition (1946–50). Kock's work is perhaps more accurately termed a reinterpretation than a new edition, as he worked from the variants recorded by Finnur, and did not consult the manuscripts afresh (Frank 1985: 163). He accepted without reservation Finnur's stanza arrangement, for example, and this acceptance, in the case of *Glymdrápa*, has potentially far-reaching implications: it begs the question, who is responsible for this final, canonical text? Is the conception of *Glymdrápa* in its present form really that of an almost unknown ninth-century skald — its attribution to whom has been questioned (Jón Helgason 1953: 143) or does it owe its existence to Snorri or to Finnur Jónsson? Roberta Frank has examined these issues and warns that Finnur's dominance of the field creates a hermeneutic circle which can be difficult to break (Frank 1985: 162–3). To use any of the standard editions or lexical tools which facilitate the understanding of this difficult verse is to be only one step removed from Finnur's interpretation. New editors must carefully reconsider the basis upon which their choice of readings has been made, and must pay attention more closely than their predecessors — who have in general seem to have preferred readings which match most closely their preconceived notions about the nature of skaldic verse, or which enable them more easily to interpret the text — to the text as it is preserved (Kuhn 1934: 418). Rather than view a manuscript as a degraded remnant of a hypothetical

ideal text, we should perhaps regard the textual tradition of a skaldic verse as part of the text itself.

It is my contention that, in the case of *Glymdrápa*, we find signs that not merely the named participants in the transmission of this text — its ‘author’, its medieval anthologist and its modern editors — but also the unknown scribes responsible for the copying of each of the manuscripts, have all been part of a continuing process of interpretation and intervention as the poem has moved from its supposedly oral origins into textual form and then through medieval redaction and modern scholarly interpretation. In this the example of Old English verse may prove illuminating: this too is a supposedly oral literature which is nonetheless preserved thanks to literate scribes (O’Keeffe 1990: 4–6; Moffat 1992). As yet, such an approach does not appear to have been tried in Old Norse studies, although Pasternack’s statement, re-expressing O’Keeffe’s conclusions, that ‘the discursive formation of Old English manuscript verse was distinct to its era and place and did not hold the same statements about textual stability, originality, and authorship that modern book culture does, or that medieval Latin manuscript culture did,’ rings equally true for skaldic poetry (Pasternack 1997: 180). When Snorri Sturluson, as he does throughout *Skáldskaparmál* and *Heimskringla*, uses the formula ‘the poet says or said’ to introduce a skaldic verse he is making a statement determined by his cultural preconceptions: that skaldic verse is declaimed (Gade 1994). This cannot take us any closer to the original poet, however, than the texts allow us to go. I intend here to use the approach of examining the preserved texts as artefacts in order to question some of the conclusions reached about *Glymdrápa* by its previous editors.

Glymdrápa (cited from Finnur Jónsson 1908–15, B1: 20–21)

<p>1. Hilmir réð á heiði,
hjaldrseiðs, þrimu, galdra
óðr við æskimeiða
ey vébrautar, heyja,
áðr gnapsólar Gripnis
gnýstoerandi foeri
rausnarsamr til rimmu
riðviggs lagar skíðum.</p> | <p>2. Gerði glamma ferðar
gný drótt jöru Þróttar
helkannanda hlenna
hlymræks of trøð glymja,
áðr út á mar mœtir
mannskœðr lagar tanna
rœsinaðr ok rausnar
rak vébrautar nõkkva.</p> |
|---|---|

3. Hríjóðr lét hæstrar tíðar
harðráðr skipa þorðum
þoru fáks ens bleika
barnungr á lög þrungit.

ok hjalmtamiðr hilmir
holmreyðar lit olman
lindihjört fyrir landi
lundprúðr við stik bundinn.

4. Þar svát barsk at borði,
borðhólkvi rak norðan,
hlifar valdr til hildar,
hregg, döglinga tveggja,
ok allsnœfrir jofrar
orðalaust at morði
(endisk rauðra randa
rødd) dynskotum kvøddusk.

7. Ríks (Þreifsk reiddra øxa
rymr; knøttu spjor glymja)
svartskyggð bitu seggi
sverð þjóðkonungs ferðar,
þás (hugfylðra hólða)
hlaut andskoti Gauta
(høf vas söngr of svírum)
sigr (flugbeiddra vigr).

5. Háði gramr, þars gnúðu,
geira hregg við seggi,
(rauð fnýsti ben blóði)
bryngögl í dyn Sköglar,
þás á rausn fyrir ræsi
(rêð eggliuðr) seggir
— æfr gall hjørr við hlifar —
hnigu fjørvanir (sigri).

8. Menfegir bar margar
margspakr (Niðar varga
lundr vann sókn á sandi)
sandmens í bý randir,
áðr fyrir eljunprúðum
allr herr Skota þverri
lögðis eiðs af laði
lœbrautar varð floeja.

6. Grennir þrøng (at grunni)
gunnmøss fyrir haf sunnan
(sá vas gramr) ok gummum
(geðharðr) und sik jørðu,

9. Kømrat yðr né œðri
annarr konungmanna
gjøfli roemðr und gamlan
gnapstól, Haraldr, sólar.

The verses which constitute what we now call *Glymdrápa* are found in a total of sixteen manuscripts: the manuscript sigla are those used by Finnur Jónsson in volume A1 of his *Skjaldedigtning*. All manuscripts are found in Copenhagen libraries unless otherwise stated.

Heimskringla

K: Kringla transcripts (AM 35, 36, 63fol.)

F: Codex Frisianus (AM 39fol. and 45fol.)

J1: Jöfraskinna (AM 37fol.)

J2: Jöfraskinna (AM 38fol.)

Snorra Edda

R: Codex Regius (GkS 2367 4to)

W: Codex Wormianus (AM 242fol.)

T: Codex Trajectinus (Utrecht, University Library, MS no. 1374)

U: Codex Upsaliensis (Uppsala, De la Gardie 11)

748: AM 748 4to.

1eß: AM 748 II 4to.

Haralds þátrr

Flateyjarbók (GkS 1005fol.)

Fagrskinna

A: AM 303 4to

B: AM 51fol.

Óláfs saga en mesta

61: AM 61fol.

54: AM 54fol.

Bb: Bergsbók (Stockholm, Perg. fol. no.1)

Of the nine component verses extant, seven, all of the full eight-line verses, are preserved in the four chief manuscripts of *Heimskringla*, and in the same order as they appear in the edited poem. The two half-strophes, stanzas 3 and 9 in modern editions, are supplied, the former from *Fagrskinna*, *Flateyjarbók* and *Snorra Edda*, where it is quoted in *Skáldskaparmál*. The final stanza is found only in *Haralds Þátrr hárfagri* as it is preserved in *Flateyjarbók*.

Stanza 3 cannot easily be excised from a critical edition of the poem, although it presents the editor with problems, and is perhaps an unnecessary and clumsy interpolation into the *Glymdrápa* of *Heimskringla*. It is, however, attributed to Þórbjörn in *Fagrskinna*, and the conception of the scribe who wrote this manuscript of the form of the poem undoubtedly included this half-strophe, which is copied (or miscopied) together with 4/1–4 as a whole eight-line stanza. This leaves 4/5–7 isolated as a half-strophe. There are stylistic reasons why an editor would reject this interpretation of the *Fagrskinna* scribes, as well as the reluctance to choose a reading which is opposed by all the other witnesses. It is undesirable that the first word in a stanza should be MS *ok* (emended to *auk*

by Kock), when in all seven complete verses as they are preserved elsewhere, the conjunction or adverb (*oc* again in 6/5, otherwise *aðr*: 1/5, 2/5 and 8/5; *Þa er*: 5/5 and 7/5) which introduces a parenthetical statement falls with absolute regularity upon the initial word of the second *helmingr*. However, although this extra half-strophe jars in the context of the neighbouring eight-line stanzas with their patterned repetition of fifth line-initial introductions, the decision of the scribes of the writers of *Fagrskinna* (assuming, as seems likely, that their exemplar was not too dissimilar to that used by Snorri or the compiler of *Flateyjarbók*) to format the poem in this way actually displays some sensitivity to the rules of *dróttkvætt*. As demonstrated by Gade, the lines *Þar svát barsk at bordi* (4/1 or *Fagrskinna* 23/5) and *Þás á rausn fyr ræsi* (5/5 or *Fagrskinna* 25/5) fall into the same, most common category of filler of odd lines, which she identifies as type A_3^3 odd (Gade 1995: 150). Although scribal carelessness cannot be ruled out in this case, it is possible that in *Fagrskinna* we have a compiler of a historical work sufficiently versed in the *dróttkvætt* tradition that, when faced with an editorial decision, such as which of these *helmingar* belonged together, he was able to recognise common verse forms and thus make an informed decision, linking the two proximate stanzas because of their alliteration falling in the same position and deciding that 4/1 was therefore more suitable as the start of the second *helmingr* of a stanza than as the beginning of a whole new verse.

Stanza 3, however, is still unsatisfactory, albeit perhaps less so, as the opening *helmingr* of a full stanza. We rely entirely upon the reading of one manuscript — that of T, *Hriod* — to provide any alliteration in its first line, and that alliteration is suspect: all the other witnesses read *Rioðr*, which does not alliterate with either *hæstrar* or *tíðar*. It is difficult to think of a scribal error which would explain this variant occurring in one manuscript only, and the scribe of T, which usually agrees closely with R (Faulkes 1982: xxxi–iii) can therefore potentially be seen at work emending the text to create a better line of poetry. This instinct towards emendation on the part of medieval writers should make us suspicious of stanza 3 of *Glymdrápa*. All the other eight-line stanzas feature, without exception, regular alliteration: stanza 3 lacks it. As such, the editor can either explain this away as an insignificant blemish upon the poet's art, or attempt to emend it to fit the patterns established by the more correct verses attributed to the poet, as I would argue medieval writers were wont to do. As *Glymdrápa* is regarded as the earliest extant poem which exhibits all the traits of 'classical' *dróttkvætt* verse, with regular

patterns of alliteration, rhyme and caesura (Kuhn 1983: 281–3), the requirements of the metre provide a control against which to test the manuscript evidence. It is reasonable to suggest, within the context of such a conservative stylistic tradition, that any departure from these conventions in the manuscripts is the result of scribal error, rather than a deliberate literary device. In the *Fagrskinna* and *Snorra Edda* texts of stanza 3 we probably see scribes confronted by a corrupt piece of *dróttkvætt* attempting to make sense of it within their conception of what the metre entails: the writer of *Fagrskinna* notices that the stanza does not fulfil the eight-line pattern he expects, so he attempts to tack it onto a neighbouring verse. Another scribe, seeing that stanza 3 lacks alliteration, emends by adding *h* to the beginning of *Ríodr*, so that there is at least an appearance of alliteration, even if *Hríod* and *hæstrar* do not actually alliterate properly. These efforts may be unsuccessful attempts to make stanza 3 into a more respectable *dróttkvætt* verse, but they show that the scribes were at least aware of what it was they were copying. But in a modern edition of *Glymdrápa* it would seem most sensible to follow the example of the author of *Heimskringla*, and leave stanza 3 out of the main body of the text.

I would treat stanza 9, preserved in only one manuscript, with similar caution. The attraction of including this stanza, with its naming of Haraldr (9/4), in *Haralds þáttr* is understandable, but, like stanza 3, there is the strong suspicion that this verse is an addition to the ‘original’ poem. In *Flateyjarbók* stanza 9 is not named as part of *Glymdrápa*, but merely ascribed to Þórbjörn. Thus the inclusion of this half-strophe is dependent upon its proximity to other stanzas of the poem; as in the previous case, stanza 9 does not appear in its manuscript context in the same place that it has ended up in the poem’s modern edited form. It forms the first *helmingr* of an eight-line verse with 5/1–4 as the second half-strophe (Guðbrandur Vigfússon and Unger 1860: I, 572). The second half of stanza 5 is copied as the first half of another composite stanza, together with 4/5–8, and stanza 3 and 4/1–4 are joined together as in *Fagrskinna*. The compiler of *Flateyjarbók* supplied another stanza, perhaps one which he had heard attributed to the same poet, or perhaps composed a new *helmingr* himself in order to fill the gap left by the rearrangement of the verses in *Fagrskinna* or a common exemplar.

This half-strophe again looks inadequate compared to the regular classical *dróttkvætt* features of the rest of the text, although its rhyme rather than alliteration is at fault:

9. Kemr at ydr ne ædri
 annar konunga
 giofle remdr und gamlan
 gnapstol haralldr sola.

Thus runs Finnur's uncorrected edition following the manuscript. In both his corrected text and that of Kock, *konunga* is restored to *konungmanna*, following a scribal correction. This at once restores *aðalhending* to 9/2. But 9/3 requires *remdr* to rhyme with *gamlan* to provide *skothending*. Although, as Gade points out, it is not entirely clear how many of the post vocalic consonants must participate in the rhyme, *md* and *ml* do not seem adequately to possess the necessary shared phonetic quality (Gade 1995: 5–6). Of the rest of *Glymdrápa*, only 4/1 *Þar svát barsk at bordi* appears to exhibit a weakness of rhyme, but this may be rectified by ignoring the editors' normalisation and adopting the reading of F: *barðz*. Stanza 9 also features the secondary alliteration of *kemr* and *konunga* in lines 1–2, augmenting the expected standard alliterating syllables. This device is found elsewhere in the poem only at 5/1–2, where *haði* and *hregg* offer secondary alliteration.

That this stanza is the only one preserved in a single manuscript, and that it does not quite match the style of the rest of the poem, suggests that it was not part of the inherited tradition of *Glymdrápa*. The nature of the problem of skaldic authorship and the preservation of skaldic poetry means we will never know whether Þórbjörn wrote stanza 9 as part of his *Glymdrápa*. We may agree with O'Keefe that 'where variants are metrically, semantically and syntactically appropriate, the scribe has read "formulaically" and has become a participant in and a determiner of the text' (O'Keefe 1990: 191) and that this alters our conception of the very nature of skaldic poetry, which is characterised by general critical consent as 'emphatically non-anonymous' (Frank 1985: 159), but we must recognise that by removing this *helmingr* to the end of the poem Finnur Jónsson and Kock after him have done neither the poet nor the scribes a service, and have taken an unwarrantable liberty with the text.

Further evidence for the ability and willingness of scribes to enter into the process of skaldic composition may possibly be seen in stanza 2. Here, however, we see the fine line between scribal intervention and scribal error. It is a matter of editorial judgement as to which is the correct interpretation of the text. The crucial line is 2/7, *ræsi maðr til rasnar*: this is the reading of J₁, which Finnur has as his base text,

although he prefers to read *ræsinaðr*; Kock's text has *ræsinaðr auk rausnar*. The manuscripts are split between the two readings. In F and the *Snorra Edda* manuscripts which contain this verse (R, T, 748, 1eß), the reading is *naðr*. They agree with each other against the other *Heimskringla* manuscripts' *maðr*. This appears to be a simple case of scribal confusion over the number of minim strokes in *m* and *n*. Skaldic poetry does not generally respond well to a traditional stemmatic approach to textual relationships (Poole 1993: 80–1), and it is by no means clear which group of texts has been (mis)copied from the other, but we can be sure that the *naðr* group was not derived from K, which has the conventional *maðr* rune ᚱ. The scribe of this manuscript was clearly convinced of the correct reading, and this is of importance to the editor. An edition of *Skáldskaparmál* must follow the reading of the *Edda* manuscripts, and this is reflected in the interpretation of the text, as provided in Faulkes's translation: here, *ræsinaðr* is part of a kenning for 'ship', 'splendid fore-sheets-snake' (Faulkes 1987: 139). This is the interpretation Kock follows, and in the context of the *Edda*, where Snorri is discussing different kennings for the sea, it is undoubtedly the appropriate one. However, *ræsimaðr*, a perfectly ordinary prose word for a chieftain or leader, would be appropriate both semantically and syntactically (Cleasby and Vigfússon 1957, s.v. *ræsimaðr*). Ship-kennings including the element *-naðr* are uncommon, and Meissner does not list this one in his standard list of skaldic kennings (Meissner 1921), although Simek does include it in his comprehensive list of Old Norse ship terminology (Simek 1982: 231). So, in a critical edition, who is to say whether we should follow this reading, rather than that of K? Is the complex and unattested circumlocution of *ræsinaðr* automatically preferable to the ordinary prose word? Should we always prefer the more difficult reading? In a situation such as this, when two variants could equally well be explained as deliberate intervention as scribal error, and both can be given satisfactory interpretations as the poem stands, there seems little option but to print both versions and discuss the issue in the textual notes.

In Þórbjörn's *Glymdrápa*, however, the clearest indication of scribal intervention in the text comes in stanza 8. This stanza is a significant part of the poem's value as a historical source, describing as it does one of Haraldr harfagri's battles: it has been discussed historiographically in two recent articles (Weber 1994; Von See 1994). This verse is preserved in all four manuscripts of *Heimskringla*, and in *Óláfs saga en mesta*, where it is the only stanza from *Glymdrápa* to be quoted. With this lim-

ited range of redactions, it is more nearly possible to establish a textual hierarchy. Bb is derived from 54, which in turn is based on a version of *Heimskringla* that is closely related to J₁ (Ólafur Halldórsson 1993: 449). Accordingly, when J₁ departs from the other manuscripts by recording 8/5 *froðom* as *pruðum*, 54 and Bb follow this, in opposition to K, F, J₂, and 61, which appears to have been copied from a different branch of the *Heimskringla* family tree. At 8/4, we see the same thing: the scribe of J₁ has misread the tall *s* of *sandmens* for an *l*, and has probably misunderstood the *-men* element of the word, as he adds an extra *n*, changing the word from the hapax *landmens* ‘land-necklace’, to the well-attested prose word *landmenns* ‘landmen’ (that J₂, whose retention of *froðom* shows that it was not copied directly from J₁, also misreads this letter suggests that their exemplar must have been indistinct at this juncture) and 54 copies *landmens*. J₁’s miscopying of *sandmens* means that the word in position 1 of 8/4 no longer alliterates with 8/3, as it must in *dróttkvætt*, and as it does throughout the rest of the *Heimskringla* version of the poem: alliteration in odd lines falls in position 5 of the line throughout the poem with the exception of 2/1 and 8/5, where position 3 alliterates with the head-stave. This is, however, acceptable within the rules of *dróttkvætt* (Gade 1995: 4). A modern editor of the poem would undoubtedly wish to emend to restore alliteration to lines 8/3–4, especially as the scribal error is so transparent here. The scribe of 54 has already undertaken to perform such a task, however.

Recognising that 8/3–4 *sandi . . . landmenns* does not alliterate, 54 emends to read *landi . . . landmens*, in the process restoring the correct spelling of *-men*, and preserving the original necklace-imagery. He presumably chose to emend *sandi* rather than *landmens* to strengthen the alliteration of 8/3, to give *lundr van sócn at landi/ landmens*. Elsewhere in the poem, over half of the odd lines in the full eight-line strophes, 16 out of 28, feature this type of alliteration, and where this is not present, the head-stave is usually not a stressed syllable, as in all the conjunctions or prepositions introducing parenthetic clauses at the start of second *helmingar*. So, even though there is no evidence from the rest of *Óláfs saga en mesta* that the scribe of 54 knew *Glymdrápa*, he seems to have had sufficient sensitivity to the *dróttkvætt* metre actually to improve this line which arrived at his desk in a corrupted form. In fact, this one scribe is responsible, in *landmens*, for preserving a hapax legomenon in the poetic corpus, which, whilst it may well have been the poet’s original intention, would have disappeared through lax copying had it not been for the scribe of 54’s efforts at revision. Furthermore, his decision to replace

bý in the exemplar with *gný* in 8/4 cannot readily be explained as a copying error. Rather, the redactor seems to have recognised that the sense of the stanza has changed following his first emendation, and that *býr landmens* 'dwelling of the land-necklace' made less sense than *býr sandmens*, and returned to the safer option of another battle word in *gnýr*, which means 'clash' or 'din', especially of wind, waves or weapons, perhaps influenced by the phonetic proximity of *býr* 'dwelling' to *býrr* which, according to Cleasby-Vigfússon 'always denotes the wind on the sea'. It is a skilful piece of work, keeping the sort of clashing battle imagery which dominates the poem, and from which it takes its title, while at the same time making sense of a corrupt text. As far as stanza 8 is concerned, there have been at least two poets at work. Even though operating in a textual tradition which is concerned with the preservation of skaldic verse as evidential or illustrative material within a prose context, centuries after the supposed heyday of the skalds who are quoted, there were scribes who themselves were sufficiently part of the skaldic tradition to be able to 'compose' their own verse. As such, the notion of authorship within this genre must be reassessed.

Russell Poole, in perhaps the first self-conscious re-examination of skaldic editing, has stressed that this type of poetry possesses 'flexible fixity', and that it is to misunderstand the nature of the genre to imagine each text as immutable and having one uniquely viable interpretation (Poole 1993: 104–5). The textual variants of *Glymdrápa* support his assertions, but in my view his concept of 'variability' does not go far enough. He wishes to 'direct attention to the status of skaldic discourse as a social practice', but he fails to recognise that this discourse depends entirely on a scribal practice. The evidence of the 'flexible fixity' of *Glymdrápa*, where no two manuscripts preserve the same verses in the same order, and where scribes take it upon themselves to emend their exemplar, and perhaps even to invent complementary material which then becomes accreted into the textual tradition, gives a clear indication of the illusory nature of skaldic authorship. This is not to deny the importance of the named skald in the composition of the poem, but too often modern editors treat medieval scribes as troublesome intermediaries, obstacles between themselves and the author which have to be overcome with modern sophistication. This is the chief failing of the editions of Finnur Jónsson and Ernst Kock: they believe that there is a fixed, perfect text that can somehow be reclaimed. However, the scribes who used this material in their sagas or metrical treatises self-consciously altered their material to suit their needs, and the manuscripts which sur-

vive record not a single fixed text, but a series of scribal performances which form a dialectic between writers and readers of skaldic verse (and this includes editors) which continues to this day. A new edition of Þorbjörn hornklofi's *Glymdrápa* should take this into account: there is little basis other than convenience for continuing to regard the standard twentieth-century editions as valid representations of an authentic authorial intention.

Bibliography

- Bjarni Einarsson 1984: *Ágrip af Nóregskonunga Sögum. Fagrskinna — Nóregskonunga Tal*. Íslensk Fornrit 29, Hið Íslenska Fornritafélag, Reykjavík.
- Cleasby, R. and Guðbrandur Vigfússon 1957: *Icelandic-English Dictionary*. 2nd edition, Clarendon Press, Oxford.
- Faulkes, A. 1982: *Edda: Prologue and Gylfaginning*. Clarendon Press, Oxford.
- Faulkes, A. 1987: *Snorri Sturluson. Edda*. Everyman, London.
- Finnur Jónsson 1908–15: *Den norsk-islenske skjaldedigtning*. 4 vols., Kommissionen for det Arnsmagnæanske Legat, København.
- Frank, R. 1985: "Skaldic Poetry". Carol J. Clover and John Lindow (ed.) *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide*. *Islandica* 45. Cornell University Press, Ithaca, NY and London, pp. 157–96.
- Guðbrandur Vigfússon and C.R. Unger 1860–68: *Flateyrbók: En samling af norske kongesagaer med indskute mindre fortaellinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler*. 3 vols., P. T. Malling, Christiania.
- Gade, K. 1994: "On the Recitation of Old Norse Skaldic Poetry". Heicko Uecker (ed.) *Studien zum Altgermanischen: Festschrift für Heinrich Beck*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 11. De Gruyter, Berlin and New York, pp. 126–51.
- Gade, K. 1995: *The Structure of Old Norse Dróttkvætt Poetry*. *Islandica* 49. Cornell University Press, Ithaca, NY and London.
- Jón Helgason 1953: "Noregs og Islands digtning". Siguðr Nordal (ed.) *Litteraturhistorie: Norge og Island*. Nordisk kultur 8b. Bonnier, Stockholm, pp. 3–179.
- Kock, E. 1946–50: *Den norsk-isländska skaldediktningen*. 2 vols, Gleerup, Lund.
- Kuhn, H. 1934: "Die Skaldendichtung". Alfred Goetze, Wilhelm Horn and Friedrich Maurer (ed.) *Germanische Philologie: Ergebnisse und Aufgaben: Festschrift für Otto Behagel*. C. Winter, Heidelberg, pp. 19–28.
- Kuhn, H. 1983: *Das Dróttkvætt*. C. Winter, Heidelberg.
- Meissner, R. 1921: *Die Kenningar der Skalden: Ein Beitrag zur skaldischen Poetik*. Rheinische Beiträge und Hilfsbücher zur germanischen Philologie und Volkskunde 1. K. Schroeder, Bonn and Leipzig.

- Moffat, D. 1992: "Anglo-Saxon Scribes and Old English Verse". *Speculum* 67, pp. 805–27.
- O'Keeffe, K. 1990: *Visible Song: Transitional Literacy in Old English Verse*. Cambridge Studies in Anglo-Saxon England 4. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ólafur Halldórsson 1993: "Óláfs saga Trygvassonar". P. Pulsiano (ed.) *Medieval Scandinavia: an Encyclopedia*. Garland Encyclopedias of the Middle Ages 1. Garland, New York, pp. 448–9.
- Pasternack, C. 1997: "Post-Structuralist Theories: the Subject and the Text". K.O'Brien O'Keeffe (ed.) *Reading Old English Texts*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 170–91.
- Poole, R. 1993: "Variants and Variability in the Text of Egill's Höfuðlausn". R. Frank (ed.) *The Politics of Editing Medieval Texts*. AMS Press, New York, pp. 65–105.
- Von See, K. 1994: "Glymdrápa-Str. 8 — ein „methodologisches Problem“?". *Skandinavistik* 24, pp. 146–8.
- Simek, R. 1982: *Die Schiffsnamen, Schiffsbezeichnungen und Schiffskenningar im Altnordischen*. Wiener Arbeiten zur germanischen Altertumskunde und Philologie 14. Verlag Karl M. Halosar, Wien.
- Weber, G. 1994: "Zu Snorri Sturlusons Ausschöpfung der Skaldendichtung als historischer Quelle: Glymdrápa Str. 8 als methodologisches Problem". Heiko Uecker (ed.) *Studien zum Altgermanischen: Festschrift für Heinrich Beck*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 11. De Gruyter, Berlin and New York, pp. 677–85.

verse	Hælmætránga										Haralds þáttir		Fsgsráskinnna	
	J1	J2	K	F	R	T	W	U	748	Teð	Fíateyrbok	A	B	
1. 2	skids þrunu	skypz þrunu	soyoz þrunu	seðz þruno										
1. 2	galitra			at galitda										
1. 3	mæiba		melið											
1. 4	vebratar		vebratar											
1. 4	heygia		heyja											
1. 5	gripnis		gripnis											
1. 6	gnystramndi fori		gnystramndi fori	gnystramndi tén										
1. 8	rúvigs		rúvigs	rúvigs										
2. 1	Giordiz		Giordiz											
2. 2	ioRo		ioRoz	ioRoz										
2. 3	heilkaaði		heilkaNande	heilkaNandi										
2. 3	hizanna		hizanna	hizanna										
2. 4	hlynn		hlynn	hlynn										
2. 4	reks		reks	reks										
2. 4	tróð		tróð	tróð										
2. 5	adr		adr	adr										
2. 5	mæitir		mæitir	mæitir										
2. 6	skioðr		skioðr	skioðr										
2. 6	lagar		lagar	lagar										
2. 6	tanna		tanna	tanna										
2. 7	ressi maðr		ressi maðr	ressi maðr										
2. 8	nakua		nakua	nokkva										
3. 1														
3. 1														
3. 2														
3. 3														
3. 3														
3. 4														

Glymdrápa manuscript variants

verse	Hæðrskrifaðo										Haraða þátt		Fagrskrifa	
	J1	J2	K	F	R	T	W	U	748	1e6	Flateyrbok	A	B	
4. 1	þar			þarð							þars	þars	þanz	
4. 2	þarkus										þroctuir	þroctui	þroctui	
4. 3	þifar			þreGs								þilðar	þilðar	
4. 4	þueGla			þueGla										
4. 5	þusnæfir			þusnæfir							þusnæfir	þusnæfir	þusnæfir	
4. 8	það			það							það	það	það	
4. 8	þynskotum			þynskotum							þynskotum	þynskotum	þynskotum	
4. 8	þvæðr			þvæðr								þvæðr	þvæðr	
5. 1	þaði										þaði	þaði	þaði	
5. 1	þar										þar	þar	þar	
5. 1	þruðu			þruðu		þruðu		þruðu	þruðu	þruðu	þruðu	þruðu	þruðu	
5. 2	þaira þreGG uð					þruðu		þruðu	þruðu	þruðu	þruðu	þruðu	þruðu	
5. 3	þrusti			þrusti		þrusti		þrusti	þrusti	þrusti	þrusti	þrusti	þrusti	
5. 4	þryggau			þryggau		þryggau		þryggau	þryggau	þryggau	þryggau	þryggau	þryggau	
5. 4	þ					þ		þ	þ	þ	þ	þ	þ	
5. 4	þynn										þynn	þynn	þynn	
5. 6	þeGluðr			þeGluðr							þeGluðr	þeGluðr	þeGluðr	
5. 6	þeGlr										þeGlr	þeGlr	þeGlr	
5. 7	þeir										þeir	þeir	þeir	
5. 7	þenub			þenub							þenub	þenub	þenub	
5. 7	þifar										þifar	þifar	þifar	
5. 8	þionantr											þionantr	þionantr	
6. 2	þunMars			þunMars								þunMars	þunMars	
6. 4	þeGluðr			þeGluðr							þeGluðr	þeGluðr	þeGluðr	
6. 6	þolmeþpar			þolmeþpar							þolmeþpar	þolmeþpar	þolmeþpar	
6. 7	þyr			þyr							þyr	þyr	þyr	
6. 8	þtig			þtig							þtig	þtig	þtig	

Glymðrápa manuscript variants

HENRIC BAGERIUS

I genusstrukturens spänningsfält

Om kön, genus och sexualitet i saga och samhälle¹

I den isländska *Flóamanna saga*, nedskriven runt sekelskiftet 1300, finns en liten episod om motsättningar i samlivet mellan två makar. Sagan berättar hur Helga motvilligt gifts bort med den betydligt äldre Þorgils. Den unga hustrun vantrivs i äktenskapet, och vid första bästa tillfälle återvänder hon till sina föräldrar. Det är emellertid något som Þorgils under inga villkor kan acceptera. Han reser efter Helga, stegar in i hennes föräldrahem iklädd full rustning, tar henne vid handen och leder henne ut ur huset. Helgas bror vill att huskarlarna skall sätta efter paret, men fadern konstaterar lugnt att Þorgils endast hämtat tillbaka det som är hans och därvid får saken bero. Förhållandet makarna emellan är fortsatt kyligt till dess följande drama utspelas:

Frá því er sagt eitthvert sinn, at þau Þorgils ok Helga sátu úti, ok hrein hænan við hananum, en haninn leggr at henni ok berr hana, þar til er hon mæðist. Þorgils mælti: "Sér þú, Helga, sameign þeira hana ok hænu?" Helga svarar: "Hvers er þat vert?" segir hon. "Svá má vera," segir Þorgils, "annarra viðeign." Gerast nú góðar samfarar þeira. Son áttu þau Þorgils ok Helga, er Grímr glömmuðr hét.²

Det berättats att Þorgils och Helga en gång satt ute och såg en höna kackla mot en tupp, men tuppen for på hönan och red henne tills hon var utmattad. Þorgils sade: "Ser du, Helga, vad tuppen och hönan har för sig?" Helga svarade: "Vad är det med det?" "Så kan det gå", sade Þorgils, "med samvaron mellan andra." Nu blev deras samliv bättre, och Þorgils och Helga fick en son som hette Grímr glömmuðr.³

¹ Författaren vill tacka Agneta Ney och Auður Magnúsdóttir som läst manus och givit värdefulla synpunkter.

² *Flóamanna saga*, kap. 31, s. 317.

³ Översättningarna från fornisländska till svenska i artikeln är artikelförfattarens egna.

Den korta berättelsen i *Flóamanna saga* beskriver en kraftmätning, ett slags strid om bestämmanderätten över sig själv och över den andre. Helga, som tvingats in i sitt äktenskap, försöker att frigöra sig från ett manligt herravälde genom sin flykt till föräldragården, men hemifrån är stödet svagt; i sitt svar på sonens begäran om maktaktioner ger Helgas far tydligt uttryck för en uppfattning om hustrun som mannens ägodel. Helga ger dock inte upp, och Þorgils lyckas kuva hennes motstånd först sedan han tillgripit ett av mannens vassaste vapen: hotet om sexuell våld. I slaget om makt och inflytande faller mannens fysiska överlägsenhet avgörandet, och följden blir enligt sagaberättaren ett bättre samliv.

Den teckning jag skisserar utifrån sagans berättelse om Þorgils och Helga får bilda utgångspunkt för en diskussion om förhållandet mellan män och kvinnor i islänningasagorna och det medeltida isländska samhället. En gängse uppfattning inom forskningen tycks vara den att sagorna företer ett fast könsrollsmönster, där de manliga och kvinnliga könsrollerna med varsina uppsättningar föreskrifter för beteende står i motsatsförhållande till varandra.⁴ Helgas kampvilja signalerar dock något annat, och hon är dessutom inte ensam att kämpa om makten över de egna levnadsvillkoren. Den isländska sagalitteraturen uppvisar många exempel på kvinnor som ställer krav och är beredda att strida för dem. Det finns därför anledning att fundera på om sagaforskningens beskrivning av ett närmast statistiskt könsrollstänkande med män som aktiva och kvinnor som passiva är i alla stycken riktig. Min bild är delvis en annan, och i föreliggande artikel vill jag visa på ett synsätt i vilket relationen mellan män och kvinnor i såväl saga som samhälle framstår som mer dynamisk och motsättningen mellan manliga och kvinnliga beteendenormer förlorar sin skärpa.

Jag tar avstamp i ett genusteoretiskt sammanhang, och min replikpunkt är distinktionen mellan kön och genus. Kön är en biologisk kategori som markeras i att män och kvinnor skiljer sig åt i anatomiskt och fysiologiskt hänseende. Kring könen utvecklas sedan en mängd föreställningar och handlingssätt som inte är fastlagda i biologin.⁵ De är uttryck för sociokulturella kön, genus, som ringar in vad som är giltigt för män och för kvinnor. Manlighet och kvinnlighet är således konstruktioner, ett slags överenskommelser i samhället om hur genustillhörighet skall uttryckas. En genuskonstruktion är inte en gång för alla given utan står under ständig förändring. I konfrontationen mellan olika synsätt och vär-

⁴ Se t.ex. Mundal 1982, s. 350, Sawyer 1992, s. 74, Meulengracht Sørensen 1993, s. 213 och 231, och Steinsland 1997, s. 70.

⁵ Gemzöe m.fl. 1989, s. 45.

deringar skapas nämligen utrymme för förhandlingar som kan omforma föreställningar om mäns och kvinnors genus.⁶ På så vis är genuskonstruktionerna förankrade i specifika historiska situationer.⁷

En central del av genuskaraktäristiken är maktförhållandet mellan män och kvinnor. Beträffande det medeltida Island har den isländska historikern Agnes S. Arnórsdóttir visat på en genusasymmetri på områden som ekonomi och politik, där lagen gav män möjligheter till maktutövning som vida översteg kvinnors. Hon höjer dock samtidigt ett varningens finger för att lägga alltför stor vikt vid kvinnoförtryck i sagaforskningen.⁸ Det faktum att endast män hade ekonomisk och politisk auktoritet utesluter ju inte att kvinnor kunde påverka såväl ekonomiska förhållanden som politiska skeden; maktbegreppet innefattar också informellt inflytande och sträcker sig dessutom till andra sfärer.⁹ Som Agnes S. Arnórsdóttir antyder har alltså ett rent strukturalistiskt perspektiv på den isländska genusordningen svårt att fånga kvinnors faktiska möjligheter att utöva makt. Snarare krävs ett synsätt som beaktar såväl strukturens tyngd som enskilda aktörers strävanden.¹⁰ Det övergripande patriarkaliska systemet var enligt min mening på flera sätt tvingande, men inom dess ramar utvecklade genusförhandlingarna en dynamisk kraft. Utrymmet för förändringar och omformuleringar av mäns och kvinnors genuskonstruktioner var begränsat men fanns där likväl.

* * *

Min diskussion kring genuskonstruktioner och genusförhandlingar i saga och samhälle förs huvudsakligen utifrån två typer av källmaterial: islänningasagorna och den isländska lagen. Det faktum att vi har att göra med rättsliga och i synnerhet litterära källor får naturligtvis konsekvenser för materialbearbetningen. Den isländska sagalitteraturen är på många sätt intressant och till följd av ett magert utbud av andra källskrifter nära nog nödvändig som historisk källa, men det finns en rad metodiska faror att parera. Framför allt krävs en del klargöranden från forskarens sida i frågor som rör giltighet och tillförlitlighet. Inte heller den isländska lagen bör passera den källkritiska gränskontrollen utan närmare granskning.

⁶ Hagemann 1994, s. 31.

⁷ Arwill-Nordbladh 1998, s. 67.

⁸ Agnes S. Arnórsdóttir 1990, s. 8–9.

⁹ Enligt den isländska lagen hade den gifta kvinnan full bestämmanderätt över hushållet (*Grágás Konungsbók*, II, 152).

¹⁰ Scott 1986, s. 1067.

Den typ av litterära källor som behandlas i artikeln brukar benämnas islänningasagor eller ättesagor, och de ger ett panorama över ett tidig-medeltida isländskt samhälle. Valet av material kan motiveras av att islänningasagorna i stora stycken skildrar realistiskt vardagsliv. Här möter läsaren människor i alla livets skeden, och här finns också en rik flora av relationer mellan män och kvinnor att botanisera i. Huvudskälet till mitt val av genre som underlag för diskussionen är emellertid ett annat; lejonparten av sagaforskningens undersökningar av könsrollsmönster grundar sig på just islänningasagornas vittnesmål, och jag ser det därför som naturligt att mina analyser och nyanseringar av tidigare forskningsresultat genomförs utifrån samma källskrifter.

Islänningasagorna är på intet sätt ett enhetligt material, även om de har en del gemensamma strukturella drag.¹¹ Skiftande motiv och tillkomstperiod till trots har jag valt att lägga ett helhetsperspektiv på sagorna, och jag följer därmed det tillvägagångssätt vid studiet av förhållandet mellan män och kvinnor som bland andra den norske historikern Sverre Bagge förespråkar. Sagornas sammantagna bild är enligt hans mening mer trovärdig än deras enskilda kommentarer. Det betyder att när flera sagor ger intryck av ett fast handlingsmönster så kan det berätta något om den sociala verkligheten på författarens tid, även om en del fakta är inkorrekta.¹² Den jämförande blicken mellan olika sagor är därför ständigt närvarande i min diskussion.

En helhetssyn kan dock inte lösa mer än ett fåtal av de metodiska problem som ett historiskt studium av islänningasagorna skapar. En allt överskuggande fråga i forskningen kring islänningasagorna — i synnerhet vid studiet av mentaliteter och värderingar — är vilket samhälle de egentligen beskriver.¹³ Sagorna behandlar främst perioden 930–1030, som härav brukar kallas sagatiden, men de är nedskrivna långt senare, och följande frågor infinner sig då: Skildrar berättelserna sagatiden, nedskrivningstiden, tiden där emellan eller kanske alla tre tidsperioderna? Är det rentav så att de tankar och idéer som uttrycks i islänningasagorna endast kan studeras som medeltida författares föreställningar om den hedniska tiden? I dagens sagaforskning, som kännetecknas av en bred uppslutning bakom nya tvärvetenskapliga metoder utvecklade inom filologi och historisk antropologi, ställs framför allt 1200-talets samhälle i brännpunkten.¹⁴ Det är därför få om någon forskare som idag

¹¹ Andersson 1967, passim.

¹² Bagge 1992, s. 9.

¹³ Jfr Clover 1985, s. 254.

¹⁴ Meulengracht Sørensen 1992, s. 27, och 1993, s. 322–325.

hävdar att islänningasagorna ger en i alla delar riktig bild av sagatiden. Islänningasagorna tycks snarare uppfattas som utsagor om normer och mentaliteter i det samhälle där texterna nedskrevs.¹⁵ Själv har jag valt att inta ett slags mellanposition; islänningasagornas samhälle kan som den svenska historikern Birgit Sawyer formulerar det ses som "en oundviklig blandning av flera samhällen (d.v.s. av olika stadier i det isländska samhällets utveckling) av hednisk, övergångs- och kristen karaktär, i sig innefattande flera lager av olika traditioner *samt* 1200-talsföreställningar om det förflutna".¹⁶ Jag vill härigenom undvika att isolera mina iakttagelser till 1200-talets Island. Det vidgade tidsperspektivet förefaller vara intressantare, i synnerhet som grundläggande uppfattningar om män och kvinnor, manligt och kvinnligt förmodligen är att betrakta som delar av ett trögrörigt värdesystem.

Så långt tidfästningen för sagornas bild av det isländska samhället. Vad gäller det historiska värdet, sanningshalten, i deras skildringar illustrerar innebörden i själva det fornisländska ordet *saga* problemets kärna, "Fortælling om en virkelig eller opdigtet Begivenhed".¹⁷ Frågan är central: I vilken utsträckning ger islänningasagorna uttryck för tankar och värderingar som var levande i det isländska samhället? Svaret kan tyckas vara omöjligt att vaska fram, men den amerikanska sagaforskaren Carol J. Clover gör oss uppmärksamma på två olika strategier som båda kan leda vetenskapsmannen ur detta metodiska Moment 22.¹⁸ I den första betonas vikten av jämförelser med ett mer samtida historiskt källmaterial, exempelvis lagar och samtids sagor.¹⁹ Det komparativa synsättet mellan olika källtyper är emellertid inte problemfritt, då liknande tvivel om beskrivningarnas förankring i verkligheten också kan riktas mot dessa texter. I det andra tillvägagångssätt som Clover redogör för behandlar forskaren islänningasagorna som kulturella dokument, förbigår frågan om deras historicitet och fokuserar istället deras betydelse för publiken. Utgångspunkten blir då att sagornas innehåll måste ha varit socialt och kulturellt begripligt för åhörarna och läsarna och således kan säga något om tillkomsttidens och nedskrivningstidens tänkesätt.²⁰ Men också här finns risker. För historikern lurar naturligtvis faran att hans analys inte är

¹⁵ Lönnroth 1996, s. 225.

¹⁶ Sawyer 1992, s. 68. Jochens (1996a, s. 9–10) intar en liknande ståndpunkt. Jfr också Miller 1990, s. 50.

¹⁷ Fritzner 1954, III, s. 157.

¹⁸ Clover 1985, s. 254–256.

¹⁹ Jfr Agnes S. Arnórsdóttir 1990, s. 5, och Breisch 1994, s. 56.

²⁰ Jfr Meulengracht Sørensen 1980, s. 12–13, och Arwill-Nordblad 1998, s. 144.

gångbar utanför textens värld, att resultaten endast gäller sagorna och inte deras historiska sammanhang.

Jag gör ogärna ett val mellan dessa båda forskningsstrategier, även om mitt metodiska förhållningssätt onekligen ligger närmare den sist- än den förstnämnda. Den komparativa metoden har dock inte helt utelämnats; med återkommande hänvisningar till den isländska lagen har jag försökt att tydligare knyta mina slutsatser om kön, genus och sexualitet till ett medeltida isländskt samhälle.

Lagsamlingen *Grágás* finns bevarad för eftervärlden i två handskrifter, *Konungsbók* och *Staðarhólsbók*, båda nedtecknade under 1260- och 1270-talen.²¹ Deras inbördes relation är omtvistad, och här skall endast påpekas att forskare funnit såväl identiska formuleringar som tydliga avvikelser. Slutsatsen tycks dock oftast ha blivit den att texterna har en och samma förlaga.²²

Grágás har ofta anlitats för att ge sagorna en rättshistorisk infattning.²³ Det är emellertid en metod som kan kritiseras. Låt vara att *Grágás* uttalar en rättsuppfattning, men det betyder ju inte nödvändigtvis att den överensstämde med rättspraxis.²⁴ Bruket av *Grágás* som historisk källa kompliceras dessutom av att den inte är en kodifierad lagbok utan en privat lagsamling.²⁵ Det finns därför forskare som menar att islänningasagorna är att föredra framför lagarna i sökandet efter kunskap om sagatiden.²⁶ Det går för den skull inte att helt avfärda *Grágás* som historiskt källmaterial om det medeltida Island. Om inte annat så kan den ses som ett uttryck för maktens vilja och reaktioner på givna omständigheter i det egna samhället.

Här finns alltså olika ståndpunkter att välja mellan. Själv lutar jag åt det komparativa synsätt som förespråkas av bland andra den svenska historikern Agneta Breisch (numera Ney). Hon menar att det faktum att lagsamlingen innehåller stycken av varierande ålder förstärker behovet av ett jämförande perspektiv. Det är sannolikt den komparativa metoden och strävan efter förståelse för samhällsstrukturen i sin helhet som kan möjliggöra bruket av *Grágás* som historisk källa.²⁷ Ett liknande reso-

²¹ Foote 1987, s. 56. I fotnotstexten benämns de båda handskrifterna *Grágás Konungsbók* respektive *Grágás Stáðarhólsbók*.

²² Jón Viðar Sigurðsson 1993, s. 13.

²³ Se t.ex. Jochens 1993, s. 48.

²⁴ Clover 1985, s. 254–255.

²⁵ Jón Viðar Sigurðsson 1993, s. 13–14.

²⁶ Se t.ex. Jón Viðar Sigurðsson 1993, s. 276.

²⁷ Breisch 1994, s. 51–53.

nemang har tidigare förts av den ryske historikern Aron J. Gurevitj, som anser att frågan om förhållandet mellan rättsnormerna och människors beteenden endast kan besvaras genom jämförelser med andra källor. Gurevitj nämner islänningasagorna som ett i det avseendet helt unikt material.²⁸

* * *

I forskningen kring könsroller i isländsk saga och isländskt samhälle står den självägande bonden och hans hustru som portalfigurer. Endast ett fåtal studier relaterar frågan till olika åldersgrupper och sociala strata.²⁹ Skälet är förmodligen att sagalitteraturens persongalleri — åtminstone islänningasagornas — till största delen upptas av bönder och bondmoror. Könsrollsforskningen har följaktligen utgått från *Grágás* utsagor om arbetsfördelningen mellan just bonden och hans hustru:

Par er samfarar hiona ero oc scal hann ráða fyrir fe þeirra oc cavpom. Eigi er kono scyllt at eiga ibue nema hon vile. eN ef hon á ibve með honom. þa á hon at ráða bv ráðom fyrir iNan stocc. ef hon vill oc smala nyt.³⁰

När en man och en kvinna lever i äktenskap skall han råda över deras egendom och handel. Kvinnan är inte skyldig att delta i gårdsbruket om hon inte vill. Men om hon deltar i bruket med honom skall hon råda över hushållet innanför dörrtröskeln (*fyrir innan stökk*), om hon vill, och över mjölkningen.

Lagen anvisar alltså olika arbetsuppgifter för män och kvinnor, och många forskare har använt uttrycket *fyrir innan stökk* för att särskilja den gifta kvinnans verksamhetsområden och maktsfär från hennes makes.³¹ Därmed vill man ha sagt att husets domäner stod under bondhustruns herravälde och att de dagliga arbetsysslor som utfördes inomhus vilade på hennes ansvar. Det inbegrep bland annat matberedning, vadmalsproduktion och barnuppfostran. Som symbol för hustruns auktoritet tjäna-

²⁸ Gurevitj 1979, s. 137–138.

²⁹ Se Meulengracht Sørensen 1993, som beskriver förändringen av mäns och kvinnors könspositioner över ålder, men även Karras 1992, som skildrar sexualiteten bland herrar och slavar, och Auður (G.) Magnúsdóttir 1996 och 1997, som kartlägger frilleväsendet på Island under fristatstiden.

³⁰ *Grágás Konungsbók*, II, 152, s. 44.

³¹ Meulengracht Sørensen 1980, s. 24; Gaunt 1983, s. 117; Ólafía Einarsdóttir 1983, s. 229; Damsholt 1984, s. 83; Agnes S. Arnórsdóttir 1990, s. 182.; Meulengracht Sørensen & Steinsland 1990, s. 49; Sawyer 1992, s. 75; Jochens 1995, s. 117; Steinsland 1997, s. 71.

de nyckelknippan i hennes bälte.³² Mannen hade däremot till uppgift att verka *fyrir útan stökk*, utanför dörrtröskeln. Det innebar att han skulle sköta fiske och handel men också sådd, skörd, boskapsskötsel och annat gårdsarbete som utfördes utomhus.³³ Det ålåg också den självägande bonden att representera gården i samhällslivet. Hans var rätten och skyldigheten att delta i lagstiftning, rättskipning och annat beslutfattande som rörde landets eller gårdens angelägenheter. Det var mannen som förhandlade om giftermål för sina kvinnliga familjemedlemmars räkning, och det förväntades också att han skulle kunna försvara sig och sitt hushåll mot såväl verbala som fysiska angrepp.³⁴ Det fanns dock möjlighet för hustrun att överta hela gårdsstyret, exempelvis om maken befann sig på handelsresa eller tingsmöte, och hennes överenskommelser skulle då vara giltiga. Vid förhinder hade bonden också möjlighet att skicka sin hustru till tinget för att sluta ekonomiska avtal.³⁵

Utifrån lagens text om en strikt arbetsdelning mellan könen och de isländska sagornas mer eller mindre explicita uppgifter om mäns och kvinnors beteenden, har forskare försökt klarlägga manliga och kvinnliga könsroller. Vad beträffar det kvinnliga beteendemönstret måste den dansk-amerikanska historikern Jenny Jochens insats framhållas — en mängd analyser av sagalitteraturens kvinnor kommer från hennes penna. Jochens, som bland annat sökt ett förändringsperspektiv i studiet av isländska kvinnors ställning från hedendom till kristendom, menar att redan det förkristna samhället hade en patriarkalisk uppbyggnad men att diskrimineringen mot kvinnor ökade med den kristna kyrkans intåg i Norden.³⁶ De rent kvinnofientliga tongångarna blev allt tydligare när bibelns Eva, mannens fresterska, gjorde entré i islänningarnas föreställningsvärld.³⁷

Tolkningarna av sagalitteraturens kvinnoteckningar har annars varit många, och forskningen har enligt Sawyer tidigare löpt längs två olika linjer från en gemensam utgångspunkt: relationen mellan två skilda kvinnotyper i det isländska sagamaterialet.³⁸ I islänningasagorna och fornaldarsagorna, som nedskrevs på 1200- och 1300-talen men i huvudsak behandlar tiden före antagandet av kristendomen år 1000, möter

³² Meulengracht Sørensen 1980, s. 24; Gaunt 1983, s. 117; Ólafía Einarisdóttir 1985a, s. 77 och 79; Agnes S. Arnórsdóttir 1990, s. 160; Sawyer 1992, s. 75; Jochens 1995, s. 125–140.

³³ Meulengracht Sørensen 1980, s. 24–25; Jochens 1995, s. 118–120.

³⁴ Meulengracht Sørensen 1980, s. 24–25.

³⁵ Meulengracht Sørensen 1993, s. 232.

³⁶ Jochens 1995, s. 162 och 165.

³⁷ Jochens 1995, s. 164.

³⁸ Sawyer 1992, s. 64–70. Se även Agnes S. Arnórsdóttir 1990, s. 2.

läsaren en mängd självständiga och handlingskraftiga kvinnor som inte bara tar makten över sina egna levnadsvillkor utan också dominerar männen i sin omgivning, hetsar dem till hämnd och i vissa fall själva tar till vapen. I samtidssagorna, som finns samlade i manuskript från 1300-talet och beskriver det kristnade Island under 1100- och 1200-talen, står däremot kvinnorna längre bak i kulisserna och framstår ofta som skuggbilder av sina hedniska systrar. Man har alltså konstaterat en tydlig kontrast mellan hedniska och kristna kvinnor i litteraturen, och en vattendelare bland kvinnoforskare har varit ställningstagandet till huruvida denna avvikelse avspeglar en verklig förändring eller ej.³⁹

Somliga forskare har ställt sig tvivlande till autenticiteten i exempelvis islänningasagornas kvinnskildringar och uttryckt skepsis mot tanken att berättelser nedtecknade på 1200-talet skulle kunna beskriva faktiska förhållanden i 900-talets Island. De hedniska kvinnornas handlingskraft har istället betraktats som utslag för litterär konstnärlighet eller kyrklig propaganda.⁴⁰ Andra forskare har menat att det återkommande motivet med den rådiga kvinnan har en förankring i verkligheten, även om enskilda kvinnoporträtt mycket väl kan vara fiktiva. Diskrepanser mellan olika källmaterial — exempelvis lagtexterna och islänningasagorna — har förklarats som kollisioner mellan norm och verklighet, där lagen föreskriver ett visst beteende och sagorna beskriver ett annat.⁴¹ Meningsmotsättningarna om den hedniska kvinnans ställning tycks emellertid inte vara lika starka idag som under 1980-talet, och det beror möjligen på att textkritiska och antropologiska influenser i sagaforskningen förflyttat fokus från den hedniska sagatiden till det kristna samhälle i vilket sagorna nedtecknades och konsumerades.

Den manliga könsrollen har främst kartlagts av den danske litteraturvetaren Preben Meulengracht Sørensen, och han ser en militant maskulin moral som helt dominerande i det isländska samhället, där rätten och plikten att försvara sig låg hos varje enskild man.⁴² Sin åsikt söker han stöd för i den isländska litteraturen, där mycket riktigt den råa muskelstyrkan är ett av männens signa och det handgripliga våldet används som medel för att hämnas och nå uppsatta mål.

I ljuset av det manliga beteendemönstret har också den kraftfulla kvinnan givits en förklaring. Meulengracht Sørensen hävdar att den militanta maskulina moralen var så överskuggande att det kunde uppfattas

³⁹ Sawyer 1992, s. 64–65.

⁴⁰ Se t.ex. Heller 1958, s. 117, Jochens 1986, s. 49–50 och Jesch 1991, s. 190.

⁴¹ Se t.ex. Clover 1988, s. 182, och Sawyer 1992, s. 68–69.

⁴² Meulengracht Sørensen 1980, s. 25.

som en dygd för kvinnor att följa den.⁴³ Egenskaper som beslutsamhet, hårdhet och mod var därför goda även om en kvinna bar dem. På så sätt kunde bilden av en kvinna i mansroll få en positiv klang, men endast om hon hade överskridit gränsen till den manliga könsrollen för att mannen i hennes närhet inte kunde eller ville handla i enlighet med sin plikt.⁴⁴ Den norska filologen Else Mundal har framhållit övergångens komplexitet i det att de manliga och kvinnliga idealen i grunden var oförenliga. Den starka och självständiga kvinnan var visserligen attraktiv på äktenskapsmarknaden, då hon ansågs kunna vidarebefordra sina manliga egenskaper till eventuella barn i den biologiska reproduktionen, men de stridbara dragen i hennes karaktär fick inte komma till uttryck i äktenskapet. Mannen var därför tvungen, menar Mundal, att med kraft besegra sin hustru och återföra henne till det kvinnliga fält där hon hörde hemma.⁴⁵

Meulengracht Sørensen vill i likhet med Mundal göra gällande att det maskulina idealet definierades i motsättning till det feminina, vilket enligt hans mening avslöjas i den så kallade niddiktingen som finns insprängd i den isländska litteraturen och som också omtalas i lagtexter.⁴⁶ Nid (*níð*) är ett slags förolämpning, gärna uttryckt på vers och ofta med starka sexuella konnotationer.⁴⁷ Vi kan exemplifiera med en passus ur *Króka-Refs saga*, som handlar om islänningen Refrs bedrifter runt om i Norden. På Grönland hamnar han i konflikt med Þorgils Víkarskalli, som varnar sina söner för att ha något som helst samröre med Refr. Þorgils ger följande förklaring:

[...] þá er ek var á Íslandi, var hann ekki í æði sem aðrir karlar, heldr var hann kona ína niundu hverju nótt ok þurfti þá karlmanns, ok var han því kallaðr Refr inn ragi, og gengu ávallt sögur af hans fádæmum endimligar.⁴⁸

Då jag var på Island var han inte av samma natur som andra män, utan han var snarare kvinna var nionde natt och behövde då en man. Därför kallades han Refr den omanlige (*inn ragi*) och det gick alltid historier om hans makalösa egendomligheter.

⁴³ Meulengracht Sørensen 1980, s. 25, och 1993, s. 213.

⁴⁴ Meulengracht Sørensen 1993, s. 237–238.

⁴⁵ Mundal 1988, s. 24.

⁴⁶ Meulengracht Sørensen 1980, s. 24.

⁴⁷ Almqvist 1965, s. 82–83.

⁴⁸ *Króka-Refs saga*, kap. 7, s. 134.

Det svenska adjektivet *omanlig* är en översättning av fornisländskans *ragr*, som kräver en förklaring. *Ragr* eller *argr* är jämte substantivformen *ergi* starkt nedsättande ord med en sexuell grundbetydelse; den man som var *ragr* var intresserad av att spela den passiva rollen i ett homosexuellt förhållande.⁴⁹ Det var i första hand inte den homosexuella relationen i sig som väckte anstöt utan det att en man var villig att underordna sig en annan man.⁵⁰ Därmed har vi också närmast oss den betydelse av *ragr* som översatts med *omanlig*. I nidet kunde en man beskyllas för att ha utfört kvinnoarbete, låtit sig penetreras analt eller fött barn, men anklagelserna var nästan alltid symboliska och hade sällan att göra med faktiska förhållanden.⁵¹ Matlagning och barnafödande blev sinnebilder för beteenden i vilka mannen blottat egenskaper förknippade med underordning. Nid uttalades dock inte utan påföljd. Enligt den isländska lagen skulle förolämpningar som innehöll adjektivet *ragr* och participen *stroðinn* och *sorðinn* — båda med betydelserna 'impotent' eller 'analt penetrerad' — straffas med fredlöshet.⁵² Den förtalade hade även rätt att på stället döda sin belackare.⁵³

Nid kunde också riktas mot kvinnor men skall då ha haft en delvis annan betydelse. Nidforskare har hävdat att en kvinna anklagad för att vara *ørg* istället påstods vara otuktig, pervers och liderlig — egenskaper som föraktades hos kvinnor lika mycket som passivitet och feghet hos män.⁵⁴ De olika tolkningarna av manligt och kvinnligt nid är på sätt och vis illustrativa för uppfattningen att mäns och kvinnors könsroller var konträra i det isländska samhället. Meulengracht Sørensen skriver:

Vi har allerede i forbindelse med institutionen *nid* set, at en mands ære er afhængig af hans mandighed, og at mandighed kan defineres som det modsatte af kvindagtighed, altså det at en mand opfører sig som en kvinde. Forudsætningen for denne symbolik er et klart defineret skel mellem det mandlige og det kvindelige. De to køn tillægges hvert sit sæt af normer, og deres sociale anseelse afhænger af, om de opfylder disse normer. Ikke blot i biologisk og fysisk forstand skal en mand være mand og en

⁴⁹ Fritzner 1954, III, s. 27.

⁵⁰ Boswell 1980, s. 184.

⁵¹ Meulengracht Sørensen 1980, s. 24. Det finns dock vissa tecken på att våldtäkter användes mot män i det tidigskandinaviska samhället just i syfte att förödmjuka offren (Gade 1986, s. 133–134).

⁵² *Grágás Stáðarhólsbók*, 376; Fritzner 1954, III, s. 209 och 580.

⁵³ *Grágás Stáðarhólsbók*, 376.

⁵⁴ Ström 1974, s. 4; Meulengracht Sørensen 1980, s. 22.

kvinde kvinde; han og hun skal også efterleve de idealer, som kulturen sætter for deres køn.⁵⁵

I sin studie av ärebegreppet i islänningasagorna fastslår Meulengracht Sørensen att könen stod i ett komplementärt förhållande till varandra.⁵⁶ Positionerna var dock inte en gång för alla givna utan varierade beroende på i vilken fas i livet mannen och kvinnan befann sig. I relation till ära och heder gick mannen från en konkurrenssituation in i ett tillstånd kännetecknat av status quo. Som yngling var han tvingad till offensiv prestigejakt, som familjefar endast att försvara och upprätthålla det anseende som släkten redan åtnjöt. Kvinnan vandrade i motsatt riktning. Den ogifta kvinnans undergivenhet och passivitet står i skarp kontrast till den starka och viljefasta hustrun som hetsar sin make och sina söner till hämnd. Positionerna växlade sålunda, men motsatsförhållandet könen emellan bestod.⁵⁷

Forskningen kring könsrollsmönster är således praktiskt taget samstämmig; de manliga och kvinnliga könsrollerna stod i ett motsatt förhållande till varandra, samtidigt som det militanta mansidealet var så dominerande att det också kunde omfatta kvinnor. Det senare skall för övrigt ha varit förklaringen till de isländska sagornas starka kvinnoporträtt och kvinnors möjliga gränsöverskridanden från den kvinnliga könsrollen till den manliga. Övergångar i omvänd riktning tolererades dock inte. Den man som exempelvis sysselsatte sig med kvinnoarbete kunde anklagas för att vara *ragr* — omanlig i största allmänhet men kanske också villig till sexuell underordning.

* * *

Mot sagaforskningens i stort sett entydiga bild av motsatta könsroller står Clovers teori om genus i det tidigskandinaviska samhället. I artikeln *Regardless of Sex: Men, Women, and Power in Early Northern Europe* argumenterar hon för ett betraktelsesätt som väsentligt skiljer sig från den tidigare forskningens. Inledningsvis ifrågasätter Clover sina kollegers övertygelse om polariteten mellan könen. Synen på män och kvinnor

⁵⁵ Meulengracht Sørensen 1993, s. 213. Han påpekar dock att det fanns ett brett och viktigt fält inom vilket samma regler gällde för både män och kvinnor och nämner i sammanhanget hederlighet, lojalitet, klokhet, mod och gästfrihet (Meulengracht Sørensen 1993, s. 214).

⁵⁶ Meulengracht Sørensen 1993, s. 246.

⁵⁷ Meulengracht Sørensen 1993, s. 247–248.

som tillhöriga två vitt skilda kön är enligt hennes mening en modern uppfinning som inte passar in i sagornas samhällsbild. Den tidigskandinaviska människan präglades istället av ett slags enkönstänkande, där manskroppen och kvinnokroppen betraktades som varianter av en och samma biologi. 'Män' och 'kvinnor' var normativa kategorier men på in-
tet sätt biologiskt bindande.⁵⁸

Clover gör inte bara rent hus med sagaforskningens polära tvåkönsmodell. Hon tar också avstånd från tanken på specifikt manliga och kvinnliga beteendenormer. På det hela taget undviker hon att tala i termer av manlighet och kvinnlighet, då hon tror sig se att begreppen egentligen inte är knutna till mäns och kvinnors uppföranden.⁵⁹ Det fanns när allt kommer omkring inte någon utmärkande kvinnlig genusroll i det tidigskandinaviska samhället. Normen för mäns och kvinnors beteenden, genus, var densamma: "[...] there was finally just one 'gender,' one standard by which persons were judged adequate or inadequate, and it was something like masculine."⁶⁰

Clovers hypotes om en gemensam beteendenorm kan sägas vara en omtolkning av Meulengracht Sørensens analys av den isländska samhällsmoralen som militant maskulin och normgivande även för kvinnor, och just kombination mellan det maskulina idealet och den biologiska enkönsmodellen skapade enligt Clover en viss rörlighet i genussystemet:

More to the point, because the strong woman was not inhibited by a theoretical ceiling above which she could not rise and the weak man not protected by a theoretical floor below which he could not fall, the potential for sexual overlap in the social hierarchy was always present. The frantic machismo of Norse males, at least as they are portrayed in the literature, would seem on the face of it to suggest a society in which being born male precisely did *not* confer automatic superiority, a society in which distinction had to be acquired, and constantly reacquired, by wresting it away from others.⁶¹

Clover är nydanande i så måtto att hon avvisar det i stort sett statistiska könsrollsmönster som sagaforskningen hittills förfäktat. Förhandlingen om genus framstår i hennes teori som en dynamisk process, och Clovers resonemang sammanfaller på viktiga punkter med tankegångar som jag själv framfört i en artikel om sexuella relationer i en samling isländska

⁵⁸ Clover 1993, s. 63–64, 69 och 76.

⁵⁹ Clover 1993, s. 68.

⁶⁰ Clover 1993, s. 77.

⁶¹ Clover 1993, s. 78.

kungasagor.⁶² Genusförhandlingar i sagamaterialet kan på ett metaforiskt plan liknas vid strider mellan vikingar och sköldmör, dragkamper där kontrahenterna kämpar om makten och bestämmanderätten över sig själva och över den andre. Jag avser då inte i första hand makt på samhällsnivå — lagtexterna och sagorna är rörande eniga i sina uppgifter om formellt politiskt inflytande som ett rent manligt privilegium — utan den hierarkiska uppbyggnad som också tycks utmärka den mest intima relation.⁶³

En viktig förutsättning för ständigt pågående genusförhandlingar var som Clover antyder maktstrukturen i medeltidens Island, där en överordnad statsmakt saknades och mannens skicklighet i att hantera vapen var den yttersta garantin för släktens fortlevnad.⁶⁴ Maktförhållandena i det isländska samhället grundade sig ursprungligen på personliga band, och även om samhällsutvecklingen gick mot ökad social hierarkisering och maktkoncentration under 1100- och 1200-talen kom individbaserade maktrelationer att spela en viktig roll också i fortsättningen.⁶⁵ Ett belysande exempel på det aktiva idealets genomslagskraft och den enskilda människans betydelse i det isländska samhällssystemet är det faktum att en målsägare som lyckades utverka en fällande dom själv var tvungen att verkställa den.⁶⁶ Härigenom kom makt på ett mycket tydligt sätt att konstitueras på individnivå.

Också i islänningasagorna återkommer ett slags duala maktförhållanden och hierarkier som endast erbjuder två positioner: den överordnades och den underordnades. Det är framför allt uppenbart i niddiktning om män, där målet som regel är att just framställa sig själv som aktiv och överordnad och fienden som passiv och underställd.⁶⁷ Denna positionsbestämning förekommer dock inte enbart bland män. I *Brennu-Njáls saga* får läsaren följa striden mellan de två bondhustrurna Hallgerðr och Bergþóra, som båda vägrar att ge vika för den andra. Deras våldsamma konflikt blir fröet till en släktfejð som inte slutar förrän lejonparten av sagans huvudpersoner fått sätta livet till.⁶⁸ I *Svarfdæla saga* står maktspellet istället mellan en man och en kvinna. Där presenteras en närmast sadistisk kamp, i vilken Karl lyckas besegra Yngvildr först sedan han

⁶² Bagerius 1998.

⁶³ Bagerius 1998, s. 29–30.

⁶⁴ Jfr Meulengracht Sørensen 1980, s. 25.

⁶⁵ Jfr Jón Viðar Sigurðsson 1993, s. 184 och 282, och Breisch 1994, s. 30–33 och 159–160.

⁶⁶ Ólafía Einarsdóttir 1985b, s. 371 och 373; Breisch 1994, s. 29; Steinsland 1997, s. 71.

⁶⁷ Jfr Jochens 1996b, s. 388.

⁶⁸ *Brennu-Njáls saga*, kap. 35 och framåt.

avrättat hennes söner och två gånger sålt henne som slavinna.⁶⁹

Det finns förutom maktbegreppet ett annat inslag i Clovers resonemang som kan bidra till att fördjupa förståelsen för genusförhandlingar och genuskonstruktioner i litteraturen och samhället. Det är hennes förmodan om ett tidigskandinaviskt enkönstänkande. Clovers tankar kring könet bygger i huvudsak på den amerikanske historikern Thomas Laqueurs konstruktivistiska sexualitetsteorier. I boken *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud* hävdar Laqueur att vår tids uppfattning om män och kvinnor som individer av två olika kön väckte genklang först under upplysningstiden och att västvärlden dessförinnan genomtyrades av en övertygelse om könet som ett.⁷⁰ Enkönsmodellen, som Laqueur kallar den, utvecklades under antiken och stipulerade att kvinnor egentligen var män som i avsaknad av kroppslig hetta behöll de manliga könsorganen inåtvända; slidan var en inre penis, livmodern en pung och äggstockarna identifierades som testiklar.⁷¹

Ur enkönstänkandet spirade synen på kvinnan som en ofullbordad man, som tillhörande en lägre kategori av samma kön, och med tron på en gemensam biologi följde också föreställningar om möjliga övergångar från en kategori till en annan. Flickor kunde förvandlas till pojkar, och män förlora hårdheten i sina kroppar.⁷² I syfte att stabilisera kategorierna upprättades därför enligt Laqueur genuslagar, det vill säga hårda regler för beteende som gjorde mannen till man och kvinnan till kvinna; maskulinitet och femininitet blev avgörande när människor skulle föras till en kategori inom könet.⁷³ Mäns supremati och kvinnors underordning kom därför att rättfärdigas i genus och inte i biologi.

Gäller då Laqueurs teorier för det isländska samhället? Eller mer korrekt: är de giltiga för vad Clover kallar det tidigskandinaviska samhället som förmodligen utöver Island också inbegriper de svenska, norska och danska rikena? Låt oss för ett ögonblick vidga synfältet och rikta uppmärksamheten mot *Gulatingslov*, en lagsamling som var i bruk i Norge till senare hälften av 1200-talet.⁷⁴ Där står apropå nid och förolämpningar:

⁶⁹ *Svarfdæla saga*, kap. 27. Jfr Waugh 1998, s. 162–163: "One cannot help but see her [Yngvildr's] story as a battle of the sexes, a battle of two individual wills for mere domination."

⁷⁰ Laqueur 1990, s. 25.

⁷¹ Laqueur 1990, s. 4.

⁷² Laqueur 1990, s. 7.

⁷³ Laqueur 1990, s. 124–125.

⁷⁴ Bøe 1966, spalt 231 och 233.

Engi skal gera yki um annan. æða fiolmæle. þat heiter yki ef maðr mæli um annan þat er eigi ma væra. ne verða oc eigi hever verit. kveðr hann væra kono niundu nott hveria. oc hever barn boret. oc kallar gylvin.⁷⁵

Ingen skall framföra *yki* [överdrift] om en annan, eller ärekränkning. Det kallas *yki* om en man säger om en annan det som inte kan vara eller bli och inte har varit: säger att han är kvinna var nionde natt och har fött barn och kallar honom varulv.

Härav skulle vi kunna sluta oss till att en företeelse som manligt barnafödande, vilket rimligen tar sin utgångspunkt i en föreställning om en gemensam biologi för män och kvinnor, sågs som en omöjlighet i medeltidens Skandinavien. Men det finns också källor som pekar i en annan riktning, mot ett slags outtalat och dunkelt enkönstänkande. Det kan nog sägas avvika från Laqueurs modell på somliga punkter, men jag vill ändå instämma i Clovers åsikt att delar av hans teorier har bärkraft i det tidigskandinaviska — och därmed också det isländska — samhället. Här nedan skall två motiv i den isländska litteraturen diskuteras som skulle kunna åberopas som stöd för en syn på mäns och kvinnors kroppar som i grunden lika: mannen som föder barn och mannen som ammar.

Som redan nämnts förekom det att en man beskylldes för att ha fött barn. Det förstår vi av lagtexten i *Grágás* som betingar hårda straff för en sådan tillvitelse, och niddiktning av samma slag finner vi även i islänningasagorna. Beskyllningarna är dock endast symboliska; trots att det annars figurerar en rad fantastiska gestalter som vederstyggliga troll och fasansfulla gengångare i islänningasagorna finns inga exempel på gravida män. Det hindrar å andra sidan inte att det bakom anklagelserna kan ha funnits föreställningar om att män verkligen kunde vara fertila. Vi behöver bara söka oss till beskrivningar av islänningarnas tidiga religiösa föreställningsvärld, den fornnordiska mytologin, för att finna exempel på män som antingen i egen kraft eller befruktade av en annan manlig varelse föder barn. En skapelsemyt i *Gylfaginning* berättar hur kosmos utformas med olika delar av jätten Ymirs kropp och hur han ger upphov till en barnaskara; ur svetten i hans vänstra armhåla växer en man och en kvinna fram, allt medan det ena benet avlar en son med det andra.⁷⁶ Ymir personifierar alltså den mytologiske mannen som på egen hand alstrar barn.

Ur myten i *Gylfaginning* har Mundal velat utläsa en föreställning om

⁷⁵ *Gulatingsslov*, 138, s. 57.

⁷⁶ *Gylfaginning*, kap. 5 (5).

ett urtillstånd i vilket det maskulina och det feminina ännu inte separerats från varandra. Ymirs graviditet är således en konsekvens av att han besitter såväl manliga som kvinnliga biologiska funktioner, en form av androgynitet.⁷⁷ Den kvinnliga biologin försvinner dock inte ur mannens kropp bara för att rena mans- och kvinnofigurer utmejslas. Det visar det faktum att män i mytologin fortsätter att föda barn även sedan kategorierna 'män' och 'kvinnor' uppstått. Loki är förmodligen det mest namnkunniga exemplet på en man som blir befruktad. I eddadikten *Hyndluljóð* berättas hur Loki nedkom med en son efter att ha ätit ett bränt kvinnohjärta.⁷⁸ Här synes alltså mannens och kvinnans funktioner i den biologiska reproduktionen vara omkastade. I samma dikt utpekas Loki som den åttabente hästen Sleipnirs mor.⁷⁹ Konceptionen skall ha gått till så att Loki i skepnad av ett sto lät sig betäckas av hingsten Svaðilfari.⁸⁰ Vad vi ser i fallet Loki är i själva verket en mans kropp som innefattar en kvinnas biologiska funktioner. Hans tvåkönhet ger honom också möjlighet att uppträda ömsom som man, ömsom som kvinna. Han är ett slags pendlare som väljer mans- eller kvinnogestalt efter behag. Det framgår också av Oðinns smädande ord i eddadikten *Lokasenna*:

átta vetr
vartu fyr iðrð neðan
kýr mólkandi ok kona,
ok hefir þú þar <börn of> borit,
ok hugða ek þat args aðal⁸¹

átta vintrar
var du under jorden,
mjólkade kor och var kvinna,
och där har du fött barn
och det menar jag är den omanliges (*args*) natur

Samma beskyllning — att tillhöra både mans- och kvinnokretsen — drabbar Þorgils i islänningasagan *Flóamanna saga*.⁸² Den händelse som anklagelsen grundar sig på utspelas i Grönlands ödemarker, dit Þorgils, hans hustru Þorey och deras följe tvingas ta sin tillflykt efter en vådlig resa till sjöss. Under Grönlandsvistelsen föder Þorey en son, och när hon strax

⁷⁷ Mundal 1998, s. 3.

⁷⁸ *Hyndluljóð*, strof 41.

⁷⁹ *Hyndluljóð*, strof 40.

⁸⁰ *Gylfaginning*, kap. 25 (42).

⁸¹ *Lokasenna*, strof 23.

⁸² *Flóamanna saga*, kap. 25.

efter nedkomsten dödas av familjens trälar finns ingen som kan amma den nyfödde pojken. Han ser ut att gå en säker död till mötes, vilket gör Þorgils bedrövad: "[...] þykki mér mikit, ef ek má eigi honum hjálpa; skal þat nú fyrst taka til bragða at skera á geirvörtuna."⁸³ ("Det gör mig ont om jag inte kan hjälpa honom. Men jag skall göra ett försök och skära av mig ena bröstvårtan.") Så sker också, varpå blodet forsar ur hans sår. Småningom övergår dock vätskan till blodblandad mjölk, och Þorgils ger inte tappt förrän en strid ström av ren mjölk som kan livnära pojken strömmar ur hans bröst.⁸⁴ Återigen omtalas en man — i det här fallet möjligen en historisk person — vars kropp kan utveckla kvinnliga funktioner.

Berättelsen om Þorgils bottnar måhända i antikens läror om varma och kalla vätskor, där bröstmjölk ansågs vara en vitnad variant av blod. Män kunde i likhet med kvinnor få mjölk i bröstet — Aristoteles menar att en könsmogen man kunde producera ansenliga mängder — men det var ovanligt eftersom mannen i motsats till kvinnan var varm och därför hettade upp sitt överflöd av blod till sädesvätska. Kvinnans överskott förblev dock nedkyllt och kunde omvandlas från menstruationsblod till bröstmjölk.⁸⁵ Central för produktionen av semen och mjölk var alltså graden av livsvärme och inte substansen, som i grund och botten var densamma. Polariteten mellan mannens varma och kvinnans kalla vätskor kommer också till uttryck i nämnda *Gylfaginning*, där urjätten Ymir är frukten av en förbindelse mellan elden från Múspellzheimr och en våldsamt isflod från Niflheimr, den senare möjligen en sinnebild för den kvinnliga menstruationen.⁸⁶

Ett annat indicium för uppfattningen om en gemensam biologi i islänningens föreställningsvärld är den snarlika benämningen av mannens anus och kvinnans vagina.⁸⁷ I det fornisländska språket och framför allt bildspråket är parallellen mellan dessa kroppsdelar tydlig; två ord som

⁸³ *Flóamanna saga*, kap. 23, s. 288–289.

⁸⁴ I sagan berättas senare att Þorgils mjölkproduktion inte var helt ringa (*Flóamanna saga*, kap. 24).

⁸⁵ Laqueur 1990, s. 35–37; Ekenvall 1992, s. 131.

⁸⁶ *Gylfaginning*, kap. 5 (5); Linke 1992, s. 271. Linke har velat analysera de kulturella konstruktionerna av genus i de fornordiska myterna — och även i den medeltida europeiska kulturen i stort — just utifrån en reproduktionsmodell med manlig hetta och kvinnlig kyla. I den figur över Ymirs födelse som Linke återger finns förutom elden och isen även andra motsatspar som beskriver manliga respektive kvinnliga element: ljus/mörker, torka/väta, söder/norr etc. (Linke 1992, s. 269). Jochens menar dock att de isländska texterna inte ger tillräckligt starka bevis för den uppdelning som Linke gör mellan hetta och kyla som manlig respektive kvinnlig reproduktionskraft (Jochens 1996a, s. 51 och s. 254, not 11).

⁸⁷ Clover 1993, s. 76.

används för mannens anus respektive kvinnans vagina är *baugr* och *hólkr* som båda kan översättas med svenskans *ring*.⁸⁸ En liknande relation mellan kroppsdelsbeteckningar finns i latinet, där just ordet *uagina* från början tycks ha varit en skämtsam beteckning för anus.⁸⁹ Den språkliga förbistringen kring könet passar också in i Laqueurs enkönsmodell. Han menar att vissa delar av de manliga och kvinnliga könsorganen bar gemensamma namn fram till 1700-talets övergång till ett tvåköns-tänkande då de skildes åt i språket.⁹⁰

Efter en observation och analys av den i våra ögon tvekönade manskroppen i isländsk litteratur framstår antagandet om ett enkönstänkande i det isländska samhället som på intet sätt orimligt. Vi kan för den skull inte fastslå att föreställningen om könet som ett var förhärskande i det medeltida Island, och det är osäkert om den enkönsmodell som Laqueur skisserar ens är möjlig att i alla stycken applicera. Min tolkning är att könet uppfattades som flytande såtillvida att de biologiska gränserna mellan kategorierna 'män' och 'kvinnor' sågs som tänjbara. Jag har därför svårt att se hur mäns och kvinnors kön kan ha betraktats som helt olika eller "sharply divided" för att tala med Mundals ord.⁹¹

Viktig för förståelsen av genusförhandlingar och genuskonstruktioner i de isländska sagorna och det isländska samhället är uppdelningen av makten på två olika arenor, *fyrir utan stökk* och *fyrir innan stökk*, något som Clover förbiser i sin artikel. Efter mitt förmenande är det likväl här vi har nyckeln till kunskap om det isländska genussystemets uppbyggnad eftersom de båda rummen blottlägger strukturens grundprincip: mäns och kvinnors isärhållande. Dörrtröskeln kom med andra ord att bilda ett skrank mellan män och kvinnor som möjliggjorde rangordning och asymmetriska styrkeförhållanden. Mäns och kvinnors rum kom likväl inte att stå i direkt motsatsställning till varandra. Min uppfattning är att de istället var sidoordnade och hade en i stora delar gemensam betedenorm, det aktiva idealet. Jag är därför tveksam till det sätt varpå flera sagaforskare velat särskilja den inre sfären från den yttre. Metoden tycks ha varit att framkalla motsatsparet kvinnlig passivitet och manlig aktivitet för att därigenom teckna kvinnors arena mot mäns. Med niddiktningens anklagelser om passivitet och feighet i tankarna skriver Mundal:

⁸⁸ Ross 1973, s. 80–81 och 84; Heggstad, Hødnebo & Simensen 1975, s. 45 och 196.

⁸⁹ Adams 1982, s. 20 och 114–115.

⁹⁰ Laqueur 1990, s. 149–150.

⁹¹ Mundal 1998, s. 8: "In Old Norse society, where the male and the female sex and gender roles were sharply divided, androgyny is an easily understood symbol of the opposite order in society, which is chaos."

Passivity and cowardice can hardly be taken as female virtues in Old Norse society, but the female sex and gender roles would allow women to live a much more passive life than men, and they were not expected to meet the same exacting demands for action. Compared to the male sphere the female sphere can therefore be characterized as passive. Consequently, any symbol connected with the role and nature of women could symbolize passivity, which can be characterized as a neutral quality in the female sphere, but which became profoundly negative in the world of men.⁹²

Karaktäriseringen av kvinnors rum som passivt i förhållande till mäns är enligt min mening en grov förenkling som möjligen bottnar i senare tiders dikotomiska uppställning av manlig aktivitet mot kvinnlig passivitet.⁹³ Det är tvivelaktigt om det faktum att kvinnor inte tilläts delta i politik och samhällsliv kan tas till intäkt för att den inre sfären, hushållet, genomsyrades av inaktivitet eller ens betraktades som passiv. Tvärtom finns ett otal exempel på det aktiva idealets genomslagskraft bland kvinnor och dessutom en form av kvinnlig maktkamp och positionering, vilket motsäger Mundals tes om att passivitet skulle vara en neutral egenskap i kvinnorummet.

Det är med andra ord så att den inre arenan sjuder av aktivitet. Här om vittnar lagen som gav den gifta kvinnan möjlighet att om hon så önskade överta vissa delar av gårdsstyret med full bestämmanderätt.⁹⁴ Med samma stämman talar sagamaterialet. I både islänningasagorna och samtidssagorna visar hustrur prov på stor myndighet i hemmet.⁹⁵ I *Laxdæla saga* möter läsaren den kraftfulla Vigdís, som trotsar sin make Þórðrs vilja när deras intressen kommer på kollisionkurs. Hon blir en kväll uppsökt av en avlägsen släkting som huggit ihjäl en man och därför är på flykt. Vigdís lovar att hjälpa sin frände och är listig nog att låsa in honom i ett av gårdens uthus innan hon vidtalar sin make. Þórðr blir förbittrad över hustruns tilltag och menar att det kommer att dra olycka över dem. Han kan likväl inte kasta ut den objudne gästen när "hafa hurðir verit loknar eptir þessum manni" ("dörrar har varit låsta om den här mannen") som Þórðr själv uttrycker det i sagan.⁹⁶ Den symboliska nyckelknippan, bondhustruns attribut, visar sig här vara ett reellt maktredskap. Kvinnan råder *fyrir innan*

⁹² Mundal 1998, s. 4.

⁹³ Jfr Clover 1993, s. 63–64.

⁹⁴ *Grágás Konungsbók*, II, 152.

⁹⁵ Breisch 1994, s. 86. Jfr Pencak 1995, s. 53–79.

⁹⁶ *Laxdæla saga*, kap. 14, s. 32.

stokk, och mannen har att rätta sig efter hennes beslut.⁹⁷

En annan synnerligen aktiv kvinna är Þórdís, som griper till vapen i den inre sfären.⁹⁸ I *Gisla saga Súrssonar* berättas hur hon välkomnar sin brors baneman Eyjólfur vid matbordet. När Þórdís böjer sig ned för att ta upp ett skedtråg hon tappat, ser hon sin brors svärd som Eyjólfur lagt ifrån sig på golvet. Hon tar tag om fästet och sticker svärdet mot Eyjólfurs mage men råkar stöta emot bordskanten så klingan träffar honom i låret. Þórdís make Þorkr rycker genast ifrån henne svärdet och erbjuder Eyjólfur att själv bestämma böter för såret. Han tar med andra ord den sårades parti, vilket i sin tur driver Þórdís till att på stående fot begära skilsmässa. Sagan berättar också att hon aldrig mer lade sig i samma säng som Þorkr.⁹⁹

Det finns också kvinnor i sagorna som sannskyldigt träder in och age-rar i den yttre sfären. Auðr i *Laxdœla saga* har blivit förskjutet av sin make Þórðr, som genom falsk ryktesspridning påstått att hon går klädd i manskläder. När hennes bröder inte vill hämnas kränkningen tar Auðr saken i egna händer, klär sig i byxor och beger sig till Þórðrs boplat. Väl framme söker hon upp sin före detta make där han lagt sig att sova och attackerar honom med ett svärd. Skadorna blir allvarliga men Þórðr vägrar att straffa henne. Hans kommentar är att hon gjorde vad hon var tvungen att göra.¹⁰⁰

Berättelsen om Auðr är belysande för de restriktioner som följde i spåren av en rumslig uppdelning. I det isländska samhället fanns förutom regler om arbets- och maktfördelning mellan män och kvinnor också förbehåll om klädsel och utseende som av allt att döma syftade till att stabilisera kategorierna 'män' och 'kvinnor' samt att binda dem till varsina sfärer. Kvinnor tilläts exempelvis inte att gå i manskläder, bära vapen och klippa håret, och motsvarande för män var det förbjudet att klä sig i kvinnokläder. Dessa företeelser skulle enligt *Grágás* straffas med landsförvisning.¹⁰¹

Vad kan då förklara att en kvinna som Auðr kan bryta mot lagen och ge sig in på den yttre arenan utan att vare sig fördömas eller straffas? Det tycks ju istället som om hennes handling väcker offrets förståelse. Jag vill tro att Auðrs gränsöverskridande legitimeras av ett tomrum i den yttre

⁹⁷ Gaunt 1983, s. 117–118.

⁹⁸ Jfr Hildir i *Vatnsdœla saga*, kap. 44.

⁹⁹ *Gisla saga Súrssonar*, kap. 37.

¹⁰⁰ *Laxdœla saga*, kap. 35. Freydis i islänningasagan *Grœnlandinga saga*, kap. 8, är ett annat exempel på en mansklädd kvinna (se vidare Wolf 1996, s. 479).

¹⁰¹ *Grágás Konungsbók*, II, 254.

sfären, att brödernas vägran till hämnd gör hennes inträde i det mansdominerade rummet möjligt. Generellt sett tycks det vara så att kvinnan själv har möjlighet att hävda sin rätt först när mannen i hennes närhet inte kan eller vill handla efter sin plikt. Förklaringen skulle vara att en kvinnas entré i annat fall riskerar att degradera den man som är satt att värna henne.¹⁰² I belysning av det villkorliga gränsöverskridandet måste också Þórðrs försonliga kommentar förstås. Ingen skugga skall falla över Auðr, möjligen över hennes bröder som inte lyckats leva upp till det aktiva idealet på den yttre arenan och över Þórdr som attackerats av en kvinna och inte kunnat försvara sig.

Jag vill alltså påstå att både män och kvinnor i det isländska samhället ställdes mot en och samma mall av en aktiv och handlingskraftig människa. Det kan därför vara befogat att som Clover tala om ett slags "one-gender model", men det skall samtidigt framhållas att män och kvinnor placerades och agerade inom varsina verksamhetsfält.¹⁰³ Idealet och genuskonstruktionernas essens var densamma, men förutsättningen för en gemensam beteendenorm var att män och kvinnor tilldelades strikt skilda kompetensområden, det vill säga handlade på olika arenor. Däri kunde status quo upprätthållas i genusstrukturen. Som jag ser det uppstod dock en genusdynamik när begreppen *fyrir innan stökk* och *fyrir utan stökk* visade sin begränsning, när uppdelningen i en inre och en yttre arena inte räckte till för att bestämma maktpositioner och inflytande. Det bör därför ha varit just företeelser som saknade direkt koppling till någon av sfärerna som gav utrymme för genusförhandlingar mellan män och kvinnor, ett slags strider om den aktiva och maktutövande positionen. Den svenska arkeologen Elisabeth Arwill-Nordbladh menar att

det fanns arenor inom vilka kvinnor respektive män kunde differentiera sig, positionera sig och definiera sig inom den egna genuskonstruktionen, t.ex. inom textil sfär för kvinnor och stridssfär för män. Vidare kan vi anta att det fanns *friktionsytor*, där kvinnliga och manliga arenor möttes. Både vid sådana genus specifika och genusmötande arenor bör det ha funnits tillfälle för att ringa in vad som skulle vara giltigt för kvinnor och

¹⁰² Meulengracht Sørensen 1993, s. 237–238. Kvinnors rumsbyten kan också vara ett resultat av att de tvingas anta rollen av företrädare för familjen eller ätten. Deras auktoritet betingas då av den egna släktgruppens. Så är fallet i den isländska fornaldarsagan *Hervarar saga ok Heiðreks konungs*, där Hervör i egenskap av ensam arvinge iförd manskläder och med antaget mansnamn ger sig ut i strid (Clover 1986, s. 36–40; Breisch 1997, passim).

¹⁰³ Clover 1993, s. 84: "What I am suggesting is that there are one-sex systems and one-sex systems; that early northern Europe 'lived' a one-sex social logic, a one-gender model, to a degree unparalleled elsewhere in the west."

män. Därvid kunde man bekräfta överenskommelser, positionsbestämningar och positionsförändringar, tänjning och/ eller överskridande av gränser.¹⁰⁴

Genusförhandlingar tycks alltså ha varit något som också försiggick inom mans- och kvinnogrupperna, vilket även niddiktningen om män indicerar. Vad jag fortsättningsvis vill fokusera är dock friktionsytornas betydelse för genusdynamiken mellan män och kvinnor. Genom kartläggningar av de mötesplatser utanför lagens maktuppdelning där aktiva män och aktiva kvinnor rangordnade sig i samförstånd eller konfrontation, kan förhoppningsvis bilden av ett tämligen statiskt könsrollsmönster i isländsk saga och isländskt samhälle nyanseras. I det följande skall därför strålkastaren riktas mot genusförhandlingar på ett spänningsfält som visserligen saknade klart uttalade regler för maktfördelning men som ofta användes som scen för patriarkaliska styrkedemonstrationer: sexualiteten. Härigenom får vi möjlighet att studera genusformering och genuskonstruktioner ur ett aktörsperspektiv och för ett ögonblick lämna den generella diskussionen kring mäns och kvinnors genus där kategorierna 'män' och 'kvinnor' ibland kan framstå som alltför grova.¹⁰⁵ I studiet av sexualiteten som friktionsyta möter vi istället man och kvinna, två individer placerade i en förhandlingssituation där rollfördelningen inte var i förväg given.

* * *

Att studera sexualitet i islänningasagorna är inte problemfritt, då explicita skildringar av sagapersonernas sexualliv är sällsynta. Det är i stort sett endast i eufemismer som läsaren får glimtar av det erotiska spelet mellan män och kvinnor. Således måste ett studium av genusförhandlingar i sexuella relationer ackompanjeras av textanalyser och texttolkningar. Det saknas för den skull inte sexualskildringar i källorna. Under ett flor av symboler och beslöjade uttryck behandlar många islänningasagor ämnet på ett eller annat sätt. Den sexuella kraften friläggs exempelvis i sagornas återkommande släktfejder om man får tro den danske litteraturvetaren Thomas Bredsdorff. Bakom de blodiga och tragiska konflikterna ser han förutom prestationsbehov och egendomsbegär också

¹⁰⁴ Arwill-Nordbladh 1998, s. 170–171.

¹⁰⁵ Jfr Bagge 1992, s. 26.

et andet mønster af erotisk art, spontane driftsudfoldelser eller forhindringer af dem, der sætter katastrofale følger til verden for det lille samfund hvori de finder sted, sammenstød mellem regler — såvel love som sædvaner — og individuelle tilskyndelser, der går på tværs af reglerne.¹⁰⁶

Sexualiteten skall därför inte ses som en isolerad friktionsyta i relationen mellan man och kvinna. Dess återverkningar kunde sträcka sig långt utanför det intima förhållandet.

Det har framhållits att sexualiteten var ett område på vilket lagtexter i det medeltida Norden gav män och kvinnor skilda moralkodexar.¹⁰⁷ Om inte annat skall så ha varit fallet med den norska *Gulatingslov*. I dess förteckning över straffbara beskylningar mot kvinnor finns falska anklagelser om sexuell lössläppthet — att kalla en kvinna hora — medan promiskuitet saknas bland motsvarande tillvitelser mot män.¹⁰⁸ Härav kan vi enligt Bagge dra slutsatsen att män hade större möjlighet än kvinnor att ge utlopp åt sin sexuella lust. Bagge, som studerat könsförhållanden i Snorri Sturlusons *Heimskringla*, menar också att de isländska kungasagorna ger uttryck för en ideologi som påminner om det tänkande vi finner i Medelhavsländerna:

Menn skal være aktive, modige og aggressive, både på det seksuelle og andre områder, mens kvinner skal være passive, ærbare og dydige, i en grad som gjør at selv den minste antydning til erotisk oppmuntring blir gjenstand for streng straff, hvis den blir offentlig kjent.¹⁰⁹

Samma vittnesmål ger islänningasagorna, anser Meulengracht Sørensen; på den sexuella spelplanen måste såväl gifta som ogifta kvinnor förhålla sig passiva.¹¹⁰ Det skall med andra ord ha varit så att kvinnor i sexuella förhållanden förväntades avvika från den gemensamma normen av aktivitet och inta den underordnades plats. Att denna plötsliga positionsförändring i så fall genomfördes utan protester är föga troligt. Det var snarare upplagt för genuskonflikter, i synnerhet som sexualiteten skall ha varit det enda område som fordrade den gifta kvinnans passivitet.¹¹¹

Alla sexuella relationer i islänningasagorna har emellertid inte karak-

¹⁰⁶ Bredsdorff 1971, s. 124.

¹⁰⁷ Bagge 1992, s. 12–14.

¹⁰⁸ *Gulatingslov*, 196.

¹⁰⁹ Bagge 1992, s. 13.

¹¹⁰ Meulengracht Sørensen 1993, s. 235. Under kristen tid kom också ansvarsbördan för att sexuella kontakter skapades att överföras från männen till kvinnorna i det isländska samhället (Jochens 1995, s. 77).

¹¹¹ Jfr Meulengracht Sørensen 1993, s. 235.

tären av envig om makt och inflytande. I flera fall konstateras endast att en sexuell förbindelse pågår eller har pågått. Ibland värderas också förhållandet. Det kan exempelvis heta att "Samfarar þeira Høllu ok Brodd-Helga váru góðar" ("Samlivet mellan Halla och Brodd-Helgi var gott") och av det kan vi nog sluta oss till att det sexuella umgänget löpte friktionsfritt.¹¹² Men det finns flera tillfällen då det sexuella spelet skapar en strid mellan män och kvinnor. Utgången är som regel densamma — männen triumferar. Deras sexualdrift tycks härska över kvinnornas, särskilt när den manliga sexualiteten tar sig uttryck som röjer ett behov av att dominera. Vi kan i sammanhanget erinra oss Þorgils och Helgas äkten-skapliga tvist som finns återgiven i artikelns inledning. Där lyckas Þorgils kuva sin hustrus motstånd sedan han hotat henne med sexuellt våld.

Det finns också andra episoder i sagamaterialet som visar hur mannen dikterar sexualitetens villkor. Hallfreðr vandræðaskáld i *Hallfreðar saga* uppsöker sin ungdomskärlek Kolfinna på fåbodvallen, där hon arbetar tillsammans med andra kvinnor. Hon är gift med bonden Gríss, vilket inte hindrar Hallfreðr från att uppvakta henne. Kolfinna ber honom söka sig nattkvarter någon annanstans, men Hallfreðr är orubblig; han och hans följe tänker stanna på vallen över natten:

Nú stiga þeir af hestum sínum, ok um kveldit, er þeir váru mettir, sagði Hallfreðr: "Þat ætla ek mér, at liggja hjá Kolfinnu, en ek lofa félögum mínum at breyta sem þeir vilja." Þar váru fleiri sel, ok er svá sagt, at hverr þeira fengi sér konu um nóttina. En er þau kómu í sæng, Hallfreðr ok Kolfinna, spyrr hann, hversu mart væri um ástir þeira Gríss. Hon kvað vel vera.¹¹³

Nu stiger de av sina hästar, och om kvällen när de var mätta sade Hallfreðr: "Jag tänker ligga hos Kolfinna och jag har lovat mina män att göra som de vill." Där fanns många fåbodar, och så är berättat att var och en av männen fick en kvinna den natten. När Hallfreðr och Kolfinna kom i säng, frågade han hur mycket kärlek det var mellan henne och Gríss. Hon sade att det stod väl till med den saken.

Kvinnans vaga protester hjälper således inte. Hallfreðr har bestämt sig, och inte ens Kolfinnas försäkran om att det står väl till med kärleken mellan henne och hennes make rubbar hans beslut, snarare tvärtom. Motivet bakom hans handling förefaller nämligen vara dubbelt. Hans åtrå för Kolfinna ger en del av förklaringen, men hatet till hennes make

¹¹² *Vápnfirðinga saga*, kap. 3, s. 28.

¹¹³ *Hallfreðar saga*, kap. 9, s. 180–181.

spelar också en viktig roll. Det ser vi av ett antal nidvisor om Griss som han kväder under nattens lopp.¹¹⁴ I könsakten kan Hallfredr därför uppnå två mål; dels stillar han sitt sexuella begär, dels förnedrar han sin fiende genom att utnyttja dennes hustru. Ur denna synvinkel får den erotiska kampen mellan Hallfredr och Kolfinna ytterligare en dimension. Kvinnan blir en bricka i maktspelet mellan två män, och det sexuella övergreppet syftar till att demonstrera förövarens överlägsenhet och hans makt över den andres egendom, kvinnan.¹¹⁵

Det faktum att sexuella relationer i islänningasagorna ofta innehåller ett stort mått av manlig dominans kan förklaras av mäns rädsla att bli betraktade som passiva och därmed omanliga. Det skall dock framhållas att den manliga sexualitetens supremati inte är absolut, även om det sexuella inflytandet ofta vilar hos män. Lagstiftningens antydningar om sexuell passivitet för kvinnor till trots, omtalar islänningasagorna ett flertal kvinnor som lyckas behärska och styra män genom ett sexuellt maktövertag. Det gäller inte minst i hot om uteblivet sexuellt umgänge, som är en vanlig maktstrategi för sagornas kvinnor.¹¹⁶

Förutsättningen för maktdemonstrationer och kraftmätningar av det här slaget var som jag ser det genuskonstruktioner som föreskrev handlingskraft för både män och kvinnor och en genusstruktur som tillät förhandlingar och positionsbestämningar på områden som inte klart kunde sorteras under mansfären eller kvinnosfären. Det kunde i sin tur leda till att rådslagen om sexuell inflytande utvecklades till regelrätta sammandrabbningar, strider om makten över den egna och den andres sexualitet. Det förstår vi av bland andra två episoder i *Brennu-Njáls saga* respektive *Svarfðœla saga* där såväl kvinnan som mannen aktivt deltar i förhandlingen om genus.

Paradexemplet på en kamp om det sexuella inflytandet finns i *Brennu-Njáls saga*. Där utspelas ett triangeldrama som brukar uppmärksammas i sagaforskningens sexualitetsanalyser, inte minst på grund av berättelsens detaljbeskrivningar.¹¹⁷ Den manliga huvudrollen spelas av islänningen Hrútr, och handlingen kretsar kring hans relationer till den norska änkedrottningen Gunnhildr och den blivande hustrun Unnr.

¹¹⁴ *Hallfredar saga*, kap. 9.

¹¹⁵ Också i samtidssagorna och fornaldarsagorna förekommer hämnd och ärekränkning genom våldtäkt av fiendens hustru (Agnes S. Arnórsdóttir 1990, s. 153; Hamer 1996, s. 62).

¹¹⁶ Se t.ex. Þorgerdr i *Eyrbyggja saga*, kap. 46, Þórhildr i *Bjarnar saga Híttdœlakappa*, kap. 18 och Helga in fagra i *Gunnlaugs saga ormstungu*, kap. 11.

¹¹⁷ *Brennu-Njáls saga*, kap. 2–8. Den sexuella förbindelsen mellan Hrútr och Gunnhildr diskuteras i bl.a. Dronke 1981, s. 5–11, och Jochens 1995, s. 73–75 och 1996b, s. 376–378.

Den märkliga historien tar sin början med Hrútrs och Unnr's förloving på Island. Deras bröllop måste dock skjutas på framtiden, då Hrútr tvingas resa till Norge för att utkräva ett arv. Väl där inbjuds han till gästning av änkedrottning Gunnhildr, som bestämt sig för att ta sig an hans sak. Redan här får vi en vink om hur förhållandet mellan Hrútr och Gunnhildr kommer att gestalta sig. Initiativet tas av änkedrottningen, och skall vi tro Hrútrs reskamrat Qzurr tolererar hon inga invändningar. När Gunnhildrs sändebud framfört inbjudan säger Qzurr till Hrútr:

Svá lizk mér, frændi, sem nú muni vit hafa gort ráð okkat, þvi at ek kann skapi Gunnhildar: jafnaskjótt sem vit viljum eigi fara til hennar, mun hon reka okkr ör landi, en taka fé okkat allt með ráni; en ef vit fõrum til hennar, þá mun hon gera okkr slíka soemð sem hon hefir heitit.¹¹⁸

Nu, frände, ser det ut som om vårt beslut redan vore fattat, för jag känner Gunnhildrs sinnelag. I samma stund som vi vägrar att fara till henne kommer hon att driva oss ut ur landet och beröva oss all vår egendom. Men om vi far till henne kommer hon att visa oss den heder som hon har lovat.

Hrútr och hans följe uppsöker därför änkedrottningen i Konungahella och får ett varmt mottagande. Gunnhildr förser Hrútr med vackra kläder och uppmanar honom att träda inför kung Haraldr gráfeldr och begära en plats i hirden. Så gör han också och tack vare hennes rekommendationer blir han upptagen i kungens följe. Efter utnämningen ber Gunnhildr en tjänare att ledsaga islänningarna till hennes hem och bjuda dem på festmåltid, och när sällskapet träder in i änkedrottningens vackert smyckade stensal anvisas Hrútr plats i högsätet. Då Gunnhildr senare anländer vill han resa sig och hälsa henne, men hon hejdar honom med orden: "Sit þú, [...] ok skalt þú jafnan þessu sæti halda, þá er þú ert í boði mínu."¹¹⁹ ("Sitt du, [...] den här platsen skall alltid vara din, så länge du gästar mitt hem.") Sedan sätter hon sig ned och dricker tillsammans med Hrútr. Vad som händer därefter beskriver sagan som följer:

Ok um kveldit mælti hon: "Þú skalt liggja í lopti hjá mér í nótt, ok vit tvau saman." "Þér skuluð slíku ráða," sagði hann. Síðan gengu þau til svefns, ok læsti hon þegar loptinu innan; ok sváfu þau þar um nóttina. En um morguninn fóru þau til drykkju, ok allan hálfan mánuð lágu þau þar tvau ein í loptinu. Þá mælti Gunnhildr við þá menn, er þar vóru: "Þér

¹¹⁸ *Brennu-Njáls saga*, kap. 3, s. 12–13.

¹¹⁹ *Brennu-Njáls saga*, kap. 3, s. 15.

skuluð engu fyrir týna nema lifinu, ef þér segið nokkurum frá um hagi
vára Hrúts.¹²⁰

Och om kvällen sade hon: "Du skall ligga i loftet hos mig i natt, vi två tillsammans." "Ni bestämmer om sådant", sade han. Sedan gick de till sängs och hon låste genast loftet inifrån. Där sov de om natten. Morgonen därpå fortsatte de att dricka, och halva månaden låg de två för sig själva i loftet. Gunnhildr sade då till de män som befann sig i närheten: "Ni skall inte mista något mindre än livet om ni berättar för någon om Hrúts och mitt förhållande."

Att Gunnhildr ikläder sig rollen av initiativtagare råder det inget tvivel om. Hon tar kontroll över Hrúts rättsliga ärende, hans kläder, hans besök hos kungen och slutligen också hans kropp.¹²¹ En trolig förklaring till hennes dominans är att hon i egenskap av änkedrottning står över Hrútr i rang och dessutom överglänsar honom i politiskt och ekonomiskt inflytande. Gunnhildrs maktövertag markeras också i hennes sätt att tala; ett yttrande som "Du skall ligga i loftet hos mig i natt" har karaktären av ett militärt kommando som kräver fullständig lydnad. Men hon undviker väl att märka att styra sin kärlekspartner inför öppen ridå. Hon tycks istället introducera ett slags skenspel, i vilket Hrútr skall framstå som den överordnade. Han tilldelas hennes plats i högsätet — en i högsta grad symbolisk placering — och när änkedrottningen senare anländer till gästabudet uppmanar hon honom att förbli sittande. Hon sätter sig själv vid Hrúts sida men låter honom av allt att döma behålla den förnämsta platsen.

Möjligen skall också Gunnhildrs hot om repressalier mot den som yppar något om det sexuella förhållandet betraktas som en strategi i hennes bedrägliga underordning. Den engelska litteraturvetaren Ursula Dronke menar att ett sådant tabubeläggande var nödvändigt för en kvinna i Gunnhildrs position.¹²² Jag håller det för troligt att änkedrottningens försök till mörkläggnings — liksom hennes vilja till skenbar underkastelse i stort — kan tolkas så att det i förstör sker i omsorg om Hrútr och hans ställning som man. Som vi tidigare konstaterat var den isländska maktstrukturen dual såtillvida att den endast erbjöd två posi-

¹²⁰ *Brennu-Njáls saga*, kap. 3, s. 15.

¹²¹ Jfr Dronke 1981, s. 6. En annan änkedrottning som på ett liknande sätt söker sexuell kontroll över en man är svenskan Sigríðr in stórráða i kungasagan *Óláfs saga Tryggvasonar* (Bagerius 1998, s. 30–31).

¹²² Dronke 1981, s. 7. På den punkten är dock inte hela sagalitteraturen samstämmig. I kungasagorna förekommer flera änkor, däribland två drottningar, som uppmanligen åtnjuter viss sexuell frihet (Bagge 1992, s. 13; Bagerius 1998, s. 34–35).

tioner, en överordnad och en underordnad. Det fanns alltså en uppenbar risk att Hrútr skulle bli betraktad som omanlig om hans vilja till underordning och hans beroendeställning till änkedrottningen blev kända. Betydelsen av omgivningens bedömningar och åsikter skall inte underskattas i ett samhälle som utgjordes av små enheter med stark social kontroll som följd.¹²³ Vad beträffar Gunnhildr kunde hon däremot tillåta sig att i hänsyn till sin älskare för syns skull spela den passives roll, så länge hon hade det verkliga inflytandet och styrde leken.

Vilken den bakomliggande orsaken till änkedrottningens skenbara underordning än må vara så misslyckas spelet på den punkten att rykten om Gunnhildrs och Hrútrs asymmetriska förhållande kommer i svang. När Hrútr under ett sjöslag hugger ihjäl en fiende, faller en av hans egna stridskämpar följande kommentar: "Bæði er nú, Hrútr, at þú høggr stórt, enda átt þú mikit at launa Gunnhildi."¹²⁴ ("Du ger nu stora hugg, Hrútr, men du har också mycket att tacka Gunnhildr för.") Orden kan tyckas vara oskyldiga, men under ytan ligger säkerligen ett ifrågasättande av Hrútrs manlighet och självständighet. Att som Hrútr kapitulera inför Gunnhildr och låta henne diktera sexualitetens villkor — han säger ju själv att hon får bestämma över deras sexuella samliv — måste också ha inneburit att han vandrade farligt nära gränsen till *ergi*, omanlighet. Insatsen i deras sexuella spel var med andra ord hög, vilken dock skulle vägas mot de fördelar han kunde utvinna av förhållandet.

Hrútr lever en tid hos kung Haraldr gráfeldr i högönsklig välmåga men blir efterhand alltmer tystlåten. På Gunnhildrs direkta fråga om vad som tynger honom svarar han att han längtar hem, men änkedrottningen nöjer sig inte med det svaret. Hon tror att Hrútr har en kvinna på Island, något som på sätt och vis är sant — han är fortfarande förlovad med Unnr — men som han själv förnekar. Det är egentligen först i det läget som Hrútrs och Gunnhildrs genusförhandling övergår i en sexuell kamp. Dittills har änkedrottningen helt dominerat i deras relation, och Hrútr har accepterat att stå under hennes inflytande. Nu ser vi dock tendenser till uppror och strid; Hrútr vill dra sig ur förhållandet samtidigt som Gunnhildr vägrar att ge upp makten över honom.¹²⁵ Hon låter honom visserligen resa, men vid deras avsked avtäckar hon också ett vapen i kampen om inflytandet och bestämmanderätten över Hrútrs sexualitet — *magin*:

¹²³ Meulengracht Sørensen 1993, s. 208.

¹²⁴ *Brennu-Njáls saga*, kap. 5, s. 18.

¹²⁵ Den utlevande kvinnliga sexualiteten tycks ofta framkalla rädsla och obehagskänslor hos män i de isländska sagorna (Jochens 1995, s. 164; Waugh 1998, s. 172).

Hon leiddi hann á einmæli ok mælti til hans: "Hér er gullhringr, er ek vil gefa þér" — ok spennti á hönd honum. "Marga gjöf góða hefi ek af þér begit," segir Hrútr. Hon tók hendinni um háls honum ok kyssti hann ok mælti: "Ef ek á svá mikit vald á þér sem ek ætla, þá legg ek þat á við þik, at þú megir engri munúð fram koma við konu þá, er þú ætlar þér á Íslandi, en fremja skalt þú mega vilja þinn við aðrar konur. Ok hefir nú hvárki okkat vel: þú trúðir mér eigi til málsins," Hrútr hló at ok gekk í braut.¹²⁶

Hon ledde honom till enskilt samtal och sade till honom: "Här är en guldring som jag vill ge dig" — och drog den på hans arm. "Mången god gåva har jag tagit emot av dig", sade Hrútr. Hon lade armen om hans hals, kysste honom och sade: "Om jag har så stor makt över dig som jag tror, så lägger jag det på dig att du inte skall kunna tillfredsställa din lust med den kvinna som du har valt åt dig på Island. Men hos andra kvinnor skall du kunna få din vilja fram. Och nu har ingen av oss varit god: du ville inte anförtro dig åt mig." Hrútr skrattade och gick därifrån.

Svartkonstens makt över sexualiteten är ett återkommande tema i flera av de isländska sagagenrerna, och att utläsa av islänningasagorna utfördes den huvudsakligen av kvinnor.¹²⁷ Gunnhildrs förbannelse skall därför inte ses som unik, även om dess följder kan förefalla underliga.¹²⁸ När Hrútr återvänt till Island gifter han sig med Unnr, men "fått var um með þeim Hrúti um samfarar" ("det blev inte mycket med samlivet mellan Hrútr och henne") som sagan uttrycker det.¹²⁹ Slutligen uppsöker Unnr sin far Mjörðr och först då blottas problemet:

"Ek vilda segja skilit við Hrút, ok má ek segja þér, hverja sök ek má helzt gefa honum. Hann má ekki hjúskaparfar eiga við mik, svá at ek mega njóta hans, en hann er at allri náttúru sinni annarri sem inir vöskustu menn." "Hversu má svá vera?" segir Mjörðr, "ok seg enn gørr." Hon svarar: "Þegar hann kemr við mik, þá er hórund hans sva mikit, at hann má

¹²⁶ *Brennu-Njáls saga*, kap. 6, s. 20–21.

¹²⁷ Jfr Ross 1973, s. 92. Föreställningar om ett samspel mellan kvinnlig trolldom och sexuella handlingar var också levande i det övriga Nordeuropa under medeltiden (Morris 1991, s. 175).

¹²⁸ En liknande episod finner vi i *Kormáks saga*, kap. 6, där Þórveigs förbannelse gör Kormákr sexuellt likgiltig. *Eyrbyggja saga* berättar om den trollkunniga och svartsjuka änkan Katlas begär efter den unge Gunnlaugr. När hennes sexuella inviter gång efter annan avvisas lyckas hon få ynglingen halvt ihjälslagen med hjälp av magiska konster (*Eyrbyggja saga*, kap. 16; se även Jochens 1996b, s. 378–379). Ett undantag i den kvinnliga dominansen utgör en friare till den unga Helga som försöker vinna hennes kärlek genom att rista kärleksrunor. Han saknar dock den rätta kunskapen och orsakar istället sjukdom (*Egils saga Skalla-Grimssonar*, kap. 72).

¹²⁹ *Brennu-Njáls saga*, kap. 6, s. 22.

ekki eptirlæti hafa við mik, en þó höfum vit bæði breytni til þess á alla vegu, at vit mættim njótask, en þat verðr ekki. En þó áðr vit skilim, sýnir hann þat af sér, at hann er í œði sínu rétt sem aðrir menn."¹³⁰

"Jag vill skilja mig från Hrútr och jag skall berätta för dig vad jag mest har emot honom. Han kan inte älska med mig så jag kan njuta av honom, även om han är skapt som den tappreste av män." "Hur kan det komma sig?" säger Mjörðr. "Säg rent ut." Hon svarar: "Så fort han rör vid mig sväller hans lem så mycket att han inte kan tillfredsställa sin lust hos mig, fastän vi båda försöker på alla sätt att ha samlag — men det blir inte något. Och innan vi skiljs åt visar han likväl att han är likadant skapad som andra män."

Genom sin förbannelse fortsätter alltså Gunnhildr att utöva den sexuella makten över Hrútr även efter det att en annan kvinna tagit hennes plats. Vi kan se vissa likheter med förhållandet mellan Hallfredr vandræðaskáld och Kolfinna. Där är det sexuella inflytandet en markör för en mans övermakt över en annan, och på samma sätt visar Gunnhildr genom sina ord en stridsvillighet mot den för henne okända kvinnan på Island. Hon vägrar att se sig besegrad och brädad av "den andra", och hennes attack riktar sig därför specifikt mot Hrútrs och Unnr's sexuella relation, dock inte mot vare sig hans eller hennes sexualliv i stort. Därför kan också änkedrottningens förutsägelser om att Hrútr skall ha framgång hos andra kvinnor besannas; enligt *Laxdæla saga* blev han senare far till inte mindre än sexton söner och tio döttrar.¹³¹

Hrútrs oförmåga till samlag har också givits en annan förklaring, som flyttar blicken från kvinnans makt till mannens maktlöshet. Dronke menar att Gunnhildr's erotiska inflytande över honom snarare har att göra med psykologi än magi: "The power she has over him is not that of an external magic; it operates through his physical nature and his memory."¹³² Liknande tankegångar har framförts av Bredsdorff, som menar att man inte behöver vara magiker för att förstå resultatet av änkedrottningens förbannelse. Potens i olovliga och impotens i lovliga förhållanden existerar även utanför magins värld.¹³³

Hur det än må vara med det magiska inslaget i Hrútrs fysiska tillstånd så får problemen i makarnas äktenskapliga samliv fatala konsekvenser. De leder inte bara till skilsmässa mellan Hrútr och Unnr utan också till

¹³⁰ *Brennu-Njáls saga*, kap. 7, s. 24.

¹³¹ *Laxdæla saga*, kap. 19

¹³² Dronke 1981, s. 9.

¹³³ Bredsdorff 1971, s. 85.

egendomstvister och i förlängningen en räckta blodiga mansdråp. I dess upphov, Hrútr och Gunnhildrs sexuella strid, ser vi med andra ord något av det Bredsdorff kallar "et andet mønster af erotisk art" som får svåra verkningar på det lilla samhället. Följden blir också att Hrútr anklagas för omanlighet. Hans oförmåga att tillfredsställa sin hustru sexuellt degraderar honom som aktiv man.

De våldsamma och destruktiva inslagen i sexualiteten finner vi också i förbindelsen mellan Klaufi och Yngvildr fagrkinn som omtalas i *Svarfdæla saga*.¹³⁴ Där triumferar till en början mannens lust över kvinnans. Det är på det hela taget inte ovanligt att islänningasagornas sexuella relationer uppstår till följd av olika mäns behov av sexuell tillfredsställelse och dominans, och Bagge menar att kopplingen mellan manligt våld och sexualitet var mer direkt och explicit i det isländska samhället än den är i vår tid.¹³⁵ Det som gör Klaufis och Yngvildrs förhållande intressant för studiet av genusförhandlingar i sexuella relationer är dock inte främst mannens maktutövning utan kvinnans svar på det förtryck som hon ser sig leva under. Jag vill därför rikta fokus mot det sexuella dramatets peripeti, vändpunkten när kvinnan inträder i aktiv position och söker det sexuella herraväldet. Men låt oss börja i förbindelsens utgångspunkt, i kampen mellan två män.

Dramat utspelas i Svarfaðrdalen på Island där strider om mark rasar mellan olika bosättare som vill slå sig ned inom samma område. I en sådan konflikt möts bärsärken Klaufi och den mäktige bonden Ljótólfr, och under en bröllopsfest avger Klaufi löftet att han mot Ljótólfrs vilja skall ha samlag med dennes frilla Yngvildr fagrkinn. Uppmuntrad och understödd av de manliga bröllopgästerna försöker Klaufi uppfylla sitt löfte redan samma dag, men han misslyckas sedan Ljótólfr och hans manfolk kommit Yngvildr till undsättning på hennes föräldrars gård Brekka. När Klaufis följe utan framgång försöker att ta sig in i det låsta boningshuset hörs hänskratt inifrån byggnaden; det är bland andra Yngvildr som i triumf får man förmoda skrattar åt Klaufis nederlag. Slaget är dock inte förlorat för Klaufis del. Den listige Karl inn rauði får senare Yngvildrs far att under dödshot trolova sin dotter med bärsärken, och därefter "færir Karl þau í eina sæng Klaufa ok Yngvildi fagrkinn" ("lägger Karl Klaufi och Yngvildr fagrkinn i samma säng").¹³⁶

¹³⁴ *Svarfdæla saga*, kap. 16–18. Sagans erotiska dimensioner diskuteras i Bergljót S. Kristjánsdóttir 1992, s. 142–147, och Waugh 1998, passim.

¹³⁵ Bagge 1990, s. 60 och 62; Jfr också Bagge 1992, s. 11, och Jochens 1996b, s. 370–371.

¹³⁶ *Svarfdæla saga*, kap. 16, s. 169.

Kampen Klaufi och Ljótólfr emellan och sättet på vilket Yngvildr reduceras till ett erotiskt objekt för åter tankarna till Hallfreðr vandræðaskáld och Kolfinnas förbindelse, där kvinnan är en sexuell erövring, ett redskap i en rent manlig strid. Bruket av kvinnor som maktmedel förekommer också i andra isländska sagor, och den amerikanska historikern Ruth Mazo Karras skriver beträffande Yngvildr: "She is emblematic of the way men in the sagas use sex to exercise power over each other."¹³⁷

Så långt i berättelsen finns inga tydliga tecken på motstånd från Yngvildrs sida, undantaget hennes skallande skratt vid det misslyckade kvinnorovet.¹³⁸ En vändning kommer dock i samband med att en konflikt mellan Klaufi och Yngvildrs bröder seglar upp. Vid ett tillfälle skickas bröderna ut av sin mor för att samla gräs och på hemvägen passar de på att besöka sin syster. Klaufi gläder sig dock föga åt sina svågrars visit, och han visar sin avoghet genom att slå sönder deras säckar med gräs som ligger utanför huset. Bröderna blir därför tvungna att återvända hem tomhänta, men den ene brodern svär att Klaufis levnadsbana skall få ett snabbt slut. Det är först i detta skede som Yngvildr går till attack. I lojalitet mot sina bröder och i hat till förövaren/maken iscensätter hon ett uppror där hennes erotiska inflytande över Klaufi är nödvändigt för en lyckad utgång. Det vapen hon har att tillgå i striden om den sexuella makten över sig själv och den andre är sin kropp, och den fysiska beröringen använder hon också på ett mycket effektivt sätt; vid två tillfällen sätter sig Yngvildr i sin makes knä och uppträder kärvänligt ("var við hann allblið") för att uppnå sina syften.¹³⁹ I det första fallet ber hon honom om lov att besöka sina släktingar på Brekka, troligen för att delge bröderna sin plan. Hon får Klaufis tillåtelse och hennes strategi ser ut att lyckas. Väl hemkommen från Brekka fortsätter hon på den inslagna vägen. Sagan berättar:

En er hon kom heim, settist hon i kné honum ok var blið við hann ok mælti: "Eigi ætla ek, at þunnur kona sé betr gefin en ek; en þat líkar mér

¹³⁷ Karras 1992, s. 300–301, not 13. Förutom kampen mellan Hallfreðr vandræðaskáld och Griss kan också nämnas en episod ur *Víglundar saga*, där Einarr inför ett planerat sexuellt övergrepp på sin fiendes hustru hävdar: "[...] mundi þá vera annathvært, at han mundi leita at hefna eða metnaðr hans mundi lægjast." ("I så fall måste han antingen försöka få hämnd eller också mister han sin heder.") *Víglundar saga*, kap. 8, s. 77.

¹³⁸ Jfr Waugh 1998, s. 153.

¹³⁹ *Svarfdæla saga*, kap. 18, s. 172. Bruket av kvinnokroppen som vapen i striden om det sexuella inflytandet förekommer annars inte särskilt ofta i islänningasagorna, åtminstone inte kvinnligt sexuellt initiativ som bottenar i list och svekfullhet som i skildringen av Yngvildrs frigörelsekamp (Jochens 1996b, s. 373 och 393, not 24). I stort sett tycks kvinnokroppen vara frånvarande i den isländska sagalitteraturen (Jochens 1991, passim).

illa við bræðr mína, er þeir hafa drepit yxni mitt, er mest gersimi var, ok vilda ek gjarna, Klaufi minn, at þú létir þér þetta mislíka ok sæktir yxnit, þar sem þat liggir til gert í húðinni gegnt dyrum í Brekku niðr." Klaufi svaraði: "Hvat mun þat varða? Eigi mun þik hér mat skorta." Hon svarar: "Eigi varði mik þess, at þú mundir vilja vera ræningi bræðra minna."¹⁴⁰

Och när hon kom hem satte hon sig i hans knä och var blid mot honom och sade: "Inte tror jag det finns någon kvinna som är bättre gift än jag. Men jag är ond på mina bröder för att de dräpt min ox, som var en stor dyrbarhet, och jag vill gärna, Klaufi min, att du tar mitt parti och hämtar oxkroppen, där den ligger slaktad i sin hud nära dörren nere på Brekka." Klaufi svarade: "Vad spelar det för roll? Här saknar du inte mat." Hon svarade: "Det hade jag aldrig anat, att du skulle finna dig i att bli rånad av mina bröder."

Yngvildr försöker alltså ånyo att behärska Klaufi med hjälp av sin kropp. Den här gången måste dock hennes ansträngningar kompletteras med ett väl beprövat tillvägagångssätt för att krönas med framgång: hets. Kvinnor som eggjar männen i sin närhet till handling är talrika i isländningasagorna.¹⁴¹ Genom att beskylla mannen för omanlighet lyckas kvinnan ofta få honom att agera på ett för henne önskvärt sätt. Det är en metod som också fungerar på Klaufi. Först sedan hans manlighet ifrågasatts — närmare bestämt förmågan att försvara familjens egendom — gör han Yngvildr till viljes men förmodligen enbart för att bevisa sin handlingskraft. Ursinnig beger sig Klaufi till Brekka och finner den slaktade djurkroppen innanför dörren. Han lägger den över sina axlar, tågar i vredesmod ut ur huset och vandrar sedan långt in på natten under ihållande snöfall till dess han slutligen når den egna gården:

Þá kom Yngvildr í mót honum ok var allblið við hann, ok svá rann Klaufa þá reiðin, at hann gat þá þeim bagga eigi valdit, sem han hafði áðr lengi borit. Hann laut mjök í dyrunum, er hon fagnaði honum, ok renndi sverðit Atlanaut[r] fram ór sliðrunum, ok tók hon þat ok kastaði út í snjóbyrgit ok mælti: "Neyti sá, sem neyta þorir." Hon dvaldi fyrir Klaufa, þar til at hann var laginn í gegnum, svá at hann fekk þegar bana. Þessu verki ollu þeir Ásgeirssynir, ok tóku þeir Klaufa ok drógu undir heygard at húsbaki.¹⁴²

¹⁴⁰ *Svarfidæla saga*, kap. 18, s. 173.

¹⁴¹ Hetsmotivet i de isländska sagorna diskuteras ingående i bl. a. Heller 1958, s. 98–122, och Jochens 1987, passim, och 1996a, s. 174–203. Meulengracht Sørensen (1993, s. 239–240, not 73) ger en snabb orientering bland olika ståndpunkter i frågan om dess förekomst utanför litteraturen.

¹⁴² *Svarfidæla saga*, kap. 18, s. 173–174.

Då kom Yngvildr emot honom och var mycket vänlig, och på det sättet rann vreden av Klaufi så att han inte längre orkade den börda som han länge burit. Han lutade sig utmattad mot dörren medan hon välkomnade honom så att hans svärd Atlanaut[r] åkte upp ur sin slida. Hon tog det, kastade ut det i snövalLEN och sade: "Använd det den som använda törs." Därefter uppehöll hon Klaufi tills han blev så genomstucken att han genast dog. Detta då utfördes av Åsgeirs söner, och de tog Klaufis lik och drog in det under höstacken bakom husen.

Av texten förstår vi att Yngvildrs sexuella invit bringar Klaufi helt ur fattningen. Inte nog med att hennes kärleksfulla sätt dämpar hans vrede, det avtvingar honom också bärsärkens väldiga styrka. Vidare tar hon ifrån honom hans kanske främsta manlighetsymbol, svärdet.¹⁴³ Vad vi ser är med andra ord ett händelseförlopp i vilket kvinnan bit för bit berövar mannen uttrycken för hans manlighet: raseriet, styrkan och svärdet. I det sistnämnda fallet får omanliggörandet också metaforisk betydelse; *sverð* kunde nämligen användas som omskrivning för det manliga könsorganet i det fornisländska språkbruket.¹⁴⁴

I Klaufis och Yngvildrs sexuella relation ser vi hur kvinnan aktivt söker makten över mannen, men det sexuella herraväldet verkar i hennes fall inte vara ett självändamål. Det är snarare ett medel i en mer omfattande maktkamp, där släktskapslojaliteter är kärnpunkten.¹⁴⁵ Vi kan säga att sexualitetens friktionsyta här är länkad till ett annat spänningsfält som också tillåter förhandlingar och positionsbestämningar mellan män och kvinnor. Att utläsa av *Svarfdæla saga* visar nämligen Yngvildrs upproriskhet sin verkan först sedan Klaufi demonstrerat sin ovilja gentemot hennes bröder, och det är i samband med deras tröta som Yngvildr inleder kampen om det sexuella inflytandet. Därav kan vi dra slutsatsen att det knappast rådde vattentäta skott mellan olika friktionsytor. Det finns tvärtom anledning att tro att flytande gränser mellan olika konfliktområden bidrog till att upprätthålla en genusdynamik vid sidan av den fastlagda maktfördelningen mellan män och kvinnor.

* * *

¹⁴³ Att svärdet var tänkt som en enbart manlig attiralj förstår vi av *Grágás* förbud för kvinnor att bära vapen (se *Grágás Konungsbók*, II, 254).

¹⁴⁴ Fritzner 1954, III, s. 619. Se också Helga Kress 1996, passim.

¹⁴⁵ Arwill-Nordbladh frilägger den bilaterala släktskapsstrukturen som friktionsyta i två episoder ur *Gisla saga Súrssonar* (Arwill-Nordbladh 1998, s. 162–164). Vi kan också påminna oss Vigdis i *Laxdæla saga* och Þórdis i *Gisla saga Súrssonar*, som båda handlar i lojalitet med egna släktingar mot sina makars vilja.

Beträffande manliga och kvinnliga könsroller i den isländska litteraturen och medeltidens isländska samhälle har den tidigare sagaforskningen i det närmaste varit enig. Flera forskare har anammat Meulengracht Sørensens teori om en militant maskulin moral som var så dominerande att den även kunde omfatta kvinnor. Likväl har man velat hålla fast vid uppfattningen att manlighet och kvinnlighet stod i ett motsatsförhållande till varandra och att män och kvinnor hade varsina uppsättningar normer för beteende. Det framstår för mig som två svärförenliga positioner, eftersom det skulle innebära att kvinnor levde efter både ett manligt och ett kvinnligt ideal samtidigt som de övergripande begreppen 'manlighet' och 'kvinnlighet' var polära. Jag har i föreliggande artikel velat visa på ett annat sätt att betrakta relationen mellan män och kvinnor, ett synsätt som fokuserar genuskonstruktionerna, de sociokulturella könsrollerna, som resultat av en dynamisk process i vilken män och kvinnor förhandlade om inflytande och ställning.

Det fanns som jag ser det flera förutsättningar i det medeltida Island för att ett slags genusdynamik kunde utvecklas. Viktig var inte minst maktstrukturen. Avsaknaden av en statsmakt lämnade åt varje enskild individ att bevaka sin ställning, och det var därför av största vikt att spela en aktiv roll i alla slags relationer, såväl inom mans- och kvinnogrupperna som mellan dem. Det är nog också i ljuset av det isländska samhällets maktstruktur som vi skall betrakta de återkommande konfliktmomenten i islänningasagornas genusförhandlingar mellan män och kvinnor men också själva möjligheten till förhandlingar och omförhandlingar om maktpositioner och inflytande.

En annan grund för genusstrukturens elasticitet låg i det faktum att den hierarkiska ordningen mellan män och kvinnor synbarligen inte var fastlagd i biologin. I könsuppfattningen tycks den biologiska gränsdragningen ha varit alltför diffus för att upprätthålla ett system i vilket män överordnades kvinnor. Det verkar inte ha funnits något i den kvinnliga kroppen som motiverade att kvinnan skulle hållas borta från vissa områden. Tvärtom uppvisar sagalitteraturen — i synnerhet fornaldarsagorna — flera kvinnor som med framgång beträder den manligaste av arenor: den väpnade striden. Det förefaller som om kvinnor hade möjlighet att leva och agera i manskretsen såvitt de endast intog redan tomma platser och inte erövrade dem från män. Biologin var på så vis inte bindande för kvinnlig underordning.

Slutligen måste också betydelsen av mäns och kvinnors isärhållande i både saga och samhälle framhållas. Jag avser då inte en åtskillnad med separata beteendemönster där dikotomin manlighet/kvinnlighet var

den springande punkten. Essensen i mäns och kvinnors normsystem förefaller nämligen ha varit densamma; beslutsamhet, handlingskraft och auktoritet var egenskaper som krediterade såväl man som kvinna, och Meulengracht Sørensens allomfattande militanta maskulina moral skulle därför kunna omformuleras till ett gemensamt ideal för män och kvinnor som snarare skall benämnas aktivt än manligt. Den distinktion som islänningasagorna och lagtexterna vittnar om är istället rumslig, och den innebar förenklat att män skulle verka utanför gårdens dörrtröskel och kvinnor innanför. Bonden ansvarade för fiske, jakt, handel och representerade också gården i samhällslivet, medan bondhustrun rådde över de dagliga hushållssysslorna, däribland matberedning och tillverkning av kläder. Det var med andra ord inte en dikotomisk uppställning av manlighet och kvinnlighet som upprätthöll det patriarkaliska systemet utan det gemensamma aktiva idealets förverkligande i två olika maktsfärer, *fyrir utan stökk* och *fyrir innan stökk*. Det asymmetriska genusförhållandet på samhällsnivå med mäns politiska och ekonomiska makt över kvinnor vilade således i den rumsliga åtskillnadens princip. Den fysiska uppdelningen i mans- och kvinnorum kan nog också kasta ljus över genuskonstituerande regler om vapenbruk, utseende och skick. Förbud för kvinnor mot att exempelvis bära vapen och manskläder kan troligen ses som ett sätt att tydligt avgränsa den inre arenan från den yttre. Auðr i *Laxdæla saga* markerar sin övergång från kvinnorummet till mansrummet just genom att greppa ett svärd och ikläda sig byxor.

Den föreskrivna ordning som utskiftade makt och arbetsuppgifter i skilda sfärer var av förklarliga skäl inte heltäckande; självklart fanns frågor som inte kunde hänföras till vare sig manskretsen eller kvinnokretsen. Här bildades ett slags friktionsytor på vilka maktpositionerna inte var i förväg givna och som följaktligen erbjöd män och kvinnor en möjlighet till kraftmätning och aktiv genusformering. En sådan friktionsyta var sexualiteten, som i egenskap av genusmötande arena skapade ett utrymme för förhandlingar om makt och genus mellan män och kvinnor. Ett studium av heterosexuella förbindelser i islänningasagorna ger vid handen att män så gott som alltid söker den aktives position. Det är föga förvånande med tanke på att anklagelser om sexuell passivitet var något av det värsta som en man kunde drabbas av. Det går dessutom att tolka vissa av de tidigskandinaviska lagtexterna så att män till skillnad från kvinnor skulle visa ett slags sexuell initiativförmåga, just som Þorgils i *Flóamanna saga* och Hallfreðr vandræðaskáld i *Hallfreðar saga*.

Den sexuella makten, bestämmanderätten över den egna och den

andres sexualitet, utövades som regel av män, men det tycks ha funnits sprickor i vad man annars skulle kunna tro var ett grundmurat manligt sexualstyre. Det ser vi inte minst i Hrútrs och Gunnhildrs sexuella relation i *Brennu-Njáls saga*. Förhållandet dem emellan går på tvärs mot en traditionell bild av manlig aktivitet och kvinnlig passivitet. Deras genusförhandling initieras av änkedrottning Gunnhildr, som snabbt gör Hrútr till sin protegé och därigenom med lätthet kan manövrera spelet. Hon är härskarinnan — han är slaven, hon befäller — han lyder. Hennes vapen i kampen för sexuellt initiativ är dels hennes sociala ställning, dels hennes trolldomskunskaper. Mot de senare bryts allt vad manlighet heter; verkan av Gunnhildrs förbannelse får Hrútr att i sin sexuella oförmåga framstå som i högsta grad omanlig. I berättelsen om Hrútr och Gunnhildr har alltså den erotiska makten ett egenvärde, men så tycks inte vara fallet i *Svarfdæla saga*, där Klaufis och Yngvildr fagrkinns äktenskapliga samliv skildras. I deras förhållande är sexualiteten ett maktmedel som först Klaufi använder för att besegra sin fiende Ljótólfr och sedan Yngvildr tar till för att skicka Klaufi i döden. Sexualitetens friktionsyta är här bara ett hörn av ett långt större konfliktområde, släkt- och vänskapslojaliteternas.

Sagornas skildringar av relationen mellan man och kvinna ger oss ingen anledning att avfärda uppfattningen om Islands medeltid som ett människens primat. Däremot kan vi se att den isländska genusordningen utvecklade en viss dynamik i de spänningsfält som uppstod mellan mans- och kvinnorummen. I synnerhet den duala maktstrukturen och det gemensamma aktiva idealet bidrog starkt till att både män och kvinnor var villiga att ikläda sig rustning när ett möte på en friktionsyta möjliggjorde genusförhandlingar. Det var i dessa fall, när lagens fastställda indelning i manliga och kvinnliga maktsfärer inte räckte till, som en kvinna kunde gå i strid med en man om bestämmanderätten över sig själv men också över honom.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

- Bjarnar saga Hitdælakappa* i *Borgfirðinga sögur*. Utg. Sigurður Nordal & Guðni Jónsson. (Íslenzk fornrit 3.) Reykjavík 1938, s. 109–211.
- Brennu-Njáls saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson. (Íslenzk fornrit 12.) Reykjavík 1954.
- Egils saga Skalla-Grimssonar*. Utg. Sigurður Nordal. (Íslenzk fornrit 2.) Reykjavík 1933.
- Eyrbyggja saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson & Matthías Þórðarson. (Íslenzk fornrit 4.) Reykjavík 1935, s. 1–184.
- Flóamanna saga* i *Harðar saga*. Utg. Þórhallur Vilmundarson & Bjarni Vilhjálmsson. (Íslenzk fornrit 13.) Reykjavík 1991, s. 229–327.
- Gísla saga Súrssonar* i *Vestfirðinga sögur*. Utg. Björn K. Þórólfsson & Guðni Jónsson (Íslenzk fornrit 6.) Reykjavík 1943, s. 1–118.
- Grágás. Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, udgivet efter det konglige Bibliotheks Haandskrift*. Del I–II. Utg. Vilhjálmur Finsen. København 1852. (*Grágás Konungsbók*)
- Grágás, efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334. fol., Staðarhólsbók, udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat*. København 1879. (*Grágás Staðarhólsbók*)
- Grœnlendinga saga* i *Eyrbyggja saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson & Matthías Þórðarson. (Íslenzk fornrit 4.) Reykjavík 1935, s. 239–269.
- Gulatingslov i Norges gamle love indtil 1387*. I. Utg. R. Keyser & P. A. Munch. Christiania 1846, s. 1–118.
- Gunnlaugs saga ormstungu* i *Borgfirðinga sögur*. Utg. Sigurður Nordal & Guðni Jónsson. (Íslenzk fornrit 3.) Reykjavík 1938, s. 49–107.
- Gylfaginning* i *Edda Snorra Sturlusonar. Udgivet efter Håndskrifterne af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat*. Utg. Finnur Jónsson. København 1931, s. 8–77.
- Hallfredar saga* i *Vatnsdæla saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson. (Íslenzk fornrit 8.) Reykjavík 1939, s. 133–200.
- Hyndluljóð* i *Eddadigte. II. Gudedigte*. 2. gennemsete udgave. Utg. Jón Helgason. (Nordisk Filologi. Tekster og lærebøger til universitetsbrug. A. Tekster. Bd. VII.) København, Oslo & Stockholm 1952, s. 80–88.
- Kormáks saga* i *Vatnsdæla saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson. (Íslenzk fornrit 8.) Reykjavík 1939, s. 201–302.
- Kröka-Refs saga* i *Kjalnesinga saga*. Utg. Jóhannes Halldórsson. (Íslenzk fornrit 14.) Reykjavík 1959, s. 117–160.
- Laxdæla saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson. (Íslenzk fornrit 5.) Reykjavík 1934, s. 1–248.
- Lokasenna* i *Eddadigte. II. Gudedigte*. 2. gennemsete udgave. Utg. Jón Helgason. (Nordisk Filologi. Tekster og lærebøger til universitetsbrug. A. Tekster. Bd. VII.) København, Oslo & Stockholm 1952, s. 47–57.

- Svarfdæla saga* i *Eyfirðinga sögur*. Utg. Jónas Kristjánsson. (Íslenzk fornrit 9.) Reykjavík 1956, s. 127–211.
- Vápnfirðinga saga* i *Austfirðinga sögur*. Utg. Jón Jóhannesson. (Íslenzk fornrit 11.) Reykjavík 1940, s. 21–65.
- Vatnsdæla saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson. (Íslenzk fornrit 8.) Reykjavík 1939, s. 1–131.
- Víglundar saga* i *Kjalnesinga saga*. Utg. Jóhannes Halldórsson. (Íslenzk fornrit 14.) Reykjavík 1959, s. 61–116.

Litteratur

- Adams, J. N. 1982: *The Latin Sexual Vocabulary*. London.
- Agnes S. Arnórsdóttir 1990: *Kvinner og "krigsmenn". Kjønnes stilling i det islandske samfunnet på 1100- og 1200-tallet*. Opubl. hovedfagsoppgave i historie. Bergen.
- Almqvist, Bo 1965: *Norrön niddiktning. Traditionshistoriska studier i versmagi*. I: *Nid mot furstar* (Nordiska texter och undersökningar 21.) Stockholm, Göteborg & Uppsala.
- Andersson, Theodore M. 1967: *The Icelandic Family Saga. An Analytic Reading*. (Harvard Studies in Comparative Literature 28.) Cambridge, Massachusetts.
- Arwill-Nordbladh, Elisabeth 1998: *Genuskonstruktioner i nordisk vikingatid. Förr och nu*. (GOTARC. Gothenburg Archaeological Theses Series B No 9.) Göteborg.
- Auður G. Magnúsdóttir 1996: "Hövdingar, hustrur och frillor. Frilloväsendet på Island under fristatstiden". Nanna Damsholt, Grethe Jacobsen & Niels Henrik Holmqvist-Larsen (red.), *Kirkehistorier. Rapport fra et middelaldersymposium*. København, s. 93–113.
- Auður Magnúsdóttir 1997: "Rik mans frilla eller fattig mans fru? Frillan och politiken i det medeltida Island". *Kvinder, køn og forskning* 6:3, s. 53–65.
- Bagerius, Henric 1998: "Vita vikingar och svarta sköldmör. Föreställningar om sexualitet i Snorre Sturlassons kungasagor". *Scripta Islandica. Isländska sällskapets årsbok* 48/1997, s. 13–38.
- Bagge, Sverre 1990: "Det primitive middelaldermenneske? Kropp, vold og seksualitet". Ingvild Øye (red.), *Middelalderens mentalitet*. (Onsdagskvelder i Bryggens Museum V.) [Bergen], s. 41–67.
- Bagge, Sverre 1992: "Mann og kvinne i Heimskringla". Berit Jansen Sellevold, Else Mundal & Gro Steinsland (red.), *Fokus på kvinner i middelalderkilder. Rapport fra symposiet "Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder," Isegran, september 1990*. Skara, s. 8–31.
- Bergljót S. Kristjánsdóttir 1992: "Skarðið í vör Skiða: Um hjónabönd og samfarir í Íslendingasögum". *Skáldskaparmál. Timarit um íslenskar bókmenntir fyrri alda*. 2, s. 135–147.
- Boswell, John 1980: *Christianity, Social Tolerance and Homosexuality. Gay People*

- in *Western Europe from the Beginning of the Christian Era to the Fourteenth Century*. Chicago & London.
- Bredsdorff, Thomas 1971: *Kaos og kærlighed. En studie i islændingesagaers livsbillede*. København.
- Breisch, Agneta 1994: *Frid och fredlöshet. Sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid*. (Studia Historica Upsaliensia 174.) Uppsala.
- Breisch, Agneta 1997: "Hervor — en kvinna på svärdssidan. Om genusidentitet och gränsöverskridande i äldre nordisk historia". Janne Backlund m.fl. (red.), *Historiska etyder. En vänbok till Stellan Dahlgren*. Uppsala, s. 55–63.
- Bøe, Arne 1966, "Magnus Lagabøtes landslov". John Granlund (sv. red.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*. XI. Malmö, spalt 231–237.
- Clover, Carol J. 1985: "Icelandic Family Sagas (*Íslendingasögur*)". Carol J. Clover & John Lindow (red.), *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide*. (Islandica 45.) Ithaca, s. 239–315.
- Clover, Carol J. 1986: "Maiden Warriors and other Sons". *Journal of English and Germanic Philology* 85, s. 35–49.
- Clover, Carol J. 1988: "The Politics of Scarcity: Notes on the Sex Ratio in Early Scandinavia". *Scandinavian Studies* 60, s. 147–188.
- Clover, Carol J. 1993: "Regardless of Sex: Men, Women, and Power in Early Northern Europe". Nancy F. Partner (red.), *Studying Medieval Women. Sex, Gender, Feminism*. Cambridge, s. 61–85.
- Damsholt, Nanna 1984: "The Role of Icelandic Women in the Sagas and in the Production of Homespun Cloth". *Scandinavian Journal of History* 9, s. 75–90.
- Dronke, Ursula 1981: *The Role of Sexual Themes in Njáls Saga*. (The Dorothea Coke Memorial Lecture in Northern Studies delivered at University College London 27 May 1980.) London.
- Ekenvall, Asta 1992: *Manligt och kvinnligt. Idéhistoriska studier*. Andra upplagan. Skara.
- Foote, Peter 1987: "Reflections on *Landabrigðisþáttur* and *Rekaþáttur* in *Grágás*". Kirsten Hastrup & Preben Meulengracht Sørensen (red.), *Tradition og historieskrivning. Kilderne til Nordens ældste historie*. (Acta Jutlandica LXIII:2. Humanistisk Serie 61.) Århus, s. 53–64.
- Fritzner, Johan 1954: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. I–III. Nytt uforandret opptrykk av 2. udgave (1883–1896). Oslo.
- Gade, Kari Ellen 1986: "Homosexuality and Rape of Males in Old Norse Law and Literature". *Scandinavian Studies* 58, s. 124–141.
- Gaunt, David 1983: *Familjeliv i Norden*. Stockholm.
- Gemzöe, Lena m.fl. 1989: "Sex, genus och makt i antropologiskt perspektiv". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 10:1, s. 44–52.
- Gurevitj, Aron J. 1979 [1970]: *Feodalismens uppkomst i Västeuropa*. Övers. Marie-Anne Sahlin. Stockholm.
- Hagemann, Gro 1994: "Postmodernismen en användbar men opålitlig bundsförvant". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 15:3, s. 19–34.

- Hamer, Andrew 1996: "Mágus saga jarls: Invisible Spouses and Saga Relations". Helga Kress (red.), *Litteratur och kjønn i Norden. Foredrag på den XX. studiekonferanse i International Association for Scandinavian Studies (IASS), arrangert av Institutt for litteraturvitenskap, Islands universitet, i Reykjavik 7. – 12. august 1994*. Reykjavik, s. 59–66.
- Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik 1975: *Norrøn ordbok*. 3. utgåva av *Gamalnorsk ordbok*. Oslo.
- Helga Kress 1996: "Kastrasjon eller halshogging — sagalitteraturens drivkraft". Helga Kress (red.), *Litteratur och kjønn i Norden. Foredrag på den XX. studiekonferanse i International Association for Scandinavian Studies (IASS), arrangert av Institutt for litteraturvitenskap, Islands universitet, i Reykjavik 7. – 12. august 1994*. Reykjavik, s. 75–80.
- Heller, Rolf 1958: *Die literarische Darstellung der Frau in den Isländersagas*. (SAGA. Untersuchungen zur nordischen Literatur- und Sprachgeschichte. Heft 2.) Halle (Saale).
- Jesch, Judith 1991: *Women in the Viking Age*. Woodbridge.
- Jochens, Jenny M. 1986: "The Medieval Icelandic Heroine: Fact or Fiction?". *Viator* 17, s. 35–50.
- Jochens, Jenny M. 1987: "The Female Inciter in the Kings' Sagas". *Arkiv för nordisk filologi* 102, s. 100–119.
- Jochens, Jenny 1991: "Before the Male Gaze: The Absence of the Female Body in Old Norse". Joyce E. Salisbury (red.), *Sex in the Middle Ages. A Book of Essays*. (Garland Medieval Casebooks 3.) New York & London, s. 3–29.
- Jochens, Jenny 1993: "Gender symmetry in law?: The case of medieval Iceland". *Arkiv för nordisk filologi* 108, s. 46–67.
- Jochens, Jenny 1995: *Women in Old Norse Society*. Ithaca & London.
- Jochens, Jenny 1996a: *Old Norse Images of Women*. Philadelphia.
- Jochens, Jenny 1996b: "Old Norse Sexuality: Men, Women, and Beasts". Vern L. Bullough & James A. Brundage (red.), *Handbook of Medieval Sexuality*. New York & London, s. 369–400.
- Jón Viðar Sigurðsson 1993: *Goder og maktforhold på Island i fristatstiden*. Bergen.
- Karras, Ruth Mazo 1992: "Servitude and sexuality in medieval Iceland". Gisli Pálsson (red.), *From Sagas to Society. Comparative Approaches to Early Iceland*. Enfield Lock, s. 289–304.
- Laqueur, Thomas 1990: *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Massachusetts, & London.
- Linke, Uli 1992: "The theft of blood: the birth of men: cultural constructions of gender in medieval Iceland". Gisli Pálsson (red.), *From Sagas to Society. Comparative Approaches to Early Iceland*. Enfield Lock, s. 265–288.
- Lönnroth, Lars 1996: *Skaldemjödet i berget. Essayer om fornisländsk ordkonst och dess återanvändning i nutiden*. Stockholm.
- Meulengracht Sørensen, Preben 1980: *Norrønt nid. Forestillingen om den umandige mand i de islandske sagaer*. Odense.
- Meulengracht Sørensen, Preben 1992: "Some methodological considerations in

- connection with the study of the sagas". Gisli Pálsson (red.), *From Sagas to Society. Comparative Approaches to Early Iceland*. Enfield Lock, s. 27–41.
- Meulengracht Sørensen, Preben 1993: *Fortællinge og ære. Studier i islændingesagaerne*. Århus.
- Meulengracht Sørensen, Preben & Steinsland, Gro 1990: *Før Kristendommen. Digtning og liussyn i vikingetiden*. Copenhagen.
- Miller, William Ian 1990: *Bloodtaking and Peacemaking. Feud, Law, and Society in Saga Iceland*. Chicago & London.
- Morris, Katherine 1991: *Sorceress or Witch? The Image of Gender in Medieval Iceland and Northern Europe*. Lanham, Maryland & London.
- Mundal, Else 1982: "Kvinnebletet i nokre mellomaldergertrar. Eit opposisjonelt kvinnesyn?". *Edda. Nordisk tidskrift for litteraturforskning* 1982:6, s. 341–371.
- Mundal, Else 1988: "Forholdet mellom born og foreldre i det norrøne kjeldematerialet". *Collegium Medievale* 1, s. 9–26.
- Mundal, Else 1998: "Androgyny as an image of chaos in Old Norse mythology". *Maal og minne* 1998:1, s. 1–9.
- Ólafía Einarsdóttir 1983: "Kvindens stilling i Fristatstidens Island. Sociale og økonomiske betragtninger". *Studia Historica Jyväskyläensia* 27, s. 227–238.
- Ólafía Einarsdóttir 1985a: "Om húsfreyamyndighed i det gamle Island". Ebba Waaben (red.), *Festskrift til Thelma Jexlev: fromhed og verdslighed i middelalder og renaissance*. Odense, s. 77–85.
- Ólafía Einarsdóttir 1985b: "The Republic of Iceland 930–1262. Power and Authority in an Ancient Representative Democracy". August Nitschke (red.), *Rapports 1. Grand Themes, Methodologie, Sections Chronologiques (I)*. (XVIe Congrès International des Sciences Historiques.) Stuttgart, s. 371–373.
- Pencak, William 1995: *The Conflict of Law and Justice in the Icelandic Sagas*. (Value Inquiry Book Series 21.) Amsterdam & Atlanta.
- Ross, Margaret Clunies 1973: "Hildir's Ring: a Problem in the Ragnarsdrápa, strophes 8–12". *Mediaeval Scandinavia* 6, s. 75–92.
- Sawyer, Birgit 1992: *Kvinnor och familj i det forn- och medeltida Skandinavien*. (Occasional Papers on Medieval Topics 6.) Skara.
- Scott, Joan W. 1986: "Gender: A Useful Category of Historical Analysis". *American Historical Review* 91:5, s. 1053–1075.
- Steinsland, Gro 1997: *Eros og død i norrøne myter*. Oslo.
- Ström, Folke 1974: *Nid, ergi and Old Norse moral attitudes*. (The Dorothea Coke Memorial Lecture in Northern Studies delivered 10 May 1973 at University College London.) London.
- Waugh, Robin 1998: "Misogyny, Women's Language, and Love-Language: Yngvildr fagrkinn in *Svarfðæla saga*". *Scandinavian Studies* 70:2, s. 151–194.
- Wolf, Kirsten 1996: "Amazons in Vinland". *Journal of English and Germanic Philology* 95, s. 469–485.

ALAN J. BERGER

Heimskringla is an abbreviation of *Hulda-Hrokkinskinna*

Hulda is a fourteenth-century manuscript containing the histories of the Norwegian kings from 1035 to 1177. *Hrokkinskinna* is almost identical to *Hulda*, and although it is somewhat younger, it is not a copy of it. Both manuscripts are probably copies of one now lost.

Hulda-Hrokkinskinna (hereafter "*H-Hr*") is generally thought to be a compilation of *Morkinskinna* and the last third of *Heimskringla*. However, the evidence of *H-Hr*'s derivation from *Heimskringla* is inferior to the evidence of the contrary. The last third of *Heimskringla* is an abbreviation of *H-Hr*.

The last two centuries of evidence and arguments involving the relationship of *Heimskringla* and *H-Hr* are summarized in Jonna Louis-Jensen's *Kongesagastudier: Kompilationen Hulda-Hrokkinskinna*, Bibliotheca Arnamagnaeanae 32 (Reitzel; Copenhagen, 1977), pp. 1–5. There, Jonna Louis-Jensen reports that *Heimskringla*'s priority was doubted by such scholars as P. E. Müller and Guðbrandur Vigfússon, but Gustav Storm decided the issue once and for all in his *Snorre Sturlassöns Historieskriuning* (Copenhagen 1873). Jonna Louis Jensen, pp. 4–5, remarks that Storm's methods were not the methods of modern textual criticism she used in reaching the conclusions presented in her *Kongesagastudier*, but his results nevertheless coincide with hers, and refute those who thought *H-Hr* was prior to *Heimskringla*. "P. E. Müller's and Guðbrandur Vigfússon's opinion that *H-Hr* was a source for *Heimskringla* is incompatible with the position which the compilation's *Heimskringla*-text turns out to have in the stemma of *Heimskringla* manuscripts on p. 43."

On p. 43 of *Kongesagastudier* is a stemma of the relationship of some *Heimskringla* manuscripts to *H-Hr*. On pp. 35, 40, 59, 72 and 93 are other stemmas. Assembling these stemmata, this is the picture presented by *Kongesagastudier*:

				Msk ₂	
*Hkr				MskY	MskX
x		y			
K	x ₁	y ₁	y ₂	*m	MskMS
39	F	z ₁	z ₂	*H	
		E*U	J G	H-Hr	

The methods of modern textual criticism used by *Kongesagastudier* work like this: at the lower left are the *Heimskringla* manuscripts Eirspennill, Jöfraskinna, and Gullinskinna (E, J, G). Since J and G are very much alike, but neither is a copy of the other, they must have had a common source, z₂. Since E is also very like J and G, but lacks some readings shared by J and G, it did not use z₂ but a manuscript like it, z₁. The two similar lost manuscripts z₁ and z₂ imply a common lost source, y₁. Since *H-Hr* shares many readings with E, J and G against the x class of *Heimskringla* manuscripts (Kringla, Codex Frisianus, “39”, left edge of stemma), it must have used a *Heimskringla* manuscript of the y class, but not y₁, because *H-Hr* also has some readings on common with the x class against E, J and G. Therefore *H-Hr* must have used a y class manuscript that had some x class readings, which we will call y₂. Since there is a y₁ and y₂, there must have been a y.

The method is so mechanical that its results seem incontrovertible, except that it is immediately apparent that the method can work as well in the opposite direction. The method can be used to derive apes from men, since it cannot fail to generate missing links. The method does not provide its own starting point, and so the method can use the very same data to show quite objectively, and with fewer missing links, that *Heimskringla* is derived from *H-Hr*.

tion that Kringla is the most abbreviated, or the least interpolated, of them. The latter assumption has dominated study since Gustav Storm's 1873 *Snorre Sturlassöns Historiebeskrivning: En kritisk Undersøgelse*. Storm argued that the other manuscripts had added episodes, and that occasionally these additions introduced contradictions in the texts. The contradictions are thus evidence of interpolation. One contradiction pointed out by Storm concerns the fostering of Hákon Magnússon Haraldsson. Kringla and all the other manuscripts say he was fostered by Steigar-Thórir, but according to Storm, when all the other manuscripts add a story about Sveinki Steinarsson, "we nevertheless get to hear that he was *actually* fostered by Sveinki!" p. 219. Storm mischaracterizes the texts. All the other texts actually say that Sveinki fostered Hákon and then Thórir fostered him. There is no real contradiction. Storm's other examples are no better, and thus there is no real evidence that Kringla is anything more than the most abbreviated and farthest from the original *Heimskringla* manuscript. Perhaps *Kongesagastudier's* suggestion on p. 90 that Kringla be the primary text in any new edition of *Heimskringla* is misguided.

The austere and efficient style of *Heimskringla* — and especially Kringla — has been generally preferred to the expansive style of *H-Hr* and the Longest *Óláfs saga Tryggvasonar*, but it is doubtful that *H-Hr* has had a fair trial of taste. *H-Hr* has been available in only one edition, vols. VI–VII of *Formanna Sögur* (1831–32), whereas *Heimskringla* has been available in several editions and translations. On p. 3 of *Kongesagastudier*, Jonna Louis-Jensen suggests that Guðbrandur Vigfússon's taste was formed (or deformed) by the relative unavailability of *Heimskringla* in the Iceland of this youth, and thus he was led to champion *H-Hr's* (and the Longest *Óláfs saga Tryggvasonar's*) priority over *Heimskringla*. The argument works better the other way. So many readers are familiar with *Heimskringla*, and so few with *H-Hr*, that warped tastes may be the only reason for maintaining *Heimskringla's* priority.

Taste needs testing. Is the dramatic series of duels in *H-Hr* between Haraldr harðráði and his Byzantine rival Gyrgir a tasteless expansion of the single episode in *Heimskringla*, or is that single episode only a dry relic, a dull, skeleton-like abridgement, of the series in *H-Hr*? Is Kringla's omission of Kjartan's swimming contest with Óláfr Tryggvason an improvement over Codex Frisianus's insertion of the story from the *ÁM Oddr Snorrason* version of the contest?

One textual argument for *Heimskringla's* derivation from *H-Hr* is in ch. 21 of *Haralds saga harðráða*: "En er Haraldr heyrði þetta sagt, at

Magnús konungr, fraendi hans, myndi bjóða honum saett ok félagskap ok Haraldr myndi hafa skolu hálfan Nóreg vid Magnús, en hvárr þeira vid annan hálf lausafé beggja þeira, *thá játtaði Haraldr þeiri saett af sinni hendi*. Fóru þessi einkamál þá aptr til Magnús konungs." The italicized portion is found in no *Heimskringla* manuscript and has to be supplied from *H-Hr*.

For arguments against the generally accepted belief that the first third of *Heimskringla* is prior to the Longest *Óláfs saga Tryggvasonar* and certain lives of Haraldr Hárfagri, see Alan J. Berger, "Heimskringla and the Compilations", *Arkiv för nordisk Filologi* 114 (1999), pp. 5-15, and "The Sagas of Harald Fairhair", *Scripta Islandica* 31 (1980), pp. 14-29.

GUNLÖG JOSEFSSON

Var Embla en klängranka?

Om den fornnordiska skapelsemyten såsom den möter oss i Völuspá¹

Den fornnordiska mytologin innehåller, trots att den i övrigt är rik, bara några få notiser om människans skapelse. Den ena myten återfinns i Völuspá, och handlar om hur en man, Ask, och en kvinna, Embla, skapas av de tre gudarna Odin, Hönir och Lóðurr. Nedan återges det aktuella partiet i v. 17 och 18 i Völuspá i Finnur Jónssons tolkning och Björn Colinders översättning till svenska:

*Unz þrír kómu
ór því líði
öflugir ok ástkir
æsir at húsi,
fundu á landi
lítt megandi
Ask och Emblu
örlogslausa*

Då kommo tre ur denna flock,
starke älsklige asar till gårds;
de funno på land föga mäktande
Ask och Embla, utan kynne

*Önd þau né öttu,
óð þau né höfðu,
lög né læti
né litu góða;
önd gaf Óðinn,
óð gaf Hænir,
lög gaf Lóðurr
ok litu góða*

De ägde ej ande, ägde ej själ,
ej blod, ej röst, ej blomstrande hy;
Odin och Höne gävo ande och själ,
Lodur gav blod och blomstrande hy

¹ De bärande idéerna i denna uppsats har presenterats på Forskarseminariet på Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. Jag tackar deltagarna på detta seminarium för goda förslag och kritiska synpunkter. Jag vill också särskilt nämna Ulf Teleman som med intresse och engagemang har lyssnat på mina idéer och givit mig konstruktiv kritik. Till sist vill jag även rikta ett varmt tack till Gösta Holm för synpunkter på de språkvetenskapliga aspekterna av uppsatsen och till Marianne Görman för värdefulla kommentarer till de religionshistoriska aspekterna. Ett stort tack också till Henrik Rosenkvist för värdefull kritik av en tidigare version av uppsatsen.

Myten om Ask och Embla återfinns också i Snorres Edda, här i Wilkens utgåva och i Björn Collinders översättning till svenska:

Pá er þeir gengu með sævarströndu, Bors synir fundu tré tvau ok tóku upp tréin ok sköpuðu af menn, gaf inn fyrsti önd ok líf, annarr vit ok hrœring, þriði ásjónu, mál ok heyrn ok sjón; gáfu þeim klæði ok nofn: hét karlmaðrinn Ask, en konan Embla, ok ólz þaðan af mannkindin sú er bygðin var gefin undir Miðgarði

Då Bors söner gingo utmed stranden av havet, funno de två trädstammar och togo dem och skapade människor av dem; den förste gav andedrätt och liv, den andre vett och rörlighet, den tredje utseende och mål och hörsel och syn. De gävo dem kläder och namn, mannen fick heta Ask och kvinnan Embla. Och av dem avlades människosläktet som fick bygga och bo i Midgård.

Enligt den andra skapelsemyten, också återgiven hos Snorre, växte den första mannen och den första kvinnan ur jätten Ymers armhåla. Här tänker jag inte beröra Ymermyten, utan koncentrerar mig på Ask och Embla. Den fråga jag ämnar diskutera är i vilka termer skapelsen beskrivs. Tolkningen kopplas till ett förslag till en ny etymologi för kvinnonamnet *Embla*.

Tidigare teorier

Enligt den traditionella tolkningen var den första mannen ett askträd, därav mansnamnet *Ask*. Vad *Embla* står för är däremot omtvistat. Ett antal olika förklaringar har givits. Enligt en tolkning, framförd bl.a. av Bugge (1886, s. XXVIII), vidarebefordrad i Sijmons & Gering (1927), kan namnet *Embla* härledas från trädbeteckningen *alm*. de Vries (1977) understryker att betydelsen är oklar men fortsätter: "Entleuchtend ist entw. <*Elmla < *Almilōn, demin. zu *almr*" (s. 101–102). Till roten *alm* har alltså enligt denna tolkning lagts suffixet *-il*, och ordet har böjts i den svaga feminina deklinationen med *-ōn* > *Em(b)la*. Teorin förutsätter att *i*-ljudet faller och verkar omljud på det initiala *a*-et, samt att det första *l*-et faller. Konsonanten *-b-* ses som ett senare klusilinskott. Även Holt-hausen (1948) framför denna tolkning som en av flera möjliga.

Sijmons & Gering (1927) leder *Embla* tillbaka till det grekiska ἄμπελος, *ampelos* 'vildvin' eller 'kaprifol'. Enligt denna teori är *Embla* besläktat med det fornhögtyska kvinnonamnet *Embila*, som alltså i sin tur är besläktat med det grekiska *ampelos*. de Vries går på samma linje och menar att

Embla kan knytas till *ampelos* 'vildvin' eller det galliska *amella* 'kaprifol', möjligtvis även till det fornindiska *āmrās* 'mangoträd', som förmodligen betecknar 'fågelbär' (*Prunus avium*). Även Holthausen diskuterar möjligheten av att ordet skall kopplas till en klängväxt, *ampelos* 'vinstock'.

Den tredje tolkningsmöjligheten, som också den återfinns hos Holt-hausen, är att *Embla* skall härledas till *amma* 'anmoder' < **Ammila*.

Idén att namnet *Embla* hör ihop med *alm* är, menar jag, mindre trolig; vi måste i så fall anta en ad hoc-förklaring till varför det första *l*-et är borta, d.v.s. varför formen inte är *Elmla*. Det saknas också en oberoende motivering till varför just trädslaget *alm* skulle kopplas till kvinnans skapelse. (Som kommer att utvecklas vidare nedan är det lättare att motivera sambandet mellan trädslaget *ask* och mannen.) Att härleda *Embla* till *amma*, vilket skulle ge betydelsen 'liten anmoder', är kanske inte särdeles kontroversiellt rent etymologiskt, men man skulle förvänta sig någon form av parallellitet eller symmetri mellan mannens och kvinnans namn; "en *ask* och en liten *anmoder*" låter något omaka. Menar man dessutom att en viktig funktion hos myter är att måla upp en bild av en viktig händelse i den mytiska urtiden verkar "liten *anmoder*" inadekvat. Om *Embla* redan var en *anmoder* vid upphittandet så måste hon ju ha skapats tidigare. Snorres uppgift om att både mannen och kvinnan skapades av trä blir också oförklarad. Min slutsats är att kopplingen till *amma* 'anmoder' bör avvisas, även om den nog kan motiveras strikt ljudmässigt.

Idén att *Embla* är besläktat med det fornhögtyska kvinnonamnet *Embila*, som i sin tur skulle vara besläktat med *ampelos* 'vildvin' eller 'kaprifol' är på många sätt märklig. Klängväxter av denna typ förekommer, enligt Sijmons & Gering, ymnigt som "makar" på växande träd. Vad som ligger bakom är förmodligen likheten mellan bilden av ett *askträd* omslingrat av en klängranka och ett sammanslingrat par. Problemet är dock att varken *kaprifol* eller *vinranka* är särskilt vanliga i den nordiska floran. Inte heller finns det så många andra kandidater till den kvinnliga rollen som klängranka. En annan möjlig kandidat, *murgröna*, är också ovanlig i Norden. Andra klängväxter finns visserligen: *nässelnärja*, *snårvinde*, *snärjmåra* och *kråkvicker*, men ingen av dessa verkar vara några lämpliga "urmoderskandidater". Man kan i och för sig hävda att motivet är lånat söderifrån, från trakter där t.ex. *murgrönan* är vanlig. Ett rimligt krav på en myttolkning är dock, menar jag, att symbolerna är relevanta i den kultur i vilken myten fått fotfäste, och att de utgör centrala motiv för människorna i den aktuella kulturkretsen. Detta gäller i synnerhet ett så centralt mytologiskt tema som människans skapelse. Det är alltså inte enbart på grund av dess sexistiska anstrykning som vi bör avvisa tolk-

ningen av *Embla* som 'klängranka'. Låt oss göra en närläsning av texten för att finna en rimligare etymologi till kvinnonamnet *Embla*.

Hur gick skapelsen till?

De korta verserna i *Völuspá* ger inte särskilt mycket detaljer om själva skapelseakten. Det står t.ex. aldrig att Ask och *Embla* skapades, utan att de upphittades. Detta tyder på att *Ask* och *Embla* primärt inte behöver uppfattas som egennamn, utan kan tolkas som appellativer. Gudarna kan alltså ha hittat en ask och en embla, som ligger där *litt megandi* och *ørlogslausa*. Uttrycken betyder enligt Finnur Jónsson (1932, s. 5) "uden kraft, d.v.s. livløse" resp. "uden skæbne". Formen *megandi* är presens particip av verbet *mega* 'förmå, kunna, klara av'. Sijmons & Gering tycks mena att bägge attributen syftar på både Ask och *Embla*. För presens participet *litt megandi* är en plural syftning inte otänkbar. För *ørlogslausa* är detta dock inte troligt. Sijmons & Gering tolkar böjningen på *-a* som ackusativ, maskulinum plural, och kommenterar att detta är något märkligt; vi hade förväntat oss formen *ørlogslaus*, d.v.s. ackusativ, neutrum plural. Dock, påpekar de, finns det undantag till regeln att en blandning av maskulina och feminina referenter uttrycks med neutrum plural; undantagsvis kan maskulinum plural användas i stället. Frasen *litt megandi* kan dock också tolkas som maskulinum, singular nominativ, använd som predikativ, och alltså enbart syfta på *Ask*. Det andra attributet, *ørlogslausa*, bör knytas till det feminina substantivet *Embla*, vilket regelmässigt ger ändelsen *-a*, för ackusativ singular, femininum (stark böjning). Denna lösning är att föredra, eftersom vi slipper räkna med ett undantag mot den ovan nämnda regeln om att neutrum plural används för en blandning av maskulina och feminina referenter. Enligt Geir (1910) betyder *ørlogslaus* bl.a. "with fortune still undecided". Tolkningen blir ungefär 'de funno på land (en) Ask, (som var) oförmögen, och en ödeslös *Embla*'.

En intressant detalj om man jämför Eddans version med Snorre är att Snorre lägger till en detalj: "Och av dem avlades människosläktet". Det kan i och för sig tyckas självklart att de första människorna avlar barn, men i och med att denna notis saknas i *Völuspá* är den intressant. Det kan i princip finnas tre skäl till att Snorre har med uppgiften: 1. Uppgiften om barnafödandet härrör från en nu förkommen källa som Snorre refererar till. 2. Han hittar på. 3. Han gör en inferens av något som är out sagt i texten, men självklart för honom själv och hans samtid. Det första alternativet måste lämnas outrett, av självklara skäl. Det andra alternativet verkar inte troligt. Låt oss anta att det tredje alternativet är det kor-

rekta, d.v.s. att Snorre faktiskt är medveten om vad han skriver och att han drar en för honom självklar slutsats. Detta skulle kunna betyda att skapelseberättelsen har en sexuell bibetydelse som var uppenbar för Snorre, men som har försvunnit i våra nutida tolkningar och översättningar, d.v.s. att de tre gudarna skänker människosläktet sexualitetens gåva och lär dem att föröka sig.

En naturlig tolkning av Asks tillstånd (eller 'askens' tillstånd) är alltså att han är *litt megandi* d.v.s. 'oförmögen, kraftlös'. Embla är *ørlogslausa*. Ordet *ørlog* förekommer strax efteråt i Völuspá, nämligen i vers 20, där de tre nornorna vid Urds brunn beskrivs (nedan i Finnur Jónssons tolkning och Björn Collinders svenska översättning):

*Þaðan koma meyjar
margs vitandi
þriar ór þeim sæ,
es und þolli stendr;
(Urd hétu þina,
aðra Verðandi,
skóru á skiði,
Skuld hina þriðju)
þær lög lögðu,
þær líf kœru,
alda börnum
ørlog seggja.*

Dädan komma mör som mycket veta,
tre ur det hus som vid trädet står:
[Urd heter en, den andra Verdandi —
de skuro i trä — Skuld är den tredje;]
de skipa villkor, skifta livslotter
mäta ödet åt människors barn.

Från andra källor vet vi att nornorna hade med barn och barnafödande att göra. Ström (1967, s. 201ff.) beskriver hur nornornas uppgift bland annat var att bistå kvinnan vid förlossningen. Ett exempel på att denna tro levde kvar långt fram i tiden var den s.k. nornegrauten som skulle beredas vid ett barns födelse. Gröten anses ursprungligen ha varit ett offer till nornorna. Att Embla låg *ørlogslausa* betyder enligt Sijmons & Gering (1927, s. 21) att hon ännu inte hade fått sin bestämmelse, vilket naturligt kan tolkas så att hon var utvald till att bli den första kvinnan, och följaktligen den som skulle föra släktet vidare. Om detta stämmer är det ganska uppenbart vad som ligger i lydelsen *litt megandi Ask* och *Emblu ørløgslausu* — Ask var kraftlös och oförmögen att skaffa barn, och Embla barnlös.

När gudarna Odin, Hönir och Lóðurr hittar Ask och Embla skänker de dem olika gåvor: Odin ger *ønd*, Hönir ger *óð* och Lóðurr ger *lǫ* och *litu góða*. Betydelsen av *ønd* verkar vara ganska klar, det bör betyda 'anddräkt, andhämtning eller andning'. Vad *óð* står för är mindre självklart.

ben *löa* (svenska) och *lød(d)e* (danska) kan betyda "visa tecken til at ville kalve" (Torp 1919, se även Hellqvist 1957). Torp tillägger att verben egentligen betyder "skumme i kjønsdelen".³

Litu góða översätts av Finnur Jónsson med "skön (ansigts)farve". Sijmons & Gering ger förklaringen "blühende farben".

Læti är en egenskap som Ask och Embla anses sakna från början (v. 17), men den finns inte uppräknad som en av de egenskaper som tilldelas dem av gudarna. Ordet *læti* översätts av Finnur Jónsson med "stemme", alltså motsvarande vårt nusvenska 'läte'. Även här får Finnur Jónssons översättning kritik både av Sijmons & Gering och Noreen, som hävdar att det i varje fall inte kan betyda 'läte'. Sijmons & Gering följer även här Noreen, som menar att ordet betyder 'åthävor', 'åtbörder'.

Sammanfattningsvis kan vi säga att de egenskaper som Ask och Embla får mycket väl kan tolkas i sexuella termer: andhämtning, upphetsning, värme, rörelser och blossande färg. Om detta stämmer beskrivs människans skapelse i *Völuspá* inte som en *creatio ex nihilo*, utan en akt där gudarna ingjuter liv i död materia. Clunies Ross (1998) beskriver människans skapelse som en akt av det hon, följande Hiatt (1971), benämner "manlig pseudo-alstring". Clunies Ross ser nämligen det fornnordiska mytkomplexet mer som en spegling av det fornnordiska samhällsskicket än som ett arv från en indoeuropeisk myttradition. Ett viktigt begrepp inom det fornnordiska samhället var, enligt henne, balans mellan det styrande samhällsskicket och resten av samhället. Denna balans störs eller hotar att störas av incidenter av olika slag. I mytens värld motsvaras detta av växlingen mellan harmoni och konflikter mellan asar, vaner och jättar. Harmonin inom gudavärlden under den första perioden efter skapelsen, "guldåldern", störs för första gången när tre jättemöer, *bursa meyjar* (*Völuspá* v. 8), anländer till Asgård, i Clunies Ross tolkning för att erbjuda sina sexuella tjänster. För att återupprätta balansen skapar gudarna, "pseudo-alstrar", först dvärgarna och sedan människorna:

De skapar genom pseudo-alstring två slags väsen [dvärgar och människor], som båda tjänar gudarnas intressen och därvid fyller komplementära funktioner i världen. Medan dvärgarna bekräftar gudarnas existens genom att ställa sina kreativa krafter och sina materiella resurser, som ädla metaller, till deras förfogande, är människorna den grupp varelser som för sin välgång är beroende av gudarnas existens och gunst. Människorna blev också till nytta för gudarna som nybyggare i Midgård: som

³ Det nusvenska substantivet *lödder* är en avledning med instrumentalt (eller lokalt) -der. Det innehåller den ie. roten *lau-* 'tvätta', alltså samma rot som Finnur Jónsson menar finns i *lþ* (Hellqvist 1922, s. xvi).

sådana befolkade de världen och försvårade jättarnas expansion (s. 205–206).

Det tycks råda enighet i forskarvärlden om att gudarna skapar människorna av trä (även om detta inte uttryckligen står i versionen i *Völuspá*, utan endast återfinns hos Snorre). Exakt i vilken form träbitarna skulle föreligga har diskuterats; förslag som trädstammar, drivved har förekommit. I Steinsland (1983, s. 84–85) framförs t.o.m. tanken att träbitarna var träfigurer, *manlikun*, av det slag som dvärgarna *Móðsognir* och *Durinn* tillverkade enligt v. 10 i *Völuspá*. Clunies Ross påpekar att en viktig poäng är att "människoparet tänktes existera i naturen som ett livlöst råmaterial, vilket kanske hade en grov likhet med den mänskliga skepnaden och som gudarna sedan besjälade med sina speciella gudomliga egenskaper" (s. 208). Den hypotes som jag vill föra fram är att gudarna skapar människorna, lär dem att föröka sig, genom att använda ett dött trämaterial och sedan utföra en handling som under denna tidsperiod ansågs som helig, och som har använts i religiöst och magiskt syfte långt in i vår tid. Det handlar om framställning av eld genom gnidteknik, d.v.s. genom att man gnider två trästycken mot varandra under så lång tid att friktionen får träet att glöda. I denna process använder man en pinne av hårt trä som roteras i en urgröpnig gjord i en platt träbit, den s. k. härden eller tavlan, tillverkad av lite mjukare trä.⁴ Den enklaste tekniken är att rotera pinnen eller borren med händerna. Att frambringa eld på det sättet kräver både uthållighet och rätt teknik (samt mycket torrt virke). Man kan också ta hjälp av en båge vars sträng anlägges runt drillpinnen. Bågen dras fram och tillbaka, medan ett lätt tryck utövas mot härden. Av uppgifter i litteraturen att döma tycks det inte vara fullt lika krävande att frambringa eld på det senare sättet.

Kopplingen mellan skapelseberättelsen i *Völuspá* och eldframställning är inte ny, utan antyds redan i Sijmons & Gerings (s. 21): "Dazu kommt, dass das älteste, primitivste feuerzueg, dessen sich der mensch bediente, aus zwei hölzern bestand, einem stempel aus hartem holz (und das eschenholz ist von besonderer härte) und einem mit einem loche versehenen scheid aus weichem holz /---/ und dass die erzeugung des feuers durch das drehen des harten stempels in der höhlung des weichen holzes geradezu als ein begattungsakt aufgefasst ward. /---/ So

⁴ Termen *tavla* (tafla) nämns i Keyland (1912, s. 12–13). Enligt Keylands informant, "Enkan Hopa Jans Katarina" i Ulvötrakten i Småland, som i sin barndom kommit i kontakt med tekniken att göra upp gnideld, skulle tavlan vara 33 cm lång, 26 cm bred och ung. 4 cm tjock. Gnidpinnen skulle vara 18 cm lång och ung. 4 cm i diameter, men vidga sig mot 5 cm i spetsen.

konnte die vorstellung entstehen, dass der warmblütige mensch aus der begattung zweier bäume entstanden sei". Det märkliga med Sijmons & Gerings teori är att kopplingen till eldframställning sker med utgångspunkt i härledningen av *Embla* från det grekiska *ampelos* 'vildvin, kaprifol' (se ovan). Folke Ström (1967, s. 67) gör nästan en direktöversättning av Sijmons & Gering, men drar mer långtgående slutsatser: "Förbindelsen ask-ranka kan dölja en djupare innebörd än den klichémässiga: kvinnan som den slingrande rankan kring den starka stammen. Vissa slingerväxter har i anslutning till ett hårt träslag varit särskilt lämpade som tändmedel vid uppgörande av eld. Eldframkallandets process liknas hos många folk vid könsakten: livet har en gång uppstått och tänts genom äktenskap mellan två trädslag".

Det är besynnerligt att Sijmons & Gering (och även Ström) kopplar ihop just klängväxter med eldframställning. Uppgiften kan spåras till en utförlig artikel, eller snarare artikelserie, om eldframställning av Nils Keyland, i den kulturhistoriska tidskriften *Fataburen* 1913–1918. (Sijmons & Gering refererar explicit till Keylands artikel.) Keyland resonerar kring frågan om hur människor kan ha kommit på gnidtekniken för eldframställning, och kastar fram tanken att naturen har varit människornas läromästare: "På indoeuropeiskt område voro slinger- och parasitväxterna favoriterna, hvilkas ved man företrädesvis begagnade vid eldgörningen" (Keyland 1913, s. 235). Något stöd för att påståendet skulle gälla Nordeuropa presenterar han emellertid inte. (Vi skall komma ihåg att "indoeuropeiskt område" omfattar även Iran och delar av Indien.) Keyland vidarebefordrar dock en uppgift från Kuhn om självantändning av träd i skogen; i sin *Märkische sagen* (s. 253) påstår Kuhn (enligt Keyland) att "konsten att göra upp eld där kan tänkas ha uppkommit på det sätt, att man sett eld alstras genom deras gnidande mot stammen och grenarne af trädet, hvarpå de växte". Han hänvisar också till en uppgift hos Hough i *Firemaking Apparatus* (1890, s. 569) enligt vilken eldar kan tändas i djungeln av bambustjälkar som gnids mot varandra i storm. En liknande notis kommer från von Steinen *Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens* (1894). Ytterligare en uppgift som Keyland stöder sig på är hämtad ur *The Geographical Journal* 1914, april s. 448 ff., enligt vilken en T.Y. Eldridge berättar att han under lantmåteriförättningar 150 engelska mil söder om Hong Kong blev vittne till upprepade episoder av självantändning i den torra vegetationen.⁵

⁵ En liknande uppgift kan man hitta i Pauschmann (1908, s. 39): "Wahrscheinlich zeigte die Natur selbst, wie durch Reiben von Bambus gegen Bambus Feuer hervorgerufen werden könne".

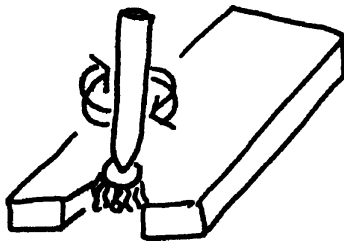
Keylands tanke verkar alltså vara att självantändning då grenar gnids mot varandra i storm har gjort att människor har "kommit på" hur man gör upp eld genom gnidteknik. Dessutom har man använt slingerväxter när man har gjort upp gnideld. Idéerna tycks mig märkliga. Det är klart att eld kan uppstå genom åsknedslag, men tanken att bambustjälkar i djungeln som gnids av vinden mot varandra skulle kunna spontanantändas verkar högst märklig, än mindre att detta sannolikt högst ovanliga fenomen skulle reflekteras i nordisk mytologi. (Detta inte minst med tanke på hur mödosamt det är att framställa gnideld, även med rätt teknik och torrt fnöske.) De stöd som Keyland anför verkar till stor del vara av anekdotisk natur. Överhuvudtaget verkar det mycket märkligt att slingerväxter i varmare länder skulle ha något med den nordiska mytologin att göra, särskilt som det inte någonstans finns klart uttryckt att slingerväxter använts vid eldframställning inom Norden eller ens Europa. (Inte heller verkar man ha använt slingerväxter som gnistfångare vid eldframställning. För detta ändamål användes främst fnöske som tillverkades av en parasitsvamp, fnösktickan.) Vi bör därför, menar jag, avvisa tanken att skapelsemyten i *Völuspá* hör ihop med slingerväxter och därmed överge kopplingen *Embla* – klängranka.

Låt oss däremot hålla fast vid kopplingen till eldborring. Det är väl känt att helig eld under historiens lopp och i många kulturer har gjorts upp genom gnidteknik. Sådan eld kallades för **gnideld** eller **nödeld**. Förleden *nöd-* i *nödeld* är enligt Keyland (1912, s. 2) släkt med verben *hnjóða*, *hnóða* 'slå, hamra, skrapa'. En isländsk beteckning för gnideld är *bragðalseldr* efter *bragðalr* 'syl, drill'. I sin artikel i *Fataburen* (1913) beskriver Keyland vilken betydelse gnideld har haft i historien, och refererar en stor mängd etnologiska uppgifter om gnideldsceremonier, bl.a. notiser om hur magiska riter med gnideld förekom långt in på 1800-talet i Småland. År 1858, t.ex, utbröt kolera i Västbo härad. Den bekämpades genom eld som gjorts upp genom gnidning. Elden med sin renande rök bars genom de smittade områdena. Röken från gnideld kunde också bota sjukdom, rena förgjorda fiskredskap, hejda skogsbränder, och den välkända julbrasan skulle tändas med gnideld.

Användningen av gnideld i magiskt eller religiöst syfte är inte begränsad till Sverige eller Norden. Frazer har ett helt kapitel i *The golden bough* om eldfester, där han visar hur eld generellt har betraktats som en positiv, stimulerande, kraft, men även en negativ, renande: Den mest kraftfulla elden var den som framkallats med gnidteknik. Sådan eld användes för rituella och magiska syften. "Såsom vissa forskare iakttagit, är det mycket sannolikt, att i äldre tider elden vid de periodiska festerna erhöles

genom att gnida två trästycken mot varandra" (s. 753). Frazer berättar bl.a. att rök från gnideld användes i Vogeserna för att skydda grödan och ge god skörd. Så har även skett på Isle of Man. På andra ställen i Europa har man drivit ofruktsamma kreatur genom midsommareldar som tänts med gnideld för att djuren skulle bli fruktsamma. Frazer beskriver en irisk tradition enligt vilken ungdomar skulle hoppa över eldar tända med gnideld för att bli gifta och få barn. Liknande kulturhistoriska notiser finns från Böhmen och Lechain. Frazer (s. 758) konkluderar att nödelden sannolikt är ursprunget till alla de ceremoniella eldarna.

Vi vet alltså att gnideld eller nödelld har använts ceremoniellt, både i vårt land och i övriga Europa, och att sådan eld har ansetts ha stor, magisk kraft. Vad är naturligare att anta än att människans skapelse antas ha skett genom att gudarna har gjort med trästyckena på stranden som man gör när man gör upp gnideld, d.v.s. snurrar eller gnider pinnen mot underlaget, tavlan eller härden, tills värme och glöd uppstår. Likheten mellan denna handling och den sexuella akten är uppenbar. Det finns många paralleller. I *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* kan vi läsa att elden i äldre tid ansågs vara ett levande väsen. Ett exempel finns i Ketil Høengs saga, där det står att det "levde eld i huset": *lifði þar eldr í skála*. Keyland (1914, s. 251) refererar en berättelse från en meddelare i Jämtland som beskriver en metod att bevara eld över natten (min fetstil): "Eld förvarades från kvällen till morgonen på det sättet att något eller några större kol gräfvdes ner i askan i spisen, och då lifvde elden i kolet till morgonen". Ytterligare en likhet mellan eldframställning och sexualakten blir tydlig om man tänker på att härden, den "kvinnliga" parten i ceremonin inte alltid utgörs bara av en träbit med en urgröpfung. En nutida handbok rekommenderar att man gör en utskärning, där fnöske placeras, så att gnistor från den upphettade drillborren kan hamna där. En sådan härd skulle ha följande utseende:

Eldframställning med hjälp av eldborr. Efter Wiseman 1986, s. 141.

Keyland (1914, s. 196) diskuterar andra typer av eldframställning, närmare bestämt med hjälp av slagdon, där uppgifter i litteraturen visar att eldframställningen setts som en relation mellan en manlig och en kvinnlig kraft: "Enligt egyptern Nonnos, *Dionysiaica* II, 493ff. existerar mellan de två stenarna den skillnaden, att den ene är hankön, den andra honkön. Hopsläendet af dem är följaktligen en aflelseprocess, och gnistan som alstras är barnet. En analogi till detta genusförhållande spårar man mångenstädes i de gamla indiska urkunderna, hvori eldvridningen skildras som en aflelseprocess, där vridpinnen representerar hankönet (penis) och härden med borrhålet honkönet".⁶

Det finns fler indicier på sammankopplingen mellan eld och fruktbarhet. Det fornnordiska ordet *kyndill* 'ljus' (jfr *Kyndelsmäss*) är enligt Loewenthal (1916) släkt med ord för födelse:

Die idg. Grundform [...] ist eine Ableitung vom Grundworte zu. lit. *gemù, gĩmĩti* "geboren werden": nach alter indogermanischer Auffassung war der Vorgang der Feuererzeugung etwas wie eine Geschlechtsbetätigung: das Feuer (*agni-š*) heisst ai. *gárbhas varnām* "Leibesfrucht der Hölzer", das härtere Feuerholz galt als das väterliche (*pitārā*), das weichere als das mütterliche (*mātārā*). Mit Agni [den indiska eldguden] wird Matari-švan gleichgesetzt, d.i. nach E. W. Fay "materia puer": Matari-švan describes Agni as the product of the friction engendered by the fire-drill in turning in a socketslab, and it means "slab-son" or "materia puer". (s. 288–289).

Ytterligare indicier för sammankopplingen mellan fruktbarhetsriter och eldborring är de kopplingar som har gjorts mellan eldborring och de skålgropar ("älvkvarnar") som är ymnigt förekommande i hållristningar, vid gamla bosättningar och gravrösen m.m. Se t.ex. Almgren (1927), s. 225.

Det skall understrykas att teorin om eldborring bygger på samläsning av versarna i den poetiska Eddan och Snorres skildring; tanken på att Ask och Embla skapades av trä finns ju inte explicit uttryckt i *Völuspá*, utan förekommer endast i Snorres version. Ett potentiellt problem för den föreslagna teorin är att Snorre skriver om *tré tvau*, i Collinders översätt-

⁶ En kanske något spekulativ tanke är att elden redan ansågs finnas i träet, men måste "lockas" fram, vilket skedde genom gnidceremonin. På samma sätt kunde man tänka sig att fröet till avkomman fanns i mannen, men måste "lockas fram" genom samlaget. Som Clunies Ross påpekar är kunskapen om hur ägg och spermie förenas en förhållandevis ny kunskap (inte minst kunskapen om äggets "aktiva" roll i "utväljandet" av den spermie som skall få befrukta ägget).

ning 'två trädstammar'. Men *tré* kan också betyda 'trästycke' (Heggstad et al. 1990). Snorre var kristen, och han skriver om de gamla myterna från denna speciella synvinkel. Vad gäller världens skapelse ur Ymers kropp (en myt som jag inte går in på närmre här) visar Clunies Ross hur Snorre i sin version harmonierar den fornnordiska skapelseberättelsen med den bibliska i Första Moseboken (s. 194). Rent allmänt menar hon att de gamla myterna i Snorres version "förmedlas infattade i modererande, kristet intellektuella ramar" (s. 21). Att återge människan som skapad av trädstammar har en större likhet med den bibliska skapelseberättelsen (inte minst om man tänker på berättelsen om skapelsen av kvinnan ur ett revben som Gud tagit ur mannens kropp). Det faktum att den här föreslagna tolkningen bygger på *tré twau* som syftande på en eldborr av askträ och en "hård" av trä, inte två träd, bör alltså inte ses som särskilt problematisk.

Sammanfattningsvis kan vi säga att likheterna mellan gnideld och sexualakten ligger på flera plan. Den sexuella akten och eldframställning ger upphov till värme och liv. Både sexualitet och eld är centrala komponenter i människornas liv, och utan dessa kan inte livet fortgå. Till detta kommer naturligtvis den rent yttre likheten med mannens roll spelad av borren och kvinnans av härden/tavlan.

En etymologi för *Embla*

Etymologin för *Ask* blir inte särskilt märklig om den föreslagna analysen är korrekt; *ask* kan enligt ordböckerna också betyda 'askspjut'. Ask är ett hårt material, och väl lämpat att använda som borr vid elduppgörning. Asken är det högsta av de nordiska träden, och en naturlig fallossymbol. Vi vet också att asken var Odins eget träd; vi behöver bara tänka på världsträdet, Yggdrasil 'Yggs, d.v.s. Odins, häst', som åtminstone enligt västnordisk föreställning var en ask (Ström 1961, s. 97). Också Loewenthal (1916) hävdar (efter Sperber) att mansnamnet *Askr* betyder "das (männliche) Feuerholz".⁷ (Loewenthal för dock inget längre resonemang om bakgrunden till sitt påstående.)

Den kvinnliga motparten, härden, är alltså *Embla*. Jag skulle vilja föreslå följande etymologi för *Embla*: Konsonanten *b* är ett eufoniskt klusilinskott, inskjutet mellan en nasal och en lateral, i likhet med den labiala klusilen i *himbla* och *gambla*. I Eddan finns andra exempel på

⁷ Loewenthal framför vidare tanken att *ask* och *aska* är besläktade ord: "Demnach wäre auch die Esche schon in der Urzeit "das Feuerholz" nämlich "der Brenner" gewesen (s. 290–291).

sådana klusilinskott, t.ex. *b* i *Auðumbla* 'urkon'. Vi bör alltså låta analysen utgå från formen *Emla*. Jag föreslår att ordet innehåller roten i ordet *eimr* m. med betydelsen 'dimma, rök, eld'. (**aima* är en utvidgning av roten **ai*, som ingår i ordet *eld*.) Till roten *eim* har lagts nomen agentis-suffixet *-il*. *Embla* betyder alltså 'eldmakerska, rökgörerska'. Enligt Torp (1973–1974) kan suffixet *-il* användas för nomen agentis, nomen instrumentalis eller diminutiv. (Se även Noreen 1903 och Kluge 1926; jfr *-are*, som likaså kan uttrycka nomen agentis, nomen instrumentalis och diminutiv.) Vi kan alltså inte klart avgöra om *Embla* skall tolkas som en animat nomen agentis eller en inanimat nomen instrumentalis. (Samma glidning i betydelse finns för övrigt i många nutida *are*-avledningar.) Suffixets *i* har synkoperats och det avledda substantivet *eim-(i)l-* har sedan avletts/böjts som en svag feminin *on* > *-a*.

Det flesta *il*-avledningar har avletts vidare i den svaga maskulina deklinationen som nomen agentis eller instrumentaler, t.ex. *gurtila* 'gördel', *bytla* 'byggmästare', *spinnila* 'spindel', *fhala* 'violina' och *driscila* 'slaga' (Torp 1973–1974, Kluge 1926). Vi finner dock åtminstone några svaga femininer, till exempel *skrilla* 'skridsko' (av *skriþla* till verbet *skrida*) och *frilla* 'älskarinna' (av *friþla* till verbet *fríða*, jfr verbet *frjá* 'älska'). Enligt Dumézil (1973, s. 101) är namn bildade med ett feminint diminutiv, **ilō* vanliga i Eddan, t.ex. *Beyla*, *Hyndla* och *Bestla*. (Dumézil antar att också namnet *Embla* är bildat på detta sätt.) Suffigering med *-il* (där *-i-* har synkoperats) har gett upphov till monoftongering av diftongen. De exempel som finns i Torp (1973–1974) visar att monoftongering kan ske också vid sammansättning eller suffigering. Tyvärr har jag inte funnit några andra exempel på monoftongering av *ei* + *m* + konsonant. Dock finns det flera exempel på monoftongering av *ei* + nasal + segment med initial konsonant, t.ex. **Einn-þride* > *Endride*, *eindōme* > *endeme* och *einka* > *ekkia*. Förhållandena kan sägas vara jämförbara med *Eim+la* > *Emla*.

Roten *eim* återfinns enligt *The Oxford English Dictionary* i engelskans *ember* 'glödande aska', där *b*-inskottet också förklaras som eufoniskt. Vi finner det också i fornsv. *ember*, nysv. *imma*, samt i egennamn som *Emån*. I dessa fall tycks en betydelseförskjutning ha ägt rum från 'eldrök' till 'vattenrök' (i ordet *imma* snarast på resultatet av sådan rök, nämligen en beläggning av små vattendroppar på en plan yta).⁸ Enligt Torps nynorska ordbok är ordet *eimyrja* f. 'glödande aske' en sammansättning av **aima* > *eim* och **uzjō*, i fornnorskan *ysja* f. 'ild, usli'.

⁸ Vi kan notera att isländskans *im* betecknar 'tunn beläggning av sot o. dyl.' (Wessén 1960).

Myt-rit-kult

Berättelser om världens och människans skapelse, om dödens inträde i världen, om världsundergången och dylikt är inte bara framställningar som traderades och berättades i skymningsmörkret för nöjes skull. Traditionellt skiljer man på myter, legender och sagor (Pettersson 1992, s. 214). Det som särskiljer myten är både dess innehåll och funktion. Myten är "allvarlig, reflekterande, och den sysselsätter sig med 'djupa' problem" skriver Pettersson (s. 215). Albrektson (1969) förklarar att myten är "en berättelse om gudomliga gärningar i urtiden, som är grundläggande och bestämmande för livets nuvarande villkor" (s. 145). Albrektson fortsätter: "Genom denna definition understryks en viktig sak: myten handlar om ett skeende, som är upphov och förklaring till livet sådant det nu är. Det kunde kanske uttryckas så, att ett typiskt skeende i myten skildras som en engångshändelse: allmänmänskliga upplevelser som präglar tillvarons mönster framställs i form av en händelse i den mytiska urtiden".

En myt skildrar alltså en händelse i den mytiska urtiden, men i form av en händelse som människor känner igen från sina egna liv. Slutsatsen jag drar är att myterna bör referera till situationer och händelser som är aktuella i den miljö och den kulturkrets i vilka de har traderats. Angående skapelsemyter menar Pettersson att de inte syftar till att ge en intellektuell orsaksförklaring. Myternas funktion är i stället att ge en bild av det hela; "berättelserna tycks vilja visualisera och konkretisera de mytiska händelserna, så att man ser framför sig, hur det gick till" (s. 219). Den koppling jag gör till myten om människans skapelse i Völuspå är att den knappast kan ha handlat om vildvin, murgröna eller kaprifol som klänger på askträd, utan bör ha sin grund i händelser och mönster som kan tänkas vara betydligt mer centrala i människors liv i Norden under den aktuella perioden. En sådan återkommande handling är framställning av eld — en förutsättning för att mänsklig existens överhuvudtaget skulle vara möjlig i denna kalla och stundom ogästvänliga del av världen.

En myt är alltså inte bara en berättelse som traderades muntligt. En väl etablerad åsikt inom en del av den religionsvetenskapliga forskningen är att myt och rit står i ett intimt förhållande till varandra. "Kulten tjänar livets uppehållande och befrämjande, och i detta sammanhang hör myten hemma: när skapelsemyten reciteras, övervinns kaosmakterna på nytt och livets seger säkras" skriver Albrektson (1969, s. 145). Även om Albrektson behandlar den bibliska skapelseberättelsen finns det all anledning att tro att samma sak gäller skapelseberättelser också i andra religioner och kulturer. Pettersson (1972, s. 215) summerar den aktuella

forskningen om förhållandet mellan myt och rit och förklarar att myten är sammanbunden med riten: "Myten är det heliga ordet som åtföljer handlingen och förklarar denna".

Andra forskare framför samma tanke. I sin bok *Ragnarök, An Investigation into Old Norse Concepts of the Fate of the Gods* beskriver John Stanley Martin förhållandet myt-rit i allmänhet och i nordisk religion i synnerhet: myten spelade en mycket viktig roll i människornas liv och för upprätthållandet av den gudomliga ordningen, på vilket människornas liv vilade. Det som sker i riten är att den gudomliga handlingen genom ord och beledsagande handlingar återupprepas "in the dream time", d.v.s. den mytiska tiden. Martin pekar speciellt på det faktum att riterna var periodiskt återkommande. Ett av riternas syften var att hålla samman samhällets medlemmar. Men riterna hade också en större uppgift, nämligen att upprätthålla balansen i den yttre världen, i universum som helhet; "the primitive community sees itself as playing a significant role in maintaining and restoring the vigorous forces of life in the external world by periodically performed rituals" (s. 10). Begreppet 'reinvigoration', ung. "återställande av livskraft" är centralt, förutsättningen för allt liv. Livskraften ges bara för en begränsad tid, och riterna behövs för att uppehålla skapelsens ordning och för att man ska försäkra sig om livskraft under ytterligare en period. Utan riter skulle samhället och den yttre världen bryta samman och gå under.

Martin betonar att varken myt eller rit är primär i förhållande till den andra. De är parallella element som behövs för att upprätthålla människans socio-religiösa funktion i ett ordnat universum; "myth is a dramatic narrative of a unique event on an eternal supernatural plane, linked intimately with a recurrent ritual programme performed in time. Both are centered on the same important theme, which is conceived in the mind and expressed ritually in words and actions in symbolism embedded in the culture" (s. 11). Poängen är att myterna inte bara var berättelser eller liturgiska formuleringar utan spelade en viktig roll i kulten. Vi har med andra ord skäl att anta att berättandet av myterna har knutits till kultiska handlingar, antingen så att de har berättats, lästs eller sjungits som en del av riterna. Naturligtvis är det inte så att myterna, som de möter oss i Eddan och de andra källorna, utgjorde de liturgiska elementen, d.v.s. att de ord som möter oss i *Völuspá* är de formuleringar som användes i riten. Martin hävdar att de är "literary articulation of older cultic patterns of behaviour" (s. 15). Han fortsätter: "Our texts stand far removed from the earlier setting we postulate, and both form and content have undergone considerable change to become a mere literary con-

vention in later times". Frågan man då ställer sig är hur den kultiska handling såg ut som kan tänkas ha knutits till myten om människans skapelse i fornnordisk religion. Som bör ha framgått av mitt resonemang är mitt svar att människans skapelse har kopplats till eldframställningsriter.

Folke Ström beskriver eldens roll inom kulten: "Inom det enskilda kultlivets sfär utgjorde sålunda den husliga härden en sakral medelpunkt av stor ideell betydelse. Liksom hos andra indoeuropeiska folk har dess eld varit en helig eld. Man finner talrika spår av en dylik tro i senare folktradition, vilken på denna punkt kan betraktas som vittnesgill" (s. 63). Som tidigare har beskrivits har eldriter förekommit i folktron och magin långt in i vår tid. (Om man tänker på majbålen kanske man skulle kunna hävda att riterna fortsätter även in i vår tid.) Om vi ser på det hela historiskt hittar vi spår av eldkult i våra skriftliga källor. Olof von Dalin skriver t.ex. om templet i Uppsala på följande sätt:

I offerhuset framför Afguda-belätets fötter stod alltid et Altare Öfverdragit med järn och stundom med dyrare metall, hvarpå en stor järnhäll tiente til bordskifva: der uppå brann den helige elden som ej upptändes med wanliga medel, utan genom starkt gnidande i hårdt Eketrääd, hvilket och gerna tiente til offer-wed. Elden fick aldrig slockna hvarken natt eller dag och kring honom lågo allehanda redskap av koppar och järn, som brukades til offret. En sådan eldstad war i bruk långt för Afgudabeläten och hände ofta, att man i offerhuset hade eld midt på golfvet, utan att bry sig om hvarken Bild eller så präktigt altare. Bredevid altaret stod et stort kopparkäiril, kalladt Hlutbolla hvaruti offerbloden alltid emotogs (s. 176).

Naturligtvis kan vi inte ta Olof von Dalins beskrivning av templet i Uppsala som bevis för att templet såg ut på ett speciellt sätt, eller ens att det har funnits. Däremot kan vi dra slutsatsen att eldborrningsriten var en välbekant del av inventoriets riter som var aktuella på von Dalins tid.

Skildringen av Thorild Mostraskeggs Afgudahus på Island i Eyrbyggasagan innehåller en beskrivning av en eld: "Altaret eller eldstaden (som lär ej annat warit än en öppen spis) stod mitt på golvet och kärilen bredevid: der omkring war en ring, vid hvilken man skulle svärja Elden eller göra löften" (Dalin 1747). I Kjalnesingasagan beskrivs altaret i Torgrim godes hov. På detta skulle det brinna en eld, som aldrig fick slockna. I Biskupa sögur skildras ett underverk som har med gnideld att göra: "i sama firði vildu menn taka eld með bragðal sem hér er van til, ok fengu eigi. Síðan vættu þeir slíit i brunni þeim, er vígt hafði Guðmundr biskup, ok með því vatni tóku þeir eldinn þegar i stað" 'I samma fjord ville män

taga eld med vridpinne, som här sedvänja är, och fingo ingen. Sedan vätte de med slemmiga vattenväxter i den brunn som biskop G. hade vigt, och med det vattnet togo de genast på fläcken eld' (text och övers. från Keyland 1913, s. 233, se även Fritzner 1954, s. 176).

Vi har alltså goda skäl att anta att gnideld förekom i kulten, både i det större sammanhanget och som en del av huskulten. Det är inte orimligt att anta att myten om människans skapelse också var en del av kulten, och om den föreslagna analysen av skapelseberättelsen stämmer kan den mycket väl ha knutits till en rit då man framställde gnideld. Vi skall komma ihåg att gnideld och rök från gnideld har använts långt senare i andra fruktbarhetsriter — riter som både gällde växtlighet, djur och människor.

Andra förekomster av ordet *Embla*

Ett av problemen med att hitta en etymologi för namnet/ordet *Embla* är naturligtvis att det inte förekommer så ofta. De enda spår vi har är versen i *Völuspá* och Snorres tolkning/referat av samma text. Dock omnämns *Embla* (förmodligen) i en lausavisa som ingår i Egil Skallagrímssons saga (här efter Sigurður Nordals utgåva), samt i Per Wieselgrens tolkning på svenska:

*Bořðumk einn við átta
en við ellifu tysvar,
svá fengum val vargi,
varðk einn bani þeira;
skimmtumsk hart af heiptum
hlifar skelfiknifum;
létk af Emblu aski
eld valbasta kastat*

Jag kämpat med åtta, och två gånger har jag till och med slagits med elva.
Och fast i de dusterna ensam jag var,
jag bragte de andra att skälva.
Jag fällde dem samtliga. Hårt stod mot hårt,
och sköld under svärdsbett vändades svårt.

Även om Wieselgrens tolkning är utmärkt väjer den för svårigheten med de sista två versraderna. Stället har kallats dunkelt (Sijmons & Gering 1927, s. 5), men kopplingen mellan eld och Ask och *Embla* är enligt min mening tydlig. Problemet med de två sista versarna är participet *kastat*, som inte har något naturligt huvudord i satsen. Detter (1898) diskuterar olika tolkningar av lausavisan och kommer fram till att den innehåller en tydlig anspelning på myten om Ask och *Embla*: "Ich glaube, dass ein Deutungsversuch von dem Gedanken ausgehen muss, dass hier der Mythos von Askr und *Embla* verwertet ist. Es kann unmöglich Zufall sein, dass diese beiden Namen hier nebeneinander stehen" (s 22). Den

tolkning av de sista versraderna som Detter kommer fram till är den följande: "*létk kastat (verða) Emblu eld af valbasta Aski*", d.v.s. "Jag lät (det bli) kastat stridsbastens eld från Emblas ask". *Eld valbasta* 'stridsbastens eld', är enligt Meissner (1921) en kenning för svärd. Enligt min åsikt bör "eld från Emblas ask" då syfta på den magiska, destruktiva eller konstruktiva kraft som ansågs bo i eld som hade framställts genom gnidteknik. Svärdet kan t.ex. vara förtrollat, dess kraft vara förstärkt med magi, t.ex. genom att det har blivit draget genom rök från en gnideld. Den mer specifika tolkningen av det aktuella partiet är dock mindre viktig för min poäng: det som är avgörande är att partiet anspelar på myten om Ask och Embla och att denna myt naturligt kopplas ihop med eld. Den föreslagna förklaringen tycks mig i alla fall mer övertygande än t.ex. Guðm. Finnbogason's (Skirnir 1925, s. 165): "Höndin var askurinn hennar Emblu, af því að hin fyrsta kona átti ekki annað ílát en höndina". Enligt denna tolkning skulle Egil benämna sin egen hand som 'Emblas ask', d.v.s. ungefär 'Jag lät (det bli) kastat svärd från handen'.

Det skall understrykas att lausavisan är dunkel och svårtolkad. Jag menar dock att kopplingen mellan Ask och Embla och eld är tydlig — en koppling som följer naturligt av den i min artikel föreslagna analysen.

De tre gudarna

De tre gudarna som skapade Ask och Embla var Odin, Hönir och Lóðurr. Betyder det något att det "råkar" vara dessa tre som befinner sig på vandring eller är det bara en slump? För att den föreslagna teorin skall stämma bör vi kunna se att gudarna är någon form av fruktbarhetsgudar, förekommande i myter som anknyter till skapelse och fruktbarhet.

Odin spelade olika roller i den fornnordiska mytologin. Han var krigsgud, dödsgud, visdomsgud, och i samband med det trollman, magiker och skald (Holtsmark 1970, s. 20). Odin uppges ha haft stort kvinnotycke, och han har dyrkats som fruktbarhetsgud. Han krävde ibland blodiga offer, och det var till honom man enligt vissa källor offrade kungar som inte längre kunde garantera årsväxten (Dumézil 1973, s. 26). Uppgiften visar att det fanns en tydlig koppling mellan Odin och fruktbarhetskulten. Odin var magiker, och sejdade, en konst som han hade lärt sig av Freja. Att han utövade sejd kan tyckas märkligt, eftersom detta ansågs vara en kvinnlig sysselsättning. Att Odin utgör ett undantag till denna "regel" kan dock förklaras med att han var visdomens gudom — magin använde han för att uppnå visdom. Vida känd är myten om hur han offrade sig själv genom att hänga nio nätter i världsträdet för att

uppnå högre grad av visdom och myten om hur han offrade sitt ena öga i Mimers brunn.

Hömir nämns enbart ett fåtal gånger i det fornnordiska materialet. Emellertid förekommer han ytterligare en gång i *Völuspá*, nämligen i vers 63. Scenen utspelar sig efter världsundergången, här i Finnur Jónssons tolkning och Björn Collinders översättning till svenska:

62. *Munu ósanir
akrar vaxa;
þols mun alls batna
mun Baldr koma;
þúa Hþòr ok Baldr
Hropts sigtoptir
vøl valtívar
Vituð ér enn eða hva?*

Osådda skola åkrarna växa,
det onda skall bättras och Balder komma;
på Hropts stridstomter bo Höd och Balder,
på kampfudars vihov: vet ni nu eller ej?

63. *Dá kná Hæmir
hlautvið kjósa
ok þurir byggva
bræðra Tveggja
vindheim víðan.
Vituð ér enn eða hva?*

Väl månde Höne då välja sig blotspånor,
Tvegges brorsöner bygga och bo,
i Vindhem det vida: vet ni nu eller ej?

Det har diskuterats vad uttrycket *kjósa hlautvið* står för. Finnur Jónsson hävdar att *hlautvið* syftar på offerstickor; Hömir förrättar en offerceremoni. En förklaring som är kompatibel med Finnur Jónssons är att *við* här betyder 'trä', och att den ceremoni som Hömir förrättar med detta trä är samma ceremoni som han förrättade en gång tidigare, d.v.s. han åter-skapar människorna på samma sätt som han skapade det första människoparet en gång i tidernas gryning.⁹ Verbet *kjósa* betyder enligt Bugge (1899, s. 194) 'to bring to life by incantations'. Denna betydelse ligger helt i linje med tanken på människans skapelse som kopplad till en eldframställningsrit. Myterna sjöngs, eller snarare mumlades fram, under

⁹ En annan tolkning skulle kunna syfta tillbaka på nornorna, som enligt vers 20 i *Völuspá skóru á skiði* 'skar i trä'. Riten att skära i trä bör ha att göra med ödesgudinnornas makt att bestämma ödet för alla. Nornornas makt var mycket stor, och även gudarna var underkastade ödets lott; att vädja till ödesgudinnorna var fåfångt för gudar såväl som människor. I den nya världen, den som uppstår efter Ragnarök, finns inga nornor. I stället får Lóðurr själv ta ödet i sina händer. Budskapet i de två versraderna skulle då vara att villkoren i den pånyttfödda världen efter Ragnarök är radikalt annorlunda jämfört med den nuvarande. Gudar och människor är då inte längre underkastade ödets domar. Eftersom nornorna och ödet sällan uppfattas som positiva makter, utan bringare av död, olyckor och lidande, skulle det alltså betyda att den nya världen är fri från sådan ondska.

riterna, enligt Ström (1967, s. 84). Det som möjligen beskrivs i v. 63 är — i min tolkning — hur Hönir i sin präst- eller schamanfunktion fram-
sjungande de gamla myterna skapar nya människor genom att gnida trä-
stycken — asken och emblan — mot varandra.

Lóðurr nämns inte särskilt ofta i det fornnordiska materialet. Øyvind Skaldaspiller skriver i sitt Hålfygjatal om Lóðurr som Odins vän. Både Sijmons & Gering och Noreen identifierar Lóðurr med Loke. Om detta är korrekt får vi en naturlig koppling till eld: Det har nämligen länge varit en vanlig uppfattning att Loke var eldens särskilde gud. Enligt *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* skall han också ha kallats Logi, d.v.s. Låge. Bugge (1899, s. liv) påpekar att Loke tänktes som en elddemon. Hans far var Fárbauti "he who strikes in a dangerous and destructive manner". Bugge nämner några uttryck som vittnar om Lokes koppling till eld; *Loka spæinir* var ett uttryck som använts för att beteckna "shavings to light fire with" (s. lv), och i Telemarken i Norge använde allmogen uttryck som 'Loke slår sina barn' när det sprakade till i brinnande vedträn.

Sijmons & Gering sammankopplar Lóðurr med det germanska **lōþra* 'lockelse', mhd. *luoder* 'lockbete', *louderen* 'verlocken, verführen' (jfr svenska *luder*). En annan koppling av A. Olrik är **luþburar* 'feuerer, feuerspender', till roten *leuk, luk* (se äv. Hoops' Reallexikon III, 164). Bägge betydelseerna, 'eldare' och 'förförare', stämmer bra in med den föreslagna hypotesen. Kanske det t.o.m. kan vara så att det är fråga om en ordlek, självklar för samtida lyssnare, men svår för nutida läsare att uppfatta.

Enligt Sijmons & Gering är Hönir ett annat namn för Heimdall. Om detta stämmer kan vi kanske bättre förstå invokationen i början av *Völuspá*: *Hljóðs biðk allar heilgar kindir, meiri ok minni, mögu Heimdallar* 'Hör på mig, alla heliga ättlingar, högre och ringare Heimdallssöner' (Collinders övers.). Den instabila identiteten hos gudarna i fornnordisk mytologi kan kanske verka förvirrande på nutida läsare. Man skall dock veta att mytologiska personligheter ofta splittras upp på så sätt att framträdande egenskaper hos dem personifieras. Fenomenet kallas för hypostasering. Vidare bygger mytologin i många kulturer och religionerna inte på en koherent värld med sammanhållna personligheter. Myterna stämmer helt enkelt inte inbördes. Vi måste komma ihåg att myter är berättelser med ett budskap, som skall tjäna ett visst syfte, och för att förstå en myt måste vi begripa syftet med den. Ofta förekommer det naturligtvis anspelningar på andra myter och andra mytologiska gestalter, men vi kan inte förvänta oss att alla myter ingår i ett koherent system som beskrev de en närmast konkret, objektivt uppfattbar värld.

De tre gudarna kommer alltså vandrande någonstans ifrån. Det sägs

att de kom *ór því liði*. Vilken *liði* 'flock' som åsyftas är oklart. De var vidare *öflgir* och *ástkir*, d.v.s. fulla av kraft och lust. De kom *at húsi*. Det är lite svårt att förstå vilket hus som skulle åsyftas, Åsgård är ju ännu inte byggt. Sijmons & Gering hävdar dock att texten innehåller en feltolkning här; ett diakritiskt tecken i *hūe* har tolkats fel och gett upphov till läsningen *húse*. I prosakontexter betyder ordet *húm* n. 'skymning', i poesi har det kommit att stå för 'det dystra havet'. Om vi accepterar tolkningen 'skymning' får vi följande scenario: De tre vandringsmännen, gudarna Odin, Hönir och Lóðurr, kommer vandrande framåt skymningen. De hittar två trästycken, en askpinne och en träbit som är lämpade att fungera som härd. I en situation av detta slag är det fullständigt naturligt att göra upp eld, vilket de gör.

Tolkningen *hūe* som 'havet' är inte orimlig heller. Clunies Ross för ett långt resonemang om havet som bild för fruktbarhet och skapelse. Hon menar att "den sannolika orsaken till att havet uppfattades som ett helt där manliga och kvinnliga krafter möttes och blandades var, att det skum som bildades genom vågornas rörelse påminde om sädesvätska" (s. 212).¹⁰

Som en konklusion kan vi säga att det vi vet om de tre gudarna inte motsäger hypotesen att skapelseberättelsen i *Völuspá* skall knytas till en fruktbarhetsrit. Odins roll i fruktbarhetssammanhang är klar, Lóðurs och Hönirs högst plausibla.

Avslutning

Vi kommer naturligtvis aldrig att få ett slutligt svar på frågan om vad den fornnordiska skapelsemyten egentligen beskriver, eller hur namnet *Embla* skall tolkas; i ljuset av den föreslagna teorin hänger tolkningen av myten samman med tolkningen av namnet *Embla*. Vad vi kan göra är att väga de olika föreslagna teorierna mot varandra, och bedöma vilken som ter sig rimligast. Det föreligger fyra huvudteorier om etymologin för *Embla*:

1. *Embla* är en diminutivform av *alm*.
2. *Embla* är släkt med grekiskans *ampelos* eventuellt via det tyska kvinnonamnet *Embila*.
3. *Embla* kommer av *amma* 'anmoder'.
4. *Embla* kommer av *eim+la* 'eldmakerska, rökgörerska'.

¹⁰ Ross påpekar vidare i en not följande: "Tron att havsskum eller lödder har en manlig fortplantningskraft är vida spridd. Det är förmodligen en dylik uppfattning som ligger bakom den grekiska myten om Afrodites födelse ur havets skum" (s. 213). Jfr not 3.

Fördelarna med almteorin är att ask och alm är två trädslag. Ask är ett naturligt trädslag för den första mannen. Vi saknar dock förklaring till varför den första kvinnan skulle ha skapats av just alm. Vi måste också förklara hur *l-et* i *alm* har försvunnit. Ad hoc-förklaringar som att *l-et* har fallit är rent definitionsmässigt problematiska, även om de naturligtvis aldrig kan motbevisas.

Klängväxtförklaringen är enligt min mening märklig. Framför allt bygger den på en företeelse som inte kan ha varit särskilt viktig eller vanlig i den kulturella krets i vilken den traderades. Förklaringen av *Emla* < *amma* 'anmoder' är kanske inte otrolig. Den har emellertid nackdelen att den inte kan förklara hur Ask och anmoder hör ihop inbördes, samt hur skapelseakten kan tänkas ha gått till. Som bör ha framgått anser jag teorin om *Embla* som 'eldmakerska, rökgörerska', den "kvinnliga" parten, härden eller tavlan, i eldframställning medelst gnidteknik, vara den troligaste. Den stämmer rent språkligt, utan att vi behöver ta till några ad hoc-förklaringar. Den knyter de två participanterna, Ask(en) och *Embla*(n) till varandra på ett naturligt sätt. Myten kan knytas till riter, framför allt fruktbarhetsriter och kultmönster som vi vet förekom under denna tid. Skapelsen beskrivs också enligt ett mönster som vi känner till från andra kulturer. Konklusionen är att vi bör anamma den sista, fjärde teorin, som den mest troliga.

Källor

- Collinder, B. (1964) *Den poetiska Eddan*. Övers. av Björn Collinder. Andra omarb. uppl. Forum.
- Collinder, B. (1964) *Snorres Edda*. Övers. och inledn. av Björn Collinder. Forum.
- Die prosaische Edda im Auszuge nebst Volsunga-saga und Nornagest-thátt. Mit ausführlichem Glossar herausgeben.* (1877) Utg. av E. von Wilken. Paderborn: Verlag von Ferdinand Schöningh.
- Egils saga Skallagrímssonar.* (1933) Utg. av Sigurður Nordal. Hið íslenska fornritafélag. Reykjavík.
- Egil Skallagrímsson's saga.* (1930) Översatt från isländskan av Per Wieselgren. Stockholm.
- Jónsson, F. (1932) *De gamle Eddadigte udgivne og tolkede af Finnur Jónsson*. G.E.C. Gads forlag: København.

Litteratur

- Albrektson, B. (1969) Gammaltestamentlig isagogik. I: Albrektson, B. & H. Ringgren *En bok om gamla testamentet*. CWK Gleerup Universitetsförlaget: Lund.
- Bugge, S. (1886) *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse*. Feilberg & Landmark: Christiania.
- Bugge, S. (1899) *The home of the Eddic poems with special reference to the Helgi-lays*, revised edition. David Nutt: London.
- Clunies Ross, M. (1998) *Hedniska ekon. Myt och samhälle i fornordisk litteratur*. Bokförlaget Anthropos AB: Gråbo. [Originalalets titel *Prolonged Echos. Old Norse myths in medieval Northern society*. Odense University Press 1994.]
- Dalin, Olof (1747) *Svea Rikes Historia*.
- de Vries, J. (1977) *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*. E.J. Brill: Leiden.
- Detter, F. (1898) *Die Lausavisur der Egilssaga. Beiträge zu ihrer Erklärung*. Max Niemeyer: Halle.
- Dumézil, G. (1973) *Gods of the Ancient Northmen*. University of California Press: Berkely, Los Angeles, London. (Övers. av Dumézil, G. (1959) *Les Dieux Germains*. Presses Universitaires de France.)
- Egilsson, S. (1916) *Lexikon poeticum antiquae linguae septentrionalis*. Forøget og pånyt utgiet ved Finnur Jónsson. Köpenhamn.
- Fick, A. (1890–1909) *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, vol II. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
- Finnbogason, G. (1925) Um nokkrar vísur Egils Skallagrímssonar. *Skirnir* 25, s. 165.
- Frazer, Sir J. G. (1992) *Den gyllene grenen. Studier i religion och magi*. Övers. av Ernst Klein. Natur och Kultur.
- Fritzner, J. (1954) *Ordbog over det gamle norske sprog*. 2 utg. med et bind tillegg og rettelser redigert av Didrik Arup Seip og Tryggve Knudsen.
- Geir, T. Zoega (1910) *A Concise Dictionary of Old Icelandic*. Oxford.
- Heggstad, L., F. Hødnebo & E. Simonsen (1990) *Norrøn ordbok*. 4e utgåvan. Det norske samlag: Oslo.
- Hellqvist, E. (1922) *Svensk ordbildningslära från historisk synpunkt*. C.W.K. Gleerup: Lund.
- Hellqvist, E. (1957) *Svensk etymologisk ordbok*. C.W.K. Gleerup: Lund.
- Hiatt, L. R. (1971) Secret Pseudo-Creations among the Australian Aborigines. I: Hiatt, L. R. & C. Jayawardena (red.) *Anthropology in Oceania. Essays presented to Ian Hogbin*, s. 77–88. Sydney.
- Holthausen, F. (1948) *Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch des Altwestnordischen*. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
- Holtmark, A. (1950) *Forelesninger over Vpluspå høsten 1949*. Universitetets studentkontor. Oslo: Skrivmaskinstua.
- Holtmark, A. (1970) *Norrøn mytologi. Tro og myter i vikingtiden*. Det norske samlaget: Oslo.

- Hoops, J. (1911–19) *Reallexikon der germanistischen Altertumskunde, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrten*. Tübingen: Strassburg.
- Hough, W. (1890) Firemaking Apparatus. I: *The Annual Report of the Smithsonian Institution for 1888*, s. 529–587. Washington.
- Jónsson, F. (1932) *De gamle Eddadigte udgivne og tolkede af Finnur Jónsson*. G.E.C. Gads forlag: København.
- Keyland, N. (1912, 1913, 1913) Primitiva eldgörningsmetoder i Sverige. Gnideld, vrideld, slageld. Med en jämförande studie. *Fataburen* 1912:1, s. 1–20, 1913:2, s. 86–98, 1913:4, s. 193–236.
- Keyland, N. (1918) Primitiva eldgörningsmetoder i Sverige. Slageld och slageld-don. Med ett tillägg om fnöske, optisk tändning m.m. *Fataburen*, s. 195–258.
- Kluge, F. (1926) *Nominale Stammbildungslehre der Altgermanischen Dialekte*. 3 uppl., bearbetad av Sütterlin, L. & E. Ochs. Max Niemeyer: Halle.
- Kuhn, A. (1843) *Märkische sagen*. Berlin.
- Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* (1956). Allhems förlag: Malmö.
- Loewenthal, J. (1916) Zur germanischen Wortkunde. *Arkiv för nordisk filologi* 32, s. 270–301.
- Mannhardt, W. (1875–77) *Wald- und feldkulte*. Bornträger: Berlin.
- Martin, J. S. (1972) *Ragnarök, An investigation into Old Norse Concepts of the Fate of the Gods*. Van Gorcum & Comp. N.V., Dr. H.J. Prakke & H.M.G. Prakke: Assen.
- Meissner, R. (1921) *Die Kenningar der Skalden. Ein Beitrag zur skaldischen Poetik*. Kurt Schroeder: Bonn und Leipzig.
- Noreen, A. (1879–80) Nordiska etymologier. *Nordisk tidskrift för filologi* 4, s. 28–38.
- Noreen, A. (1903) *Altisländische und altnorwegische Grammatik unter Berücksichtigung des Urnordischen. Dritte vollständig umgearbeitete Auflage*. Max Niemeyer: Halle.
- Pauschmann, J. A. Gottfried (1908) *Das Feuer und die Menschheit. I Abschnitt. Die Feuerfindung und die Feuerzündung*. Erlangen.
- Pettersson, O. (1992) *Tro och rit*. Almqvist & Wiksell: Stockholm.
- Sijmons, B. & H. Gering (1927) *Kommentar zu den Liedern der Edda von Hugo Gering nach dem Tod des Verfassers*. Utg. av Sijmons, B. I. Götterlieder. Max Niemeyer: Halle.
- Sperber, H. (1970) *Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin.
- Steinsland, G. (1983) Antropogonimyten i Voluspá: En tekst- og tradisjonskritisk analyse. *Arkiv för nordisk filologi* 98, s. 80–107.
- Ström, F. (1967) *Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid*. Lund.
- The Oxford English Dictionary* (1989) 2nd edition. Prepared by J. A. Simpson & E. S. C. Weiner. Oxford Clarendon Press: Oxford.
- Torp, A (1973–1974:2) *Gammelnorsk ordavledning*. Nyutgåva med rättelser och register ombesörjda av Gösta Holm. Studier utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. C.W.K. Gleerup: Lund.
- Torp, A. (1919) *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.

Wessén, E. (1960) *Våra ord*. Norstedts.

Wilkins, E. (1877) *Die prosaische Edda*. Theil 1. Verlag von Ferdinand Schöningh: Paderborn.

Wiseman, J. (1986) *Överlevnadshandboken*. Översatt av J. & F. Günter. Forum: Stockholm.

von Steinen, K. (1894) *Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens*. Berlin.

RITI KROESEN

The great god Þórr — a war god?

No, Þórr is not a war god, at least not in the mythological stories of Iceland, as they have come down to us. A war god is a leader and propagator of battles, or at the least he takes part in them, and Þórr always fights alone against single adversaries. A single combat is never called a battle. At most one can call it a duel, depending on the circumstances. Neither can the fight between Þórr, on the one hand, and Geirrøðr, on the other, be called a battle. There is no kenning that relates Þórr to battle, nor does any saga tell us that Þórr is a patron of warriors.

The idea that Þórr is a god of war is rested on a very understandable but not necessarily justified equation between fighting and war. It already started during the Romantic period, when the mythology of the Germanic peoples first attracted a wide interest. The Romanticists (Uhland!) knew very well that Þórr was a weather god, because to them all the gods had first and foremost to do with the weather. Þórr's name is etymologically seen identical with "thunder" and he wields his mighty hammer Mjöllnir, explained as lightning and thunder, and drives his chariot along the heavens like his *alter ego* Donar with the Germanic tribes of the South. Yet in the mythological stories he was always fighting giants, and therefore he came to be considered a war god. The fact that he was always fighting alone was overlooked.

However, some scholars soon realized that Þórr's case was too complicated to be explained by his being a weather god and a war god. Important in this connection was a little book by Petersen (Petersen 1876). Although this book is on the religion of the peoples of the North in general, Þórr occupies the most important place in it. Petersen does not oppose the idea that Þórr was a war god, but his attention goes to other aspects that are much more important to him. In contrast to the stories of the two Eddas, other sources, such as the Sagas, some descriptions of the heroic deeds of Þórr celebrated by the skalds, some runic inscriptions, the testimony of Adam of Bremen, etc., are strong indications of the fact that originally Þórr was the most important god of the

Nordic pantheon and that Óðinn was in a certain sense a usurper.

To Petersen Þórr was first and foremost the "véurr" of the world and of life. This problematic word, taken from *Vpluspá* 56 (Edda, p. 13) is translated by him as 'sanctifier'.¹ As a sanctifier of life, he is called upon whenever people feel threatened by the dark forces of life. Most of our sources are from Iceland, and the testimony of the Icelandic sagas is that Þórr was the most venerated god in Iceland (see Turville-Petre 1958 and 1972).

Later on, another important book about Þórr was written by Ljungberg (Ljungberg 1947). His book contains much comparative material concerning the Scandinavian god and many other Indo-European gods of thunder and lightning, among whom Indra deserves special mention. As far as the Scandinavian stories go, Þórr is first and foremost the implacable enemy of the giants.

Comparative material was also collected by Schröder (Schröder 1957). According to him Þórr (like Indra and Herakles) was the son of the God of Heaven and the Earth goddess and as such the mediator between gods and men. Neither Schröder nor Ljungberg mention the idea of Þórr being a war god.

Still, the idea has persisted until today, although for a long time it stayed more or less in the background. Nobody took a stand against it. Later on, however, it became important again, judging by the following fairly recent quote from Schjødt (Medieval Scandinavia, an Encyclopedia, 1993, p. 673):

... it is much debated whether Þórr was primarily a god of fertility or a god of war. Adam of Bremen relates that Þórr is concerned with the fertility of the soil and with thunder and lightning. The West Norse sources, on the other hand, accentuate his role as a killer of giants. In relation to human warfare, Óðinn seems to have been the more important of the two. Dumézil has ... proposed that Þórr is a god of the second function, i.e. war, through comparison with other Indo-European gods ... His arguments are sufficiently convincing, and most scholars nowadays would agree that Þórr's connection with fertility has secondary importance.

Here the authority of Dumézil is invoked, the famous Indo-European comparatist, whose influence on the ideas about the mythology of different Indo-European speaking tribes has been profound. Also Scan-

¹ The different opinions about this difficult word will not be discussed.

dinavian scholarship took its cue from him. Because of him the idea became important again. At this point, I will only mention the textbook of Ström (1975) and the second print of de Vries: *Altgermanische Religionsgeschichte* (1956–57).

The purpose of this article is to analyse Dumézil's ideas concerning Þórr and to determine their value. It will therefore be necessary to give a brief survey of Dumézil's theory of the three functions.

According to Dumézil, the Indo-Europeans structured their world, their pantheon, and also their society into three parts. Their pantheon consisted of 1) the ruling powers who governed the universe by laws and by magic, 2) the gods of physical force, who occupied themselves with war, both offensive and defensive, and 3) the fertility gods. In human society, these gods corresponded with 1) the kings and other rulers and the priests, 2) the warriors, and 3) the farmers and manual labourers.

A general criticism can be aimed at this sociologically orientated theory. The idea that the pantheon of any people is a reflection of its society and its institutions is one that few people will find fault with. If tribes have gods who rule them, they will be copies of their kings. The same rule is valid for the gods of warriors, and those of farmers and manual labourers.

If the Indo-European pantheon was divided in three parts, this division would have been a reflection of its society. But we know practically nothing about these original Indo-Europeans, and even Dumézil does not try to give us or himself any idea about them. Some archeologists think the "Indo-European ancestors" never formed one people, nor did they, therefore, ever form one society. (Cf. different papers in Scherer (ed.) 1968). Could the ideology of their descendants have remained substantially the same during all this time, when they came to live in places separated from the original starting point in some cases by a whole continent?

It seems much more likely that, if the tribes of India, the Romans, the Scandinavians, and in some respects also the Celts, show striking analogies in their ideas, these analogies are likely to be found in their own society and its institutions. After all there are kings and priests, warriors, farmers, and labourers in many societies and their activities and mutual conflicts are often the same. In other words: if a certain society shows the three functions of Dumézil, these three functions most likely naturally arose there. In any case, many centuries separate them from the people that created the stories as we know them, centuries during which

their descendants were scattered over a large part of the world, and during which their way of life must have been subjected to continuous and profound change. Eventually they settled down to a more sedentary way of life, often mingling with different indigenous tribes, who had their own way of structuring the world. (Dumézil's theory was refuted by Belier 1989 and 1991).

Dumézil's ideas about Þórr consist of two assertions: 1) he was a representative of the Indo-European second function (that of the warriors); 2) he still fulfilled that function in the Scandinavian mythological stories. It has already been shown that the second contention simply is not true, nor does Dumézil give us very extensive analyses of the stories in which Þórr appears, to support it. Þórr fights either on his own, or with a single helper, either Þjálfi, or Loki (who can also be a hindrance). He does this to prevent that some of the goddesses should pass into the realm of the giants, or to fetch (back) some valuable objects from there (Clunies Ross 1994, pp. 111–145).

Dumézil states that he got his ideas about the second function from two books: 1) Stig Wikander: *Der arische Männerbund* (1938), and 2) Herman Lommel: *Der arische Kriegsgott* (1939). The first book is about warrior bonds, not warrior gods, and it contains only comparisons between Sanscrit and Avestian, based on linguistic material.

Lommel is more relevant to the problem in hand, but before we will explore his ideas, we must take a closer look at the word *arisch* in both titles. This adjective (Aryan in English) was originally used to refer to the Indo-Iranian tribes and the languages they spoke. They were the only people who called themselves the Aryans, the “better ones”. Only later on, the adjective was sometimes used for the Indo-European languages (especially in England). (See Krahe 1966, p. 8; von Polenz 1970, p. 11.) It will not be necessary to dwell on the ominous role the idea “Aryans” went on to play in the Nazi racial theories.

It seems that Dumézil translated *Arisch* by *Indo-Européen* in the titles of those two books that inspired him to form his ideas concerning the second function. Although Wikander and Lommel used the word in its original meaning, Dumézil understood it in its later meaning. If he was aware of the discrepancy — Wikander, a close friend of his, may have pointed it out — he chose to ignore it.

Both Indra and Þórr are of the Indo-European type *god-of-lightning-pursuing a heavenly monster* (Ivanov and Toporov 1970). The theme of a

god (or a hero) who slays monsters, though, cannot be said to be of Indo-European provenance only. Fontenrose thought that it originated in Lesser Asia, i.e. among Semitic tribes (Fontenrose 1969). Yet Watkins proved with rich linguistic material that the theme received a special Indo-European articulation (Watkins 1995).

The similarity between Indra and Þórr is undeniable. Because they are fighters, they have to be of an enormous strength, and because that strength needs to be kept at the required standard, they can swallow enormous amounts of food and drink. They both have a red beard. And because they are thunder gods, they both use the thunderbolt as their weapon. However, as gods of lightning and thunder they belong to a huge Indo-European group of gods (Ivanov and Toporov 1970). There are some differences, too, and they are not unimportant. Þórr's name is etymologically identical with the word *thunder*, and thunderstorms must have given people the idea of Þórr riding along the sky in his chariot and wielding his mighty weapon, the hammer *Mjöllnir*. Indra is also thought to be a god of thunder and rainstorms, yet it is often noted that he is of a radiant appearance, he has a clear skin and golden hair. This points to solar traits (Meyer 1937, part III, pp. 144–53.) Lommel himself says that Indra makes the sun mount heaven.

Another difference is, that Indra is usually followed by the so-called *Maruts*, whereas Þórr always fights alone. The *Maruts* are sometimes compared to the *berserkir* (although the *Maruts* are demons and the *berserkir* human beings, be it often depicted as demons). However, the *berserkir* are followers of Óðinn.

Perhaps not even Indra is a war god in the first place, despite his undeniable links with the caste of the *Ksātrias*. Lommel evidently identifies fighting cosmic forces with human warfare, but the two occur at entirely different levels. According to Lommel, gods have to be explained as being of a total, unchanging identity to their adorers (p. 8). Some details, such as Indra's bull-shape, or his using the thunderbolt as a weapon (!), may be explained as later developments, but on the whole, Indra can best be understood as what he was, a complex unity (p. 6): "The god is a mighty fighter — he is a bull — his hair and beard are red — he makes the sun mount heaven — he hurls his thunderbolts." This unity Lommel chooses to adorn with the epithet "war god", but he modifies his own statement in a footnote that does not seem to have been noted by Dumézil: "Our title "War-god" is likewise too narrow and one-sided,

because we cannot find the right idea, which unites all things that this god is" (my translation).

The denomination seems to be arbitrarily chosen. Lommel gives his opinions with little argumentation, nor is there any notable analysis of the theories of other scholars. Perhaps, after all, his Indra interpretation is not so much different from that of other scholars (for instance Gonda, Meyer and Oldenberg).

The notion that both Indra and Þórr *originally* were weather and thunder gods has survived 19th century nature mythology, and the author of the present paper is also a supporter of this idea. In the course of time they have developed many more functions, — in Iceland the original function retired entirely to the background — but we must start from this beginning. What are thunder gods doing when they appear with so much violence in the firmament? They are pursuing and killing monsters that threaten the cosmos and all its inhabitants. By this they are the guardians of the cosmos and the promoters of fertility. (Some of these monster slayers can even be the creators of the cosmos, which is formed in that case from the dead body of a monster (Ymir, Tiamat). This idea is of primary importance, both with Indra and with Þórr. People revered them, not because they wanted to find explanations for interesting phenomena going on in the sky, but because they needed help and support from the side of the gods against the destructive forces of chaos.

There certainly is an old connection (as old as the Vedas) between Indra and the *ksātrias* (the Indian warrior-caste). However, if the question is raised of what deed Indra is most famous for, the unanimous answer will be: the slaying of the great serpent *Vṛtra*, which is a cosmic event. "(The killing of Vṛtra) is a triumph over anti-cosmic powers that want to arrest and destroy the ordered world that people can live in." (Gonda 1960, p. 56).

Because Indra functions at *entirely different levels*, the supposition that one activity developed out of the other cannot be so easily dismissed. It seems very plausible that in the course of time the god developed into the patron of warriors. Seeing that he was such a mighty fighter, the *ksātrias* wanted to have his protection and help. Plausible, yes, but not inevitable. Again: there is little evidence that Þórr ever was the leader of warriors or the patron of warrior-bonds.

In Dumézil's theory one finds the same identification of heavenly fighting and human warfare, which is presented with so little analysis and argumentation, that his theses come to resemble axioms. He gives

us the following characterization of Indra: "In Indra one finds . . . the movements, the duties, the necessities of brutal (physical) force, which, if applied to battle, produces victory, loot, power" (my translation) (in "*Les Dieux des Indo-Européens*" 1958, p. 12).

About Þórr he says the following: "Þórr, with his hammer, is the fighter against the giants (thunderstorms arising as a result) and therefore the saviour of the threatened gods; likewise, with his lightning-weapon, Indra saves gods and men from the threat of Vṛtra and other demons. Like Indra, Þórr consumes huge amounts of drink and food, he often acts alone and he likes to brag." (p. 24). It seems as if the similarities with Indra are enough for Þórr to be a god of battle!

In *L'idéologie tripartite des Indo-européens* (1955, my translation, p. 55) : "(Þórr) is the god with the hammer, the enemy of the giants, whom incidentally he resembles in some ways (think of his "frenzy"), the thundering god (as his name indicates), and, if he serves the farmer and gives him rain, it is, even in modern folklore, as it were, a by-product of battle, in a violent and "atmospheric" way, not earthly and productivity-enhancing".

In *Les Dieux des Germains* (Paris 1959) there is even less of a definition. After a short description of Þórr as a fighter (which he undoubtedly is), Dumézil proceeds with retelling some of the well-known Þórr stories, plucked from the pages of the Snorra Edda. These stories are all about fights with giants, and they have nothing to do with battle. More will be said later on one of these stories, the fight with *Hrungnir*.

The resemblance between Þórr and Indra has already been discussed. Another god chosen by Dumézil as a representative of the second function is the Roman god *Mars*. Not many stories are known about him. The current opinion about him is that he was originally a chthonic god and as such commanded fertility. There are also strong reasons to consider him a death-god. Hermansen takes over Dumézil's idea (and that of Wissowa) that the Roman Mars was the old god of war the Indo-Europeans brought with them, but he does not elaborate on this. Instead, he makes much of some old gods of the indigenous Italian tribes whose identity was, according to him, confused with this Indo-European god's (Hermansen 1930). Balkestein thinks that Mars was a chthonic god who had to do with death and fertility (Balkestein 1963).

Mars does not seem to occupy a very important place in the Roman pantheon, and what Dumézil has to say about the second function with the Romans is more about the followers of Mars than about the god him-

self. In the same way, he is much more elaborate about the famous warrior Starkaðr than about Þórr.²

De Vries became a staunch supporter of Dumézil's theories. Due to this, the design of the second edition of his *Altgermanische Religionsgeschichte* (1956–57) was a complete revision of the first (1936–37). In this first edition, the data on Germanic-speaking tribes on the Continent are treated separately from those on the Scandinavian peninsula, which, in the opinion of most scholars, is the correct procedure to follow; there are too many gaps to be filled, in place as well as in time, to treat them together. In the second edition all such meticulousness was thrown to the winds. De Vries thought it important to trace back the Scandinavian religion through its Germanic ancestry to the distant Indo-European past, and to link it with the religion of the other Germanic-speaking peoples.

His description of Þórr had to be adapted to this change of ideas. The adaptation is only slight, however. In the first edition, nothing is said about Þórr being a god of war. In the second, there is only about half a page at the end of the chapter concerning that aspect of Þórr. It is worthwhile to quote it extensively (my translation, pp. 152–53):

"Þórr is the god of thunder because he is strong." Now, considering that Þórr's name is identical with the word *thunder*, one would rather expect: "Because he is the god of thunder, he is strong." But let us continue:

"He is the patron of warriors; he slays the enemies by virtue of the strength of the hammer he sways." We maintain our objections. After a comparison with Indra, who is indeed the patron of the *ksātrias*, de Vries continues with a comparison between Þórr and Óðinn:

They are like each other, because both have a connection with war: yet they are fundamentally different. The sly Óðinn, who operates through magical means, is very different from Þórr, the courageous fighter, as has been demonstrated with due clarity by the poet of *Hárbarðsljóð*. If Óðinn is the god of royal strength and power, Þórr is the god of the warrior class as a whole. Óðinn is the leader of the *comitatus*, bound to him by a solemn oath, Þórr is the leader of the whole army. Because, in the Germanic world, the army consisted of the free farmers (*Adelbauern*), he is also intimate with the people of the country as a whole. And because life for the Germanic-speaking peoples is to a large extent ori-

²I do not agree with Dumézil's interpretation of the Starkaðr story either. De Vries gave a totally convincing explanation of it in an article that he wrote, before he came under Dumézil's influence; later on he retracted his ideas (de Vries 1955 and 1963).

ented on war, the farmers also try to win his protection for their daily work. As far as war is concerned, he comes to stand beside Óðinn. On the other hand, there is contact between him and the real gods of the farmers, the *Vanir*, which occasionally erupts into conflict.

We can be brief about Þórr's contacts with the *Vanir*. In the first place Þórr is a defender of the cosmos, who keeps the dark and destructive forces that threaten it, at bay. Therefore he is amongst other things a promoter of fertility. The *Vanir* are fertility gods *pur sang*, who make the corn grow on the fields and make the cattle thrive in the barns. But one cannot say that the *Vanir* are the *real* gods of the farmers, whereas it is abundantly clear that, for many farmers (almost all farmers on Iceland!) Þórr was the all-important god, and helper, and a trusted friend.

Moreover, the place that the *Vanir* occupy in the Nordic pantheon is satisfactorily explained by an old theory, that Dumézil never took position against, viz., that they were the gods of an ancient sedentary and agrarian people in Scandinavia who were overrun by the Indo-European invaders (Eckhardt 1940). If this theory is accepted, occasional overlaps are not surprising, on the contrary, they are bound to arise.

There is one story about Þórr to which both Dumézil and de Vries have paid particular attention, viz., the one about his fight with the giant *Hrungnir*. Þórr is accompanied here by his servant *Þjálfi*, who quickly despatches *Hrungnir*'s companion, the giant *Mökkurkálfi*, made of clay, "with little glory" (*Skáldskaparmál* 25, Sn.E. 100–04. Dumézil 1959, de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte II*, 1957, pp. 133–37.)

Dumézil's interpretation is that here we have a story about the initiation of the young warrior — here represented by *Þjálfi* —, who has to slay a *dummy*, because it is known that young initiandi sometimes had to fight a dummy that resembles a monster (cf. the episode of *Hötrr* in the *Hrólfs Saga kraka*). De Vries follows Dumézil in this.

If this interpretation were right, it would be an important link in Dumézil's theory. But Lindow has proved beyond a doubt that what is described here as a duel is indeed nothing more than a formal duel, in which all rules of duels are being followed (Lindow 1996). Therefore, it cannot be an initiation-story.

Hárbarðsljóð gives us a particularly clear picture of the characters of Þórr and Óðinn and the way in which they contrast. The stanza alluded to by de Vries (24) deserves to be quoted in full (Edda, p. 82):

Var ek á Vallandi ok vígum fylgðak,
atta ek jofrum, enn aldri sættak,

Óðinn á jarla enn Þórr	þá er í val falla, á þræla kyn.
---------------------------	------------------------------------

De Vries himself proposed to emendate *þræla kyn* into *karla kyn*. That could possibly be done, but it is not really necessary. It could also be that the poet who wanted to glorify the values of military life — he was evidently on the side of Óðinn —, expressed his disdain for the farmers by calling them *þrælar*.

However, apart from that, in this stanza a description is given of Óðinn's activities in war, not of Þórr's. It is not really necessary to suppose that the subjunctive clause *þá er í val falla* also bears a relation to the *þrælar*. It could well be that this stanza reflects to the allegiance which ordinary people (not the war-lords) owe to Þórr.

Þórr was the protector of frail human lives by his unrelenting pursuit of giants (*Hárbarðsljóð* 23, 5–8, Edda, p. 82):

... mikill myndi ætt jötna, vætr myndi manna	ef allir lifði, undir miðgardði.
---	-------------------------------------

His best known deed, the fight with the great world serpent, known from many literary as well as pictorial sources, must also have cosmic significance (Meulengracht Sørensen 1986). Some of these sources will have it that Þórr indeed killed the monster. If that version was the oldest one, Þórr may be compared with Indra indeed. However, in other versions, the fight remains undecided and, in the *Völuspá*, Þórr and the serpent meet again for their final fight during *Ragnarøk* and then kill each other. Although there is something to be said in favour of the supposition that the *Ragnarøk* end of the story is a younger development, it would not be warranted to dismiss it, just to suit the theory that Þórr goes back to Indo-European times.

In this context we must mention an article by de Vries in which he tried to support Dumézil's theory that Þórr was the original war god of the Germanic-speaking tribes: *Sur certains glissements fonctionnels de divinités dans la religion germanique*, notably first published in *Hommages à Georges Dumézil* (de Vries 1960 and 1965). This article consists of two parts. In the general introduction, de Vries refers to one of his earlier papers (de Vries 1958), in which he put forward the theory that the invading Germanic tribes that caused so much trouble to the empire of Rome in its latter days, consisted of bands of young warriors, comparable to the old Germanic *comitatus*, described by Tacitus, "We should not think of people who wander about with women and children" (p. 60). He supposes that the Viking bands were still organized in the same way.

Now de Vries focuses on the Scandinavian peoples during the Viking period. This period, in contrast with the earlier one, is amply documented, both in Scandinavian and non-Scandinavian sources. During the colonisation of Iceland, Þórr was the god most revered, and de Vries points out, that although the settlers were farmers, they had originally led the active lives of Vikings. As warriors they must have been the followers of the god of the second function; later on, they were documented to be followers of Þórr; it follows, according to de Vries, that they still adored Þórr, because he was their old war god.

At this point he seems to forget that the groups who emigrated to Iceland were completely differently organised from those early war tribes. Not only did they take with them their wives and children, but also their domestic animals, and often also the pillars of the seat of honour belonging to the head of the family as a sign of continuity. On these pillars, the likeness of Þórr was sometimes depicted (*Eyrbyggja Saga*, ÍF III (1935), p. 7). When they came near the shore, they wanted Þórr to point out their future homestead to them; therefore they threw the pillars overboard and promised that they would build their new home on the site where these were washed ashore. Evidently they did this, not because Þórr was a war god, but because they trusted him to rule their entire life; they were farmers and obviously wanted to continue their life as farmers. Here we have got the clear and unequivocal proof of the fact that the allegiance of ordinary people to Þórr was *not* due to his being a war god.

When this faulty way of reasoning is abandoned, there will be no trouble with the fact that there are some (sometimes rather uncertain) testimonies concerning Vikings revering Þórr in the British archipelago as well as in Norway. These Vikings were originally farmers, and they could not have wholly forgotten the god who had protected them in their homeland. If perhaps he had temporarily retired to the background, owing to the organisation of the war bands, he became all-important again when that organisation was abandoned, especially in the case these Vikings became settlers — and farmers again! — in a foreign country. Our conclusions must therefore be directly opposite to those of de Vries in the paper we just discussed and in his *Altgermanische Religionsgeschichte* (see above): First and foremost, Þórr was the god of the ordinary people, i.e. farmers.

In the second part of de Vries' paper, the continental peoples are reviewed. This takes us to other and *older* times. We can be brief about it. Since this article is about Þórr, it will not be necessary to discuss the

other gods. As regards the war bands of some other tribes (the Franks), a reasonable case can be made that Wodan was their god, others (the Saxons) revered Tiwaz-Sahsnot. There is no evidence whatsoever that Donar was supplanted by these other gods. Þórr was not revered as a war god in Scandinavia and therefore the conclusion reached by way of deduction that Donar was the original god of the Germanic war-bands is not tenable.

Our final conclusion must then be that Þórr was *not* a war-god. Originally he must have been a god of lightning and thunder, and, because he fought the monsters of infertility, he became the protector of fertility. Naturally it was especially the farmers who revered him. But in Iceland he became much more than a fertility god. He was the people's great helper, wheresoever and in whatever circumstances he was their loved and trusted friend.

Bibliography

Texts

- Edda*, ed. G. Neckel/H. Kuhn, Heidelberg, Max Winter Verlag 1962.
Danakonunga Sögur, ed. Bjarni Guðnason, Íslenzk Fornrit (ÍF) XXXV, Reykjavík 1992.
Eyrbyggja Saga, ed. Einar Ól. Sveinsson and Matthías Þórðarson, ÍF IV, Reykjavík 1935.
Fornaldar Sögur Norðrlanda (FSN), ed. Guðni Jónsson, Íslendingasagnaútgafan, Reykjavík 1976.
Heimskringla I, ed. Bjarni Aðalbjarnason, ÍF XXVI, Reykjavík 1941.
Hervarar Saga ok Heidreks, ed. and translated by Christopher Tolkien, Thomas Nelson and Sons, Ltd, London—Edinburgh—Toronto and New York 1960.
 Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum*, ed. J. Olrik and H. Ræder, Copenhagen 1931. Translated by Peter Fisher, edited with comment by Hilda Ellis Davidson, Cambridge 1979–80.
 Snorri Sturluson: *Snorra Edda*, ed. Finnur Jónsson, København 1931.

Literature

- Johannes Balkestein: *Onderzoek naar de oorspronkelijke zin en betekenis van de Romeinse god Mars*, diss. Leiden, Van Gorcum & Comp., n.v., Assen 1983.
 Wouter Belier: *Feiten, Fouten en Fabels, Ontstaan en ontwikkeling van Georges Dumézil's "Idéologie tripartite"*, diss. Leiden 1989. Engl. translation: *Decayed*

- Gods, Origin and Development of Georges Dumézil's "idéologie tripartite"*, Studies in Greek and Roman Religion 7, Leiden, New York, Copenhagen and Cologne 1991.
- Georges Dumézil: *Mythes et Dieux des Germains*, Paris 1939.
- id.: *Les Dieux des Germains*, Presses Universitaires de France 1959.
- id.: *Les Dieux des Indo-Européens*, Presses Universitaires de France 1952.
- id.: *Aspects de la Fonction Guerrière chez les Indo-Européens*, Presses Universitaires de France 1956.
- id.: *L'idéologie tripartite des Indo-Européens*, Presses Universitaires de France 1969.
- id.: *Mythe et Épopée*, 3 volumes, Presses Universitaires de France 1982.
- K. A. Eckhardt: *Der Wanenkrieg*, Germanenstudien 3, Bonn, L. Rohrscheidt 1940.
- Joseph Fontenrose: *Python. A Study of Delphic Myth and its Origins*, University of California, Berkeley–Los Angeles 1969.
- Jan Gonda: *Die Religionen Indiens, I. Veda und alterer Hinduismus*, die Religionen der Menschheit, ed. W. Kohlhammer, Stuttgart 1960.
- Gustav Hermansen: *Studien über den italischen und den römischen Mars*, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København 1930.
- Vjaceslav V. Ivanov and Vladimir N. Toporov: "Le mythe indo-européen du dieu de l'orage poursuivant le serpent: reconstruction du schéma" in: *Échanges et communications, Mélanges C. Lévi-Strauss*, Mouton, Paris, The Hague 1970.
- Hans Krahe: *Indo-germanische Sprachwissenschaft I*, Sammlung Götschen, Walter de Gruyter & Co, Berlin 1966.
- John Lindow: "Thor's Duel with Hrungnir", *Alvíssmál* 6, 1996, pp. 3–20.
- Helge Ljungberg: *Tor: Undersökningar i indoeuropeisk och nordisk religionshistoria*, vol. 1: *Den nordiska åskguden och besläktade indoeuropeiska gudar: Den nordiska åskguden i bild och myt*. Uppsala: Lundequistska Bokhandeln, 1947.
- Herman Lommel: *Der arische Kriegsgott*, Religion und Kultur der alten Arier, Band II, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1939.
- Preben Meulengracht Sørensen: "Starkaðr, Loki og Egill Skallagrímsson", in *Sjöttíu Ritgerðir helgaðir Jakoby Benediktssyni*, Reykjavík, Stofnun Arna Magnússonar 1977, pp. 759–68.
- id.: "Thor's Fishing Expedition" in: *Words and Objects*, ed. by Gro Steinsland, Norwegian University Press, Oslo 1986, pp. 257–78.
- J. J. Meyer: *Trilogie altindischer Mächte und Feste der Vegetation*, III: Indra, pp. 144–53, Max Niehaus Verlag, Zürich–Leipzig 1937.
- Henry Petersen: *Om nordboernes gudedyrkelse og gudetro i hedenold. En antikvarisk undersøgelse*. C. A. Reitzel, Copenhagen 1876.
- Peter von Polenz: *Geschichte der deutschen Sprache*, Sammlung Götschen, Walter de Gruyter & Co, Berlin 1970.
- Anton Scherer (ed.): *Die Urheimat der Indogermanen*, Wege der Forschung CIVI, Darmstadt 1968.

- Jens-Peter Schjødt: "Þórr" in: *Medieval Scandinavia*, ed. by Phillip Pulsiano et alii, Garland Publishing, New York 1993, pp. 672–73.
- Åke V. Ström: *Germanische Religion*, in: Åke V. Ström and Haralds Biézais: *Germanische und Baltische Religion*, Religionen der Menschheit, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 1972–73.
- E. O. G. Turville-Petre: *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, Weidenfeldt and Nicholson, London 1964.
- Jan de Vries: *Altgermanische Religionsgeschichte I–II*, Berlin, Walter de Gruyter & Co, 1936–37.
- id.: "Die Starkadssage", *Germanisch-Romanische Monatsschrift* 1955, pp. 281–97. Repr. in *Kleine Schriften*, pp. 20–36.
- id.: *Altgermanische Religionsgeschichte*, 2d pr., Berlin, Walter de Gruyter & Co, 1956–57.
- id.: "Einige Bemerkungen zum Sachsenproblem", *Westfälische Forschungen* 11, 1958, pp. 5–10.
- id.: "Sur certains glissements fonctionels de divinités dans la religion germanique" in: *Hommages à Georges Dumézil*, Collection Latomus, Bruxelles 1960, pp. 83–95. Repr. in *Kleine Schriften*, Walter de Gruyter & Co, Berlin 1965, pp. 151–61.
- H. Wagenvoort: "The Origin of the Ludi Saeculares", *Mededelingen Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, afd. Lett. N.R. 14 14, no. 4, repr. in *Studies in Roman Literature, Cult and Religion*, Leiden, E. J. Brill 1956, pp. 193–212.
- Calvert Watkins: *How to kill a Dragon, aspects of Indo-European Poetics*, Oxford University Press, New York – Oxford 1995.
- Stig Wikander: *Der arische Männerbund*, Studien zur indo-iranischen Sprach- und Religionsgeschichte, Lund 1938.
- id.: Review of Dumézil's *Aspects de la Fonction Guerrière chez les Indo-Européens*, *Paul und Braunes Beiträge (Tübingen)* 56, 1978, pp. 468–71.

FINN HANSEN

Anaforisk eller determinativ funktion?

Om den syntaktiske analyse af et par komplekse subjunktioner — med hovedvægt på Marius Nygaards misforståelse

1. Indledning

Marius Nygaards *Norrøn syntax* fra 1905 betragtes trods sin alder stadig som hovedværket inden for norrøn syntaks. Kristian Emil Kristoffersen skriver i en artikel fra 1996, hvori han sætter Nygaards syntaktiske arbejde ind i 1800-tallets historisk-komparative lingvistik, om dette værk: "Denne boka er etter 90 år framleis den mest omfattende og mest kjende handboka innanfor feltet" (Kristoffersen 1996: 135). Nygaard har med dette arbejde nærmest fået status af kirkefader inden for denne del af den norrøne sprogforskning.

Det følgende er en korrektion til Nygaards syntaktiske analyse af et par komplekse subjunktioner (se ndf. 3.). Da det er vigtigt at forstå baggrunden for fejlanalysen, er det følgende disponeret sådan, at en stor del er optakt og en mindre del selve kritikken, hvad der har noget at gøre dels med selve misforståelsen hos Nygaard og dels den sproglige sammenhæng, hvori han gør sine iagttagelser. Det sidste må uvægerligt skabe visse vanskeligheder, når det grundlag, der analyseres på, tilsyneladende er baseret på den opfattelse, at en periode og leddenes semantiske organisering alene kan forstås inden for rammerne af en sådan helhed (Loman & Jørgensen 1971: 2.1.1.). Dette berører visse sætningskonstituenters *anaforiske* hh. *determinative* funktion. Det skal vi derfor se på som udgangspunkt.

2. De norrøne subjunktioner

De norrøne subjunktioner klassificeres normalt i 2 grupper. Den ene udgøres af de *enkle* subjunktioner (*at*, *ef*, *en*, *er* og *sem*), den anden af de *sammensatte* eller *komplekse*. Den sidste gruppe, altså den *komplekse*, kan igen underindeles i flere typer afhængig af dens syntaktiske og seman-

tiske opbygning. To store grupper skiller sig imidlertid ud. For det første: de explikative dannet med subjunktionen *at*; for det andet: de implikative og adverbialrelative dannet med *er*. Lad os tage et par komplekse eksempler til illustration:

Subjunktionsdannelser med: <i>at</i>	– med: <i>er</i>
Fx:	Fx:
<i>af, fyrir, með því at</i>	<i>þá er</i>
<i>til þess at</i>	<i>þar er</i>
<i>svá at</i>	<i>eptir þat er</i>
	<i>frá því er</i>

Fælles for disse subjunktionsdannelser er, at der enten i dem indgår et pronominaladverbium (fx *þá* og *þar*) eller en bøjningform af det demonstrative pronomen *sá* stående som regendum for en præp.: fx akk. *þat*, gen. *þess*, og dat. *því*.

Karakteristisk for disse pronominalholdige størrelser (altså fx *því* og *þá*) er, at de skaber kohærens (Fossestøl 1980: 269) i teksten: enten ved at knytte en forudgående periode til en efterfølgende. Funktionen er da *anaforisk* — eller ved i en hypotaktisk sekvens at knytte forbindelse mellem sætninger internt i en periode, i.e. fungere som formidlere af sætningskoblingen mellem en over- og efterfølgende undersætning. Funktionen er da *determinativ*. Lad os tage et par ekss., her udelukkende på komplekse subjunktionsdannelser med *því*, da det er dem, der er aktuelle i forbindelse med Nygaard. Først nogle ekss. på *determinativ* funktion (= A), dernæst *anaforisk* (= B):

A. *Determinativ funktion*

1. *því at*:

- a. en þetta var valaðra manna fórn. *því at* log buðu at færa lamb oc dufo eða turtura til altare (GNH 67.10)
(Men dette var fattige menneskers offergave, *fordi* loven påbød at bringe et lam og en due eller turteldue til altaret)
- b. *Því* fal ec mic drottinn *at* ec skamðumz *at* væra nockviðr íþino augliti (Kgs. 76.32)
(Jeg skjulte mig, herre, *fordi* jeg skammede mig over at være nøgen for dit åsyn)

2. *af því at*:

- a. fec haN sipan *af því* michit metorþ af svnum hans. *at* hann hafþi sva uel þar haft sic (Ágr. 83.20)

(Han (i.e. Vidkun) fik siden stor berømmelse af hans (i.e. Magnus') sønner, *fordi* han havde båret sig så vel af der)

- b. En *af því* hreþomc eg eigi pislir, at sa er mic styrkir er drottinn minn Jesus Cristr (Blas. I 262.12)
(Jeg frygter ikke pinsler, *fordi* den, som gør mig stærk, er min herre, Jesus Christus)

3. *fyrir því at*:
 - a. sendde ek þik *fyrir því* þangat, *ath* ek true þer bezt um þetta ok annat (Gísl. 20.3)
(Jeg sender dig derhen, *fordi* jeg tror mest på dig i dette og andet)

 - b. En *firi því* sótta ek þik heim, *at* mik hafði hér at landi borit (Eg. 109.10)
(Jeg opsøgte dig, *fordi* jeg blev ført her til landet)

De *at*-sætn., som er citeret her, har både kontakt- og distansstillet *því*, *af því* og *fyrir því*. Kontaktstilling er det normale i norrønt sprog (som i 1a). Distans forekommer kun sjældent og er som hovedregel kronologisk reguleret. Andre faktorer som fx kontekst kan spille ind ved visse komplekse subjunktioner, især i forb.m. direkte tale: fx *þa* var ek fertogr at all dri segir hann. *er* Moyses sendi mik af Chades (...) (Stj. 374.8) (i.e.: "Jeg var 40 år gammel", siger han, "*da* Moses sendte mig fra Chades (...)."). I de fleste tilfælde er det ikke forbundet med problemer at bestemme leddets semantiske funktion, da næsten alle forbindelsesled (som i 1a ovf.) har kontaktstilling for derigennem at markere leddets funktion som determinativt forbindelsesled til den efterfølgende *at*-sætn. På samme måde kan forbindelsen til det *foregående* netop være syntaktisk markeret gennem leddets placering i fundamentfeltet, som i flg. ekss. 1–3 ndf., hvorved leddet får funktion af kausalt sekvensadverbial med *anaforisk* funktion (da. *derfor*), som i nedenstående ekss. taget fra GNH:

B. Anaforisk funktion

1. *því*:
Ðvi scolom vér brøðr oss væl halda ok ræin-lega *at* ver megem með guðs vilia hit hælga husl taca oss til hialpar ok salo varre (156.2)
(Derfor skal vi, brødre, bære os rigtigt og ordentligt ad, for at vi med Guds vilje kan tage imod den hellige nadver til frelse for os og vor sjæl)

2. *af því*:
af því fyrri-gefe maðr stundlega sculd *at* hann oðlesc at taca ælifft gott (5.23)
 (Derfor skal mennesket tilgive synden i denne verden, for at det kan få det evige gode i øje)
3. *fyrir því*:
Fyrir því ræðesc dómánde guðs doma *at* æigi fyrir-dómesc hann af guði. (...) (19.31)
 (Derfor skal den, som dømmer, frygte Guds dom, for at han ikke selv skal blive fordømt af)

3. Nygaard

Her kommer Nygaard ind i billedet. I *Norrøn Syntaks* (Nygaard 1906) analyseres ekss. 2–3 (altå de samme) således, at *af því* og *fyrir því* fungerer som distansstillede forbindelsesled for den efterfølgende (*finale*) *at*-sætn. (Nygaard 1906: §292a). Hvordan den externe sproglige sammenhæng skal forstås kan netop i de to citerede ekss. (altså 2–3 ovf.) fastslås ved at gå til Alkuins latinske forlæg, som lyder:

2. *Ergo* dimittat homo temporale debitum, *ut* mereatur recipere æternale bonum (Alkuin 59.33)
3. *Quapropter* Judex Deum judicem timeat, *ne* forte Deo judicante damnetur (Alkuin 99.28)

Vi ser, at i begge tilfælde indledes den latinske periode med adv. *ergo* og *quapropter*, der begge betegner konklusion (da. *derfor*) (Lewis & Short: 655, 1507). Vi bemærker endv., at den efterfølgende *finale at*-sætn. indledes med enten *ut* eller *ne* plus *konjunktiv* (Blatt 1946: § 366, 8). Samme modus har *finale at*-sætnn. i norrønt sprog men normalt ikke kausale (Nygaard 1906: § 292, § 298–299). Modus i *at*-sætn. (konjunktiv vs. indikativ) kan således også give et fingerpeg om, hvordan *at*-sætn. skal analyseres.

For de af Nygaard citerede ekss. bliver følgen, at de pronominalholdige adverbelle led, *af því* og *fyrir því*, ikke kan beskrives som forbindelsesled for *at*-sætn., som alene må bestemmes som en eksplikativ *at*-sætn. med adverbialfunktion uden noget led i oversættningen, hvormed den indgår i forbindelse.

Nygaard havde selvfølgelig udmærket kunnet se dette, hvis han havde baseret sin syntaktiske analyse på en større sproglig sammenhæng — eller måske endnu bedre: kastet et blik på Ungers udgave af Den gammelnorske homiliebog fra 1864, hvori Alkuins tekst er medtaget (Unger 1864: 10.26, 37.27).

De to ekss. med *af því* og *fyrir því* som forudsatte forbindelsesled for de 2 finale *at*-sætninger bør derfor fjernes fra Norrøn syntaks: såvel i § 292a (om hensigtssætninger) som § 265 (om adverbielle bisætninger).

4. Litteraturhenvisninger

4.1. Tekster

Ågr. = *Ågrip af Noregs konunga sögum*. STUAGNL. II. Ved Verner Dahlerup. Kbh. 1880.

Alkuin: *De virtutibus et vitiis* (...). Udg. ved Ole Widding. Edit. Arnamagn. A. 4. Hafniæ 1960.

Blas. I = *Blasius saga; Heilagra Manna Sögur*. I–II. Kria. 1877; I: s. 256–71.

Eg. = *Egils saga Skallagrímssonar* (...). STUAGHNL. XVIII. Kbh. 188–1888.

Gisl. = *Gisla saga Súrssonar*. Udg. (...) af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. [Ed. Finnur Jónsson]. Kbg. 1929.

GNH = *Gammel Norsk Homiliebok*. Utg. for Kjeldeskriftfondet ved Gustav Indrebø. Oslo 1966.

Kgs. = *Konungs skuggsiá*. Utg. for Kjeldeskriftfondet ved Ludv. Holm-Olsen. (...) Oslo 1945.

Stj. = *Stjorn. Gammelnorsk Bibelhistorie* (...). Udg. af C. R. Unger Chria. 1862.

4.2. Sekundærlitteratur

Blatt, F. 1946: *Latinsk syntaks i hovedtræk*. Kbh.

Fossetøl, B. 1980: *Tekst og tekststruktur. Veier og mål i tekstlingvistikken*. Oslo etc.

Kristoffersen, K. E. 1996: "Marius Nygaards arbeid om norrøn syntaks i eit vitenskapshistorisk lys". Kjartan G. Óttoson (et al.) *The Nordic Languages and Modern Linguistics. 9. Proceedings of The Ninth International Conference of Nordic and General Linguistics. University of Oslo, January 11–12, 1995*. Oslo, s. 135–150.

Lewis, C. T. & Short, C. 1969: *A Latin Dictionary. Freund's Latin Dictionary*. Revised, Enlarged etc. by – . Oxford.

Loman, B. & Jörgensen, N. 1971: *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap C: 1. Lund.

Nygaard, M. 1905: *Norrøn syntaks*. Kria.

Unger 1864: *Gammel Norsk Homiliebog*. Chria.

KURT GUSTAV GOBLIRSCH

The Icelandic Consonant Shift in its Germanic Context

o. Introduction

In Germanic linguistics, Icelandic is known for its unique consonant system. Yet it has much in common with Danish. Both languages are known for their strong aspiration of stops. Aspiration alone is distinctive, while distinctive voice has been lost, not only for stops but also for fricatives. In this respect, Danish and Icelandic constitute a type within modern Germanic. Both languages are also known for unusual conditions regarding consonant strength. Contrary to the consonants in other Germanic languages, Icelandic and Danish *p*, *t*, *k* of Gmc. origin are known to be lax compared to *b*, *d*, *g*. This may be related to the unusually strong aspiration. But tension, or strength, is not a perceptual feature and hence not a good candidate for a distinctive feature (cf. Goblirsch 1994a). This is where the similarities between the two languages end: the Icelandic quantity system is completely different from Danish. While Danish has lost its long consonants, Icelandic has increased their number. Like most other modern Germanic languages but contrary to Danish, it has reciprocal vowel and consonant length in accented syllables. However, like Swedish and Norwegian, it retained old geminates, lost by the other standard languages, in intervocalic position. In addition, it has distinctive preaspiration of long stops, a trait not shared by other modern standard languages.

What is not so widely known is that Icelandic had a consonant shift. In addition to the first and second consonant shifts, which affected all of Germanic and later High German, respectively, there was a third and even a fourth consonant shift: Danish and Icelandic also had consonant shifts, probably contemporaries of the High German shift. The Danish shift is better known, but only M. I. Steblin-Kamenskij (1960; 1974) has recognized the Icelandic shift. Though not as well described and perhaps not as complete as the changes in Germanic and High German, both are

nevertheless shifts in their own right. In fact, Faroese has largely the same consonant system as Icelandic and has also undergone the same development. We could even speak of the Icelandic and Faroese shift. Faroese will be dealt with at the end of this paper. The two Scandinavian shifts, along with the first and the second, share a number of characteristics, which taken together define what a consonant shift is.

1. Definition of consonant shifts

Several traits set consonant shifts apart from other consonant changes of similar scope. I have described them in greater detail in another place (Goblirsch 1999a) and will therefore only summarize them here. This summary is the result of a comparative study of the four consonant shifts in Germanic and other highly systematic consonant changes, such as geminations and lenitions, which have at times been called consonant shifts but do not share all the phonetic and phonological criteria necessary for the classification.

All four shifts are part of the general Germanic trend to remove stops from the system. In each of the shifts, the voiceless stops are drawn toward spirantization. The process consists of a number of stages leading in the same direction. The process is most complete in the Germanic shift, mostly complete in the High German shift, less so in Danish, and least of all in Icelandic. The steps along the path are as follows: a voiceless stop is aspirated, aspiration is drawn out into a homorganic fricative to constitute an affricate and lastly, either through assimilation of the stop element to the fricative element or loss of closure following vowels, we end up with a fricative. In the Germanic shift, there are no traces of any other stage but the last. In High German, we have positional alternation of affricates and fricatives. In Danish, we have minimal affrication. And in Icelandic we merely have aspiration, the first stage in the change. The whole trend may be seen as the weakening of consonants according to a hierarchy of strength; the intermediate stages must be seen as progressive weakenings.

The first and rather trivial phonological criterion of consonant shifts is that they are series changes: all obstruents of like manner but of different place of articulation change their manner, so that labials, dentals, velars, and in Icelandic also palatals, change their manner in the same way but retain their place of articulation. This fact has more to do with the structure of the Germanic obstruent system, and obstruent systems in gen-

eral, than with the shifts themselves: they merely operate on the existing system. Nevertheless, this symmetry is what affords the shifts their highly systematic nature and great scope.

The final three characteristics are telescopic versions of the same requirement. The broadest label for this requirement is rephonologization, one of Jakobson's three types of phonological change, also known as 'shift' in Bloomfieldian terms. In all shifts, the correlation of voice is replaced by the correlation of aspiration: one opposition has been done away with, but a new one has taken its place. More specifically, this process may be described as an exchange of distinctive features (Kuryłowicz 1948; Fourquet 1954). But the exchange is not, at least chronologically, a compensation of the loss of voice by the gain of aspiration to maintain the distinction. Rather, aspiration seems to have developed and taken over the distinctive role of voice. Later, nondistinctive voice generally became lost. The change may be described as one in the mark of correlation (Steblin-Kamenskij 1963). In the position of neutralization, most commonly after *s-* in Germanic, the phonetic substance remains the same, but the phonological identification of the plain stops changes: when voice is distinctive, the plain stops are *voiceless*, but when aspiration becomes distinctive they become *unaspirated*. As is well known, this change in identification has a phonetic origin: stops cannot be aspirated after spirants. While in the position of neutralization the archiphoneme remains the unmarked member of the opposition, the marked member in the positions of distinction becomes the unmarked member, and vice versa. This formulation of Steblin-Kamenskij summarizes the phonological requirements.

2. Devoicing

Although devoicing is the phonological and phonetic *reaction* to the development of distinctive aspiration, it seems more reasonable to begin with this aspect of the exchange than with the features that replace it in the system. In Icelandic, we find a pattern of voicing that is typical of the languages with the later shifts. The one important exception will be discussed shortly. In recent years, the role of voice in the Germanic obstruent system and thus its age in Northwest Germanic (NWGmc.), the predecessor of Old Icelandic, has been called into question. Theo Vennemann (1984) and Frederik Kortlandt (1988) have, in connection with the glottalic theory of Indo-European, posited distinctive glottali-

zation rather than voice in Proto-Germanic. The theory is, however, lacking in evidence in both Germanic and Indo-European. For further discussion, see Goblirsch 1999b.

Although voice has lost its distinctive role in Icelandic, it is by no means absent in obstruents. While NWGmc. *b*, *d*, *g* are phonologically voiceless, they may be partially or fully voiced medially in a voiced environment. They occur in positions where Gmc. *β*, *ð*, *γ* gained occlusion in North-West Germanic: initially, following sonorants, and in gemination. Following vowels they remained spirants. In phonetic transcription the stops are represented by voiceless lenes: *þiŋða* (*binda*) 'bind', *ðrēhğa* (*drekkka*) 'drink', *ğou:ðʏr* (*góður*) 'good'; *kjēmbğa* (*kemba*) 'comb wool' vb., *lamb* (*lamb*) 'lamb', *þiŋða* (*binda*) 'bind', *halða* (*halda*) 'hold', *ğøʏŋğ* (*göng*) 'walk, gait', *ğab:a* (*gabba*) 'mock', *ğab:* (*gabb*) 'mockery', *nyða* (*nudda*) 'massage' vb., *nyð:* (*nudd*) 'massage', *vag:a* (*vagga*) 'scale', *eğ:* (*egg*) 'egg' vs. *harva* (*hafa*) 'have', *raiða* (*ræða*) 'speech', *sa:ya* (*saga*) 'story'. There may also be voicing of the NWGmc. fricatives *f*, *θ*, *x* medially in a voiced environment. As in all northern North-West Germanic (Old Norse, Old English, and Old Saxon), there was only one series of fricatives with complementary distribution of voiced and voiceless variants in Old Icelandic. The loss of voicing contrast in fricatives present in Common Germanic was due to the final devoicing of Gmc. *β*, *ð*, *γ* and the voicing of Gmc. *f*, *θ*, *x* medially in a voiced environment (cf. Goblirsch 1999b). Compare the following examples showing the distribution of potential voicing in modern Icelandic reflexes: *fara* (*fara*) 'travel', *þahğa* (*þakka*) 'thank', *hu:s* (*hús*) 'house'; *ğe:va* (*gefa*) 'give', *rauða* (*ráða*) 'advise', *aiya* (*eiga*) 'own'; *ğaf* (*gaf*) 'gave', *rauð* (*ráð*) 'advice', *aix* (*aih*) 'owned'.

The pattern of obstruent voicing outlined here is well attested in the phonetic research on Icelandic; cf. Ófeigsson 1920–24: xviii, Sveinbjörnsson 1933, Kress 1937: 64 ff., Einarsson 1945: 24–25, Pétursson 1976. There is some indication that *p*, *t*, *k* can become voiced in a voiced environment in sandhi (Guðmundsson 1922: 2, Einarsson 1927: 33), but this is less well established. Guðfinnsson (1946: 155–56) reported variation of voice in the southern dialect of the south and the west fjords even in the speech of a given individual. This area is where later lenition has occurred, and we find variation in the strength of stops. Icelanders refer to the speech of the south as *linmæli* as opposed to *harðmæli* in the north. The southern dialect is also where the devoicing of sonorants is possible: preceding formerly opposed stops, which are phonologically both voiceless and unaspirated in this dialect, we have the opposition of

voiced versus voiceless sonorants as in *kemba* 'comb' vb. / *kem̥pa* 'champion', *henda* 'befall' / *hẽnta* 'be suitable for', *banga* vb. 'hammer' / *bãŋka* vb. 'knock'.

While this pattern of fricative voicing and one phonological series of fricatives is widespread in modern Germanic (Danish, Dutch, Low German, High German), the pattern of stop voicing is typical of languages with secondary shifts. For Danish this description is commonplace in the literature. For High German, it is generally reported that voice is completely absent in obstruents, but the rich dialect literature reveals the contrary. Cf. Fischer-Jørgensen (1966) on Danish and Goblirsch (1994b: 25–29) on High German. Positional occurrence is what one would expect of a nondistinctive feature which has been superseded by another feature, aspiration in this case. The superseded feature is optional, varies in strength, and may occur where the environment is conducive; it is absent in all other positions.

3. Aspiration

Icelandic has strong aspiration, which is unanimously viewed as distinctive: see Haugen 1941 and 1958, Malone 1952, Steblin-Kamenskij 1960 and 1974, Bothorel-Witz/Pétursson 1972, Pétursson 1976, Löfqvist/Pétursson 1978, Löfqvist/Yoshioka 1981. But this feature is treated differently in the two dialects. Most descriptions have been devoted to southern Icelandic, since this is the dialect of the majority of speakers. But the north may represent an older stage in the development of the language and is of more interest in regard to the consonant shift. Some have argued for old aspiration in Common Germanic based on the structure of Germanic loanwords in Finnish (Karsten 1915 and 1926, Wiklund 1917–18, Lindroth 1927; cf. Jacobsohn 1925), but I would argue for unaspirated voiceless stops in Germanic with aspiration coming later at the time of the secondary consonant shifts. This is, I think, when Icelandic gained aspiration, which became distinctive at the expense of Germanic voice.

In the northern dialect of Icelandic, spoken in the north and the east fjords, we find aspiration of simple Gmc. *p*, *t*, *k* in all word positions: initially, medially, and finally. It occurs initially before vowels *and* consonants, which is rare in modern Germanic but also known from Danish and to a lesser extent from Low German. It occurs medially following long vowels and sonorants. Finally, Gmc. *b*, *d*, *g* (following sonorants), as

well as Gmc. *p*, *t*, *k*, may be aspirated. In this position aspiration must be seen as something of a boundary phenomenon along with devoicing. So the distinctive potency of final aspiration is questionable. The pattern of aspiration in the northern dialect was presented by Ófeigsson (1920–24: xviii), Sveinbjörnsson (1933), and Stefán Einarsson (1932), in his description of a dialect of the east fjords. Compare the following examples: p^hʏnd̥ (*pund*) ‘pound’, t^ha:p^ha (*tapa*) ‘lose’, k^hɔ:ma (*koma*) ‘come’; t^ha:p^ha (*tapa*) ‘lose’, ǰa:t^ha (*gata*) ‘street’, t^ha:k^ha (*taka*) ‘take’; xjaulp^ha (*hjálpa*) ‘help’, van^hta (*vanta*) ‘be absent’, ʒauŋk^ha *banka* ‘knock’. Following fricatives, there is no aspiration of the formerly voiceless stops, as in *standa* ‘stand’, *skaði* ‘damage’, *hefta* ‘fasten’. This is a position of defective distribution, since we only have representatives of one series here. Another defective position is after vowels, because Gmc. *β*, *ð*, *γ* remained spirants here and cannot be members of an opposition of aspirated/nonaspirated stops. Finally following consonants, where Gmc. *β*, *ð*, *γ* are stops and may be aspirated along with *p*, *t*, *k*, there is neutralization.

Such a pattern of aspiration is not present anywhere else in modern Germanic. In other languages, aspiration of Germanic voiceless stops has been recorded only initially. However, High German, at one stage of the shift, must have had aspiration in all word positions after the exchange of voice for aspiration. If this is the case, one may draw an important parallel between two areas at the periphery of the Germanic speaking world with later shifts. Danish at the center of the Germanic speaking world did not gain aspiration in medial position. The different utilization of aspiration at the center and at the periphery of the area represents a different distribution of positions of distinction. Danish followed the Germanic tendency to concentrate phonological information on the root syllable to a further degree than Icelandic and High German: the peripheral languages are allowed the use of the opposition of aspiration in positions other than initial, while Danish is not. What separates Icelandic from High German is aspiration even in a position of defective distribution: Pre-High German presumably had stops from Gmc. *β*, *ð*, *γ* opposed to Gmc. *p*, *t*, *k* in postvocalic position and hence an opposition of voice and later of aspiration. If postvocalic position in Icelandic is viewed as a position of neutralization, we do not have the unmarked member of the opposition as Trubetzkoy expected for a privative opposition. So it is not clear how to treat aspiration following vowels in northern Icelandic.

Southern Icelandic, on the other hand, has no aspiration medially fol-

lowing long vowels or sonorants. Here the stops are transcribed as voiceless lenes: t^ha:þa (*tapa*) 'lose', ġa:ða (*gata*) 'street', t^ha:ġa (*taka*) 'take', xjaulþa (*hjálpa*) 'help', vanta (*vanta*) 'be absent', þauŋġa (*banka*) 'knock'. A pattern of initial and final aspiration is presented in most phonetic descriptions of Icelandic which are based on the southern dialect: Guðmundsson 1922: 2, Ófeigsson 1920–24: xviii, Einarsson 1927: 33, Sveinbjörnsson 1933, Kress 1963: 28–29. Yet there is no sharp division between the dialects. Hreinn Benediktsson (1961–62) recorded the soft pronunciation not only in the south but also in the speech of individuals in the north. Further, he noted mixed speech in areas of transition between the northern and southern dialects and advance of the soft pronunciation at the expense of the hard (see also Einarsson 1932). The southern type of dialect, where stops are opposed by aspiration initially and not opposed by any other feature medially except for length, owing to gemination, is also present in other parts of Scandinavia where lenition is said to have occurred. They include Bornholm Danish, southern Swedish, southwestern Norwegian, and other isolated pockets (cf. Goblirsch 1993).

The two types of dialect with regard to aspiration are well established, even if the boundaries are not. But it is not clear how the two types relate to one another chronologically. The older view, and the traditional one among Icelanders, is that of Einar Haugen (1941) echoed by Kenneth Chapman (1962: 56–57): strong aspiration, including medial aspiration, was once present in the whole of Iceland and later lost in the south. This would indeed mean that a type of lenition or weakening has occurred in the south, but such a finding depends on how we view aspirated consonants. If they are viewed as weaker than nonaspirated stops according to the stages in spirantization outlined above, we have a strengthening of consonants in the loss of aspiration in the southern dialect. The other view is that of Steblin-Kamenskij (1960 and 1974), who seems to have based his view on Guðfinnson 1947. The idea is that before the shift, Icelandic had weak aspiration in all positions or at least in initial position. In the north it would then have been strengthened (becoming distinctive) in all word positions, while in the south weakly aspirated fortis were 'weakened' to voiceless lenes following vowels. This is considered a lenition by Steblin-Kamenskij. Neither view can be proven definitively, but the traditional view would better fit my reconstruction of Common Germanic and Northwest Germanic lacking aspiration in all positions. Aspiration would have developed first as part of the change in the mark of correlation and would have been lost by later deaspiration

in southern Icelandic. Perhaps the anomalous character of the feature in postvocalic position and its lack of function here explain its irregular presence in northern Icelandic and hastened its loss in southern Icelandic. In any case, the Icelandic 'lenition' is a nonphonological change, since it occurs in a position of neutralization.

4. Preaspiration

Among the modern standard Germanic languages, preaspiration is a feature unique to Icelandic and Faroese. It has been attested in a variety of Scandinavian dialects, most notably southwestern Norwegian. For a survey of the occurrence of preaspiration, see Liberman 1982: 111–17. The phonetic nature of preaspiration, its origin and its phonological classification have been the subject of much research in the past sixty years. In this paper, there will be no attempt at reviewing the entire history of the problem, rather only at treating the feature as it is relevant to the Icelandic consonant shift.

Preaspiration has a limited distribution in Icelandic: it occurs preceding geminated NWGmc. *pp*, *tt*, *kk* and long stops derived from final NWGmc. *p*, *t*, *k* and simple NWGmc. *p*, *t*, *k* preceding sonorants. Compare the following examples, where it is transcribed with *h*: *kj^hehþa* (*keppa*) 'fight', *k^hahp* (*kapp*) 'zeal', *haihða* (*hætta*) 'cease', *saiht* (*sætt*) 'reconciliation', *þahða* (*þakka*) 'thank', *þæhk* (*þökk*) 'thanks', *ehþli* (*epli*) 'apple', *ṽahðna* (*vatna*) 'water', *ṽahðna* (*vakna*) 'wake'. Preaspiration has been described in a variety of ways: as the voiceless end of a vowel, a sound resembling *h*, a homorganic fricative. There appears to be some variation in the realization of the sound. See Liberman 1982: 90–110 for a summary and discussion of the research. Perhaps the fullest description is given by Magnús Pétursson (1972). Based on instrumental measurement, he stresses the similarity of preaspiration to *h*, reporting that it is longer than postaspiration and that the glottis is less wide open than for postaspiration. Evidently, the smaller glottal opening does not allow the air to pass as quickly.

Pétursson also notes that, although the closure of a preaspirated stop is shorter than that of an unaspirated intervocalic stop, the duration of the entire sequence is similar to that of a cluster. Further instrumental studies by Sarah Garnes (1973, 1976) and Janez Orešnik and Pétursson (1977) found no significant differences in consonant length in southern Icelandic. This finding led the latter to classify southern Icelandic as the

same type as Danish with regard to consonant quantity. Yet their view seems unwarranted: Danish has had a full-fledged lenition with the shortening of geminated consonants, whereas southern Icelandic has not. Furthermore, the studies of Garnes did not include just the consonants which we would expect to have a long closure: the still geminated reflexes of NWGmc. *bb*, *dd*, *gg*. Despite the instrumental findings, it seems that preaspirated stops function as long consonants.

There is further no agreement as to the phonological evaluation of preaspiration. There are three leading views on the subject. Haugen (1958) analyzed preaspiration as a positional variant of the segmental feature aspiration: aspiration occurs before or after the stop closure, depending on which side is closest to the nucleus of the syllable. This view is reprised by Kristján Árnason (1977, cf. 1986), who restates the formula in generative terms, saying that preaspiration is a redundancy rule, which derives preaspirated stops from underlying hard stops. Similar rules are to be found in Orešnik 1978, Thráinsson 1978a, and Hermans 1985.

The other two theories do not classify preaspiration as a segmental feature. Pétursson (1972), noting the difference between pre- and post-aspiration in his instrumental investigations, classifies preaspiration as a segment in its own right, the phoneme /h/. This seems also to have been the view of Kemp Malone (1952), although his phonological analyses are far from clear. Anatoly Liberman (1972, 1982: 98) establishes preaspiration as a prosodic feature. This conclusion is based primarily on the distribution of preaspiration: it occurs only in accented syllables and is tied to geminates, whose closure is short because preaspiration attracts the quantitative peak (word stress) to itself. In this regard, it is reminiscent of West Jutland *stød*.

The origin of preaspiration is likewise disputed. The traditional solution to the problem was first expressed by Pierre Naert (1969), who argues for a leapfrog development of the feature: aspiration migrated from the position following the closure to the position preceding closure, because aspiration was not possible for geminated *pp*, *tt*, *kk*. Although this explanation would mesh well with Haugen's phonological classification of preaspiration, it does little to explain its origin.

Two other theories are much better grounded. Pétursson (1978) finds the origin of preaspiration in a recoordination of articulatory timing. The peak of glottal opening in the unaspirated stop was moved forward from the closure to the preceding vowel. He argues for the same development in preaspirated stops before sonorants. The motivation for this

view was the development of voiceless sonorants before NWGmc. *p, t, k* in southern Icelandic. In northern Icelandic, where we have aspiration, the peak of glottal opening would have been moved later into the closure of the stop. Another article from the same year by Höskuldur Thráinsson (1978b, see also Iverson 1989) presented a similar idea with few details.

Lieberman (1970, 1982: 268), lastly, views preaspiration not as a new, but as an old feature, which has been redistributed. He argues that preaspiration once occurred before voiced and voiceless geminates, but later became restricted to the old voiceless geminates, to preserve the distinction from the old voiced geminates. He found evidence in the preaspirated, voiced geminates, recorded in the east fjords of Iceland and in Stockholm speech. Richard Page's (1997) article on the topic echoes the ideas of Pétursson's and Lieberman's work.

Lieberman (2000) sees Icelandic preaspiration as the most outstanding example of the Germanic tendency to reinforce the distinction of *p, t, k* from *b, d, g* in medial position, when the latter lost voice and markedness and threatened to merge with *p, t, k*. Other pseudolaryngeals like West Jutland *stød* and the glottal stop in English and Westphalian dialects of German are analogues of preaspiration, but none reached preaspiration's status as a regular device of meaning differentiation. Along with aspiration, it ensured the assumption of markedness by *p, t, k* when *b, d, g* became devoiced.

All three theories of preaspiration connect its development, at least in terms of its distinctive nature, with the loss of phonological voice in Icelandic. This change is generally dated to the 15th-16th centuries. I think the connection is quite correct, and preaspiration differs in this regard from postaspiration. While the evolution of aspiration brought about the loss of distinctive voice, distinctive preaspiration is a *reaction* to it. It enabled the system to preserve the distinction between old voiced and voiceless geminates in pairs like *labba* 'stroll' vb. / *lappa* 'patch' vb. Despite the different causal relationship, we still have a true consonant shift in this position: the development of distinctive preaspiration is a rephonologization, an exchange of features, and a change in the mark of correlation. Yet all of the changes in question may go back to an earlier time.

5. Faroese, southwestern Norwegian, and the dating of the shift

As hinted at above, the consonant systems of Faroese and certain southwestern Norwegian dialects share traits in common with Icelandic, perhaps more the southern dialect than the northern. In the research on these language forms, a connection has been made between Icelandic and Danish. There have been contacts through the Danish Empire, on the one hand, and through the settlement of Iceland, the Faroes and other islands in the north Atlantic, on the other. Chapman (1962) has worked particularly with Icelandic-Norwegian correspondences. Although no firm conclusions can be reached regarding the exact relationship of the common features in these languages and dialects and the historical connections of the areas, it seems likely that there has been some common development.

Although Faroese has not been nearly as well described as Icelandic, it appears to have largely the same obstruent system. The southern dialect, south of Skopenfjord, corresponds quite well to the southern dialect of Icelandic. The northern dialect, north of Skopenfjord, seems to correspond to the northern dialect of Icelandic, although this is less certain, based on available descriptions. As in Icelandic, voice plays no phonological role in obstruents and simple stops are distinguished by aspiration, geminates and long stops by preaspiration. Consonant strength seems to be quite variable and is considered by all to be nondistinctive, as is voice.

Although there is variation, it is reported by V. U. Hammerschaimb (1891, lviii), Otmar Werner (1963), and Sigurd Amundsen (1970) that there is more voicing of NWGmc. *b*, *d*, *g* and *bb*, *dd*, *gg* in the south than in the north. There is final devoicing as in Icelandic. Aspiration is present initially before vowels and consonants and is possible finally. In the south, there has apparently been a medial and final 'lenition' of NWGmc. *p*, *t*, *k* as in southern Icelandic. W. B. Lockwood (1955: 22–23) reports that *p*, *t*, *k* are voiced in a voiced environment, but voiceless after voiceless sounds. The state of these consonants is not clear in the north, but Hammerschaimb, Naert (1958), and Amundsen seem to indicate that the northern dialect has aspirated *p*, *t*, *k* in these positions. There is also preaspiration of NWGmc. *pp*, *tt*, *kk* and *p*, *t*, *k* before sonorants as in Icelandic, though the preaspiration is described by Naert as shorter and less distinct. Preaspirated and nonpreaspirated geminates seem to be quite long in the north, but less distinct in the south, as Werner relates.

He also noted voicing of the preaspirated geminates here. At least in the south, there is also devoicing of sonorants preceding stops.

The state of obstruents in southwestern Norwegian dialects has been well documented in numerous dialect descriptions. There is loss of phonological voice as in Danish, South Swedish and other isolated areas in Scandinavia, but no shortening of old long consonants as there was in most of Danish (cf. Goblirsch 1993). It is reported that the presence of voice is variable, as one would expect. For a few isolated dialects in the area, other traits shared by Icelandic and Faroese have been registered. Although it may not be distinctive, medial aspiration stronger than in other continental Scandinavian dialects has been reported for isolated areas in Aust-Agder (Moy 1934: 71), Vest-Agder (Kydland 1940: 51–52) and for the area in general by M. Berntsen and Amund Larsen (1925: 174–76). It must be noted that aspiration occurred mostly in post-sonorant position. The latter researchers also noted ‘greater emphasis’ of these medial consonants. It is not clear what to make of these scattered reports.

Of much greater interest in this context is the existence of preaspiration with the same distribution as in Icelandic. For the dialect of Gjestal, Jæren in west Rogaland, a dialect that otherwise resembles Icelandic, Magne Oftedal (1947) reported distinctive preaspiration of old voiceless geminates and voiceless stops before sonorants and sonorant devoicing before old voiceless stops. The presence of preaspiration was also recorded instrumentally by Stephan Wolter (1964) in the same positions and for final long stops in Bryne in Jæren and Stavanger (cf. Selmer 1924, Berntsen/Larsen 1925).

Based on this evidence and other well known evidence, it seems we have some kind of dialect continuum formed by southwestern Norwegian, Faroese, and Icelandic. It is, after all, from this part of Norway that most of the settlers to the western islands originated. The question is whether the changes described above, collectively known as the Icelandic consonant shift, originated before the settlement of Iceland in southwestern Norway or were spread at a later date. A further question is why there is not more attestation of medial aspiration and preaspiration in southwestern Norwegian.

If, as I would like to argue, the changes are older than traditionally thought, we have a period around the 7th–8th centuries, when secondary consonant shifts took place all over the Germanic world: in southern Germany, in Denmark, in southwestern Norway. Other changes of much smaller scope in the remaining areas, probably dating from the

same period, may also be noted. In southwestern Norway, the scattered attestation of preaspiration may reflect a feature once more prevalent but lost due to influence of the standard. Medial aspiration need not concern us as much, since, at least in postvocalic position, it was nondistinctive and lost in southern Icelandic and Faroese as well. The phonological devoicing in southwestern Norway may have occurred in contact with Danish, which seems to be a genetic center of this change, but not necessarily. The developments in southwestern Norway seem to be best preserved in the colonial dialects.

6. Conclusion

In Icelandic, we have a true consonant shift: it encompasses series changes, involving a rephonologization with a change in the mark of correlation. As in the other shifts in Germanic, voice is replaced by aspiration. Although the final goal is not reached in Icelandic, steps are taken in the direction of spirantization, a weakening of stop articulation. Loss of voice and spirantization of stops are changes which run throughout the entire history of Germanic consonants. It seems that the goal of the evolution of Germanic consonants is to remove voice and occlusion from the system, only the goal is never quite achieved. Unlike the other shifts, Icelandic makes use of preaspiration as a distinctive device, which is unknown in any other standard Germanic language except the closely related Faroese.

Furthermore, Icelandic bears a strong similarity in the details of the process to the other secondary shifts, the Danish shift on the one hand, and the High German shift on the other. With Danish, Icelandic shares not only the strength of aspiration but also the lack of opposition in simple postvocalic consonants. This is due to the same point of departure, namely the North-West Germanic obstruent system which remained in Scandinavia. Here voiced stops were lacking in postvocalic position. By contrast, High German had gained occlusion of the voiced spirants following vowels, so the opposition of simple stops spread to this position as well.

With High German, Icelandic shares the distribution of aspiration in all word positions: initial, medial, and final. Although in the latter position aspiration is not distinctive in Icelandic, it may once have been. Germanic must have had an opposition here, manifested in most areas by voice before neutralization in final position set in throughout the Old

Germanic world. Only Gothic has any indication of the former opposition. The extension of the new opposition of aspiration to medial and final position represents the preservation of obstruent oppositions in Icelandic (and southwestern Norwegian) and High German on the edges of the Germanic speaking world. Danish in the middle of the Germanic area, did not allow the opposition of aspiration in any position but initial. Danish also did away with other distinctions outside the root syllable: gemination in intervocalic position, and full vowels in unaccented syllables. Yet in Icelandic and in Old High German, geminates remain and full vowels remain in unaccented syllables. Surprisingly, Icelandic shares these traits with German, while at the same time sharing the strength of aspiration with Danish, where it seems to be more at home. Here we have a greater concentration of phonological information on the primary syllable. Danish takes this common Germanic tendency to its extreme. So Icelandic occupies a curious position within the Germanic world: it is a Scandinavian language, but seems to have a shift much like that of High German, although it does not shift its consonants as far and also employs preaspiration as a distinctive device.

Works cited

- Amundsen, S. 1970: "Étude de phonologie féroïenne". *Orbis* 19, p. 381-98.
- Árnason, K. 1977: "Preaspiration in Icelandic: Phonetics and Phonology". *Sjötiú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík, p. 495-504.
- Árnason, K. 1986: "The Segmental and Suprasegmental Status of Preaspiration in Icelandic". *Norwegian Journal of Linguistics* 9, p. 1-23.
- Benediktsson, H. 1961-62: "Icelandic Dialectology: Methods and Results". *Islensk Tunga* 3, p. 72-113.
- Berntsen, M., and A. B. Larsen. 1925: *Stavanger bymål*. Aschehoug, Oslo.
- Bothorel-Witz, A., and M. Pétursson. 1972: "La nature des traits de tension, de sonorité et d'aspiration dans le système des occlusives de l'allemand et de l'islandais". *Travaux de l'institut de phonétique de Strasbourg* 4, p. 277-356.
- Chapman, K. 1962: *Icelandic-Norwegian Linguistic Relationships*. Norsk tidsskrift for sprogvidenskab supplemental bind 7. Universitetsforlaget, Oslo.
- Einarsson, S. 1927: *Beiträge zur Phonetik der isländischen Sprache*. Brøgger, Oslo.
- Einarsson, S. 1932: "Icelandic Dialect Studies I. Austfirðr". *Journal of English and Germanic Philology* 31: 537-72.
- Einarsson, S. 1945: *Icelandic: Grammar, Texts, Glossary*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.

- Fischer-Jørgensen, E. 1966: "Phonetic Analysis of Danish Stop Consonants". *Annual Report of the Institute of Phonetics (University of Copenhagen)* 1, p. 31-33.
- Fourquet, J. 1954: "Die Nachwirkungen der ersten und der zweiten Lautverschiebungen". *Zeitschrift für Mundartforschung* 22, p. 1-33.
- Garnes, S. 1973: "Phonetic Evidence Supporting a Phonological Analysis." *Journal of Phonetics* 1, p. 273-83.
- Garnes, S. 1976: *Quantity in Icelandic: Production and Perception*. *Hamburger phonetische Beiträge* 18. Buske, Hamburg.
- Goblirsch, K. G. 1993: "Consonant Lenition in the Scandinavian Languages". *Svenska landsmål och svenskt folklied*, p. 7-17.
- Goblirsch, K. G. 1994a: "Fortis and Lenis in Standard German". *Lewense Bijdragen* 83, p. 31-45.
- Goblirsch, K. G. 1994b: *Consonant Strength in Upper German Dialects*. North-Western European Language Evolution Supplement Volumes 10. Odense University Press, Odense.
- Goblirsch, K. G. 1999a: "The Mechanism of Consonant Shifts in Germanic." *Yazyk i rechevaya deyatel'nost'* (Language and Speech). *Journal of the Linguistic Society of St. Petersburg* 2, p. 186-94.
- Goblirsch, K. G. 1999b: "The Correlation of Voice in Germanic". *North-Western European Language Evolution* 35, p. 115-40.
- Guðfinnsson, B. 1946: *Mállyzkur I*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík.
- Guðfinnsson, B. 1947: *Breytingar á framburði og stafsetningu*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík.
- Guðmundsson, V. 1922: *Íslandsk Grammatik*. *Íslansk Nutidssprog*. Hagerup, København.
- Hammerschaimb, V. U. 1891: *Færøsk anthologi I*. Møller, København.
- Haugen, E. 1941: "On the Consonant Pattern of Modern Icelandic". *Acta Linguistica Hafniensia* 2, p. 98-107.
- Haugen, E. 1958: "The Phonemics of Modern Icelandic". *Language* 34, p. 55-88.
- Hermans, B. 1985: "The Relation between Aspiration and Preaspiration in Icelandic". H. van der Hulst and N. Smith (eds.), *Advances in Nonlinear Phonology*. Foris, Dordrecht, p. 237-65.
- Iverson, G. K. 1989: "On the Category Supralaryngeal". *Phonology* 6, p. 285-303.
- Jacobsohn, H. 1925: "Über die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen". *Arkiv för nordisk filologi* 41, p. 246-76.
- Karsten, T. E. 1915: *Germanisch-finnische Lehnwortstudien*. *Ein Beitrag zur ältesten Sprach- und Kulturgeschichte der Germanen*. Acta societatis scientiarum fennicae 45.2. Finnische Literaturgesellschaft, Helsinki.
- Karsten, T. E. 1926: "Zur Kenntnis der ältesten germanischen Lehnwörter des Ostseefinnischen unter Berücksichtigung der iranischen und baltischen Wörter". *Acta Philologica Scandinavica* 1, p. 244-83.
- Kress, B. 1937: *Die Laute des modernen Isländischen*. Diss. Universität Berlin, 1937. Schulze, Berlin.

- Kress, B. 1963: *Laut- und Formenlehre des Isländischen*. Niemeyer, Halle/Saale.
- Kortlandt, F. 1988: "Proto-Germanic Obstruents". *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 27, p. 3–10.
- Kuryłowicz, J. 1948: "Les sens des mutations consonantiques". *Lingua* 1, p. 77–85.
- Kydland, P. 1940: *Gylandsmålet. Eit yversyn yver ljodverket*. Bidrag til nordisk filologi av studerende ved Kristiania universitet 11. Aschehoug, Oslo.
- Liberman, A. 1970: "Reconstruction of Icelandic Prosody". *Science in Iceland* 2, p. 37–42.
- Liberman, A. 1972: "Sidelight on Icelandic and Scandinavian Preaspiration". *Travaux de l'institut de phonétique de Strasbourg* 4, p. 1–17.
- Liberman, A. 1982: *Germanic Accentology*. Vol. 1. *The Scandinavian Languages*. Minnesota Publications in the Humanities 1. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Liberman, A. 2000: "Pseudolaryngeals (Glottal Stops) and the Twilight of Distinctive Voice in Germanic". K. Jones-Bley, M. E. Huld, A. Della Volpe (eds.), *Proceedings of the Eleventh Annual UCLA Indo-European Conference*. Journal of Indo-European Studies Series 35. Washington, D. C., Institute for the Study of Man, 311–53.
- Lindroth, H. 1927: "Några anmärkningar om tenues i urgermanskan". *Festskrift til Hjalmar Falk*. Aschehoug, Oslo, p. 227–44.
- Lockwood, W. B. 1955: *An Introduction to Modern Faroese*. Munksgaard, København.
- Löfqvist, A., and M. Pétursson. 1978: "Swedish and Icelandic Stops: A Glotto-graphic Study". J. Weinstock (ed.), *The Nordic Languages and Modern Linguistics*. University of Texas Press, Austin, p. 454–61.
- Löfqvist, A., and H. Yoshioka. 1981: "Laryngeal Activity in Icelandic Obstruent Production". *Norwegian Journal of Linguistics* 4, p. 1–18.
- Malone, K. 1952: "The Phonemes of Modern Icelandic". *Studies in Honor of Albert Morey Sturtevant*. University of Kansas Press, Lawrence, p. 5–21.
- Moy, M. 1934: "Fjæremålet". Diss. University of Oslo.
- Naert, P. 1958: "För en finare fonetisk transkription av färöiskan". *Lundastudier i nordisk språkvätsenskap* 14, p. 23–33.
- Naert, P. 1969: "La différenciation des consonnes en corrélation quantitative en islandais et féroyen". *Orbis* 18, p. 427–38.
- Ófeigsson, J. 1920–24: "Træk af moderne Islandsk lyd lære". S. Blöndal (ed.), *Islandsk-dansk Ordbog*. Aschehoug, København, p. xvi–xxviii.
- Oftedal, M. 1947: "Jærskke okklusivar". *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 14, p. 229–35.
- Orešnik, J. 1978: "Modern Icelandic Preaspiration from a Phonological Point of View". *Linguistica* 18, p. 141–66.
- Orešnik, J., and M. Pétursson. 1977: "Quantity in Modern Icelandic". *Arkiv för nordisk filologi* 92, p. 155–71.
- Page, B. R. 1997: "On the Origin of Preaspiration in Scandinavian". *American Journal of Germanic Linguistics and Literatures* 9, p. 167–90.

- Pétursson, M. 1972: "La préaspiration en islandais moderne. Examen de sa réalisation phonétique chez deux sujets". *Studia Linguistica* 26, p. 61–80.
- Pétursson, M. 1976: "Aspiration et activité glottale. Examen expérimental à partir de consonnes islandaises". *Phonetica* 33, p. 169–98.
- Pétursson, M. 1978: "Entstehung der Stimmhaftigkeitskorrelation der Nasale und Liquiden im modernen Isländischen". *Nordeuropa Studien* (Zeitschrift der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald) 11, p. 150–57.
- Selmer, E. W. 1924: *Om Stavangermålets 'hårde' og 'bløte' klusiler*. Opuscula phonetica 5. Brøggers, Kristiania.
- Steblin-Kamenskij, M. I. 1960: "Den islandske klusilforskyvning i fonologisk fremstilling". *Arkiv för nordisk filologi* 75, p. 74–83.
- Steblin-Kamenskij, M. I. 1963: "Some Remarks on the Mechanism of the Germanic Consonant Shifts". *Studia Linguistica* 17, p. 77–86.
- Steblin-Kamenskij, M. I. 1974: "The Scandinavian Consonant Shift". *Arkiv för nordisk filologi* 89, p. 1–29.
- Sveinbjörnsson, S. 1933: *Icelandic Phonetics*. Acta Jutlandica. Aarskrift for Aarhus Universitet 5. Supplement. Aarhus University Press, Aarhus.
- Thráinsson, H. 1978a: "On the Phonology of Icelandic Preaspiration". *Norwegian Journal of Linguistics* 1, p. 3–54.
- Thráinsson, H. 1978b: "Dialectal Variation as Evidence for Aspiration Theories". J. Weinstock (ed.), *The Nordic Languages and Modern Linguistics*. University of Texas Press, Austin, p. 533–44.
- Vennemann, T. 1984: "Hochgermanisch und Niedergermanisch. Die Verzweigungstheorie der germanisch-deutschen Lautverschiebungen". *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 106, p. 1–45.
- Werner, O. 1963: "Aspiration und stimmlose Nasale im phonologischen System des Färingschen". *Phonetica* 9, p. 79–107.
- Wiklund, K. B. 1917–18: "Die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen", *Indogermanische Forschungen* 38, p. 48–115.
- Wolter, H. 1964. "On Preaspirated Stops in a Norwegian Dialect". E. Zwirner and W. Bethge (eds.), *Proceedings of the Fifth International Congress of Phonetic Sciences*. Karger, Basel, p. 594–97.

On the Interpretation of *ialuns* in the Norwegian Runic Text B257¹

1. A Definition of the Problem

In 1964, Aslak Liestøl published a runic text inscribed on a stick² discovered during the excavation of Bryggen in Bergen. Liestøl knew that the stick had been found immediately over the layer of the great fire of 1332, so that it may have been carved in the early 14th century (unless one assumes a longer time between the inscription and the deposition of the object). The stick has been inscribed on all four sides, and is broken at one end, so that there are four corresponding lacunae in it. The text appears to be a sort of charm, where protective and hostile magic mix, and it reads as follows:

<side A> RI'1IP: B41: RNT1R: RI'1: IPBI4B*: RNT1R: 1111: P1T1NIP: 1T1N1Y:
 1N1N1T1N1P: 1R111Y: 1R1N1T1: NIP:1N [...] <side B> NIP1T1Y1111Y1111:
 N1T1Y1R1N1: 'N1T1:11: 1111Y1111: 11: 1111N1N1: 1111: P111: 1N1N1: 1111 P [...] <side
 C> IP'1111R: 11R: IP'1111R: 11111R: . 1R11: 11111111: 11R: R111: N1111: 1111: 1111111:
 Y11: '111N: 1111R1: '1111N: 1111R1 [...] <side D> 1111: Y1R: 'Y1: '1111R1: 11R:
 B11R1'1: RNB1: R1B1: 11: 11111111: 1111: 1B1: R11: P1111 [...]]

¹ I am grateful to James E. Knirk for granting me access to the Runic Archives in Oslo and for his expert advice; to the directors of Bryggen Museum for allowing me to examine the runic sticks B257 and N631; to John McKinnell for his help in solving linguistic and other problems, and to Anatoly Liberman for his many careful corrections of the present text (though the responsibility for any mistakes which remain in the text is entirely my own). This article could not have been completed without the grant received from the Norwegian Government which enabled me to research both in Bergen and Oslo. My special thanks go finally to my teacher and friend, Maria Elena Rugggerini.

² The inscription will be referred to by the number assigned by the Runic Archives in Oslo. The stick itself has been numbered 000/28770 by the Bryggen Museum in Bergen. The reading is based on Liestøl 1965 and its interpretation on Liestøl 1966.

ristek: bot: runar: rist: ekbiabh: runar: eaein: faluip: aluom: tuiualtuip:
 trolom: preualt: uip:þu [...] uipenniskæpo:skah:ualkyrriu: sual:at:
 eaeimehi: þo: atæuili: læuis: kona: liui: þinu g [...] eksendær: þer:
 ekseaper: ylhiar: . erhi: okopola: aper: rini: upole: auk: ialuns: mop:
 sittu: aldri: soppu: aldri [...] ant: mer: sem: sialpre: þer: beirist: rubus:
 rabus: ep: arantabus: laus: abus: rosa: gauq [...]

Rist ek bótrúnar, / rist ek bjargrúnar, / einfalt við álfum, / tvífalt við trolum, / þrífalt við þu<rsu> [...] / við inni skæðu / skag-valkyrju / svát ei megi / þótt æ vili / lævis kona / lífi þinu g<randa> [...] / ek sendi þér, / ek sé á þér / ylgjar ergi ok úpola. / Á þér rini úþóli / ok iatuns³ móð. / Sittu aldri, sof þu aldri [...] / ant mér sem sjalfri þér, / Beirist rubus rabus ep arantabus laus abus rosa gaua [...].

'I cut runes of help; I cut runes of protection; once against elves, twice against trolls, thrice against <giants> [...] against the harmful 'skag'-valkyrie, so that she never can, though she may always want to — evil woman! — <injure> your life [...] I send you, I cast on you with the evil eye (lit. "I look at you") wolfish evil and distress. May distress and a giant's wrath come upon you. Never sit, never sleep, [...] (that you may) love me as yourself, beirist rubus rabus ep arantabus laus abus rosa gau<a>[...].'

In 1965 Liestøl wrote an article which was translated into Icelandic and published in "Skirnir"⁴; in it he corrected many of his previous interpretations. He admitted readings like *rini* or *sé á þér* (which he had formerly read as *renni* and *síða þér*⁵); the form *rini* is particularly important, for it is the Norwegian form of a verb which would have been spelt *hrini* in Old Icelandic (from *hrina* which means 'to cleave' and metaphorically 'to take effect [of a curse]').

In his second article he held fast to two conjectures which could be neither demonstrated nor refuted: a) that the runic **skah** (on side B) was a mistake for *skass*, thus identifying the *valkyrja* with a witch, and b) that **ioluns** (his reading of **ialuns**⁶, on side C) was a *hapax legomenon* in Old Norse literature, which could be understood from comparison with

³ The correction of **ialuns** in **iatuns** is the only point of divergence with the published text, which otherwise follows Spurkland 1991: 293.

⁴ Liestøl 1965.

⁵ Liestøl 1964: 41–42.

⁶ The reading **ialuns** has first been proposed in Spurkland 1991: 293.

similar words in modern Scandinavian dialects. He regarded the eddic word *iþll* as a fitting starting point. This noun is also a *hapax legomenon* found in *Lokasenna*⁷; without considering the mutated vowel, Liestøl stated: "Det er her tale om vonde ynskje, og det ligg mein i omgrepet 'ioll', og det same ventar vi ligg attom iolun òg"⁸.

Liestøl was followed by Barbro Söderberg⁹, who adduced more evidence and referred to a much longer work, in which she had offered some new data on the supposed word root¹⁰. However, alternative readings have been proposed which seem to invalidate Söderberg's theory. For example, the word in question could be understood as *oll*, assuming the initial /i/ to be part of the hastily erased preceding word; this word would also be a *hapax legomenon*, but clearly related to OE *oll* 'contempt; scorn', and might be a loanword. Even more attractive is the reading *i þllok* 'at the end of the banquet (ale)'¹¹.

Söderberg chose not to analyse the origin and current use of the Germanic ending *-*un-az* in Old Norse. This suffix of *nomina agentis* is rather scantily attested in Old Norse and may have been unknown to the other Germanic languages, if one disregards the single occurrence of *eoten* in Old English: Walde and Pokorny give the traditional explanation of *þotunn* and *eoten* as derived from **etan*, with a question mark, adding "für germ[anisches] -*una-* aus **-ŋo-* fehlen wenigstens sonst Parallelen"¹². In Pokorny's edition this remark was absent (probably because in the meantime the author had considered words such as *þormun-*, *þlunn*, *þjónn* and *þjón*, *mþskun*¹³), and yet the question mark was retained¹⁴; moreover, Pokorny gives no explanation of OE *ent*, which in the former edition was derived from a nominal root meaning 'stone'¹⁵. It will be seen that no definitive explanation has been found of the etymology and semantics of *e(o)te(o)n* and *ent* and their relation to *gigant*, not to speak of *þotunn*.

⁷ *Lokasenna*, str. 3, vv. 4–6: *iþll oc áfo / færi ec ása sonom / oc blend ec þeim svá meini miþ* 'Strife and hate / I bring to the sons of the Æsir / and I (will) blend for them offence with the mead' (ed. Neckel–Kuhn; on the meaning of this particular word see Ruggerini 1979: 50).

⁸ Liestøl 1964: 50.

⁹ Söderberg 1988: 365–366.

¹⁰ Söderberg 1984: 46–58.

¹¹ The first reading is found in Dronke 1997: 356–357. Dronke quotes also the alternative reading *i þllok*, which had been first proposed in Stefán Karlsson 1993: 263.

¹² Walde–Pokorny 1930: 120. Cf. Falk–Torp 1910–11 s.v. *jætte*.

¹³ Together with a few other words (*þormuni*, *arfuni* with the *-*uni* suffix, and the female gender *þjörgyn*, *Hlödýn*, *foldýn*; see De Vries 1961 s.vv.), these have been used by Torp (1974: 19) to reconstruct a rather problematic and rarely attested suffix.

¹⁴ Pokorny 1959 s. v. *ed-*.

¹⁵ Walde–Pokorny 1930 s.v. (from which derives Holthausen s.v. *ent*).

Only one thing is known for sure: *-un(-az) was not a productive suffix¹⁶. Wessén, in his history of the Swedish language, notes how *jptunn*, though similar in structure to denominative nouns formed with the derivative suffix *-an-az, cannot be grouped together with them because it is a deverbative¹⁷ (assuming the etymology of Pokorny to be correct).

Therefore, the whole question needs serious examination¹⁸. Early Middle English forms such as *eont* and *e(o)tend* testify to ancient, seemingly non-etymological, adjustments¹⁹, and this might indicate that the word structure was not clear to the speakers themselves, while in Norwegian dialects a different suffix occurs in forms such as *jotul*, *jøtul*²⁰. In any case, postulating a broader diffusion for *-un(-az) in Old Norse has no solid foundation in fact.

It is true that the existence of the adjective *jålun* in a modern Swedish dialect could be regarded as evidence for the existence of a noun such as **jolun*/**jålun*²¹; the reconstructed Scandinavian root from which this and other words could have been derived is **jol(l)*-, but since the best reading on side C of this runic stick is probably *ialuns*²², the text would have to be corrected if it were to fit Söderberg's (and Liestøl's) theory.

I hope to demonstrate that the emendation of *ialuns* to *iatuns*, though representing a sort of *lectio faciliior*, will give a much better reading, in that it offers the most economical solution and is supported by strong evidence from the texts²³.

2. On the Runological Evidence for “reversed /t/”

There is at least one other instance in the text of a mistake brought about by confusion between 1 and ʀ. On side B, *suāl* seems to be a mistake: the scribe probably intended to write *suat*, but realized too late that it could

¹⁶ De Vries 1961 *s.v.* *jptunn*.

¹⁷ Wessén 1965: 48.

¹⁸ In commenting the entry by Ásgeirr Blöndal Magnússon, Liberman quotes two more etymological hypotheses of *jptunn*, which could be related with a root **od-* ‘grow’, or share the same root of the latin *odium* ‘hate’ (Liberman 1994: 298–299).

¹⁹ Cf. Kunath–Kuhn 1952 *s.vv.* *eont* and *ēten*. An alternative form *eotan* for *etan* is possible in some Old English dialects (cf. Campbell 1959: 88–90).

²⁰ De Vries 1961 *s.v.* *jptunn*.

²¹ Söderberg 1988: 365.

²² Cf. note 5.

²³ I have chosen not to examine stick B145 (BRM 000/18910), which has the reading *ioluns*, since I believe it to be a correction of *pluns* due to a completely different context, as supported by Liestøl–Krause–Jón Helgason 1962: 98–106 (cf. also Ásgeir Blöndal Magnússon 1989 *s.v.* *ölun*).

are also some instances of the reversed *l-t* system coming from peripheral areas of the Norse-speaking world, such as Viking Ireland, where the inscription on the Killaloe cross³⁷ has been dated to not later than the middle of the 12th century. The text is too short for us to decide whether the system was fully reversed. Finally, one inscription dating from 1200–1250 (DR 162, the Ørum-font, where the short inscription **mefeciþ | nikolaus** shows reversed *l*)³⁸ is known from Denmark.

According to Svante Lagman, in the corpus of inscriptions known to him, nine instances of reversed *t-l* occur³⁹. This means that the phenomenon must be practically non-existent in Sweden, apparently because of the different conditions of writing (in the “long-branch” futhark commonly used in Sweden *↑* and *↓* cannot be confused), but it was not at all infrequent in the West Scandinavian area.

3. Philological Context and Literary Tradition

The closest parallel to the text of B257 is to be found in the Eddic poem *Skirnismál*, and in particular in stanza 36:

Purs rist ec þér / oc þríá stafi, / ergi ok æði ok óþola; / svá ec þat af rist, / sem ec þat á reist, / ef goraz þarfar þess.

“Giant” I carve for thee / and three staves / evil and rage and distress; / I will cancel them / just as I have carved them / if there is need for it.

This poem is considered to be one of the youngest in the *Poetic Edda*⁴⁰, which means it could have been composed not much long before or even approximately in the same period as B257.

Söderberg interpreted the inscription on side C of the stick as a kind of rewording of this verse, where *æði* would correspond to what she reads as *ialuns móðr*⁴¹, but *jatuns móðr* makes a better reading. My emendation

³⁷ For which cf. Marstrander 1930.

³⁸ DR 162 (Nørrejylland. Hjørring Amt): 198.

³⁹ Cf. Lagman 1989: 32–33.

⁴⁰ In Von See 1997: 64 the composition date of this poem is set “in nachheidnischer Zeit, vielleicht erst im 12. / 13. Jh. Nahe” and Liberman states: “*Skirnismál* is an unnatural (and rather inept) blend of both plots: winning a heroic maiden and taming the shrew, a blend that could appeal only to people with ‘decadent’ tastes” (Liberman 1996: 117); other scholars had already agreed on a late composition date (Bibire 1986: 21; Klingenberg 1996: 42), though this is not unanimous (see Dronke 1997: 400–402).

⁴¹ Söderberg 1988: 365.

is supported not only by palaeographical considerations: in mythological lore, giants often try to gain control over the gods' women, especially Freyja (cf. *Þrymskviða*, the tale of the giant builder⁴² and the account of Hrungnir's visit to Ásgarðr⁴³ in the *Snorra Edda*). But a union between a goddess and a giant is not admissible, because an ethnic group cannot marry its female members to opponents without losing part of its power⁴⁴. The opposite solution (a god, or even a man, marrying a giantess) is indeed much more frequent, and it even became a characteristic feature in the traditions concerning the origins of the most distinguished families in Norse society⁴⁵. In fact, if we are to judge by the texts, a kind of sexual apartheid similar to this existed in Norse society, where chieftains (or even kings, such as Haraldr Fairhair) usually have sexual intercourse with Sami women, while the opposite never seems to occur⁴⁶. Haraldr Fairhair's experience may serve as a grim instance of the failure of the coexistence of the two ethnic groups: his bride Snæfríðr died very young, but this was not sufficient to satisfy her enemies: even after her death she underwent a *damnatio memoriae* as witch⁴⁷. Of the four children she bore to king Haraldr, Røgnvaldr Réttilbeini, lord of Haðaland, was accused of being a *seiðmaðr* and burnt alive together with his retainers by his half-brother Eiríkr Bloodaxe. This infamous act was met with the general approval of the Norse society⁴⁸.

In *Þrymskviða* we find a model of the revulsion which women were supposed to feel towards giants: Þórr orders Freyja to dress up in order to go and marry in Jötunheimr. The marriage seems at the time to be the only means of recovering Mjöllnir, the gods' most important weapon against their enemies. Yet Freyja refuses, and the violent effects of her anger are vividly described in str. 13:

*Reið varð þá Freyja, / oc fnásaði, / allr ása salr / undir bifðiz, / stöcc þat iþ
micla / men Brisinga: / "Míc veiztu verða / vergiarnasta, / ef ec ec með þér
/ i iötunheima".*

⁴² *Gylfaginning* 42 (ed. Faulkes 1982: 34)

⁴³ *Skáldskaparmál* 17 (ed. Faulkes 1998: 20–21).

⁴⁴ Clunies Ross 1994: 95; Clunies Ross 1998: 69, 105.

⁴⁵ Motz 1996 b: 76–77.

⁴⁶ Queen Gunnhildr had sexual intercourse with two Lappish sorcerers in *Haraldz saga ins hárfagra* 32 (ed. Bjarni Aðalbjarnarson 1979: 134–136); since Gunnhildr is portrayed in this source as an example of *ergi*, of evil and obscene behaviour, this episode is probably meant to show that she is no honourable woman, but a *trollkona*, a 'witch'.

⁴⁷ *Heimskringla, Haraldz saga ins hárfagra* 25 (ed. Bjarni Aðalbjarnarson 1979: 125–127). *Ágrip af Noregs konunga sögum* 3–4 (ed. Driscoll 1995: 4–6).

⁴⁸ *Ibidem* 34 (ed. Bjarni Aðalbjarnarson 1979: 138–139). The *Ágrip* reports Røgnvaldr's activity as a magician (*ibidem* 2, ed. Driscoll 1995: 4), but nothing about his execution.

Wrathful became then Freyja, / and snorted in rage, / the entire hall of the Æsir / quaked under her, / shattered the great / jewel of the Brisingar: / "You know that I will / prove a most licentious woman / if I go with you / to Giantland".

Freyja is the embodiment of feminine sexuality, and as such of gods' and men's generative ability, and this must be the reason why giants are particularly attracted to her. Refusing sexual intercourse with giants, Freyja provides both mortal women and goddesses with a model of behaviour that cannot be disregarded. Even giantesses seem to attach little value to giants as sexual partners; in *Helgakviða Hjörvarðssonar* 25, Helgi refuses the offer to spend a night with the giantess Hríngerðr in compensation for the killing of her father Hati (called *þotunn* in 17, 3). He says:

*Loðinn heitir, er þic scal eiga, / leið ertu mannkynni; / sá býr í Þolleyo þurs,
/ hundvíss iðtunn, / hraunbúa verstr; / sá er þér macligr maðr.*

Loðinn (hairy) is named he who shall have you, / loathsome you are to mankind; / he dwells in Þolley, the giant, / much wise giant, / the worst of the dwellers of wilderness; / that is a fitting husband for you.

This context could be compared to *Skírnismál* 35⁴⁹, where Skírnir threatens Gerðr with a giant husband. Hríngerðr is a typically grotesque giantess; Atli addresses her as *fála* 'female troll; ox' (16, 3) and *hála* 'giantess' (16,2; 18,1) and refers to her indirectly as belonging to the number of *gífr* 'female monsters; giantesses' (15, 3) and *kveldriður* 'a kind of witches or monsters'⁵⁰ and as a *skass* 'monster; ogress; giantess' (23, 6); moreover, she explicitly affirms that she has *krummur* 'paws' (22, 6).

Also Skaði demanded a husband among the Æsir as compensation for the killing of her father, hoping to marry Baldr, the most beautiful of the gods. Skaði (called *scir* 'clear, bright; pure' in the poetic *Edda*⁵¹) and Týr's mother (described as *algullin* 'all golden' and *brúnhvit* 'with a fair brow / appearance'⁵²), bear no resemblance to Hríngerðr and the horrible giantesses of later prose sources; Gerðr is described as *allra qvinna*

⁴⁹ Cf. Martínez-Pizarro: 344–347.

⁵⁰ For a deeper insight in this particular kind of folk-lore monsters see "KLNm" s.v. *kveldrida*.

⁵¹ *Grimismál* 11, 5 (ed. Neckel-Kuhn 1962).

⁵² *Hymiskviða* 8, 5–8 *enn önnor gecc, / algullin, fram / brúnhvit, bera / biórveig syni* 'but another one stepped forward, / adorned with gold, / with bright eyebrows to carry / an ale-beverage to her son'.

fægrest ‘the most beautiful among women’ in *Gylfaginning* 37, and her beauty is also mentioned in the prose *Prologue* to *Skírnismál*.

Gerðr is never called a giantess in the poem and strangely enough, she is referred to as *mær* ‘maiden’, and also as *man* ‘(chamber)maid’ (probably employed as a denigratory term) and *maðr* ‘human being’ (when Skírnir in v. 27, 6 threatens her that her food will taste awful to her “more than to any human being”). Her preferred sexual partners are depicted as men, with no implication that they should be of giant race (34, 6–7 “[...] I forbid to the maid the joy of men [...]”). In *Snorra Edda* she is even included in a list of *ásynjur*⁵³, since Snorri believes Gerðr to be Freyr’s wife⁵⁴, and he considers Freyr, Freyja and Njörðr to be *æsir*⁵⁵. Her descent is stated clearly: her father Gymir is called *íotunn* in the poem (*Skírnismál* 25, 5), and Snorri reports that her mother was of a giant race, the *Bergrisar*, while saying nothing about her father, whom he just calls “man” (*Gymir hét maðr, en kona hans Aurboda; hon var Bergrisa ættar* ‘a man was called Gymir, and his wife Aurboda; she was of the race of Hill-giants’ *Gylfaginning* 37). And yet, she is threatened with being forced to stay in the *íotna garðr* (30, 3) and given a giant as her only partner (35, 1–6). The meaning of the threat is obscure, since *íotna garðr* should be her natural habitat. It is specified that the giant in question will be a three-headed *hrimþurs* and that he will treat her in the most humiliating way; however, there is no evidence that this may be the only negative part of the curse (we do not even know if having more than one head is supposed to be a monstrous feature for the giants themselves). It has been assumed, largely because of *Skírnismál*, that at some stage of heathendom the word *þurs* had a threatening character in the sources, while *íotunn* had a more generic meaning⁵⁶, but *íotnar*, *risar* and *þursar* are hard to distinguish in Norse tradition⁵⁷, despite the evidence from modern Scandinavian folklore⁵⁸. It appears that Skírnir’s curse could fit

⁵³ In *Skáldskaparmál* G55 (ed. Faulkes 1998: 1) Freyr and Njörðr are listed among the *æsir*, Gerðr together with the *ásynjur*.

⁵⁴ [...] *skyldi hon þar koma [...] ok ganga þá að brullaupinu með Frey* ‘she would go there and then she would marry Freyr’ (*Gylfaginning* 37, ed. Faulkes 1982: 31).

⁵⁵ Cf. *Gylfaginning* 23–24 (*ibidem*: 23–24). In *Gylfaginning* 24 Snorri even remarks: *Freyr er hinn ágætasti af ásum [...] en Freyja er ágætust af ásynjum*. We also have an Eddic reference about Freyr’s excellency in *Lokasenna* 35, 6. There Njörðr states that he believes his son to be *ása jadarr* ‘the best of Æsir’, a kenning suitable only to Óðinn alone, who is called *goðjadarr* ‘the best of gods’ in Egill’s *Sonatorrek* 23, 3 (ed. Finnur Jónsson 1973: 37).

⁵⁶ Simek 1993: 107 (s.v. *Giants*).

⁵⁷ In Motz 1987: 216 it is stated that the “generic names” (*þurs*, *íotunn*, *risi*, *troll*) are interchangeable. The author (*ibidem*: 217) tentatively proposes some distinctions between *hrimþursar* and *bergrisar*, and between *íotnar* and *þursar*.

⁵⁸ Motz 1987: 217, 234.

either a goddess or a beautiful woman of giant origins. Such was also Reichardt's opinion: he assumed the curse had been used in real life before being included in the poem⁵⁹. Two more scholars shared Reichardt's views⁶⁰. This means that one or more versions of this text could actually have been in use for practising magic in everyday life (even though we do not know whether an elaboration ever took place, and in which direction).

The role of giants in magic directed against women is also to be inferred from the use of the rune Þ in rites of hostile magic. Evidence for the negative influence of the rune Þ in women's lives is provided both by the Norse and the Icelandic *Runic Poem* (v. 3, 1: *Purs vældr kvinna kvillu* 'the giant causes sickness to women' and *Purs er kvenna kvöl* 'the giant causes torment to women')⁶¹. No matter whether *purs* is a noun or the rune name, this sentence refers to the effects of *pursar* on women. The use of the rune Þ in black magic against women is testified to in Iceland in a manuscript from the end of the Middle Ages, where a love charm reads thus:

*Ef þu wilt willa konu suo hun rati huergi nema til þin gior grauf i golfinu þar
hun geingr yfer og lat i totun geira blod og rijst hring vtañ vñ og nafn hennar
og stafi þessa Mollþuss og Mann þrijsteipta blad naud Komlu og gapalldr
og þessa særing les þu. Eglit a þig en þu legg a mig ast og elsku af aullum hug
sit þu: huergi þol þu hvergi nema þu vner mijer þad bid eg Odin og alla þa
sem kvenn runir kunnu ad rada [...]*⁶².

If you want to charm a woman so that she goes nowhere but to you, dig a hole in the floor where she will tread and pour into it some blood from giant spears and mark a circle around it and her name and these staves: *Moldþurs* and *Maðr* three times inverted (?), *Blad*, *Nauðr*, *Komla* and *Gapaldr* and read this enchantment: I look at you and you lay on me love and affection from the whole heart⁶³; never sit anywhere, never be comfortable anywhere unless you love me. This I ask from Óðinn and all those who can read "woman-runes" [...].

⁵⁹ Reichardt 1939: 484–5, 494.

⁶⁰ Dronke 1997: 392: "[in this text] there is no attempt, or wish, to distinguish her as a giant maiden from a human maiden[...]" ; Motz 1996 a: 106, directly reports Reichardt's words on the matter.

⁶¹ Respectively Dickins 1915: 24 and 28. Recently a new annotated edition of the Icelandic *Rune Poem* has appeared (Page 1998); the readings proposed in that edition, though, do not seem to vary substantially from Dickin's in the sections relevant to this article.

⁶² Ed. Lindqvist 1921: 56–58.

⁶³ It is not clear whose heart is in question here, despite Lindqvist's assumption that it must be hers (*ibidem*: 59).

This charm shares many features with B257, such as the phrase *ek lit á þik*, which recalls *ek sé á þér*, and *sit þú hvergi þol þú hvergi*, which is similar to *sittu aldri soptu aldri*. Even more important is the reference to giants, in *þotungeira blóð* ('giant-spear blood?') and then in *Moldþurs* ('Earth-giant'), probably some *þurs*, with the first element serving the purpose of alliteration *Mold-Mann*; *Mann* equals *Maðr*, as we can see from the drawings which follow the text. Even though the names *Blað*, *Komla* and *Gapaldr* were probably invented, *Þurs*, *Maðr* and *Nauð(r)* are known to have been in use alone and often in the formation of complex runes.

Thus, *Maðr* is the basis for the runic *Ægishjálmr*, a complex sign with the magical ability of focusing the victims' love on the magician⁶⁴. The use of such runes (called *gamanrúnar* 'runes of pleasure') to win the friendship of the best members of society has been attested in *Hávamál*⁶⁵, and the *English Runic Poem* seems to agree with its Icelandic equivalent which quoted an old proverb⁶⁶, *Maðr er mannz gaman* 'mankind's delight is in each other' also known from Eddic poetry⁶⁷. Here the Scandinavian version could acquire a different meaning, referring to the power of the rune *Y* to secure sexual satisfaction (which is perhaps the commonest meaning of *gaman*) to its user. *Nauð(r)* 'constriction' points in another direction: it is employed against women as an important tool in love magic (evidence for it is provided in *Sigrdrífumál*⁶⁸), and it is mentioned together with *Þurs* in *Kvennagaldur*, a modern Icelandic love-charm⁶⁹. This word was used in magic with various meanings: in *Sigtuna-galder*, three *þrár* ('woes') and nine *nøðir* are invoked on the 'wolf', apparently a sickness demon⁷⁰; in the somewhat later *Ribe Charm*

⁶⁴ *Ibidem*: 46 n. 4 (cf. also De Vries 1957: 216).

⁶⁵ *Hávamál* 120, 5–6 *góðan mann / teygðo þér at gamanrúnom* 'draw to yourself a valiant man / through runes of pleasure'.

⁶⁶ *Icelandic Runic Poem* 14, 1 (ed. Dickins 1915: 32; line 14, 2 adds *ok moldar auki*, following the Norwegian poem's wording of 14, 1 *Maðr er moldar auki* 'Man is augmentation of dust', *ibidem*: 26); *English Runic Poem* 59, 1–2 *Man byþ on myrgþe / his magan leof* 'A man is in joy / dear to his relatives' (ed. Dickins 1915: 18).

⁶⁷ *Hávamál* 47, 6.

⁶⁸ *Sigrdrífumál* 7 (*Qlrunar scaltu kunna, / ef þú vill, annars qvæn / vélit þic í trygð, ef þú trúir; / á horni scal þær rista / oc á handar baki / oc merkeia á nagli Nauð* 'You must know the ale-runes, / if you do not want another man's woman / to cheat you, while you trust her; / on the drinking horn you must carve them / and on the back of the hand / and sign *Nauð* on the (your?) nail'. Both the Icelandic and the Norwegian poems (8, 1) quote the same line about this rune: *Nauð er þýjar þrá* 'Constriction is the woe of the female thrall' (ed. Dickins 1915: 30 and 26 respectively). It could be thought to have been in use to enthrall a woman so that she will be forced to love the person for whose benefit the charm has been uttered.

⁶⁹ Jón Árnason 1862: 449.

⁷⁰ Lindquist 1932: 28–36.

(dating from about 1300⁷¹), nine *nouþær* are conjured up to help healing the patient, as if they were spirits of some sort⁷². Therefore, *Purs* is to be considered a powerful rune in magic against women with a clear sexual meaning: the alternative to the magician is a hideous giant.

The curse in *Skirmismál* appears to be a crescendo whose culmination is the carving of four (three?) signs⁷³: first *Purs*, and then *ergi*, *æði*, *úþoli*. It is at this point that Gerðr surrenders and consents to marry or have sexual intercourse with Freyr. Söderberg argues that while *ergi* and *úþoli* are mentioned in our text, the reference to *æði* ‘rage, fury, madness, frenzy’ must be seen in the phrase *ioluns móðr*, which would mean something like ‘foolish mood’, since the root she has reconstructed seems usually to refer to empty talking, more than to rage⁷⁴.

It is clear from the word’s root (the same as in the adjective *óðr* and the verb *æða*⁷⁵) that *æði* is connected with both rage and madness; in the *Homiliubók*, *æði* is explicitly said to be the consequence of *reiði*⁷⁶. This is the precise meaning of *jatuns móðr*, as we can infer from the occurrence of the compound *ǵotunmóðr* in both *Völuspá* and *Gróttasöngur*. In the former, it is used to describe the threatening world snake, *Miðgarðsormr* (which is not a giant itself, but was generated by Loki with the giantess *Angrboða* according to Snorri⁷⁷), in the latter about *Fenja* and *Menja*, two giant maids who are about to destroy their master’s prosperity and kill him. In both cases, therefore, we know the state of mind designated by *ǵotunmóðr* to be blind fury that will lead to disaster⁷⁸.

The same compound occurs in similar contexts in *Snorra Edda*. Here we have a clear example in the giant builder’s fit of temper after he realizes that he will not succeed: his rage is so fierce that the gods call for

⁷¹ Moltke 1985: 494.

⁷² Moltke 1960: 122–123.

⁷³ It is uncertain whether *Purs* is to be considered as a rune repeated three times (one for *ergi*, the second for *æði*, the third for *úþoli*) or as a rune itself followed by three other distinct runes (see von See: 135–136).

⁷⁴ Söderberg 1988: 365–366.

⁷⁵ De Vries 1961: s.vv.

⁷⁶ [. . .] *En ef hon [scil. ræiðin] væðr ægi stilt með scyn [æmi þa sny [c hon i øde* ‘but if it [wrath] is not soothed with reason it then turns into rage’ (*Homiliubók*, ed. Indrebø 1931: 27).

⁷⁷ *Angrboða hét gýgr i ǵotunheimum. Við henni gat Loki þrjú börn. Eitt var Fenrisúlfr, annat ǵormungandr* [. . .] ‘Angrboða was the name of a giantess in Giantland. With her Loki had three children. One was Fenrir the wolf, the second the world snake [. . .]’ *Gylfaginning* 34 (ed. Faulkes 1982: 27).

⁷⁸ *Völuspá* 50, 3–4 (*snýz ǵormungandr / i ǵotunmóði* ‘the *Miðgarðsormr* writhes / in giant fury’); *Gróttasöngur* 23, 1–4 (*Mólo meyar / megins kostodo, / óro ungar / i ǵotunmóði* ‘The maids ground / they tried [their own] might / the young women were / in giant fury’).

Pórr who instantly kills him⁷⁹, while in *Skáldskaparmál* Hrungrnir's wrath makes him follow Óðinn into his enemy's kingdom, Ásgarðr. This situation will lead to his defying Pórr and his death in a duel⁸⁰. In the same chapter, Pórr is described as being *í ásmóði* (enraged, as is fitting for an *áss*) while approaching the place where he will slay Hrungrnir and receive permanent injury from a fragment of the giant's whetstone⁸¹. This is the only place in which Snorri refers to the physical damage suffered by Pórr, so that *móðr* always seems to foreshadow an event which will have negative consequences. In the saga literature, this word occurs in *Porsteins þátrr Bøejarmagns*, where it is used to describe the mood of the giant jarl Agði when he learns that his king Geirrþór has been slain by a Christian⁸²; after an unsuccessful attempt to take revenge upon Porsteinn (who in the meantime has also convinced Agði's daughter to desert her father), he lets his followers bury him alive in a mound "with many riches", as is proper for a pagan funeral rite⁸³. These examples suggest that *jatuns móðr* must be a state most closely tied with *æði* and distinct from *jaluns móðr*, which would at best mean something like 'an idiot's temper'.

Conclusions

There are four reasons why an emendation is, in my opinion, desirable: a) confusion between /t/ and /l/ is easy to explain, and it is not uncommon in medieval Western Scandinavia; b) the present runemaster seems particularly prone to it, considering the slip in side B; c) in the light of the parallel between *Skirnismál* and B257, *jatuns móðr* offers the most satisfying parallel to *æði* in *Skirnismál*, and d) reference to giants in a curse against a woman, especially of a sexual kind (as stated in side D's *antu mér sem sjalfri þér*), is very common in Old Norse literature and is therefore to be expected, even if *Skirnismál* were not the model for B257.

The reading proposed is of importance in classifying the text and in placing it in the context of the popular culture of medieval Bergen, which, although it was no longer the capital of the whole Western Scan-

⁷⁹ *Gylfaginning* 42 (ed. Faulkes 1982: 35).

⁸⁰ *Skáldskaparmál* 25 (ed. Faulkes 1998: 20–22).

⁸¹ *Ibidem*: 21–22.

⁸² *Porsteins þátrr Bøejarmagns* 11 (ed. Guðni Jónsson – Bjarni Vilhjálmsson 1943–44: 413).

⁸³ *Porsteins þátrr Bøejarmagns* 12, (*ibidem*: 416).

dinavian world, was still one of the largest cities of the time, where innovative linguistic and palaeographic features had made their way into Old Norse tradition.

Bibliography

- Almqvist, B. 1965: *Norrön niddikting I. Nid mod furstar*. Nordiska texter och undersökningar 21, Stockholm
- Ásgeir Blöndal Magnússon 1989: *Íslensk Orðsifjabók*, Orðabók Háskólans, Reykjavík
- Bibire, P., 1986: "Freyr and Gerðr: the Story and its Myths". R. Simek – Jónas Kristjánsson – H. Bekker-Nielsen (eds.), *Sagnaskemmtun. Studies in Honour of Hermann Pálsson*. Böhlau, Graz–Wien, pp. 19–40
- Bjarni Aðalbjarnarson 1979: *Heimskringla* 1, Íslensk Fornrit XXVI, Hið íslenska Fornritafélag, Reykjavík (3rd ed.)
- Bæksted, A. 1942: *Islands runeindskrifter*. Bibliotheca Arnamagnæana 2, Munksgaard, København
- Campbell, A. 1959: *Old English Grammar*, Clarendon Press, Oxford
- Clunies Ross, Margaret 1994: *Prolonged Echoes* (1st vol.). The Viking Collection 7, Odense University Press, Odense
- Clunies Ross, Margaret 1998: *Prolonged Echoes* (2nd vol.). The Viking Collection 10, Odense University Press, Odense
- De Vries, J. 1956–57: *Altgermanische Religionsgeschichte* (2nd vol.). De Gruyter, Berlin–Leipzig (second, revised edition)
- De Vries, J. 1961: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Brill, Leiden
- Dickins, B. (ed.) 1915: *Runic and Heroic Poems*. Cambridge University Press, Cambridge
- DR: Jacobsen, Lis og Moltke, E. (eds.) 1942: *Danmarks runeindskrifter*, Munksgaard, København
- Driscoll, M. J. (ed.) 1995: *Ágrip af Nóregs konungasögum*. University College of London, London
- Dronke, Ursula 1997: *The Poetic Edda, vol. II. The Mythological Poems*. Oxford University Press, Oxford
- Falk, H.S. – Torp, A. 1910–11: *Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch*. Carl Winter, Heidelberg
- Faulkes, A. (ed.) 1982: *Snorri Sturluson. Edda. Prologue and Gylfaginning*. Clarendon, Oxford
- Faulkes, A. (ed.) 1998: *Snorri Sturluson. Edda. Skáldskaparmál*. University College of London, London
- Finnur Jónsson (ed.) 1973: *Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning* B I. Rosenkilde og Bagger, København
- Friesen, O. von 1933: *Runorna*, Nordisk Kultur 6. Bonnier, Stockholm

- Guðni Jónsson – Bjarni Vilhjálmsson (eds.) 1943–44: *Fornaldarsögur Norðurlanda*. Bókaútgáfa Forni, Reykjavík
- Holthausen, F. 1934: *Altenglischen etymologisches Wörterbuch*. Carl Winter, Heidelberg
- Indrebø, G. (ed.) 1931: *Gamalnorsk homiliebok*. Cod. AM 619 4°. Kjeldeskriftfondet, Oslo
- Jón Árnason 1862: *Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri* I. Leipzig
- Klingenberg, H. 1996: "För Skirnis. Brautwerbung eines Werbungshelfer". *Alvissmál* 6, pp. 21–62
- Knirk J. E. 1993: "Runes and Runic Inscriptions". Ph. Pulsiano (ed.), *Medieval Scandinavia*. Garland, New York–London, pp. 545–555
- Kurath H. – Kuhn S. M. 1952: *Middle English Dictionary* 5. Michigan University Press, Ann Arbor, Michigan
- Lagman, S. 1989: "Till försvar för runnistarnas ortografi". *Runrön* 1, pp. 27–37
- Lieberman, A. 1994: Review of Ásgeir Blöndal Magnússon, *Íslensk Orðsifjabók* (Reykjavík 1989) reprinted in *Word Heath. Wortheiði. Essays on Germanic Literature and Usage* (1972–1992). Il Calamo, Rome, pp. 292–302
- Lieberman, A. 1996: Review of von See – La Farge – Picard – Heß, *Skirmismál: Modell eines Edda-Kommentar* (Heidelberg 1993). *Alvissmál* 6, pp. 114–118
- Liestøl, A. 1964: *Runer frå Bryggen*, Bergen (særtrykk av *Viking* 1963)
- Liestøl, A. 1965: "Rúnar frá Björgvin". *Skirnir*, 139, pp. 27–51
- Liestøl, A. 1966: "Runes from Bergen". *Minnesota History* 40, 2, pp. 49–58
- Liestøl, A. – Krause, W. – Jón Helgason 1962: "Drottkvætt-vers fra Bryggen i Bergen". *Maal og Minne* 1962, pp. 98–106
- Lindquist, I. 1932: "Religiösa Runtexter I. Sigtuna-galdern". *Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund* 15, Lund
- Lindqvist, N. 1921: *En isländsk svartkonstbok från 1500-talet*. Appelsberg Boktryckeri, Uppsala
- Marstrander, C. J. S. 1930: "Killaloe korset og de norske kolonier i Irland". *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 4, pp. 378–400
- Marstrander, C. J. S. 1945: "To islandske runeninnskrifter". *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 13, pp. 295–318
- Martinez-Pizarro, J. 1988: "Woman-To-Man Senna". Teresa Pàroli (ed.), *Poetry in the Scandinavian Middle Ages. Atti del XII congresso di studi sull'alto Medio Evo* (Spoleto, 4–10 settembre 1988). Spoleto, pp. 339–350
- Moltke, E. 1960: "Runepindene fra Ribe". *Nationalmuseets Arbejdsmark*, pp. 122–136
- Moltke, E. 1985: *Runes and Their Origins. Denmark and Elsewhere*. Nationalmuseets Forlag, Copenhagen 1985 (trad. P. G. Foote; original title *Runerne i Danmark og deres oprindelse*, København 1976).
- Motz, Lotte 1987: "The Families of Giants". *Arkiv för nordisk filologi* 102, pp. 216–236
- Motz, Lotte 1996 a: "The Power of Speech: Some Eddic Poems and Their Frames". *Amsterdamer Beiträge zur ältere Germanistik* 46, pp. 105–117

- Motz, Lotte 1996 b: "Kingship and the Giants". *Arkiv för nordisk filologi* 111, pp. 73–88
- Mundal, Else – Steinsland, Gro 1989: "Kvinner og medisinsk magi". *Kvinnors Rosengård*, Stockholm, pp. 97–121.
- NlyR II: Olsen, M. (ed.) 1951: *Norges Innskrifter med de yngre Runer* II. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo
- NlyR IV: Olsen, M. (ed.) 1957: *Norges Innskrifter med de yngre Runer* IV. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo
- NlyR VI, 1: Liestøl, A. (ed.) 1991: *Norges Innskrifter med de yngre Runer* VI,1. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo
- NlyR VI, 2: Sanness Johnsen, Ingrid (ed; red. J. E. Knirk), *Norges Innskrifter med de yngre Runer* VI,2. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo
- NiæR I: Bugge, S (ed.) 1905–1913: *Norges Indskrifter med de ældre Runer* I. Kildeskriftfondet, Christiania
- Neckel G. – Kuhn H. (eds.) 1962: *Edda. Die Lieder der Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. Carl Winter, Heidelberg
- Page, R. I. (ed.) 1998: "The Icelandic Rune-Poem", *Nottingham Medieval Studies* 42
- Pokorny, J. 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Francke, Bern–Stuttgart
- Reichardt, K. 1939: "Die Liebesbeschwörungen in *För Skírnis*". *Journal of English and Germanic Philology* 38, pp. 481–495
- Ruggerini, Maria Elena 1979: *Le invettive di Loki*. Testi e studi di filologia 2, Roma
- von See, K. – La Farge, Beatrice – Picard, Eve – Priebe, Ilona – Schulz, Katja 1997: *Kommentar zu den Liedern der Edda* (2nd vol.) Heidelberg
- Seim, Karin Fjellhammer 1998: *De vestnordiske futhark-innskriftene fra vikingtid og middelalder — form og funksjon*. PhD-dissertation, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim
- Simek, R. 1993: *Dictionary of Northern Mythology*. D.S. Brewer, Cambridge
- Spurkland, T. 1991: *En fonografematisk analyse av runematerialet fra Bryggen i Bergen*, PhD-dissertation, Universitetet i Oslo, Oslo
- Stefán Karlsson 1984: "Loki's Threat: On Lokasenna 3.4". *Twenty-eight papers presented to Hans Bekker-Nielsen on the occasion of his sixtieth birthday 28 April 1993*. Odense, pp. 257–266
- Söderberg, Barbro 1984: "Till tolkningen av några dunkla passager i Lokasenna". *Scripta Islandica. Isländska Sällskapetets årsbok* 35, pp. 43–86
- Söderberg, Barbro 1988: "En runstrof fra Bryggen". J. Einarson – Barbro Söderberg (eds.), *Ingemar Olsson 25 augusti 1988*. Stockholm, pp. 361–368
- Torp, A. 1974: *Gamalnorsk Ordavleiding*. Gleerup, Lund
- Walde, A. – Pokorny, J. 1930: *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*. Gruyter, Berlin–Leipzig
- Wessén, E. 1965: *Svensk Språkhistoria II. Ordbildningslära*. Almqvist & Wiksell, Stockholm

TROND TROSTERUD

The changes in Scandinavian morphology from 1100 to 1500

1. Introduction

This article analyses the morphological changes from classical Old Norse into Modern Norwegian¹. Some parallels will also be drawn to Swedish and Danish. We will look at how the morphology changes, and why it changes, in the first half of the second millennium AD, or from the period of the earliest texts to the end of the Norwegian written tradition. The data are taken from Mørck (ms.), but his main sources are the standard reference works of Indrebø, Seip, Wessén and Skautrup (cf. the literature list for exact references). The goal of the present article is to present an attempt at analysing the mechanisms behind the change.

It will be argued that the reason for the breakdown of the person-number agreement and case system were not primarily phonological, but that they rather must be sought from within the inflectional system itself². Changes in the system of declension classes and in the rule-system created paradigms that were open for large-scale reanalysis, and thus had far-reaching consequences. The transition period in itself was quite rapid, and extended probably over no more than three generations, a pattern that is well known both from dialect shift and from language death today.

The theoretical framework of this article is Lexeme-Based Morphology, as presented in Matthews 1972 and developed by Anderson, Beard,

¹ This article grew out of a joint course on this topic that I held together with Endre Mørck at the University of Tromsø in spring 1999. Without Endre's empirical work this article could not have been written. Thanks are also due both to Endre and to the students for continuous discussions of my analyses, and to Hans Olav Enger, Eldar Heide, Tore Nesset, and an anonymous ANF reviewer for valuable comments to the article. The usual disclaimers apply.

² Internal factors as reasons for the breakdown of the Case system has been mentioned by scholars working outside the neogrammarian tradition, e.g. by Hansen 1956: 192. Cf. the discussion in sect. 5.

Carstairs(-McCarthy), Plank, Stump, Zwicky and others. I will also draw on insights from work within non-autonomous linguistics, such as work by Bybee. Readers familiar with this framework may thus skip section 2 and proceed to section 3, a short introduction to the language situation prior to the change. The following three sections present and analyse the verbal, pronominal and nominal inflectional systems (the adjectives are not treated). Finally comes a conclusion.

2. Theoretical preliminaries

2.1. Paradigm structure

By the morphological (inflectional) paradigm of a lexeme *L*, I will, following both classical grammatical and the lexeme-based tradition, understand the full set of pairs of word-forms and morphosyntactic (grammatical) words expressing all morphosyntactic properties of each of the morphosyntactic (grammatical) categories of *L*.

In his analyses of paradigm structure, Kenneth Pike (Pike 1963, 1965) makes a fundamental distinction between simple and ideal matrices. In a simple matrix, each morphosyntactic property is expressed by one exponent, and combinations of morphosyntactic properties simply equal combinations of exponents. Given two morphosyntactic categories, *M* and *N*, with *m* and *n* properties each (3 cases and 2 numbers, say), the total number of exponents will be *m* + *n*, 3+2=5 in the example below (the set {*x*, *y*, *z*, *a*, *b*}). An ideal matrix, in Pike's terms, will give a unique formative for each combination of properties, and the total number of exponents will be *m* x *n*, or 6 in the example below (the set {*a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*}). We immediately recognise the two types as representing a Turkish and a Latin type of inflection, agglutinative and fusional, respectively.

	N1	N2
M1	xa	xb
M2	ya	yb
M3	za	zb

	N1	N2
	a	d
	b	e
	c	f

Table 1. Simple matrix (left) and ideal matrix (right)

In real life, languages do not belong squarely in only one of these two camps. Old Norse, and in general, the Germanic languages, have paradigms with elements of the ideal type. The ideal type is not the only deviation from the simple type, though. As Carstairs 1987 has shown, there are 4 and only 4 ways of deviating from the axiomatic 1-to-1 matching of content and form we find in the morpheme model:

Deviation I: One property to many exponents syntagmatically

Extended exponence, the same property is represented several times within the same word form. (e.g. German participles: 'to go': gehen – gegangen)

Deviation II: One property to many exponents paradigmatically

Lexically or grammatically conditioned allomorphy (e.g. English Plural suffixes)

Deviation III: Many properties to one exponent syntagmatically

Cumulative exponence: in the same word-form more than one morphosyntactic property is realised in one unsegmentable morph (e.g. Latin Plural case forms)

Deviation IV: Many properties to one exponent paradigmatically

Homonymy within inflectional paradigms.

In the analysis to follow, I will see the paradigmatic changes as a result of the deviations listed here, concentrating upon the interrelation between deviations II through IV.

2.2. Dominance

Following Carstairs 1987 and ultimately Hjelmslev 1935, I will refer to a certain dependency relation between the exponents of distinct morpho-syntactic categories as an instance of *dominance*³, in the following sense. (op.cit. p. 107–108):

L'interdépendance entre les catégories est un fait de *domination*. Dans un système grammatical, certaines catégories sont dominantes et certaines autres catégories sont dominées, ces termes entendus dans un sens relatif. [...] La domination consiste en ceci que *la catégorie dominée engage des syncrétismes sous la pression de la catégorie dominante*. [Hjelmslev's italics].

Thus, in Latin, Number dominates Case, since Case syncretism occurs when the word form in question expresses certain values of Number

³ A recent use of the same idea can be found in Brown 1998.

(Plural). In Finnish, it is the other way round. Here, the Number distinction is abolished in the Comitative and Instructive cases, thus, Case dominates Number. Cf. the paradigms (only half of the Finnish cases are shown):

	Sg	Pl		Sg	Pl
Nominative	manus	manu:s	Nominative	käsi	kädet
Accusative	manum	manu:s	Genitive	käden	käsien
Ablative	manu:	manibus	Partitive	kättä	käsiä
Dative	manui:	manibus	Essive	kätenä	käsina
Genitive	manu:s	manuum
			Abessive	kädettä	käsittä
			Comitative	käsin	käsin
			Instructive	käsine	käsine

Table 2. Latin and Finnish case-number paradigms

2.3. Relevance

According to Joan Bybee (Bybee 1985), Morphosyntactic categories may be ordered on a hierarchy, where the ordering principle is **relevant to the referent of the lexeme**. This hierarchy governs the internal order of exponents for Morphosyntactic Properties within a word-form, in the following way:

- (1) The exponents of more relevant categories are situated closer to the root than the exponents of less relevant categories

Thus, for a language with suffixation as its morphological process, we should expect word-forms like these ones (prefixing languages will be the mirror image of the strings below):

- (2) Verbs: root – aspect – tense – mood – person
Nouns: root – number – case

Other linguists have utilised Bybee's hierarchies for other purposes than ordering of strings of exponents. In our analyses of Scandinavian we will also do that, in particular, we will follow Carstairs 1987 and link relevance and dominance.

2.4. The rule component

In lexeme-based morphology (as presented in Matthews 1972), morphology is seen as a mapping of morphosyntactic representation to wordform via morpholexical rules. Several notational versions of this rule format exist; Laurie Bauer's notational variant (Bauer 1988) is convenient for expository purposes. Cf. Table 3:

B	Base	Input form
L	Limitation	The bases that are allowed to undergo this rule
P	Process	Morphological process
R	Reference	The morphosyntactic word that corresponds to the output
	Output	Output form

Table 3. Rule format for morpholexical rules, according to Bauer 1988

As can be seen from the table, each rule consists of five parts. Of these, the Limitation and the Process may be empty, in other words, there may be no limitations on the Base, and no morphological process need to be invoked (as compared to the zero allomorphs and morphemes of different structuralist theories).

To briefly illustrate how the mechanism works, consider the following two morphological processes, both from German:

- P_i add formative *-er*
 P_j Umlaut: <a, o, u, au> ⇒ <ä, ö, ü, äü>

We then take a neuter stem (*Schloß*, 'castle') and an adjective (*schön*, 'beautiful') as examples, going from the Base to Nominative Plural *Schlösser*, and from the base to comparative *schöner*. This will in Bauer's format look like this:

B	<i>Schloß</i>	<i>schön</i>
L	belongs to declension class D ₁	belongs to declension class D _m
P	P _i , P _j	P _i
R	Plural Nominative of lexeme <i>Schloß</i>	comparative of lexeme <i>schön</i>
O	<i>Schlösser</i>	<i>schöner</i>

Table 4. Morpholexical rules (Rules of exponence) for German

Following Zwicky 1985, I will distinguish between two types of morpho-lexical rules, rules of exponence (exemplified above) and rules of referral. Rules of exponence have a fixed morphological process in their Process field; thus, an input form will undergo this process in order to match the Reference component. Rules of referral differ from rules of exponence in that they have a pointer to a rule of exponence in their Process field. The philosophy is as follows: "In this particular case we will do whatever the rule that we have referred to does".

As can be seen from the example, the same morphological processes (here P_i) are used in different contexts for different rules of exponence. This formalism is too strong, and thus subject to Lyons's classical criticism of the standard theory of Chomsky 1965, as presented in Lyons 1968: 331 (the formalism allows us to write absurd rules of the type NP \rightarrow V VP). The formalism presented here overgenerates in the same way as we know it from the standard theory. A primary task for morphological theory is thus to search for constraints on exponential rules⁴. Although we will focus on changes in paradigm structure, we will return to this issue in the next subsection.

When it comes to the internal ordering of morpholexical rules I will follow Zwicky in his use of the Elsewhere Condition (Zwicky 1985). Thus, rules with more specific Limitation field take precedence over (and block) rules with less specific Limitation fields.

2.5. Paradigm structure and homonymy

In this article our main task is to look at the conditions for change from one paradigm to another. The changes we will see from Old Norse to Early Modern Scandinavian will mostly be merger of formerly distinct forms, and we will thus be occupied with Carstairs' Deviation IV, homonymy within paradigms. We will also look at when homonymy turns into neutralisation. This does not mean that we leave the problem of overgenerating forms. To the contrary, the main factor preventing overgeneration of forms by too powerful rules is probably the set of restrictions upon paradigm structure.

We start our discussion with a definition of homonymy, and a discussion of the distinction between homonymy and neutralisation, and we

⁴ A recent alternative to the present approach can be found within Optimality Theory: To let different candidates compete according to a set of ranked constraints. Until now, Optimality Theory has mainly been tested upon phonological, partly also phonological data, and we will not evaluate such an option here.

take as our starting point a distinction made in the Praguian structuralist tradition, here stated by Trnka 1958:

The neutralisation of morphological oppositions must be kept strictly apart from homonymy. [...] Homonymy [is] the identity of the phonemic realisation of a morphological opposition. Neutralisation [is] the suppression, under non-phonological conditions, of a morphological opposition

In this work I will not follow Trnka directly. Since we are about to establish what formal identity is morphologically conditioned, and what is phonologically conditioned, we would not like this to be a part of our definition. Rather, we will distinguish homonymy (all cases of formal identity) from neutralisation (the lack of distinction between the morphosyntactic features a_i and a_j (both belonging to the morphosyntactic category a) in the context of the morphosyntactic feature b_i (belonging to the morphosyntactic category b)). As an example, cf. the following paradigm of Norwegian adjectives:

	Sg			Pl		
	m	f	n	m	f	n
indef	fin	fin	fiint	fine	fine	fine
def	fine	fine	fine	fine	fine	fine

Table 5. Norwegian adjectives

Here the indef Sg m/f *fin* is not a case of neutralisation (in the sense of Trnka cited above), since the Gender distinction is upheld in this context, between neuter and masculine/feminine. For Plural and Definite, however, the Gender distinction is neutralised, and Definiteness is neutralised for Plural and Number for Definite.

Summing up, we call all formal identity homonymy, but as soon as a full Morphosyntactic Category is missing in the context of a certain property of another Category, we will call the homonymy in question neutralisation (this concept has an obvious parallel in phonological theory). All neutralisation is thus homonymy, but not vice versa.

3. Scandinavian diachronic morphology 1100–1500

From a common starting point in Common Scandinavian (the period prior to the first written sources falls outside the scope of this article), we may follow three parallel paths towards AD 1500, with the Danes in the lead and the Swedes and Norwegians somewhat more conservative. We will concentrate upon three parts of speech: verbs, nouns and pronouns. The verbal morphology changes in two steps. In the first one, falling within our period, the person agreement is lost in most dialects. In the second step, number agreement disappears from most of the dialects. For Norwegian and Swedish, this happens after the period discussed here⁵. Pronouns go from a 4-case system to a 2-case nom-acc system, whereas the nominal system changes in two steps. First, the Genitive suffix is reanalysed as a clitic, and disappears from the system, and thereafter, the three remaining cases are merged during a short transition period.

I will document the factual changes, with data drawn mostly from the literature available: Seip 1955, Indrebø 1951, Wessén 1958a,b and Skautrup 1944, 1947 are the main sources for Norwegian, Swedish and Danish, they are summarised in Mørck ms. These works have been completed by some special studies (e.g. Knudsen 1967, Enger 1991, Hansen 1956 and Ringgård 1991), but in general there has been little explicit research on this process.

4. The verbal system

As a starting point for the analysis, we analyse the morphosyntactic categories Tense, Number and Mood as privative categories, categories with value or non-value:

- (3) Tense: Present, Past
 Number: Singular, Plural
 Mood: Indicative, subjunctive

The rules that we will pose are either rules of exponence or rules of

⁵ The development is briefly mentioned in the standard surveys. A special study confirming the late loss of Number agreement in Swedish is Larsson 1988. Some conservative dialects (the most well-known case being Älvdalsmälet, cf. Levander 1909) keep the old system.

referral. If the Reference part of several rules of exponence do not overlap, we generate either an ideal or a simple paradigm. In case of certain unique forms among many homonymous forms it may be more appropriate to let the reference and/or the limitation part of several rules of exponence partly overlap. In the case of overlapping reference or limitation, the most specific case will win, according to the Elsewhere Condition. Thus, rather than listing every English weak verb in the limitation component of the rule, one may state that the rule add *-d* applies to all English verbs. Then one may list the strong verbs one by one, and let the Elsewhere Condition block the application of the general rule, to avoid forms like *he wroted the letter yesterday*.

We will see choice of rule types throughout the period as diagnostic of language change. We consider 4 different types of cases:

- a) Rules of exponence: Each exponent has its rule
- b) Rules of referral: a rule refers to some other rule
- c) Rule interaction obeying the Elsewhere condition
- d) Neutralisation via underspecification

For each of the 4 cases, homonymy is a possible outcome. But the way of achieving homonymy is different for the 4 cases, and the process towards total neutralisation may be seen as a stepwise move from a. to d.:

- a) Rules of exponence: Identity is accidental
- b) Rules of referral: co-variation, no longer independent realisation of cells
- c) Rule and the Elsewhere condition: The whole paradigmatic space is covered by the general rules, the special rules give exceptions, but these rules may be excluded without affecting the system in any way.
- d) Neutralisation: The special rules vanish from the system.

For the sake of brevity, the rule format used here deviates from Bauer's exposition presented above. The format should be transparent, though. Thus, the rule that we will write

Pres sg Ind <Mod> : { 1:ID, 2:-t, 3:ID }

may in Bauer's notation be written

B	L	P	R
Stem	Modal		[1sg pres ind]
Stem	Modal	add -t	[2sg pres ind]
Stem	Modal		[3sg pres ind]

The abbreviated format writes “ID” for “do not apply any morphological process”, i.e. for the identity operation. If the Limitation component is empty, it will be left out.

4.1 The paradigms

This section presents the paradigms for four different stages of Norwegian, and for Old Danish and Early 16th century Danish. The development of Swedish and Norwegian are by no means identical, but they are similar enough to look into only one of them. The four stages of Norwegian are Old Norse (marked “ON” in the tables), 13th/14th century (No 13/14), and early 15th and 16th century Norwegian (marked No E15 and No E16, respectively). This gives us 3 different transition periods, and we arbitrarily number them with the Roman numerals I, II and III. In the text, the paradigms are presented as the discussion proceeds, full paradigms can be found in the Appendix.

4.1.1. *Old Norse*

In all the tables below are given the Old Norse verbal suffixes for strong verbs (St.), ja-verbs (ja), modal verbs (Mod.), ia/ē-verbs (ia/ē-) and ō-verbs (ō). Homonymy is marked by absence of borders between the cells.

We start out with the Present Singular forms of Old Norse.

ON	St.	ja	Mod.	ia/ē	ō
	1.	-	-	-i	-a
pres Sg	2.	-r/-	-r/-	-t	-ir
	3.	-r/-	-r/-	-	-ir

Table 6. Old Norse Present Singular

In the Present Singular, 2 of the 3 forms are identical. This may be analysed in 3 different ways: by rules of exponence, by rules of referral, or by overlapping rules.

The set of rules of exponence in (4) generates the attested Present Singular forms:

- (4) Pres sg <Mod> : { 1:ID, 2:-t, 3:ID }
 Pres sg <St/ja> : { 1:ID, 2:-r, 3:-r }
 Pres sg <ia/ē> : { 1:-i, 2:-ir, 3:-ir }
 Pres sg <ō> : { 1:-a, 2:-ar, 3:-ar }

This approach gives explicit rules for each cell of the paradigm. Thus, the fact that the 1sg and 3sg Present forms are homonym for the modal verbs, whereas the 2sg and 3sg Present forms are identical for all the other paradigms is simply overlooked. Each of the three persons gets its own rule.

The same data can also be accounted for by rules of referral:

- (5) Pres sg <Mod> : { 1:3, 2:-t, 3:ID }
 Pres sg <St/ja> : { 1:ID, 2:3, 3:-r }
 Pres sg <ia/ē> : { 1:-i, 2:3, 3:-ir }
 Pres sg <ō> : { 1:-a, 2:3, 3:-ar }

Here, the rules for 1st and 3rd person (Modal verbs: 2nd and 3rd person) are identical to the ones in (4), but the duplicated rules of (4) are here replaced by rules referring to other exponential rules. Thus, the different verb classes all have different rules for 3rd person, but all except the modal verbs have the same rule for 2nd person: "the word-form expressing 2nd person is generated in whatever way the 3rd person form is generated", or "2:3" in the notational convention used here. The direction of the rule is not always obvious. The choice of direction is synchronically motivated, by letting the psycholinguistic basic form 3sg form the reference point for the rules of referral, as diachrony is irrelevant for the synchronic analysis of the system as such. Diachronically, the 3rd person forms have been taken over by the 2nd person ones, but Common Scandinavian unfortunately falls outside the scope of this study, and I will not discuss possible explanations for this here⁶.

⁶ The relevant paradigm for Common Scandinavian is as follows (Wolfgang Krause 1971: *Die Sprache der nordischen Runeneinschriften*, here cited after Enger 1991):

	sg	pl
1	faru	farumr
2	farir	farip
3	farip	faran

As can be seen from the paradigm, we almost have an ideal matrix, in Pike's sense. The 3sg form does not develop into the phonologically expected form in Old Norse. The reader is referred to Enger 1991 for an analysis of the transition, of relevance for the present discussion is the fact that the Common Scandinavian data support the rule proposed in (5) in the text, rather than a rule of referral with referral in the opposite direction:

(i) St/ja : { 1:ID, 2:3, 3:-r }

The third option, overlapping rules, makes use of the Elsewhere Condition⁷:

- (6) Pres sg <Mod> : { 2:-t, -:ID }
 Pres sg <St/ja> : { 1:ID, -: -r }
 Pres sg <ia/ē> : { 1:-i, -: -ir }
 Pres sg <ō> : { 1:-a, -: -ar }

For the modal verbs, there are two rules, one suffixation rule saying “add an affix –t to the input”, and one identity rule saying “output should be identical to input”. The latter one holds for all Present Singular forms (for brevity, this is not stated in any of the rules (4)-(6)), whereas the former hold only for 2nd Person Present Singular. Given the Elsewhere Condition, a more specific rule takes precedence over a less specific one, and the identity rule is thus blocked from applying when the 2nd Person rule applies.

As can be seen from the above examples, rules of exponence are used for all three options. This is as expected for a language with rich inflection and an ideal matrix: Each paradigm cell has its own rule. Rules of referral and overlapping are only possible as alternatives when there is homonymy in the paradigm. The rules of referral option makes it possible to merge three 2nd person rules into one, a desirable result. Operating with overlapping rules, i.e. with a combination of underspecification and the Elsewhere Condition, makes it possible to get away with four rules less than for the first option. Still, the price is high, since it gives two exponents a status quite different from each other: The one that expresses two of three cells is seen as the representative for all three cells, whereas the one expressing the last cell is given the role of exception. We thus see that the different alternatives call for different interpretations of the data, and we return to an evaluation of the three different interpretations after having looked at the other paradigms.

The Old Norse Past Singular paradigm is as follows:

ON		St.	Other
	1.	-	-a
Past Sg	2.	-(s)t	-ir
	3.	-	-i

Table 7. *Old Norse Past Singular*

⁷ The symbol “-” to the left of the “:” stands for “default morphosyntactic context” (cf. the rule for Past Sg), and the abbreviation -: ID thus means: “For the default context, perform the identity operation.” The options marked as “or:” in subsequent examples denote alternative solutions.

The strong verbs may be generated by rules of exponence, as shown for the Present Tense in (4) above, or by using rules of referral or overlapping exponence. Below, the first and last options are shown. For the other declensions there is no paradigm-internal homonymy, we use three different rules of exponence:

- (7) Past Sg <St> : { 1:ID, 2:-(s)t, 3:ID }, or
 Past Sg <St> : { 2:-(s)t, -:ID }
 Past Sg < > : { 1:a, 2:ir, 3:i }

The Plural paradigms are as follows:

ON	All conjugations	
	Pres Pl	Past Pl
1.	-um	-um
2.	-ið (-it)	-uð (-ut)
3.	-a	-u

Table 8. Old Norse Plural paradigms

As we approach more oblique parts of the paradigm, the exponents become more uniform. Here, we have no distinctions between the different conjugations. The forms may be generated either as unanalysed wholes (alternative a), or as composed of two parts. In the latter case, the presence or absence of a final consonant is seen as uniting the two paradigms, and *-u-* is seen as an exponent of Past Tense.

- (8) Plural [analysis alternative a.]:
 Pres pl : { 1:-um, 2:-i>, 3:-a }
 Past pl : { 1:-um, 2:-u>, 3:-u }

- (9) Plural [analysis alternative b.]:
 Pres pl : { 1:-u, 2:-i, 3:-a }
 Past pl : { -:u }
 Plural : { 1:-m, 2:-ð, 3:ID }

Note that Past Tense, the oblique Tense, distinguishes between fewer declension classes than Present Tense. The only class that deviates from the other ones in the Past Tense is the strong verb class, and this is also the class that (together with the *ja* class) is not unique in the Present Tense. Although the alternative analysis (b) for the Past Plural divides the exponent in two, and thus highlights the difference between Present and Past,

each of the three person affixes are generated by rules of exponence. Elsewhere rules are marginally represented in the generation of the forms of the Past Tense, since the distinction between different inflection classes is done in the Singular, in the Plural the classes merge. The location of the Elsewhere rules, in the more marked context, is as expected both for reasons of markedness and (probably) usage frequency.

4.1.2. 13th/14th century Norwegian

Moving to the next stage we find that the plural forms are identical to the Old Norse ones that were presented in the previous section. The Present Singular forms are shown in the paradigm below.

No	13/14	St	ja	Mod.	ia/ē	ō
Pres Sg	1.	-er/-	-er/-	-	-ir	-ar
	2.	-er/-	-er/-	-t	-ir	-ar
	3.	-er/-	-er/-	-	-ir	-ar

Table 9. 13th/14th century Norwegian Present Singular forms

The following word-formation rules generate the attested forms:

- (10) Pres Sg <Mod> : { 2:-t, -:ID }
 Pres Sg <St/ja> : { -:-er/ID }
 Pres Sg <ia/ē> : { -:-ir }
 Pres Sg <ō> : { -:-ar }

For the modal verbs, (10) gives a rule of overlapping exponence, for the other ones no Person specification is given, we have a rule of exponence for Present Singular.

The Past Singular has fewer declension classes, but some Person distinctions are still upheld.

No	13/14	St	Other
Past Sg	1.	-	-i
	2.	-(s)t	-ir
	3.	-	-i

Table 10. 13th/14th century Norwegian Past Singular forms

The rules have the same structure, one has a Limitation component and the other one has not, and the actual formatives differ. The rule format is overlapping exponence, although rules of referral could also have been used.

- (11) Past Sg <St> : { 2:-(s)t, -:ID }
 Past Sg < > : { 2:-ir, -:i }

More rules change from rules of exponence to other rule-types in the N_{13/14} period, and subject-verb agreement is seriously weakened. This is a major step towards the breakdown of the system, although the system itself is still intact. A paradigm for 1sg, 2sg, 3sg with the exponents *-i*, *-ir* and *-i* may be interpreted in two ways: Either as { 2:-ir, -:i }, as is done in the analysis above, or as a set of rules of exponence: { 1:-i, 2:-ir, 3:-i }. According to our analysis, this ambiguity is exactly what paves the way for language change. As long as there are only rules of exponence, any omission will create a gap in the paradigm. Replacing the rules of exponence with default and specific rules, as is done in the analysis above, means that every part of the paradigm is potentially covered by the general rule. The only step missing on the road towards neutralisation is now the omission of the special rule.

4.1.3. Early 15th century Norwegian

One century later, the Singular paradigm is still as it was for 13th-14th century Norwegian. As compared to Old Norse, the plural paradigm has got some new formatives, but the important change is that the formative for 3sg is introduced as an alternate exponent for 1pl.

No	E15	all conj.
	1.	-om/-a
Pres Pl	2.	-er/-en
	3.	-a

Table 11. Early 15th century Norwegian Present Plural forms

The two different outcomes are generated by two different rule sets:

- (12) a. Pres Pl : { 1:-om, 2:-er/-en, 3:-a }
 b. Pres Pl : { 2:-er/-en, -:a }

The same is the case also for the Past Tense forms:

No	E15	all conj.
	1.	-o(m)
Past Pl	2.	-or/-en
	3.	-o

Table 12. Early 15th century Norwegian Past Plural forms

The more conservative variant is generated in (13a), whereas the more radical one may be generated in one of the two ways given in (13b) (cf. the discussion on (9) above).

- (13) a. Past Pl : { 1:-om, 2:-or/-en, 3:-o }
 b. Past Pl : { 2:-or/-en, -:-o } , or
 Past Pl : { -:o }
 Plural : { 2:-r, -:-o }

The situation is basically the same for No E15 as it was for N13/14 a hundred years earlier, the only change is the weakening of the position for the exponent for 1pl.

4.1.4. Early 16th century Norwegian

Present singular is as for the previous period. Past Singular is shown below:

No	E16	St.	other
	1.	-	-e
Past Sg	2.	-/(s)t	-e
	3.	-	-e

Table 13. Norwegian Early 16th century Singular Past Tense forms

The following word-formation rules generate the attested forms:

- (14) Past sg <St> : { 2:- (s) t, -:ID }
 Past sg < > : { -:-e }

In Plural there are unclear conditions for variation. In addition to the pattern from the previous period, we may have *-a* in the Present and *-o* in the Past, or even *-e* throughout the paradigm.

No	E16	all conj.	
		Pres Pl	Past Pl
	1.	-a/-e/-om	-o(m)/-e
	2.	-a/-e/-er	-o/-e
	3.	-a/-e	-o/-e

Table 14 Norwegian Early 16th c. Past Tense forms

Here is one intermediate option, generating one formative for Present and another one for Past:

(15) Plural (rule set alternative a):

{ Pres Pl : -a , Past Pl : -o }

Another option represents the language of speakers that do not make any distinction:

(16) Plural (rule set alternative b):

{ Pl : -e }

The most radical option, using the -e formative whenever possible, gives us the following set of rules for No E16:

(17) Mod pres Sg & Strong Past Sg : { (2:-(s)t,) }

-:ID }

{ pres Sg : -er , other : e }

or: { nonoblique:-er , oblique:-e }

From No E16 onwards, the Person agreement system has broken down for some of the speakers. All subparadigms of all inflection classes have access to forms neutralised for Person. Both the Number and the Tense distinction are upheld however, but often via cumulative exponence (the same exponent expresses both Number and Tense).

Although we here have concentrated upon the development of Old Norse, the Swedish rules are in principle similar. The Danish situation is presented in the next subsection.

4.1.5. Old Danish

Old Danish gives an unstable situation already from the first version on. It is also more modern than its Northern Scandinavian counterparts, being basically three to four centuries ahead of them.

		Present Tense				Past Tense			
		St.	ja	Mod.	ē	St.	ja	Mod. ē	
Sg	1.	-e(r)/-	-e(r)/-	-	-e(r)	-	-e	-e	-e
	2.	-er/-	-er/-	-t	-er	-/(s)t	-e	-e	-e
	3.	-er/-	-er/-	-	-er	-	-e	-e	-e
Pl	1.	-e/-um	-e/-um	-e/-um	-e/-um	-e	-e	-e	-e
	2.	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e
	3.	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e

Table 15. Old Danish Present and Past Tense verbs

The variation present in Old Danish can be interpreted in many ways. Here we chose two extreme options, one upholding a maximal number of distinctions and the other upholding a minimal one, thus representing the system of both conservative and radical speakers. First comes the rule set generating the most conservative version of Old Danish:

- (18) Pres Sg <Mod> : {1:ID, 2:-t, 3:ID}
 Sg <St/ja> : ID
 Sg < > : -er
 Pl < > : {1:-um, 2:-e, 3:2}

- (19) Past <St> : {1;ID, 2:- (s)t, 3:ID}
 Past < > : {-:-e}

Then consider the rule set generating the most radical version of Old Danish:

- (20) Pres Sg <Mod> & Past Sg <St> : {2:-t, -:ID}
 Other : {-:-e}

4.1.6. Early 16th century Danish

The person markers in the Tense/mood system of early 16th c. Danish look as follows:

Da	E16 th	St.	ja	Mod.	ō
Pres Sg	1.	-(er)	-(er)	-	-er
	2.	-(er)	-(er)	-(t)	-er
	3.	-(er)	-(er)	-	-er
Pres Pl	1.	-e	-e	-e	-e
	2.	-e	-e	-e	-e
	3.	-e	-e	-e	-e
Past Sg	1.	-	-e	-e	-e
	2.	-st	-e	-e	-e
	3.	-	-e	-e	-e
Past PL	1.	-e	-e	-e	-e
	2.	-e	-e	-e	-e
	3.	-e	-e	-e	-e

Table 16. Early 16th c. Danish, Present Indicative and subjunctive

Person markers in Da E16 can be generated by the following set of rules⁸:

- (21) Pres Sg <Mod> : {2:-st, -:ID}
Pres Sg <ō> : {-:er}
Pres Sg < > : {-:(er)}
Past Sg <St> : {2:-st, -:ID}
Other : {-:e}

Danish has *-e* whenever Mood or Number has an oblique property. Thus, in Hjelmslev's terms, Tense dominates Mood and Number. This is in accordance with Bybee's theory of relevance, which gives the following hierarchies:

- (22) V: Asp > Tns > Mood > Person
N: Number > Case

Of the verb categories, Aspect is not relevant, and Tense dominates Mood and Person. Homonymy thus obeys the dominance pattern that follows from the relevance hierarchy.

We also see that if we restrict our attention to the pattern within each morphosyntactic category, the oblique parts of the paradigms are the ones that do not uphold inflection class distinctions, this is in accordance with homonymy as conditioned by semantic markedness.

4.2. The two phases of the breakdown in the verbal paradigm

The breakdown of person-number inflection of the verbal system comes in two phases: Person disappeared first, and number thereafter. Number distinctions actually survived parasitically, in that the number marker simultaneously expressed Tense, a category that was not lost during this period. The initiating factors are partly changes in the segmental phonology (vowel quality), partly suprasegmental (change in the stress system). Thus, phonological change has initiated the morphological change, by rocking the boat, but in itself phonology cannot be held responsible for the change, since the language at all stages of the transition has had enough phonological resources to uphold the same distinctions as earlier.

Going through the different languages, we find the following:

⁸ Note that in the Subjunctive, all Danish declensions have the same suffix *-e*. Homonymy thus comes for the semantically more marked forms (assuming Indicative to be the unmarked member of the Mood category).

In Norwegian, the rules change from rules of exponence (such as rules (4) to other rule-types (such as rules of referral (5), and rules with overlapping domain (6), (10), (11)) in the N_{13/14} period. As a result of this, full non-agreeing paradigms could be generated as a result of rule-omission rather than rule change, and the subject-verb agreement thus developed into a situation that lent itself to neutralisation. Hundred years later (No E₁₅), the situation was basically the same. From No E₁₆ onwards, the Person agreement system broke down. All subparadigms of all inflection classes had access to forms neutralised for Person (i.e., for each Person cell, a formative was available that was identical to one of the formatives of the other Person cells), and the non-neutralised forms thus were in a threatened position. Both the Number and the Tense distinction were upheld, often as cumulative exponence, as shown in e.g. (14).

Danish was in the final stage of abolishing the Common Scandinavian model already in the first period of our investigation. During the 400 years between OD and Da E₁₆, only marginal changes have taken place. (pres. 1pl *-e/-um* => *-e*, where *-um* could as well have been a formulaic element). The Da E₁₆ paradigm is governed by a strong division between oblique and non-oblique forms, where the former forms neutralise all person distinctions.

5. The pronominal system

5.1. The paradigms

ON	1 st			2 nd			3 rd	
	s	d	p	s	d	p	m	f
n	ek	vit	vér	þú	þit	þér	hann	hon
a	mik	okkr	oss	þik	ykkkr	yðr	hann	hana
d	mér	okkr	oss	þér	ykkkr	yðr	honum	henni
g	min	okkar	vár	þín	ykkar	yðvar	hans	hennar

Table 17. Old Norse personal pronouns

In the paradigm for 1st and 2nd person in Old Norse, there is homonymy for Du-Pl Acc=Dat. The two non-oblique axes of the 4x3 paradigm are Nominative and Singular; these are the only ones that escape the homonymy class. The Genitive is deviant in the opposite way, being the

only oblique Case that escapes homonymy. This is probably due to the special status of the Genitive, as discussed in the next section. Homonymy thus falls fully within the oblique part of the paradigm, and includes only non-Singular and non-Nominative forms.

Dual is later lost as a category, but in 2nd person the old Dual forms live on as reanalysed Plural exponents, whereas the old Plural forms carry on as exponents of Plural in 1st person. One reason for this division of labour can be the universal tendency towards maximally distinct exponents for 1st and 2nd person. Choosing 1st and 2nd person exponents from different Number categories are not the only way of obtaining distinct forms, though, as is seen by the (modern) Southwest Norwegian Accusative forms 1pl *okke*, 2pl *dokke* (both from old Dual forms), and from 19th c. Salten (Northern Norwegian) Accusative 1pl *oss* 2pl *ør* (both from old Plural forms)⁹.

1st and 2nd person on the one hand and 3rd on the other must be seen as two distinct grammatical systems, as expected, both in the light of data from other languages, and semantically (the referents of 1st and 2nd are always unique, as Speaker and Addressee, the referent of 3rd is not). Nominative, the non-oblique case, is always distinct¹⁰.

5.2. Analysis

Why does the pronominal case system survive, in sharp contrast to the nominal system?

When analysing the verbal (and later the nominal) system we will stress the changes in the morphological characteristics of the system. The pronominal paradigms deviate from the nominal ones in that the latter rely on the morphological process of suffixation, whereas the former is largely suppletive. Thus, the factors striving to erase the case system for nouns simply did not apply for pronouns. A further factor supporting this claim is the fact that after the Genitive case had been expelled from the system, the case distinction that disappeared was the one that could be seen as having affixation-like properties. Thus, from a 3-way opposition *ek* – *mik* – *mér*, it is exactly the two cells with forms containing identical initial consonant (*m*-, that is) that are merged, whereas the fully suppletive *ek* – *mik* has been upheld. The distinction

⁹ Thanks to Eldar Heide for pointing this out to me. The Salten forms are taken from Hveding 1968.

¹⁰ Later development in the pronominal systems of the different dialects falls outside the scope of this article, it will be the topic of later research.

between oblique and non-oblique case has also been important: Despite initial element (p-) in all case forms, 2nd Person has merged the same cells as 1st Person (*bú – þik – þér > du – deg – deg*).

Suppletion vs. suffixation still does not explain why pronouns and nouns behave differently. Suppletive paradigms may be brought into line via take-over, as seen in the loss of the case distinction for demonstratives (NADG *sá / þann / þeim / þess > den*). As is well known, the division of the case declension into two distinct systems is by no means unique to Modern Scandinavian. To the contrary, a split system is well attested from around the world. English and the Romance languages are obvious examples, an example where the distinction is even greater comes from Australia, where several languages have a Nominative-Accusative system for pronouns, and an ergative system for nouns¹¹. Systems with a Nominative-Accusative system in the pronominal paradigm but other systems in the nominal paradigm are known from the Ugric languages as well¹². Thus, Modern Scandinavian seems to have been brought into line by splitting its case system in two. Hansen 1956: 191 sees the referential distinction between pronouns and nouns as the reason for this. Whereas nouns have an immanently defined content that facilitates their correct interpretation in the speech situation, the pronouns do not have a fixed reference, and they thus have to use morphological means such as case to get a correct interpretation. The Australian and Ugric systems support this view: In both cases the pronominal case system is geared towards the central grammatical functions, whereas the nominal system is predominantly adverbial. Still, there are counter arguments to Hansen's functional explanation. In the modern Scandinavian languages the syntactic cues are almost always enough to link the constituents to their correct grammatical functions, and in the

¹¹ Cf. Dixon 1980: 286 ff., discussing Warrgamay, Yidiny and Dyirbal, but claims them to be representative: "Nominals in almost all Australian languages inflect on this [the ergative, TT] pattern" (p. 286). "In almost every Australian language first and second person pronouns inflect in a nominative-accusative pattern, just like pronouns, nouns and adjectives in Latin and other Indo-European languages." (p. 287).

¹² Northern Khanty has a nominal system with a grammatical Nominative and two adverbial cases (Locative and Lative), and a pronominal system with three grammatical cases (Nominative, Accusative and Dative) (cf. Rédei 1965). Northern Mansi has a nominal case system with the grammatical Nominative and 5 adverbial cases (Locative, Lative, Ablative, Instrumental and Translative), whereas its pronominal system possesses Nominative, Accusative, Dative, Ablative and Comitative (cf. Kálmán 1975). Both languages participate in a Sprachbund around the lower part of the Ob' river, and they have a nominal case system with only one grammatical case for all direct arguments, accompanied by a small set of local cases, and a pronominal case system geared towards distinguishing the direct arguments of the clause.

few ambiguous cases, pragmatic factors may help. Moreover, in several dialects the case system is weakened, thus challenging the claim that pronouns, as opposed to nouns, “must” show a case distinction. In the Gudbrandsdalen dialect, no case distinction is upheld for the plural pronouns (123 Plural *oss* / *døkk* / *døm*, cf. Skjekkeland 1977: 96 ff.), and in several dialects at the southern coast of Southern Norway, the Nominative form of the 2nd Person Singular pronoun *du* is used in the Accusative whenever stressed, whereas the traditional Accusative form *dæ* is used for stressless objects (Torp 1980, Kristoffersen 1997). Still, no dialect shows homonymy for 1st Person Singular, and there is a distinction for the stressless 2nd sg forms and the case distinction in 1st, 2nd Singular is thus still intact.

The morphological processes involved for the pronouns differed from the ones for nouns, and belonging to different parts of the grammatical system, nouns and pronouns could develop different case systems. For obvious reasons, pronouns also never acquired Definiteness as a morphological category, whereas nouns did, an addition that contributed to a change in the whole nominal system, as we shall see in the following section.

6. The nominal system

The case system is linked to the gender system, and thus ultimately to the system of animacy. Nominative and Accusative are never distinguished for neuter nouns, and only partially for feminine nouns (feminine nouns always show homonymy in Plural and for most *ō*-stems and all *i*-stems, whereas weak feminines and some feminine *ō*-stems upheld the distinction in Singular). All masculines upheld the distinction:

Decl.	m.a-		f. <i>ō</i>		f. <i>jō</i>		n.a-		n.an-	
	st	id.pl.	id.pl.	id.pl.	id.pl.	id.pl.	st	id.pl.	st	id.pl.
nom	armr	armar	mön	manar	mær	meyiar	land	lönd	hjarta	hjörtu
acc	arm	arma	mön	manar	mey	meyiar	land	lönd	hjarta	hjörtu

Table 18. Nominative-accusative homonymy

Thus, formally speaking, Gender dominates Case, in Hjelmslev’s sense. The reason for this is probably that in most sentences, neuter nouns were unlikely to appear as subjects of transitive verbs, rather, they were found as objects, as arguments in existential sentences, or as subjects of copular verbs taking predicatives as complements. Ultimately, the mas-

culine Nominative marker also functions as a Gender marker¹³.

6.1. The loss of Case as a category for nouns in Norwegian

The empirical starting point is a paradigm fixed to four points in time, Old Norse (ON), Old Norwegian (ONw), and 14th and 15th c. Norwegian (N₁₄ and N₁₅), which gives us three transition periods. They are marked with Roman numerals I, II, and III below. The paradigm itself is found in the appendix. We look at the indefinite and definite paradigms separately, and go through each of the three transition periods. Formulating morphological rules is straightforward; here we concentrate upon tracing the changes.

6.1.1. The indefinite paradigm

Transition period I, from ON to ONw.

	ON	ONw		ON	ONw		ON	ONw
	Strong masc. sg.			Strong fem. sg.			Plural a(n)-stems	
N	r	(er)	N	-	-	N	ar	ar
A	-	-	A	(u)	(u)	A	a	a
D	i	e	D	(u)	(u)	D	um	um
G	s//ar	s//ar	G	ar	s/ar	G	(n)a	(n)a
	Weak masc. sg.			Weak fem. sg.			Plural i-stems	
N	i	i	N	a	a	N	ir	ir
A	a	a	A	u	u	A	i/u	i/u
D	a	a	D	u	u	D	um	um
G	a	a/e	G	u	u	G	(n)a	(n)a

Table 19. *Indefinite nouns, ON to ONw*

The position of the strong Masculine Nominative marker *-r* is weakened. The Dative marker is reduced from *-i* to *-e*, but this in itself does not affect the paradigm as such.

Otherwise no differences emerge in the transition from the ON to the ONw system.

¹³ More data are needed in order to account for the development from Old Norse into different Norwegian dialects. The modern Oppland forms *hesta*, *jenten*, both ind.pl, are a case in point. They must have developed from different consonants in the Nom/Acc Definite Plural forms, *-n-* and *-rn-* (or some assimilated forms), such differences cannot be traced in the table.

Transition period II, from ONw to N14

ONw		N14	ONw		N14	ONw		N14
Strong masc. sg.			Strong fem. sg.			Plural a(n)-stems		
N	(er)	(er)	N	-	-	N	ar	ar
A	-	-	A	(u)	-	A	a	a
D	e	e	D	(u)	-	D	um	om
G	s//ar	s//s~ar	G	s/ar	s/a(r)/-	G	(n)a	(n)a
Weak masc. sg.			Weak fem. sg.			Plural i-stems		
N	i	e	N	a	a	N	ir	er
A	a	a	A	u	o	A	i/u	e/o
D	a	a	D	u	o	D	um	om
G	a/e	s/a/e	G	u	o	G	(n)a	(n)a

Table 20. Indefinite nouns, ONw to N14

The position of the strong Masculine Nominative marker *-r* is weakened even more, strong feminine accusative *-u* is lost, and we have a potential identity $\text{Nom}=\text{Acc}^{14}$ for all strong nouns. *-s* is now possible as a genitive marker for all strong nouns and for weak masculines in the Singular. Stressless *i* \rightarrow *e* and stressless *e* \rightarrow *o* in final position of strong nouns

The case system is still basically the same as before.

Transition period III, from N14 to N15.

N14		N15	N14		N15	N14		N15
Strong masc. sg.			Strong fem. sg.			Plural a(n)-stems		
N	(er)	(e)	N	-	-	N	ar	a(r)
A	-	(e)	A	-	-	A	a	a(r)
D	e	-	D	-	-	D	om	(om)
G	s//~ar	s	G	s/a(r)/-	s/-	G	(n)a	(n)a
Weak masc. sg.			Weak fem. sg.			Plural i-stems		
N	e	e/a	N	a	e/a/o	N	er	e(r)
A	a	e/a	A	o	e/a/o	A	e/o	e(r)
D	a	e/a	D	o	e/a/o	D	om	(om)
G	s/a/e	s/a/e	G	o	s/o/e/a	G	(n)a	s/a/e

Table 21. Indefinite nouns, N14 to N15

¹⁴ The formalism $\text{Gen}=\text{Acc}$ expresses that Genitive and Accusative share exponent, whereas $\text{Acc}\neq\text{Dat}$ expresses the opposite situation.

As a result of the transition from N₁₄ to N₁₅, Nominative = Accusative for all declension classes, but with a systematic lack in direction of take-over (both the old Nominative and the old Accusative formative is possible in both case contexts for all declension classes). Nom=Acc=Dat is an option for all declension classes, not only for the ones that previously had an Acc=Dat identity. Genitive is no longer part of the Case declension, but a syntactic clitic (cf. Delsing 1991 and Norde 1997 for several arguments for this view, and the next section for a discussion).

In this short period of approximately 3 generations, the Old Norse case system disappears from the indefinite declension.

6.1.2. *The definite paradigm*

Transition period I, from ON to ONw.

	ON	ONw		ON	ONw		ON	ONw
	Strong masc. sg.			Strong fem. sg.			Plural a(n)-stems	
N	rinn	(r)inn	N	in	in	N	arnir	arnir
A	inn	inn	A	ina	ina	A	ana	ana
D	inum	inum	D	inni	inni	D	unum	unum
G	sins	(s)ins	G	arinnar	arinnar	G	anna	anna
	Weak masc. sg.			Weak fem. sg.			Plural i-stems	
N	inn	inn	N	an	an	N	irnir	irnir
A	ann	ann	A	una	una	A	ina	ina
D	anum	anum	D	unni	unni	D	unum	unum
G	ans	ans	G	unnar	unnar	G	anna	anna

Table 22. *Definite nouns, ON to ONw*

The strong Masculine Nominative *-r* is weakened.

Otherwise there are no differences between the ON and the ONw systems.

Transition period II, from ONw to N14.

ONw		N14	ONw		N14	ONw		N14
Strong masc. sg.			Strong fem. sg.			Plural a(n)-stems		
N	(r)inn	enn	N	in	en	N	arnir	arner
A	inn	enn	A	ina	ena	A	ana	ana
D	inum	enom	D	inni	enne	D	unum	onom
G	(s)ins	(s)ens	G	arinnar	(s)ens/ennes	G	anna	anna
Weak masc. sg.			Weak fem. sg.			Plural i-stems		
N	inn	enn	N	an	an	N	irnir	erner
A	ann	ann	A	una	ona	A	ina	ene
D	anum	anom	D	unni	onne	D	unum	unum
G	ans	ans/ens	G	unnar	onn(e)s	G	anna	anna

Table 23. Definite nouns, ONw to N14

-s is introduced as an exponent for Genitive in the Singular. There is vowel reduction, stressless *i* -> *e* and stressless *e* -> *o* across the board.

The case system is basically the same as before.

Transition period III, from N14 to N15.

N14		N15	N14		N15	N14		N15
Strong masc. sg.			Strong fem. sg.			Plural a(n)-stems		
N	enn	enn	N	en	en	N	arner	ane
A	enn	enn	A	ena	en	A	ana	ane
D	enom	(enom)	D	enne	enne/onne	D	onom	(onom)
G	(s)ens	(s)ens	G	(s)ens/ennes	ens/ennes	G	anna	anes/ane
Weak masc. sg.			Weak fem. sg.			Plural i-stems		
N	enn	enn	N	an	an/en	N	erner	ene
A	ann	ann	A	ona	en	A	ene	ene
D	anom	(enom)	D	onne	(ene)	D	unum	(onom)
G	ans/ens	ens	G	onne(s)	ens/onnes	G	anna	enes/annas

Table 24. Definite nouns, N14 to N15

Nominative and Accusative become identical for all declension classes except the weak Masculines, but there is no systematic variation

between old forms. The Dative has a unique marker, but the position of this marker is uncertain for several dialects. Genitive is no longer a case affix.

This period does not represent the same total breakdown for the definite forms as for the indefinite ones. Nom=Acc and the Genitive has developed into a clitic, but the distinct Dative formative implies that a 2-case system is retained (for the dialects that do not lose it).

We now move on to a discussion of why we have the attested pattern.

6.2. Why do we get this development?

6.2.1. *Genitive*

Genitive changes into a clitic as soon as two things happen (cf. Delsing, op.cit.): Firstly, its formative becomes *-s* uniformly throughout the declension classes. The introduction of *-s* into the weak paradigms is especially important, since any vowel alternation will affect the stem of the word, whereas adding an *-s* to the final vowel affects the word-form rather than the stem. This is a crucial difference between clitics and affixes. Secondly, the distinction is lost on adjectives.

Syntactically, the Genitive is then reanalysed as a clitic, and disappears from the case system proper, and from contexts other than prenominal possessor.

6.2.2. *Dative and the Nominative-Accusative merger*

The situation $Dat=Nom \neq Acc$ does not occur in any paradigm.

Whenever $Dat=Acc \neq Nom$, Dative is parasitic upon Accusative in the further development (Nominative takes over the exponent for $Dat=Acc$, or $Dat=Acc$ takes over the exponent for Nominative).

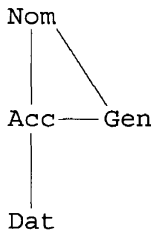
Whenever $Dat \neq Acc \neq Nom$ (for the strong nouns, and in Plural), this situation is changed into $Dat \neq Acc=Nom$, and then, eventually, into $Dat=Acc=Nom$ (with Dat taking over the $Acc=Nom$ exponent). The ambivalence concerning the direction of take-over is consistent throughout the paradigm.

6.2.3. *The geometric shape of the paradigm*

Following an idea of Rasmus Rask, developed by Frans Plank, we may say that *homonymy is geometrically conditioned*. For each grammatical category, there will be a way of ordering its properties (the ordering should be kept constant for all the inflection classes) so that no class of homonymous forms contain non-members. A natural question at this

point is why homonymy should be subject to such a constraint. This condition restricts the number of possible paradigms, in itself a welcome result. A first step towards understanding variation is to make formal models that the variation is bound to follow, in itself a substantial result. Neither Plank nor I have a good answer to why the model should look just like this, but a further investigation should probably start along the following path: Morphological neutralisation (no distinction between members of a morphosyntactic category C whenever another category D have certain values) may be seen as the minimal graph: a point. Rather than a question of either/or, a process towards neutralisation can then be seen as a gradual reduction of the number of nodes in the inflectional network of nodes that Plank suggested.

For Old Norse, we may set up the following diagram¹⁵:

Nom=Acc, Acc=Dat, Acc=Gen, Nom=Gen,
 Nom=Acc=Dat, Nom=Acc=Gen,
 Acc=Dat=Gen, Nom=Acc=Dat=Gen

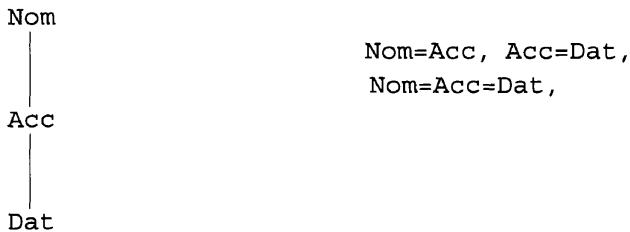
The table is to be read as follows: In the Old Norse declension system, there are paradigms that show homonymy patterns of each of the 7 types shown above, but no others. Thus, to take two examples, neither $Nom \neq Acc \neq Dat = Gen$ nor $Acc \neq Nom = Dat = Gen$ occur. This shows a linear organisation of the Old Norse cases with Genitive the odd man out, and Accusative the wheel through which all other homonymy classes must go. The distinction between Genitive and Dative does not follow from the diagram itself, rather the change in orientation (horizontal vs. vertical link) is a mnemonic for denoting central vs. peripheral position.

We may draw two mutually independent interpretations of this pattern:

¹⁵ This is actually the diagram that Plank gives for Modern Icelandic. For Old Norse he gives a diagram without the Nom=Gen link. The only Nom=Gen homonymy that excludes Accusative in Modern Icelandic is the one we find for a certain class of consonant stem feminines: *kýr* 'cow', *æf* 'sheep'. These words had the same paradigm in Old Norse, though (thanks to Arne Torp for reminding me of the Old Norse and Modern Icelandic facts). According to Kress 1982: 75, the Gen suffix *-r* is often replaced by *-ar*, thus there is a tendency towards linearity in the homonymy pattern.

- a. Accusative is the weak point of the vertical axis (being the only member of the vertical axis, that will have to participate in all homonymy classes), and it will be the first to break down (actually, it will have to participate in **all** homonymy classes).
- b. Genitive is the peripheral member of the set, a priori it will either have to be linked firmer to the system or excluded (as we have seen in N₁₄).

For N₁₄ Genitive is lost, and we are left with the vertical part of the graph:

For the definite subparadigm of N₁₅, the Accusative is lost, and we are left with one possible homonymy class¹⁶:

6.2.4. *Phonological reasons for the transition*

The standard explanation for the breakdown of the case system is that it is a consequence of a phonological development. The results of the present investigation cast doubts upon this explanation.

In itself, the lowering of stressless high vowels into mid vowels does not alter the 3-vowel system that was found in stressless syllables in Old Norse. At a certain stage of history, this lowering took place according to

¹⁶ As pointed out to me by Eldar Heide, there are some isolated examples of loss of Dative before Accusative, notably in some South-Eastern Norway (Kollerud, Østfold 1490) and Bergen (1462), as seen in written sources (DN) from the years indicated. Although this pattern does not go against the geometrical analysis as such, it is not what we would expect, given the position of Accusative in the graph. The pattern referred to here is found only in these sources, but it still deserves further analysis.

a system of vowel harmony, this process is also irrelevant to the vowel system as such. Even the merger of *e* and *o* into *e* should not have any effect upon the system, since not a single Old Norse case distinction is dependent upon the distinction between *i* and *u* only (cf.). Also, N₁₅ does not impose a ban on stressless word-final vowels, we do not witness a large-scale apocope process. The main vowel distinction in the case system (e.g. as the distinction between Nominative and Accusative in the weak declension) is the *a* ~ non-*a* -distinction, and this phonological distinction is upheld numerous places in the inflectional system. One might of course point to the fact that there are phonological principles governing the order of apocope: Given that the process is apocope and not syncope, final elements will have to go before non-final ones, and nonfinal vowels are thus preserved longer than final ones. Still, at each stage in the development, the language system has accepted a 3-vowel system in the final syllable. The infinitive suffix has been vowel final since Proto-Scandinavian, but it is still preserved (partly or wholly) as *-a* throughout the period under investigation. Since the apocope has not operated in a morphology-insensitive way, but given different results for the different parts of speech, we must conclude that the reasons for the transition cannot be sought within phonology, or at least not within phonology alone.

6.2.5. *Morphological reasons for the transition*

As shown by Delsing, *op.cit.*, the reanalysis of the Genitive is a result of the introduction of a uniform clitic-like exponent. This gives rise to the breakdown of declension classes as a morphological system. Hence, the distinction between strong and weak nouns becomes more important.

Definite is introduced as a grammatical category prior to the period covered by the data presented in this article, and formal means that used to mark Case (such as the suffixes *-i/-e*, *-a*) now mark Definiteness instead. The introduction of definiteness also introduces tone to the system. Now, there are two kinds of disyllabic strong words: The ones with Tone 1, being Singular and Definite, and the ones with Tone 2, being Plural. All monosyllabic words are of course strong and Singular (or neuter and Indefinite Plural).

This clear picture is disturbed by case affixes in the Singular: Any Accusative or Dative formative in the Indefinite Singular carries Tone 2, thus signalling plurality or membership in the weak declension class.

The most important clues for declension class membership were the distinct affixes on the Genitive Singular, Dative Singular, and Nomina-

tive and Genitive Plural. All these clues, except the Nominative Plural, are lost.

The only class distinction that is independent upon the membership is the strong/weak distinctions, that can be read out of the number of syllables in the basic indefinite form, and out of the word tone in the basic definite form.

6.2.6. Definiteness as an additional dimension in the inflectional system

One of the basic distinctions between agglutinative and fusional morphological systems is that the former systems use simple matrices, whereas the latter use ideal ones, in the terminology introduced in section 2. As shown by Plank 1986, there seems to be some sort of upper limit on how many morphological formatives a system may tolerate (Plank suggests that this limit is appr. 30 formatives). In a homonymy-free ideal matrix, the number of formatives equals the number of cells. Disregarding declensional classes, a paradigm with 3 Genders \times 2 Numbers \times 4 Cases \times 2 Definites contains of 48 cells. As can be seen from the Old Norse paradigm, it never contained anything even close to 48 formatives. Within the indefinite paradigm, there was a lot of homonymy, but the additional dimension caused by the Definite forms was not expressed by unique formatives, but rather by a transparent simple matrix, with segmentable formatives for Case and Definiteness. Given the origin of Definiteness as a morphological category, grammaticalisation of stressless definite articles, this is of course no surprise. The point in the present context is that as the language developed, the agglutinative character of the paradigm weakened, and the affix strings developed into unanalysable affixes in an ideal matrix type. Thus, *-a* was still an affix, but now for Definiteness rather than for Accusative.

6.3. Summing up

From a system with 4 cases \times 3 genders \times 3 (or more) declension classes we go to a system with 3 genders \times 2 declension classes \times 2 definiteness values.

Case is neutralised for indefinite values of Definiteness. The reason for this may be twofold, and these reasons draw in the same direction: There is more phonological material in the definite forms (this in itself does not secure the Dative, the affix can still be dropped if not for phonological reasons). The definite form is the prototypical, hence more frequent forms in the syntactic positions that distinguish between oblique

and non-oblique cases. The few cases with generic interpretation of indefinites in Dative or Genitive context are reanalysed as undeclined adverbials (Dative: *ta av dage* 'take off day-Dat' > killed, *dra av garde* 'go off farm-Dat' > leave, *til fjells* 'to mountain-Gen').

The Swedish and Danish paradigms are not discussed here, but in principle they show the same development as the Norwegian paradigms, with the exception that Danish starts out earlier. In order to conduct a thorough analysis of Danish, more data from the earliest period are needed. The paradigms themselves are found in the appendix.

7. Conclusion

The change from the Old Norse to the Modern Scandinavian inflectional system happened fast, probably during a span of 3 generations, from the 14th to the 15th century (cf. e.g. section 6.1.1.). The transition had started earlier, by several changes paving the way for the system. Characteristic features for the pre-transition system were ambiguous paradigms, paradigms that could be generated both with detailed exponence rules, and with general rules combined with exceptional rules.

Phonology has been shown to play a more marginal role than what has been assumed in earlier studies, especially in neo-grammarian work. Although the processes analysed here often are initiated by seemingly innocent phonological changes, the inflectional system breaks down for morphological reasons internal to the paradigm structure as such. First, minor changes in the formatives in different inflectional classes open up for reanalysis in the rule component generating the word-forms, from rules of exponence to elsewhere rules and rules of referral. Then new generations of speakers analyse the input in radically different ways from earlier generations, and a totally new morphology emerges within a short time-period.

8. Appendix

ON		St.	ja	Mod.	ia/ē	ō
pres Sg	1.	-	-	-	-i	-a
	2.	-r/-	-r/-	-t	-ir	-ar
	3.	-r/-	-r/-	-	-ir	-ar
pres Pl	1.	-um	-um	-um	-um	-um
	2.	-ið (-it)	-ið (-it)	-ið (-it)	-ið (-it)	-ið (-it)
	3.	-a	-a	-a	-a	-a
Past Sg	1.	-	-a	-a	-a	-a
	2.	-(s)t	-ir	-ir	-ir	-ir
	3.	-	-i	-i	-i	-i
Past Pl	1.	-um	-um	-um	-um	-um
	2.	-uð (-ut)	-uð (-ut)	-uð (-ut)	-uð (-ut)	-uð (-ut)
	3.	-u	-u	-u	-u	-u

Table 25. *Old Norse*

No	13/14	St	ja	Mod.	ia/ē	ó
pres Sg	1.	-er/-	-er/-	-	-ir	-ar
	2.	-er/-	-er/-	-t	-ir	-ar
	3.	-er/-	-er/-	-	-ir	-ar
pres Pl	1.	-um	-um	-um	-um	-um
	2.	-ið/-ir	-ið/-ir	-ið/-ir	-ið/-ir	-ið/-ir
	3.	-a	-a	-a	-a	-a
Past Sg	1.	-	-i	-i	-i	-i
	2.	-(s)t	-ir	-ir	-ir	-ir
	3.	-	-i	-i	-i	-i
Past Pl	1.	-um	-um	-um	-um	-um
	2.	-uð (-ur)	-uð (-ur)	-uð (-ur)	-uð (-ur)	-uð (-ur)
	3.	-u	-u	-u	-u	-u

Table 26. *13th/14th century Norwegian*

No	E15	St	ja	Mod.	ia/ē	ō
pres Sg	1.	-er/-	-er/-	-	-er	-ar
	2.	-er/-	-er/-	-t	-er	-ar
	3.	-er/-	-er/-	-	-er	-ar
pres Pl	1.	-om/-a	-om/-a	-om/-a	-om/-a	-om/-a
	2.	-er/-en	-er/-en	-er/-en	-er/-en	-er/-en
	3.	-a	-a	-a	-a	-a
Past Sg	1.	-	-e	-e	-e	-e
	2.	-(s)t	-er	-er	-er	-er
	3.	-	-e	-e	-e	-e
Past Pl	1.	-o(m)	-o(m)	-o(m)	-o(m)	-o(m)
	2.	-or/-en	-or/-en	-or/-en	-or/-en	-or/-en
	3.	-o	-o	-o	-o	-o

Table 27. Early 15th century Norwegian

No	E16 th	St	ja	Mod.	ia/ē	ō
pres Sg	1.	-er/-	-er/-	-	-er	-ar
	2.	-er/-	-er/-	-/t	-er	-ar
	3.	-er/-	-er/-	-	-er	-ar
pres Pl	1.	-a/-e/-om	-a/-e/-om	-a/-e/-om	-a/-e/-om	-a/-e/-om
	2.	-a/-e/-er	-a/-e/-er	-a/-e/-er	-a/-e/-er	-a/-e/-er
	3.	-a/-e	-a/-e	-a/-e	-a/-e	-a/-e
Past Sg	1.	-	-e	-e	-e	-e
	2.	-/(s)t	-e	-e	-e	-e
	3.	-	-e	-e	-e	-e
Past Pl	1.	-o(m)/-e	-o(m)/-e	-o(m)/-e	-o(m)/-e	-o(m)/-e
	2.	-o/-e	-o/-e	-o/-e	-o/-e	-o/-e
	3.	-o/-e	-o/-e	-o/-e	-o/-e	-o/-e

Table 28. Early 16th century Norwegian

		St	ja	Mod.	ē
pres Sg	1.	-e(r)/-	-e(r)/-	-	-e(r)
	2.	-er/-	-er/-	-t	-er
	3.	-er/-	-er/-	-	-er
pres Pl	1.	-e/-um	-e/-um	-e/-um	-e/-um
	2.	-e	-e	-e	-e
	3.	-e	-e	-e	-e
Past Sg	1.	-	-e	-e	-e
	2.	-/(s)t	-e	-e	-e
	3.	-	-e	-e	-e
Past Pl	1.	-e	-e	-e	-e
	2.	-e	-e	-e	-e
	3.	-e	-e	-e	-e

Table 29. *Old Danish*

Da	E16th	St	ja	Mod.	ō
pres Sg	1.	-(er)	-(er)	-	-er
	2.	-(er)	-(er)	-(t)	-er
	3.	-(er)	-(er)	-	-er
pres Pl	1.	-e	-e	-e	-e
	2.	-e	-e	-e	-e
	3.	-e	-e	-e	-e
Past Sg	1.	-	-e	-e	-e
	2.	-st	-e	-e	-e
	3.	-	-e	-e	-e
Past Pl	1.	-e	-e	-e	-e
	2.	-e	-e	-e	-e
	3.	-e	-e	-e	-e

Table 30. *Early 16th c. Danish*

ON	1st			2nd			3rd	
	s	d	p	s	d	p	m	f
n	ek	vit	vér	þú	þit	þér	hann	hon
a	mik	okkr	oss	þik	ykk	yðr	hann	hana
d	mér	okkr	oss	þér	ykk	yðr	honum	henni
g	min	okkar	vár	þín	ykkar	yðvar	hans	hennar

Table 31. *Old Norse personal pronouns*

	indefinite				definite			
	ON	ONw	N14	N15	ON	ONw	N14	N15
N m st	r	(er)	(er)	(e)	rinn	(r)inn	enn	enn
A	-	-	-	(e)	inn	inn	enn	enn
D	i	e	e	-	inum	inum	enom	(enom)
G	s//ar	s//ar	s//s~ar	s	sins	(s)ins	(s)ens	(s)ens
N m w	i	i	e	e/a	inn	inn	enn	enn
A	a	a	a	e/a	ann	ann	ann	ann
D	a	a	a	e/a	anum	anum	anom	(enom)
G	a	a/e	s/a/e	s/a/e	ans	ans	ans/ens	ens
N f st	-	-	-	-	in	in	en	en
A	(u)	(u)	-	-	ina	ina	ena	en
D	(u)	(u)	-	-	inni	inni	enne	enne/ onne
G	ar	s/ar	s/a(r)/-	s/-	arinnar	arinnar	(s)ens/ ennes	(s)ens/ ennes
N f w	a	a	a	e/a/o	an	an	an	an/en
A	u	u	o	e/a/o	una	una	ona	en
D	u	u	o	e/a/o	unni	unni	onne	(ene)
G	u	u	o	s/o/e/a	unnar	unnar	onne(s)	ens/ onnes
N a(n) Pl	ar	ar	ar	a(r)	arnir	arnir	arner	ane
A	a	a	a	a(r)	ana	ana	ana	ane
D	um	um	om	(om)	unum	unum	onom	(onom)
G	(n)a	(n)a	(n)a	(n)a	anna	anna	anna	anes/ane
N i Pl	ir	ir	er	e(r)	irnir	irnir	erner	ene
A	i/u	i/u	e/o	e(r)	ina	ina	ene	ene
D	um	um	om	(om)	unum	unum	unum	(onom)
G	(n)a	(n)a	(n)a	s/a/e	anna	anna	anna	enes/ annas

Table 32. The Norwegian masculine and feminine case system from Old Norse to the 15th c

9. Literature

- Anderson, S. R. 1992: *A-Morphous Morphology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauer, L. 1988: *Introducing linguistic morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Beard, R. 1995: *Lexeme-Morpheme Base Morphology*. State University of New York Press.
- Brown, D. 1998: "Defining 'subgender': virile and devirilized nouns in Polish". *Lingua* 104: 187–233.
- Bybee, J. 1985: *Morphology. A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company.
- Carstairs, A. 1987: *Allomorphy in Inflection*. London: Croom Helm.
- Chomsky, N. 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Delsing, L.-O. 1991: "Om Genitivens utveckling i fornsvenskan". Sven-Göran Malmgren & Bo Ralph (eds.): Studier i svensk språkhistoria 2. *Nordistica Gothoburgensia* 14: 12–30. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Dixon, R. M. W. 1980: *The languages of Australia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enger, H. O. 1991: *Bortfall av person- og tallbøying i lys av kognitiv morfologi*. Hovedoppgave, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Hansen, Aa. 1956: "Kasusudviklingen i dansk". *Festskrift til Peter Skautrup* pp. 183–193. Aarhus.
- Hjelmslev, L. 1935: La catégorie des cas: étude de grammaire générale. 1. *Acta jutlandica* 7: 1. Aarhus: Universitetsforlaget.
- Indrebø, G. 1951: *Norsk Målsoga*. Bergen: A.S. John Griegs boktrykkeri.
- Kálmán, B. 1975: *Chrestomathia vogulica*, Tankönyvkiadó, Budapest.
- Knudsen, T. 1967: *Kasuslære*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krause, W. 1971: *Die Sprache der urnordischen Runeneinschriften*. Germanische Bibliothek. Reihe 3, Untersuchungen und Einzeldarstellungen. Heidelberg: Carl Winter.
- Kress, B. 1982: *Isländische Grammatik*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Kristoffersen, G. 1997: "Det va'kje no vanskli å snakke med du". Bondevik, J., Kristoffersen, G., Nes, O., Sandøy, H. (eds.): *Språket er målet*. *Festskrift til Egil Pettersen*, Alma Mater pp. 78–90.
- Larsson, K. 1988: *Den plurala verbböjningen i äldre svenska: studier i en språklig förändringsprocess*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 22. Uppsala: Institutionen för nordiska språk.
- Levander, L. 1909: *Älvdalsmålet i Dalarna. Ordböjning ock syntax*. Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklied IV.3. Stockholm: P.A. Nordstedt & söner.
- Lyons, J. 1968: *Introduction to Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Matthews, P. H. 1972: *Inflectional Morphology. A Theoretical Study Based on Aspects of Latin Verb Conjugation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mørck, E. ms. *Scandinavian morphology 1000–1500*. University of Tromsø.
- Norde, M. 1997: *The History of the Genitive in Swedish. A case study in de-grammaticalization*. Dissertation. Vakgroep Skandinavische taal- en letterkunde, Amsterdam.
- Pike, K. 1963: "Theoretical implications of matrix permutation in Fore (New Guinea)". *Anthropological Linguistics* 5,8: 1–23.
- Pike, K. 1965: "Non-linear order and anti-redundancy in German morphological matrices". *Zeitschrift für Mundartforschung* 32: 193–221.
- Plank, F. 1986: Paradigm size, morphological typology, and universal economy. *Folia Linguistica* 20: 29–48.
- Plank, F. (ed.) 1991a: *Paradigms. The Economy of Inflection*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Plank, F. 1991b: "Rasmus Rask's dilemma". Plank (ed.) : *Paradigms. The Economy of Inflection* pp. 161–196.
- Ringgård, K. 1989: "Fleksionssystemets forenkling i dansk". *Arkiv för nordisk filologi* 104: 160–165.
- Rédei, K. 1965: *Northern Ostyak Chrestomathy*. Indiana University Publications Uralic and Altaic Series Vol 47. The Hague: Mouton & Co.
- Seip, D. A. 1955: *Norsk språkhistorie til omkring 1370*. Oslo: H. Aschehoug & co.
- Skautrup, P. 1944: *Det danske sprogs historie. Første bind*. København: Gyldendal.
- Skautrup, P. 1947: *Det danske sprogs historie. Andet bind*. København: Gyldendal.
- Stump, G. T. 1991: "A paradigm-based theory of morphosemantic mismatches". *Language* 67: 675–725.
- Torp, A. 1980: "Samanheng mellom fonologi og morfologi i lys av tri dømme frå norske dialektar". *Maal og Minne* pp. 180–192.
- Trnka, B. 1958: "On some Problems of Neutralisation". *Omagiul lui Iorgu Iordan* pp. 861–66. Bucarest.
- Wessén, E. 1958a: *Svensk språkhistoria I. Femta upplagan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wessén, E. 1958b: *Isländsk grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Zwicky, A. 1985: "How to describe inflection". *Proceedings of the 11th annual meeting of the Berkeley Linguistics Society* pp. 372–86.

ALFRED HOLL

The inflectional morphology of the Swedish verb with respect to reverse order: analogy, pattern verbs and their key forms

Summary

Learners of a language often try to construct analogy rules based on similarity. In the case of verbs, similarity can be defined with respect to reverse order of present infinitives. However, similar Swedish verbs need not belong to the same conjugation class. With regard to verbs ending in *-a*, there is a triple choice: e.g., *skida* belongs to the 1st, *smida* to the 2nd and *rida* to the 4th conjugation. On the other hand, there are homogeneous groups whose verbs all belong to the same conjugation, e.g., all verbs ending in *-änna* belong to the 2nd conjugation. This phenomenon is a difficult hurdle for learners of Swedish. There is not any grammar book which comprehensively shows them where they can trust in this kind of analogy base. In this paper, this problem is dealt with from a descriptive, synchronic and graphematic point of view. Verb tables are presented which comprise the inflectional morphology of the entire Swedish verbal system. They meet four requirements: every arbitrary Swedish verb (without any exception) can be assigned to its pattern verb by a simple, right-bound, longest matching algorithm. Thus, it is shown where analogy rules are applicable. The key forms of each pattern verb are recorded so that every other verb form can be derived. The verb tables can easily be adapted to language changes.

1 Introduction

One core problem for the learner of the Swedish language is to find out which conjugation class a given verb follows. This is quite difficult, as Swedish has four classes: 1st, 2nd (with a couple of important exceptions

in several subclasses) and 3rd are weak, 4th is strong (a result of the Indoeuropean ablaut). In comparison, English and German only have two conjugation classes each: a weak one and a strong one. Swedish 3rd conjugation verbs are (except for a handful of 4th conjugation verbs) the only ones ending in vowels other than *a*. The other ones all end in *a*. As you can find exhaustive lists of 4th conjugation verbs and of 2nd conjugation exceptions in Swedish grammar books, but none of the regular 2nd conjugation verbs, the biggest partial problem for the learner is to distinguish between 1st and 2nd conjugation. In this paper, however, I deal with the entire problem.

The learner of Swedish can solve this problem by using a dictionary where the conjugation class is indicated for every verb. How can he remember the conjugation classes for 10,000 Swedish verbs, however? He will try to find rules. Normally, these are based on similarity, type construction and assumption of analogy, e.g.: *sända* has a similar graphematic shape as *tända* and follows the same conjugation as *tända* (the 2nd conjugation). Therefore, the beginner will intuitively assume the following rule: "All verbs of the type «ending in -*ända*» should follow the conjugation of *tända* (the 2nd conjugation)", i. e. "*tända* should be the pattern verb for all verbs ending in -*ända*" and "this verb group should be homogeneous with respect to conjugation". This assumption is not correct, however, as *ända*, *blända*, *fullända*, *skända* belong to the 1st conjugation. Parallels can be found in other Germanic languages: e.g., English *to like* – *liked* – *liked* vs. *to strike* – *struck* – *struck* and German *siegen* – *siegte* – *gesiegt* vs. *liegen* – *lag* – *gelegen*.

The mentioned **lack of analogy** is a frequent phenomenon in the Swedish verbal system. Although they look quite similar, Swedish verbs can belong to different conjugation classes. Depending on their assignment, verbs can even have different meanings: e.g., *sluta* means 'to finish' in the 1st conjugation and 'to close' in the 4th conjugation. On the other hand, there are some cases where analogy rules can be applied successfully, e.g., "all compounds of *tända* follow the conjugation of *tända*" and "all verbs ending in -*änna* follow the conjugation of *känna*". This situation is not a problem for adult Swedish native speakers, but it is one for Swedish children before school age as well as for foreigners. Up until now, however, only few analogy rules and exceptions have been mentioned in Swedish grammar books; a complete overview has not existed. Although teaching Swedish as a second language became more and more important during the last 20 years, the estimation in Hellberg 1978: 17 is still valid: "A great deal has been written about the inflectional mor-

phology of Swedish, but very few attempts at a fully comprehensive description have been made.”

I would like to thank Torbjörn Fogelberg, a Swedish native speaker, who graduated in Scandinavian philology from Lund University. He checked the entire paper and gave important contributions. I, myself, know Swedish quite well, but I am not a native speaker.

2 Aims

With my approach, I address language teachers, language learners and linguists who are interested in descriptive and normative grammar, particularly in inflectional morphology. For this purpose, it is useful to confine oneself to the current (synchronic), graphemic representation of words, especially because graphemic and phonemic structures of words are not very different in Swedish. A learner of Swedish cannot be expected to deal with the details of Swedish phonology and language history before he can finally start learning Swedish. Hellberg 1978 takes the same view in the field of language parsing research. Therefore, my investigation is not based on generative phonology, as in Kiefer 1970, Kiefer 1975 and Linell 1972, although I get some advantage from their results (see Section 3.4). I pursue the classical aims of language description, standardization and instruction, as in Collinder 1974.

In this tradition, my paper tries to make the situation easier for the learner of the Swedish verbal system. I cannot eliminate its difficulties, of course. As pointed out in the introduction, the help intended cannot be given with the usual catalogs of morphological irregularities in grammar books. It is inevitable to go beyond them and to thoroughly examine the structure of **verb groups** (with the same infinitive endings) which are **inhomogeneous**, i. e. which contain verbs of different conjugation classes. In the context of this paper, the word **ending** is not used in the traditional linguistic dichotomy, “stem vs. ending”, but in a technical sense, meaning the last letters of a word. The number of letters in an ending is defined by pragmatic reasons and varies between different verb groups. As a result of this investigation, I can show the language learner in which cases analogy rules are correct and in which cases they are wrong. As a consequence, he will know in which cases he can assign verbs to graphematically similar **pattern verbs**.

In addition, the learner of the Swedish verbal system has to remember the conjugation classes of all these pattern verbs. The latter knowledge is

not represented by conjugation class numbers, but by a couple of **key forms**. From Latin grammatical description, it is obvious that a limited quantity of four key forms is sufficient to derive all the other forms of a verb (e.g., *invado, invasi, invasum, invadere*). The mathematical theory behind this grammatical principle is developed in Holl 1988. The same principle is used in grammatical descriptions of Germanic languages (e.g., in English: *go, went, gone*; in German: *gehen, ging, gegangen*). SAOL 1998 shows that this principle applies to Swedish as well (e.g., *gå, gick, gått*). Present infinitive (I briefly define infinitive in this paper), past tense and supine are used as key forms. In exceptional cases, these are extended by present tense and perfect participle.

All this knowledge is necessary for the language learner:

- 1 the applicability of analogy rules and the assignment of verbs to pattern verbs and
- 2 the key forms of the pattern verbs.

This complete knowledge is presented for the first time for the entire Swedish verbal system in my verb tables (Chapter 7).

The ideas for my approach were first published in Holl 1988. There, they were checked for Latin and for six Romance languages. Furthermore, the individual models for different languages can easily be corrected in case of errors and adapted to language changes. This is confirmed in the book review Schweiger 1990: 240.

3 Motivations for a reverse order presentation

- 1 The intuitive analogy rules mentioned in the introduction are induced by similarities between infinitives when compared in reverse order.
- 2 All the compound verbs of a simple verb are automatically listed at the same place in a verb catalog in reverse order. This is useful as the compound verbs mostly follow the same conjugation as the corresponding simple verb.
- 3 In Holl 1988, the effectiveness of a reverse order presentation is shown for the verb systems of Latin and six Romance languages. An essential reason is that (Neo-)Latin infinitive endings are responsible for the assignment to a conjugation class. Thus, it is possible to considerably reduce the linguistic material recorded in traditional verb tables.
- 4 The problem of the distribution of weak verbs to the 1st and 2nd conjugations was first systematically discussed in Linell 1972. He mentions

an interesting phenomenon: verbs with polysyllabic roots and verbs with special final consonant clusters before the infinitive *a* always belong to the 1st conjugation and never to the 2nd (Linell 1972: 67–69). The latter is partly due to accident, partly to phonotactical reasons: a verb such as *samlä* cannot form a 2nd conjugation past tense **samlde*, as the produced consonant cluster *mld* is inadmissible in Swedish. These verbs cannot belong to the 4th conjugation either, as 4th conjugation verbs mostly have single or geminate final consonants in the infinitive. Linell describes this phenomenon with his **consonant cluster rule**. Linell's results are more or less copied by Kiefer 1975: 139–142. The phonological details are not relevant in the context of my problem. The only important fact is that there are homogeneous 1st conjugation verb groups with the same final consonant cluster. Therefore, I know where I need not look for inhomogeneous verb groups and the language learner gets some help by his intuitive sense for pronounceability. Linell's rule also induces an investigation of Swedish verbs in reverse order, as you can find all verbs with a given final consonant cluster at the same place in a verb catalog in reverse order.

4 How to use the verb tables

The application of my verb tables is discussed before their composition (see Chapter 5). This is because it is easier to understand their derivation from the linguistic facts if you are familiar with their use.

4.1 Algorithm for the assignment of an arbitrary verb to its pattern verb

My verb tables only contain pattern verbs. Their trailing parts which are not underscored serve as **analogy bases** for other verbs. The analogy base plus its underscored leading part is the pattern verb searched for. Trailing passive voice *-s* is ignored when applying the following algorithm.

When you search the analogy base for an arbitrary verb, you use a simple, right-bound, **longest matching algorithm** on the infinitives. It is a simple algorithm which you can use without having any idea of computer science. You just have to find the longest possible analogy base in the verb tables. It has two significant qualities: it has all its letters in common with the trailing letters of the arbitrary verb and there are no longer

analogy bases in the verb tables. The first quality can also be expressed in other words: the arbitrary verb has to contain at least as many letters as its analogy base, it has to be longer (see Section 5.3.3 for an exact definition) than its analogy base.

In detail, the algorithm runs as follows: you start looking to see whether the entire arbitrary verb is in the verb tables (in reverse order), either as an analogy base (not underscored), or as a verb which is completely underscored (see exception below). If you could not find the arbitrary verb this way, you drop its first letter. Then you look to see whether the rest is an analogy base in the verb tables. Otherwise, you drop its second letter, and so on, until you find the longest possible analogy base for the arbitrary verb.

The algorithm is now illustrated with a few examples:

The analogy base of *skrida* is *rida*, as *skrida* is longer than *rida*, and as any longer analogy base matching *skrida* cannot be found in the verb tables. As there is no underscored part in *rida*, analogy base and pattern verb are equal. The same rule applies for *sprängrida*, *strida*, *vrida*, *förvrida*, etc.

The analogy base for *sjuda* is *juda* (this is not a Swedish verb!), as *sjuda* is longer than *juda* and as any longer analogy base matching *sjuda* cannot be found in the verb tables. *juda* is the part of *bjuda* which is not underscored, so *bjuda* is the pattern verb for *sjuda*.

Using an analogous argumentation, the analogy base of *dagas* is *a* (this is not a Swedish verb!) as the trailing passive voice *s* (even *ss* such as in *släss*, *lyss*) is ignored. *a* is contained in *jobba*, so *jobba* is the pattern verb for *dagas*.

Exception: Pattern verbs which are completely underscored cannot be used as analogy bases (or pattern verbs) for any other verb; they are valid only for themselves.

Example: *indra* is not the pattern verb for any other verb, in particular, not for *hindra*, *lindra*, *glindra*, *tindra*, which are all assigned to *jobba*.

Remark: The arbitrary verb in question must contain at least as many letters as the analogy base in the verb tables, e.g., *förlisa* is not an analogy base for *lisa*, and *krympa* not for *ympa*.

4.2 Algorithm for the derivation of other forms of an arbitrary verb

The principle of key forms was described in Chapter 2. I use mere anal-

ogy rules for deriving the key forms of arbitrary verbs from the key forms of pattern verbs.

Example: *rida* is the pattern verb for *skrida* and has the key forms *rida*, *red*, *ridit*. Therefore, *skrida* has the key forms *skrida*, *skred*, *skridit*. See Section 5.2 for details.

5 The derivation of the verb tables

5.1 The sources for the linguistic material

The 1st and the 3rd conjugations can be considered as regular: the 1st for the verbs ending in *-a*, the 3rd for those ending in another vowel. Thus, when compiling the linguistic material, you must look for catalogs comprising the rest, i. e. the 2nd and 4th conjugations, in order to figure out inhomogeneous verb groups. It is quite easy to find lists with all the irregular verbs (complete 4th conjugation and parts of the 2nd conjugation). They are included in every grammar book and every dictionary. It is very difficult, however, to find complete catalogs with all regular verbs in the 2nd conjugation. Even SAG 1999 does not contain any, but only single examples and lists with exceptions.

The first complete list of all verbs in the 2nd and 4th conjugations was published in Collinder 1974: 3–99 under the headline “Tempusböjningslista”. However, Swedish has changed since 1974. Thus, this catalog has become a bit obsolete and does no longer represent the current linguistic state described in SAOL 1998.

The second useful source for my research is Hellberg 1978. Hellberg presents lists of equally inflected verbs. “The dictionary is by no means exhaustive, but large enough ... to give an idea of the distribution of paradigms in a basic Swedish vocabulary.” (Hellberg 1978: 12).

The third source, Odhner 1979, is very important. This reverse dictionary classifies all words according to parts of speech and according to inflectional classes. Thus, you find information on inhomogeneous verb groups with the same infinitive ending.

A simple attempt with a similar aim as mine was done in Perridon 1985. It contains a couple of interesting ideas, but it does not exceed the state of a mere attempt, as essential principles of software engineering are violated. Perridon’s algorithm for the production of verb forms is written as a Pascal program without any published design concept and without any comments in the source code. It is very complex and only

documented in some fragments so that it cannot be followed. The worst critique is that it contains language data in the form of program constants so that the correction of errors and the adaptation to language changes would require modifications of the algorithm — a terrible job. Furthermore, one assertion shows that the linguistic facts were not analyzed correctly: Perridon 1985: 95 states that verbs ending in *-örja* follow the 2nd conjugation. This is wrong as the frequent verb *börja* belongs to the 1st conjugation. For the reasons mentioned, the results presented are useless for language instruction and I did not make any further use of this paper.

In contrast to Perridon 1985, my approach is completely documented and efficient. My algorithm does not depend on the language considered. Underlying language data are used in variables, whose values are separated (see Section 5.3, remark 1). Therefore, necessary changes do not affect my algorithm, but only the language data which are accessible to easy modification.

The material from the sources mentioned was checked with SAOL 1998. Every verb group which might contain non-1st conjugation verbs (according to Linells consonant cluster rule) was examined in detail with the reverse dictionary Allén 1993 and SAOL 1998.

5.2 The verbs and verb forms mentioned

I exclude verbs marked as ‘finlandsvensk’ (**Finland Swedish**), ‘sydsvensk’ (**Southern Swedish**) or ‘provinsiellt’ (**local, regional**) in SAOL 1998.

Compound verbs are normally included in my investigation if they are recorded both in SAOL 1998 and in Allén 1993. Only if the conjugation of a simple verb is determined by differences in meaning (such as *sluta*, see introduction), its compounds are excluded. This is because their conjugation is determined by the same difference in meaning.

Passive and deponent forms ending in *-s* are treated in the reverse order, as if the trailing *s* would not exist.

Furthermore, SAOL 1998 classifies some alternative verbs and verb forms with ‘även’ (rekommendation i andra hand), i. e. they are only **recommended in second hand**. Other verbs and verb forms are marked as ‘älderdomligt’ (**obsolete**). Both are either not considered or recorded in parentheses in my verb tables. If a verb form is mentioned in SAG 1999 and not in SAOL 1998, I confine myself to the more restrictive standard of SAOL 1998.

My verb tables in Chapter 7 contain four columns:

Column 1: present infinitive

Column 2: present tense, if necessary, i. e. if it does not follow the rule:

If present infinitive in *-a* and supine in *-at*, then present tense in *-ar*.

If present infinitive in *-a* and supine not in *-at*, then present tense in *-er*.

If present infinitive in *-V* (vowel not = *a*), then present tense in *-Vr*.

Column 3: past tense

Column 4: supine

Column 5: the verb's meaning in a Swedish paraphrase. It is mentioned if and only if it is relevant for the verb's conjugation. This applies only for verbs with different conjugations depending on their meaning, such as *sluta* which was mentioned in the introduction.

As discussed in Chapter 2, the key forms in columns 1 to 4 are sufficient to derive every other verb form. The derivation procedures can be read in every Swedish grammar book. Therefore, I do not deal with imperative, present participle, past participle, compound tenses and passive voice forms. Subjunctive and optative forms are excluded from my investigation as well because they have become rare in everyday language.

5.3 Systematization of the linguistic material

The systematization is done in the following three steps. Due to the huge amount of linguistic material, I cannot show it in detail for each verb group. I only illustrate it with one example.

1 All the 2nd and 4th conjugation verbs are sorted in reverse order. Thus, verb groups with the same graphematic ending arise automatically.

Example: *bända, hända, lända, sända, tända, vända* constitute the group *-ända*.

2 The verb groups are completed with 1st and 3rd conjugation verbs. This is done with reverse dictionaries, such as Allén 1993 and Odhner 1979.

Example: *ända, skända, blända, fullända*.

3 The most simple and efficient analogy rule for each group is stated.

Example: "In general, the group *-ända* follows the 1st conjugation, but *bända, hända, lända, sända, tända, vända* and all longer verbs follow the 2nd conjugation."

In this context, I use the following convention: a verb *A* is 'longer' than another verb *B* in reverse order if verb *B* is contained at the end of verb *A*. Example: *anlända, blända, fullända* are longer than *lända*.

Equal length is also included in the mathematical sense, so *lända* is longer than *lända* as well.

That's why the above rule contains a mistake in its preliminary form: it would induce the wrong proposition that *blända* and *fullända* would follow the same conjugation as *lända*. Thus, the above rule has to be completed by: "*blända* and *fullända* belong to the 1st conjugation." By the way, *ända* and *skända* are assigned to the pattern verb *jobba* of the 1st conjugation (cf. Section 4.1).

In formal terms, the rule is written like this in my verb tables:

bända	bände	bänt
hända	hände	hänt
lända	lände	länt
blända	bländade	bländat
fullända	fulländade	fulländat
sända	sände	sänt
tända	tände	tänt
vända	vände	vänt

Remark 1: This rule (and the entire verb tables) is not part of the algorithm which assigns an arbitrary verb to its pattern verb (see Section 4.1). It is part of the language-specific data the algorithm uses.

Remark 2: At first glance, it may seem strange that I do not treat *fullända* as a (linguistic) compound of *ända*, but just as a verb (technically) longer than *lända*. Otherwise, I would expect the user of my verb tables to have the ability to decompose all the Swedish compound verbs. This would require a lot of knowledge about Swedish morphological structures: a list of possible verbal prefixes and of possible verbal stems. However, this is native speaker knowledge, which a language learner does not have. I will just give two crucial examples: Is *presslägga* a compound to *lägga* or to *slägga*? The first alternative is correct. Does *påta* belong to *ta* (4th conjugation)? Yes, but there is also a simple verb *påta*, 'to dig' (1st conjugation).

This leads to my **first principle**: treat all verbs (in particular their infinitives) without respect to their internal morphological structure; just consider them as unstructured strings of letters. Thus, the descriptions of the verbal systems become a lot easier. This point of view was already used successfully in Holl 1988.

Remark 3: Theoretically, the exception to the above rule could also have been formulated this way: "Verbs longer than *lända* do not follow the

2nd conjugation, with the exception of its compounds (e.g. *anlända*).” This would have the following disadvantage:

I would be obliged to present complete lists of compound verbs, which is a very difficult task. Even SAOL 1998 does not record all compound verbs. Therefore, I prefer to record the longer 1st conjugation verbs, in the example: *blända* and *fullända*.

This leads to my **second principle**: avoid lists of compound verbs as far as possible. I cannot obey this principle only in the case of the compounds of short non-1st conjugation verbs, such as *ta*, *äta*, *dra*. If I chose *ta* as a pattern verb for verbs longer than *ta*, I would indeed avoid listing its compounds, but I would have to list all 1st conjugation verbs ending in *-ta*. Therefore, it is better to obey my lower third principle in this case: I exclude *ta* as pattern verb, have to list its compounds, but avoid listing the huge quantity of all 1st conjugation verbs ending in *-ta*.

Remark 4: Theoretically, the above rule could also have been formulated this way: “In general, the group *-ända* follows the 2nd conjugation, but *ända*, *skända*, *blända* follow the 1st conjugation.” There were two disadvantages, however:

1. There is a general rule in Swedish that verbs mostly follow the 1st conjugation, as it comprises the majority of verbs. With this theoretical rule, however, the language learner would learn an explicit list of 1st conjugation verbs which follow the general rule, but he would only get an implicit knowledge of the exceptions of the general rule. Figures from SAG 1999: vol. 2, pg. 558, however, show how important non-1st conjugation verbs are in modern Swedish (and therefore explicit knowledge about them): in newspaper texts from the 1960s, only 25 % of the occurring verb forms belong to 1st conjugation verbs, which include 67 % of all different Swedish verbs. In terms of computer linguistics: 1st conjugation verbs amount to 67 % of the verbal types, but only 25 % of the verbal tokens.
2. My verb tables shall be open for changes in the Swedish language, but the necessity of modifying them should not arise very often. The 1st conjugation is the only productive one in Swedish, that is, the only one to which new verbs are assigned. If I were to record many enumerations of 1st conjugation verbs, I would frequently run the risk to have to include new ones when they arise in Swedish. If I try to minimize those enumerations, I only run the risk of new verbs which are longer than 2nd or 4th conjugation verbs. Example: I would have to include a fictive 1st conjugation verb **flägga* which would otherwise be assigned to the 4th conjugation verb *lägga*.

This leads to my **third principle** (subordinate to my second principle): avoid lists of 1st conjugation verbs as far as possible. I cannot obey this principle in two cases: firstly, if the quantity of 1st conjugation verbs is very small in comparison with the other verbs of a verb group; e.g., all verbs ending in *-öja* belong to the 2nd conjugation with the only exception *slöja*. Secondly, if I would violate my higher second principle; e.g., I do not list the compounds of the 2nd conjugation verbs *lända*, *tiga*, *åka* etc., but present the very short lists of longer 1st conjugation verbs instead.

6 Additional results

There are a couple of additional results which I obtain from compiling my verb tables. They concern types of (in)homogeneous groups (6.1) and a short comparison with Latin and Romance linguistic facts (6.2).

6.1 Homogeneity of verb groups with the same infinitive ending

A Swedish verb group with the same infinitive ending can be homogeneous (its verbs belong to the same conjugation class) or inhomogeneous (its verbs belong to different ones). It is more likely to be homogeneous, the more trailing letters define it. Thus, the group ending in *-binda* is homogeneous, but it contains only the simple verb *binda* and its compounds. As such a result is not interesting, I do not mention verb groups of that kind.

6.1.1 Homogeneous groups

1st conjugation: There are a lot of verb groups that contain only verbs of the 1st conjugation, according to Linell's consonant cluster rule. A complete list can be found in Linell 1972: 67–69 (cf. Section 3.4).

2nd conjugation: There are only a few homogeneous groups with verbs of the 2nd conjugation: e.g., all verbs ending in *-länga*, *-ränka*, *-ärka*, *-räka*, *-änna*, *-ärpa* and a few which contain only two verbs.

3rd conjugation: All verbs ending in *-o*, *-y*, and *-ä* follow the 3rd conjugation.

4th conjugation: There are only a few homogeneous groups: all verbs ending in *-juta*, *-ryta*.

6.1.2 Inhomogeneous groups

1st and 2nd conjugation: e.g. verbs ending in *-eda* etc.

1st and 4th conjugation: e.g. verbs ending in *-inda* etc.

1st, 2nd and 4th conjugation: e.g. verbs ending in *-ida*, *-ippa* etc.

2nd and 4th conjugation: e.g. verbs ending in *-lippa* etc.

3rd and 4th conjugation: e.g. verbs ending in *-e*, *-å* and *-ö*.

The rest of the possible combinations does not occur, as verbs ending in *-a* (candidates for the 1st and 2nd conjugation) can not occur together with verbs ending in another vowel (candidates for the 3rd conjugation) in the same group.

6.2 Comparison with (Neo-)Latin languages

As the Swedish verbal system contains a lot of inhomogeneous verb groups, in contrast to (Neo-)Latin languages, the condensation of the linguistic material in Section 5.3.3 is less effective in Swedish. My Swedish verb tables contain about 550 pattern verbs with 3 key forms each (with no respect to present tense). This amounts to 1650 entries.

According to Holl 1988: 181, only Romanian needs more pattern verbs than Swedish, namely 800. French and Portuguese need only 150. French requires 7 key forms and Portuguese 6, twice as many as Swedish.

A final interesting detail: the Latin verb tables in Holl 1988: 204–215, contain about 400 pattern verbs with 4 key forms each. This amounts to 1600 entries. Thus, I can state: with regard to the assignment of verbs to pattern verbs, Swedish is more difficult than Latin.

7 Verb tables with pattern verbs and key forms

The following conventions are used for character attributes:

all pattern verbs and key forms of the 1st and 3rd conjugations: normal letters;

regular key forms of the 2nd conjugation: **bold type**;

irregular key forms of the 2nd conjugation: ***italics in bold type***;

key forms of the 4th conjugation: **underscored bold type**.

<u>jobba</u>	jobbade	jobbat	
<u>leda</u>	ledade	ledat	röra sig i en led, böja
leda	ledde	lett	föra, vara främst
<u>ledas</u>	leddes	letts	känna leda
<u>reda</u>	redade	redat	idka rederi-rörelse
reda	redde	rett	göra i ordning
breda	breddade	brett	
freda	fredade	fredat	
sveda	svedde	svett	
<u>ida</u> s	iddes	itts	
lida	led	lidit	
smida	smidde	smitt	
gnida	gned	gnidit	
rida	red	ridit	
sprida	(spridde) spred	spritt, spridit	
bestrida	bestred	bestritt, bestridit	
kvida	kved	kvidit	
svida	svidade	svidat	klä
svida	sved	svidit	göra ont
binda	band	bundit	
bända	bände	bänt	
hända	hände	hänt	
lända	lände	länt	
blända	bländade	bländat	
fullända	fulländade	fulländat	
sända	sände	sänt	
tända	tände	tänt	
vända	vände	vänt	
<u>varda</u>	varder	vart	(ptcp. vorden) -
(tordas)	-	-	(tordats) i första hand: töras
<u>bjuda</u>	bjöd	bjudit	
<u>ljuda</u>	ljudade	ljudat	uttala ljud för ljud
ljuda	ljöd	ljudit	ge ljud ifrån sig, höras
lyda	löd, lydde	lytt	
<u>tyda</u>	tydde	tytt	
låda	lådde	lätt	
råda	rådde	rätt	

(kläda)		klädde	klätt	<i>i första hand:</i> klä
späda		spädde	spätt	
<u>rädas</u>		rädde _s	rätts	
skräda		skrädde	skrätt	
träda		trädde	trätt	
<u>kväda</u>	(kvädde)	kvad	kvädit	
<u>öda</u>		ödde	ött	
föda		födde	fött	
göda		gödde	gött	
löda		lödde	lött	
flöda		flödade	flödat	
föröda		förödde	förött	
(stöda)		stödde	stött	<i>i första hand:</i> stödja
gnaga		gnagde	gnagt	
(draga)		drog	dragit	<i>i första hand:</i> dra
(taga)		tog	tagit	<i>i första hand:</i> ta
<u>staga</u>		stagade	stagat	
förstaga		förstagade	förstagat	
ligga	ligger	låg	legat	
pligga		pliggade	pliggat	
tigga		tiggde	tiggat	
hugga		högg	huggit	
bygga		byggde	byggt	
brygga		bryggade	bryggat	brygga över
<u>brygga</u>		bryggde	bryggt	brygga kaffe
lägga		(<u>la</u>) lade	lagt	
<u>slägga</u>		släggade	släggat	
niga		neg	nigit	
tiga		teg	tigit	
<u>beriktiga</u>		beriktigade	beriktigat	
berättiga		berättigade	berättigat	
viga		vigde	vigt	
förevisa		förevigade	förevigat	
ringa		ringade	ringat	förse med ring
ringa		ringde	ringt	ljuda, telefo- nera
bringa	bringar	bringade, bragte	bringat, bragt	
springa		sprang	sprungit	
förringa		förringade	förringat	
stinga		-	stungit	
tvinga	tvingar	(<u>tvang</u>) tvingade	(<u>tvungit</u>) tvingat	

sjunga		<u>sjöng</u>	<u>sjungit</u>	
tynga		tyngde	tyngt	
dänga		dängde	dängt	
hänga		hängde	hängt	
länga		längde	längt	
mänga		mängde	mängt	
tränga		trängde	trängt	
stränga		strängade	strängt	
omstränga		omsträngade	omsträngt	
stänga		stängde	stängt	
svänga		svängde	svängt	
duga		(dugde) <u>dög</u>	dugt	
ljuga		<u>ljög</u>	<u>ljugit</u>	
suga		<u>sög</u>	<u>sugit</u>	
blygas		blygdes	blygts	
flyga		<u>flög</u>	<u>flugit</u>	
smyga		<u>smög</u>	<u>smugit</u>	
<u>äga</u>		ägde	ägt	
säga		(sa) sade	sagt	
väga		vägde	vägt	
ha	har	hade	haft	
<u>coacha</u>		coachade	coachat	
<u>smasha</u>		smashade	smashat	
(bedja)	(beder)	<u>bad</u>	<u>bett</u>	<i>i första hand:</i> be
glädja	gläder	gladde	glatt	
(städja)	(städ(j)er)	(stadde)	(statt)	
stödja	stöder	stödde	stött	
leja		lejde	lejt	
skilja	(skiljde)	skilde	(skiljt) skilt	
<u>vilja</u>	vill	ville	<u>velat</u>	
sälja		sålde	sält	
tälja		täljde	täljt	
välja		valde	valt	
dväljas	dvaldes, dväljdes	dvalts, dväljts		
kvälja		kväljde	kväljt	inge äckel
kvälja		kvalde	kvalt	obehörigt klandra
dölja		dolde	dolt	
följa		följde	följt	
hölja		höljde	höljt	

skölja		sköljde	sköljt	
tämja		tämjde	tämjt	
vämjas		vämjdes	vämjts	
tänja		tänjde	tänjt	
vänja		vande	vant	
skönja		skönjde	skönjt	
snärja		snärjde	snärjt	
värja		värjde	värjt	
(svärja)	svär	<u>svor</u>	<u>svurit</u>	<i>i första hand:</i> svära
besvärja	-svärjer	besvor (besvärjde)	besvurit (besvärjt)	
smörja	(smörjde)	smorde	(smörjt) smort	
spörja		sporde	sport	
sörja		sörjde	sörjt	
(säja)		sade	sagt	<i>i första hand:</i> säga
väja		väjde	väjt	
böja		böjde	böjt	
slöja		sløjade	sløjat	
klicka		klickade	klickat	lägga en klick; knäppa
klicka		<u>klack</u>	klickat	spritta av sinnesrörelse
dricka		<u>drack</u>	<u>druckit</u>	
spricka		<u>sprack</u>	<u>spruckit</u>	
sticka		stickade	stickat	sticka strumpor
sticka		<u>stack</u>	<u>stuckit</u>	ge ett stick
lyckas		lyckades	lyckats	ha framgång
lycka		lyckte	lyckt	stänga
knycka		knyckte	knyckt	
rycka		ryckte	ryckt	
tycka		tyckte	tyckt	
stycka		styckade	styckat	
misstycka		misstyckte	misstyckt	
<u>läcka</u>		läckte	läckt	
kläcka		kläckte	kläckt	
släcka		släckte	släckt	
smäcka		smäckte	smäckt	
knäcka		knäckte	knäckt	
räcka		räckte	räckt	
<u>träcka</u>		träckade	träckat	avge träck
<u>träcka</u>		träckte	träckt	dra fartyg
täcka		täckte	täckt	

väcka		väckte		väckt	
leka		lekte		lekt	
smeka		smekte		smekt	
steka		stekte		stekt	
beveka		bevekte		bevekt	
förlika		förlikte		förlikt	
snika		snikte, <u>snek</u>		snikt, <u>snikit</u>	
skrika		<u>skrek</u>		<u>skrikit</u>	
vika		<u>vek</u>		vikt, <u>vikit</u>	
svika		<u>svek</u>		<u>svikit</u>	
slinka		<u>slank</u>		<u>slunkit</u>	
stinka		<u>stank</u>		-	
sjunka		<u>sjönk</u>		<u>sjunkit</u>	
skänka		skänkte		skänkt	
blänka		blänkte		blänkt	
dränka		dränkte		dränkt	
sänka		sänkte		sänkt	
tänka		tänkte		tänkt	
<u>koka</u>		kokade		kokat	klumpa (jord)
koka	kokar	kokte, kokade		kokt, kokat	bringa i kokning
styrka		styrkte		styrkt	
märka		märkte		märkt	
sluka		(<u>slök</u>) slukade		slukat	
byka		bykte		bykt	
dyka		<u>dök</u>		dykt	
ryka		(rykte) <u>rök</u>		rykt	sända ut rök
ryka		<u>rök</u>		rykt	släsa; förloras
stryka		<u>strök</u>		<u>strukit</u>	
äka		äfte		äkt	
pååka		pååkade		pååkat	
råka		råkade		råkat	
läka		läkte		läkt	
spåka		spåkte		spåkt	
<u>bråka</u>		bråkte		bråkt	
kvåka		kvåkte		kvåkt	
röka		rökte		rökt	
föröka		förökade		förökat	
söka		sökte		sökt	
gala	gal	<u>gol</u>		galt, <u>galit</u>	
mala	(malare) mal	malde		mal	

<u>tala</u>	talar	(-l te) talade	(talt) talat	
betala	-talar	(-l te) talade	betalt, betalat	
falla		<u>föll</u>	<u>fallit</u>	
befalla		befallde	befallit	
spilla		spillde	spillt	
fylla		fyllde	fyllt	
förgylla		förgyllde	förgyllt	
skylla		skyllde	skyllt	
hålla		<u>höll</u>	<u>hållit</u>	
hushålla		hushållade	hushållat	
fälla		fällde	fällt	
gälla		gällde	gällt	
hälla		hällde	hällt	
skälla		skällde	skällt	
smälla		smällde	smällt	slå med en smäll
smälla		<u>small</u> , smällde	smällt	ge knallande ljud
gnälla		gnällde	gnällt	
drälla		drällde	drällt	
ställa		ställde	ställt	
välla		vällde	vällt	
<u>kvällas</u>		kvällades	kvällats	bli kväll
kvälla		kvällde	kvällt	välla, flöda
tillvälla		tillvällade	tillvällat	
skola		skolade	skolat	utbilda, kila med skol
<u>skola</u>	<u>ska</u> (ll)	<u>skulle</u>	skolat	komma att, böra
kyla		kylde	kylt	
<u>skyl</u> a		skylade	skylat	sätta i skyl
skyla		skylde	skylt	hölja, dölja
<u>tåla</u>	<u>tål</u>	<u>tålde</u>	<u>tålt</u>	
stjåla	<u>stjål</u>	<u>stal</u>	<u>stulit</u>	
anmäla		anmälde	anmält	
genmäla		(-mälte) -mälde	genmält	
förnimma		förnam	förnummit	
sämna	simnar	(sam) simmade	(summit) simmat	
komma		kom	kommit	
rymma		rymde	rymt	
förgrymmas		förgrymrades	förgrymrats	
dämma		dämde	dämt	
skämma		skämde	skämt	
klämma		klämde	klämt	

<u>drämma</u>		drände	drämt	
stämma		stämde	stämt	
gömma		gömde	gömt	
glömma		glömde	glömt	
drömma		drömde	drömt	
berömma		be römde	berö mt	
tömma		tömde	tömt	
värma		värnde	värmt	
svärma		svärnade	svärmat	
gräma		grände	grämt	
döma		dömde	dömt	
<u>mena</u>	menar	(mente) menade	(ment) menat	
förmena		förmenade	förmenat	neka, förvägra
förmena	-menar	(- mente) -menade	(- ment) -menat	anse
skina		sken	skinit	
<u>vina</u>		ven	vinit	
nämna		nämnde	nämnt	
finna		fann	funnit	
hinna		hann	hunnit	
minnas		mindes	mints	
spinna		spann	spunnit	
rinna		rann	runnit	
skrinna		skrinnade	skrinnat	
vinna		vann	vunnit	
tvinna		tvinnade	tvinnat	
utvinna		ut vann	ut vunnit	
<u>kunna</u>	kan	kunde	kunnat	
begynna		begynte	begynt	
<u>känna</u>		kände	känt	
bryna		brynte	brynt	
syna		synade	synat	besiktiga
<u>synas</u>	syns	syntes	synts	vara synlig, ses, tyckas
röna		rönte	rönt	
dröna		drönade	drönat	
skapa	skapar	skapade	skapt , skapat	
svepa		svepte	svept	
knipa		knep	knipit	
pipa		pipade	pipat	rörförmigt vecka

pipa		<u>pep</u>	<u>pipit</u>	kvittra, gnälla, vina
gripa		<u>grep</u>	<u>gripit</u>	
<u>hjälpa</u>		<u>hjälp</u> <u>te</u>	<u>hjälp</u> <u>t</u>	
dimpa		<u>damp</u>	<u>dumpit</u>	
krympa		<u>krymp</u> <u>te</u>	<u>krymp</u> <u>t</u>	
klippa		<u>klipp</u> <u>te</u>	<u>klipp</u> <u>t</u>	
slippa		<u>slapp</u>	<u>sluppit</u>	
släppa		<u>släpp</u> <u>te</u>	<u>släpp</u> <u>t</u>	
knäppa		<u>knäpp</u> <u>te</u>	<u>knäpp</u> <u>t</u>	
skräppa		<u>skräpp</u> <u>te</u>	<u>skräpp</u> <u>t</u>	
täppa		<u>täpp</u> <u>te</u>	<u>täpp</u> <u>t</u>	
<u>skärpa</u>		<u>skärp</u> <u>te</u>	<u>skärp</u> <u>t</u>	
snörpa		<u>snörp</u> <u>te</u>	<u>snörp</u> <u>t</u>	
supa		<u>söp</u>	<u>supit</u>	
stupa		(<u>stöp</u>) stupade	stupat	
nypa		<u>nöp</u>	(<u>nupit</u>) <u>nypt</u>	
drypa		<u>dröp</u>	<u>drupit</u>	
strypa		(<u>strypte</u>) <u>ströp</u>	<u>strypt</u>	
dräpa		<u>dräp</u> <u>te</u>	<u>dräp</u> <u>t</u>	
<u>köpa</u>		<u>köpt</u>	<u>köpt</u>	
förlöpa		<u>förlöp</u> <u>te</u> (<u>förlupit</u>)	<u>förlöp</u> <u>t</u>	
<u>gröpa</u>		gröpade	gröpat	grovmala
gröpa		<u>gröpt</u>	<u>gröpt</u>	gräva, urholka
fara	far	<u>for</u>	<u>farit</u>	
befara		befarade	befarat	frukta
befara	befar	<u>befor</u>	<u>befarit</u>	fara på/över
spara	spar(ar)	sparade	sparat	
vara		varade	varat	pågå; utsöndra var
<u>vara</u>	är	<u>var</u>	<u>varit</u>	<i>hjälpverb</i>
förevara		före <u>var</u>	före <u>varit</u>	
övervara	-varar	övervarade	övervarat, <u>-varit</u>	
närvara	-varar	närvarade	närvarat, <u>-varit</u>	
svara		svarade	svarat	
<u>dra</u>	drar	<u>drog</u>	<u>dragit</u>	
neddra	-drar	ned <u>drog</u>	ned <u>dragit</u>	
bedra	-drar	bed <u>drog</u>	bed <u>dragit</u>	
föredra	-drar	före <u>drog</u>	före <u>dragit</u>	
segdra	-drar	seg <u>drog</u>	seg <u>dragit</u>	
bidra	-drar	bi <u>drog</u>	bi <u>dragit</u>	

tilldra	-drar	till <u>drog</u>	till <u>dragit</u>	
<u>framdra</u>	-drar	fram <u>drog</u>	fram <u>dragit</u>	
<u>andra</u>	-drar	<u>androg</u>	<u>andragit</u>	
undandra	-drar	undand <u>drog</u>	undand <u>dragit</u>	
samandra	-drar	sammand <u>drog</u>	sammand <u>dragit</u>	
<u>indra</u>	-drar	<u>indrog</u>	<u>indragit</u>	
frändra	-drar	fränd <u>drog</u>	fränd <u>dragit</u>	
<u>uppdra</u>	-drar	upp <u>drog</u>	upp <u>dragit</u>	
<u>överdra</u>	-drar	över <u>drog</u>	över <u>dragit</u>	
<u>hårdra</u>	-drar	hård <u>drog</u>	hård <u>dragit</u>	
<u>fördra</u>	-drar	förd <u>drog</u>	förd <u>dragit</u>	
<u>bortdra</u>	-drar	bort <u>drog</u>	bort <u>dragit</u>	
<u>avdra</u>	-drar	av <u>drog</u>	av <u>dragit</u>	
ådra		ådrade	ådrat	göra ådrig
ådra	-drar	<u>ådrog</u>	<u>ådragit</u>	få en sjukdom
<u>yra</u>		yra	yrat	tala förvirrat
<u>yra</u>	yr	<u>yrde</u>	<u>yrt</u>	virvla, drivas med vinden
hyra	hyr	<u>hyrde</u>	<u>hyrt</u>	
pyra	pyr	<u>pyrde</u>	<u>pyrt</u>	
styra	styr	<u>styrde</u>	<u>styrt</u>	
bära	bär	<u>bar</u>	<u>burit</u>	
begära	begär	begärde	begärt	
(skära)		(skärade)	(skärat)	rena
skära	skär	<u>skar</u>	<u>skurit</u>	klippa
beskära	-skär	beskärde	beskärt	skänka
beskära	-skär	<u>beskar</u>	<u>beskurit</u>	klippa (träd)
oskära		oskärade	oskärat	
lära	lär	<u>lärde</u>	<u>lärt</u>	
<u>nära</u>	när	<u>närde</u>	<u>närt</u>	
tära	tär	<u>tärde</u>	<u>tärt</u>	
svära	svär	<u>svor</u>	<u>svurit</u>	
besvära		besvärade	besvärat	
böra	bör	<u>borde</u>	<u>bert</u>	
föra	för	<u>förde</u>	<u>fört</u>	
göra	gör	<u>gjorde</u>	<u>gjort</u>	
höra	hör	<u>hörde</u>	<u>hört</u>	
<u>köra</u>		körade	körat	sjunga i bak- grundskör
köra	kör	<u>körde</u>	<u>kört</u>	styra, åka
<u>sköra</u>		skörade	skörat	
snöra	snör	<u>snörde</u>	<u>snört</u>	
	(snörar)	(snörade)	(snörat)	
röra	rör	<u>rörde</u>	<u>rört</u>	
*töra	tör	<u>torde</u>	<u>tort</u>	
töras	törs	<u>tordes</u>	(tordats) <u>torts</u>	
<u>störa</u>		störade	störat	stödja med
störa	stör	<u>störde</u>	<u>stört</u>	störar
				besvära, oroa
resa		<u>reste</u>	<u>rest</u>	

gläfsa		gläfste	gläfst	
fisa		fes	fisit	
förlisa		förliste	förlist	
frälsa		frälste	frälst	
glänsa		glänste	glänst	
näpsa		näpste	näpst	
kyssa		kysste	kysst	
förtjusa		förtjuste	förtjust	
<u>lysa</u>		lyste	lyst	
<u>plysa</u>		plysade	plysat	
mysa		(<u>mös</u>) myste	myst	
nysa		(<u>nyste</u>) nös	nyst	
fnysa		fnös, fnyste	fnyst	
pysa		(<u>pös</u>) pyste	pyst	
rysa		rös, ryste	rust	
frysa		frös	frusit	stelna av köld [intrans]
frysa		frös, fryste	frusit, fryst	bevara gm köld [trans.]
låsa		låste	låst	
flåsa		flåsade	flåsat	
jäsa		jäste	jäst	
fjäsa		fjäsade	fjäsat	
läsa		läste	läst	
snäsa		snäste	snäst	
fräsa		fräste	fräst	
väsa		väste	väst	
ösa		öste	öst	
slösa		slösade	slösat	
rösa		rösade	rösat	
överösa		överöste	överöst	
<u>ta</u>	tar	tog	tagit	
tillfångata	-tar	-tog	-tagit	
tillvarata	-tar	-tog	-tagit	
<u>medta</u>	medtar	med tog	med tagit	
beta		betade	betat	äta gräs; bryta; betsa
<u>beta</u>	betar	betog	betagit	beröva, överväldiga
arbeta		arbetade	arbetat	

företa	företar	företog	företagit	
heta	heter	hette	hetat	
veta	vet	<u>visste</u>	vetat	
<u>gifta</u>		gifte	gift	
lyfta		lyfte	lyft	
klyfta		klyftade	klyftat	
beslagta	-tar	beslagtog	beslagtagit	
<u>bita</u>		bitade	bitat	dela i bitar
bita		<u>bet</u>	<u>bitit</u>	nafsa; vara skarp
skita		skitade	skitat	smutsa ner
skita		<u>sket</u>	<u>skitit</u>	tömma tarmen
slita		<u>slet</u>	<u>slitit</u>	
smita		<u>smet</u>	<u>smitit</u>	
delta	deltar	deltog	deltagit	
tillta	tilltar	tilltog	tilltagit	
smälta		smälte	smält	göra flytande [trans.]
smälta		(<u>smalt</u>) smälte	(<u>smultit</u>) smält	bli flytande [intrans.]
välta		vältade	vältat	bearbeta med vält
välta		välte	vält	falla åt sidan, stjälpa
svälta		<u>svalt</u>	<u>svultit</u>	hungra [intrans.]
<u>svälta</u>		(<u>svalt</u>) svälte	svält	låta hungra [trans.]
framta	framtar	framtog	framtagit	
<u>anta</u>	antar	antog	antagit	
undanta	-antar	undantog	undantagit	
(genta)	(gentar)	(gentog)	(gentagit)	
<u>inta</u>	intar	intog	intagit	
slinta		<u>slant</u>	<u>sluntit</u>	
fränta	fräntar	fräntog	fräntagit	
<u>uppta</u>	upptar	upptog	upptagit	
överta	övertar	övertog	övertagit	
förta	förtar	förtog	förtagit	
mista	mister	(-ade) miste	(mistat) mist	
rista		ristade	ristat	skära, hugga
<u>rista</u>	ristar	(-ade) riste	(ristat) rist	skära (smärta); skaka
brista		<u>brast</u>	<u>brustit</u>	

drista		dristade	dristat	
turista		turistade	turistat	
missta	misstar	misst <u>og</u>	misst <u>tagit</u>	
*måsta	måste	måste	måst	
fästa	fäster	(-ade) fäste	(fäst) fäst	
befästa		befäste	befäst	
gästa		gästade	gäst	
nästa		näste , nästade	näst , nästat	
<u>vetta</u>	vetter	vette	vettat	
gitta	gitter	gitte	gittat	
spritta		spratt	—	
sitta		satt	suttit	
iakta	iakttar	iakt <u>tog</u>	iakt <u>tagit</u>	
motta	mottar	mott <u>tog</u>	mott <u>tagit</u>	
bortta	borttar	bort <u>tog</u>	bort <u>tagit</u>	
utta	uttar	utt <u>og</u>	utt <u>tagit</u>	
hytta		hytte	hytt	
sprätta		sprättade	sprättat	ta upp; skära upp
<u>sprätta</u>		sprätte	sprätt	krafsa; vara spröttig
sätta		satte	satt	
skvätta		skvätte	skvätt	stänka [personligt]
skvätta	(<u>skvatt</u>)	skvätte	skvätt	stänka [opersonligt]
gjuta		göt	gjutit	
<u>sluta</u>	slutar	slutade	slutat	komma till ett slut
<u>sluta</u>	slutar	slöt , slutade	slutat	resultera i
sluta	sluter	slöt	slutit	stänga; dra slutsats
besluta	-slutar	-slöt , -slutade	(-slutit)	beslutat
avsluta	-slutar	avslutade	avslutat	slutföra; upphöra
(avsluta)	(-sluter)	(avslöt)	(avslutit)	överenskomma om
avta	avtar	av <u>tog</u>	av <u>tagit</u>	
byta		bytte	bytt	
<u>flyta</u>		flöt	flutit	
åta	ätar	ät <u>og</u>	ät <u>tagit</u>	
låta		lät	lätit	
<u>plåta</u>		plåtade	plåtat	

påta		påtade	påtät	gräva; peta; pyssla
<u>påta</u> gråta	påtar	<u>påtog</u> <u>grät</u>	<u>påtagit</u> <u>gråtit</u>	överta
äta (förgäta)		<u>ät</u> -	<u>ätit</u> (förgätit)	
fläta		flätade	flätat	
släta		slätade	slätat	
mäta		<u>mätte</u>	<u>mätt</u>	
näta		nätade	nätat	
räta		rätade	rätat	
fräta		<u>frätte</u>	<u>frätt</u>	
träta		<u>trätte</u>	<u>trätt</u>	
uträta		uträtade	uträtat	
täta		tätade	tätat	
tröstäta		tröst <u>ät</u>	tröst <u>ätit</u>	
väta		<u>vätte</u>	<u>vätt</u>	
aväta		av <u>ät</u>	av <u>ätit</u>	
höta		<u>hötte</u>	<u>hött</u>	
sköta		<u>skötte</u>	<u>skött</u>	
blöta		<u>blötte</u>	<u>blött</u>	
möta		<u>mötte</u>	<u>mött</u>	
nöta		<u>nötte</u>	<u>nött</u>	
stöta		<u>stötte</u>	<u>stött</u>	
(hava)		<u>hade</u>	<u>haft</u>	<i>i första hand:</i> ha
skava		<u>skavde</u>	<u>skavt</u>	
begrava	(begrov)	begravde	begravt	
leva	lever	<u>levde</u>	levat, <u>levt</u>	
sleva		slevade	slevat	
(giva)		<u>gav</u>	<u>gett, givit</u>	<i>i första hand:</i> ge
(bliva)		<u>blev</u>	<u>blivit</u>	<i>i första hand:</i> bli
kliva		<u>klev</u>	<u>klivit</u>	
riva		<u>rev</u>	<u>rivit</u>	
trivas		trivdes	trivts	
skälva	(skalv)	skälvde	skälvt	
välva		välvde	välvt	
sova		<u>sov</u>	<u>sovit</u>	
<u>ärva</u>		<u>ärvde</u>	<u>ärvt</u>	
nedärva		ned <u>ärvde</u>	ned <u>ärvt</u>	
djörvas		djörvdes	djörvts	
kringvärva		kring <u>värvde</u>	kring <u>värvt</u>	
omvärva		om <u>värvde</u>	om <u>värvt</u>	

<u>yva</u>	yvade	yvat	bli yvigare; yvas
<u>yvas</u>	yvdes	yvts	vara stolt
klyva	klöv	kluvit	
häva	hävde	hävt	
gräva	grävde	grävt	
kräva	krävde	krävt	
väva	vävde	vävt	
kväva	kvävde	kvävt	
<u>behöva</u>	behövde	behövt	
söva	sövde	sövt	
stridsöva	stridsövade	stridsövat	
växa	växte	vuxit, växt	
be	bad	bett	
ge	gav	gett, givit	
<u>ske</u>	skedde	skett	
le	log	lett	
se	såg	sett	
förse	(-sedde) -såg	-sett	
bli	blev	blivit	
<u>bo</u>	bodde	bott	
<u>fly</u>	flydde	flytt	
lyss	lyss lyss	lyddes	-
få	fick	fått	
gå	gick (ptcp. gången)	gått	
slå	slog	slagit	
<u>må</u>	mätte	mått	<i>hjälpverb</i>
må	mådde	mått	känna sig
<u>nå</u>	nådde	nått	
stå	stod	stått	
<u>klä</u>	klädde	klätt	
dö	dog	dött	
strö	strödde	strött	

8 Bibliography

- Allén, Sture & Sjögreen, Christian 1993: *Norstedts svenska baklängesordbok*. Norstedts, Stockholm.
- Collinder, Björn 1974: *Svensk språklära*. CWK Gleerup, Lund.
- Hellberg, Staffan 1978: *The morphology of present-day Swedish. Word-inflection, word-formation, basic dictionary* [= *Data linguistica* 13]. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Holl, Alfred 1988: *Romanische Verbalmorphologie und relationentheoretische mathematische Linguistik. Axiomatisierung und Anwendung des klassischen Wort-und-Paradigma-Modells* [= *Linguistische Arbeiten* 216]. Niemeyer, Tübingen.
- Kiefer, Ferenc 1975: "Das schwedische Verbalsystem". Kiefer, Ferenc (ed.): *Morphologie und generative Grammatik*. Athenaion, Frankfurt, pp. 129–163.
- Kiefer, Ferenc 1970: *Swedish morphology*. Skriptor, Stockholm.
- Linell, Per 1972: *Remarks on Swedish morphology* [= *Reports from Uppsala University Department of Linguistics* Nr. 1, 1972]. Universitetet, Uppsala.
- Odhner, Einar et al. 1979: *Svenskt rimlexikon*. Forum, Stockholm, 3rd edition.
- Perridon, Harry 1985: "Verbens morfologi i skriften rikssvenska". *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 6, pp. 88–120.
- SAG 1999 = Telemann, Ulf et al.: *Svenska Akademiens grammatik*. Svenska Akademien, Stockholm.
- SAOL 1998 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. Norstedts, Stockholm, 12th edition.
- Schweiger, Fritz 1990: "Review of Holl 1988". *Yearbook of Morphology* 3, pp. 238–240.

LARS WOLLIN

Stjórn och Pentateukparafrazen

Ett samnordiskt dominikanprojekt i högmedeltiden?

Bibeln och dess textvärld utgjorde en inte oväsentlig del av substansen i det medeltida Västeuropas latinska litteratur. Med kristendomens och latinets etablering i Norden i äldre medeltid måste omedelbart ha följt behovet av folkspråklig utläggning av bibeltexten, en verksamhet som snart nog också bör ha givits skriftlig form. Den äldsta västnordiska bibelöversättningen anses av somliga forskare ha tillkommit under 1100-talet. På östnordiskt område är det svensk, inte dansk, bibelåtergivning som kan beläggas i de äldsta folkspråkliga källorna: i Sverige tänker man sig pionjärskedet i folkungatiden (senare 1200- och tidigare 1300-tal).

Bevarade i dag från denna nordiska högmedeltid är framför allt två stora, delvis parafrastiskt hållna och kompilatoriskt hopkomna bibelverk, på norrönt respektive fornsvenskt språk. Båda omfattar text ur Gamla testamentets historiska böcker, framför allt de fem Moseböckerna (Pentateuken). För det norröna verket har sedan 1600-talet använts beteckningen *Stjórn*. Det fornsvenska brukar i litteratur- och språkhistoriska handböcker omtalas som *Pentateukparafrazen* (eller *Moseboksparafrazen*), medan den filologiska forskningen sedan länge vanligen refererat till texten som *MB I* ('Medeltidens Bibelarbeten', efter titeln till den äldsta editionens förra del; i det följande kommer företrädesvis att användas denna beteckning).

I föreliggande studie utförs en flerskiktad jämförelse mellan *Stjórn* och *MB I* i de dominerande relevanta textpartierna (*Stjórn* I och II respektive det bibliska partiet av *MB I*). Bakgrund, syfte, övergripande hypotes och språkteoretiska utgångspunkter presenteras i avsn. 1–3. I avsn. 4 följer en orienterande genomgång av kända, grundläggande data kring texterna; härvid antyds (delvis mycket flyktigt) tidigare forskning. En diskussion på äldre premisser om möjliga influenser från det norröna verket på det fornsvenska förs ett steg vidare. I avsn. 5 formuleras den egentliga undersökningens styrande hypotes avseende relationen mellan *Stjórn* I–II och *MB I*. Hypotesen prövas i ljuset av nya iakttagelser, inriktade på systematisk jämförelse mellan de båda bibelverken. Jämförelsen avser först inne-

håll, sedan form: i avsn. 6 behandlas texternas innehållsstruktur och kompilationsmönster, i avsn. 7 översättares/parafrastrikers arbets sätt. I ljuset av vad som härvid framkommit utvecklas slutligen i avsn. 8 förf:s syn på hela det aktuella väst- och östnordiska textkomplexet.¹

1. Den nordiska medeltidsbibeln i väst och öst

Till dessa den nordiska medeltidens äldsta bibeltexter har eftervärlden förhållit sig något olika i de tre nationer vilkas litterära arv de tillhör, dvs. Norge, Island och Sverige. Redan i tidigare 1800-tal blossade den segslitna och för utomstående något svårgripbara debatten upp om den norröna textens nationella proveniens: norsk eller isländsk? Viktig i norskt perspektiv är naturligtvis avsaknaden av en likvärdig inhemsk motsvarighet till de svenska, danska och isländska reformationsbiblarna. Stjörns bibelspråk har då kunnat uppfattas och tas tillvara som ett genuint och värdefullt uttryck för en historisk kontinuitet i norsk språktradition. (Se t.ex. Astås 1987: 24 ff., 1991: 7 ff.) — Stjörn omnämns av O. Bandle (1956: 11) som en av källorna till *Guðbrandsbiblía* 1584. Uppgiften har visst stöd hos Westergård-Nielsen (1946: 322 ff.), som visar att *Guðbrandsbiblía* åtminstone i några fall kan ha övertagit specifika ord och vändningar från Stjörn. Westergård-Nielsens material är dock mycket begränsat; dessutom är hans avgränsning mot influenser från Vulgata och Erasmus osäker. Åtminstone att döma av det fåtal fall han anför tycks dessa medeltida, Stjörnpräglade influenser redan i den följande *Porláksbiblía* (1637–44) ha korrigerats i reformatorisk anda efter Lutherbibeln (eller möjligen efter den danska bibeln; se härom senast Wollin under arb.).

I Östnorden är läget ett annat. Gustav Vasas bibel 1541 och (i mindre grad) Christian III:s bibel 1550 satte ramen för språkutvecklingen i de båda länderna efter reformationen, och ett bibliskt medeltidsarv, som är ganska rikt i Sverige, torftigare i Danmark, har i det allmänna medvetandet kunnat effektivt förträngas. Därför har MB I i Sverige — trots sin status som "klassiskt" fornsvenskt paradnummer i handböckerna — alltid varit en ganska exklusiv affär för medeltidsforskare, främst filologer. Dessutom har den egentliga forskningen kring denna text i stort sett legat nere under de senaste fyrtio åren. Häri ser vi en skarp kontrast mot en livaktig, delvis internationellt förgrenad, modern debatt kring dess norröna systertext och de sammanhang den ingår i.

¹ För värdefulla synpunkter på det exegetiska underlaget för mina bibelstudier tackar jag professor Bertil Albrektson, Uppsala.

I våra filologiska forskningstraditioner utgör ju den skarpa demarkationen mellan väst- och östnordiskt en klyfta som i modern tid sällan överbryggas. Den fornsvenska Pentateukparafrasen har mig veterligt aldrig dragits in i västnordiska och internationella diskussioner kring Stjórn. I svensk forskning har en enda gång (Thorell 1951; härom mera nedan) förekommit viss sammanställning av Stjórn- och MB I-material. Det gjordes dock på ett knapphändigt underlag och utan ambition till mera systematisk jämförelse. Resultatet blev därför tämligen kient.

I forskningen kring två samtida, i verkligheten nära befryndade nordiska medeltidstexter har alltså de nationella perspektiven på sedvanligt sätt renodlats. Detta må vara förklarligt utifrån vetenskapshistoriska realiteter men är likafullt beklagligt. De båda verken har nämligen, vill jag hävda, en god del av sitt tunga historiska värde just i det gemensamma nordiska sammanhanget. Föreliggande studie markerar ett försök till gränsöverskridande syntes.

2. Syfte

Undersökningen syftar till att utveckla, underbygga och i begränsad omfattning pröva en bestämd hypotes om ett specifikt och mycket nära, konkret och påvisbart samband mellan Stjórn och MB I. Den uppenbara likheten mellan de båda verken inskränker sig inte, tänker jag mig, till den allmänna och självklara släktskapen mellan två mer eller mindre samtida bibeltexter på nordiskt fornspråk utan går avsevärt längre. Dock bör man inte, som jag ser det, i nämnvärd utsträckning räkna med direkta influenser från det norröna verket på det svenska. Särskilt den sistnämnda förklaringen till likheten mellan dem har annars anförts eller antytts i tidigare svensk forskning.

Jag vill i stället försöka visa att bibliska textpartier i Stjórn I–II och MB I ytterst — i princip också självständigt, utan väsentlig inbördes avhängighet — kan återföras på samma källa i en specifik (om också inte här närmare specificerad) variant av den latinspråkiga bibeltraditionen med sin bas i *Versio Vulgata*. Som förklaring till detta vill jag göra sannolikt att de båda verken i sitt i dag föreliggande skick tillkommit på samma yttre betingelser inom samma organisatoriska ram, given av Dominikanordens ledning i den medeltida nordiska ordensprovinsen *Dacien*. Jag tänker mig vidare att den norske eller isländske respektive den svenske upphovsmanen till vardera texten varit ordensbröder, personligen väl bekanta med varandra och vana vid ömsesidigt utbyte av erfarenheter från ett likformigt gestaltat kompilations- och översättningsarbete i sin ordens tjänst.

3. Kompilation och översättning: två grundkoncept — eller ett?

Medeltiden kände inget originalitetsbegrepp, brukar det sägas. Sådana idéer tillhör senare kulturskeden, förbundna med renässansen och framför allt romantiken. Avsaknaden av vår tids självklara originalitetsdoktrin i den miljö där våra äldsta bibeltexter på nordiskt språk tillkom är dock inget fattigdomsbevis; ett sådant synsätt vore anakronistiskt. Mycket av skillnaden i synsätt fångas i ett enda, centralt koncept: **kompilationen**. Att skatta böcker och andra skrivna dokument på kloka ord som andra sagt, och sagt väl, för att sammanställa dem i fräscha kombinationer i nya böcker och dokument — detta var en verksamhet som inte bara åtnjöt den största aktning. Den var också nödvändig. I själva verket erbjöd sig i kompilationen den enda rimligt effektiva metoden att i nämnvärd skala sprida och vidmakthålla väsentlig kunskap i en värld där det skrivna ordet endast med möda kunde mångfaldigas och där böcker var exklusiva och sällsynta kapitalvaror. I vår mening originella texter befattade man sig inte med oftare än — något tillspetsat — dagens bilköpare befattar sig med tillverkarnas prototyper.

I högmedeltidens Västeuropa var kompilatorns värv ett krävande intellektuellt arbete, som ingalunda saknade kreativt självständiga inslag. Det förutsatte både säker läsvana och god beläsenhet, både grundlig detaljkunskap och vidsträckt överblick, därtill ett säkert grepp i hanteringen av större och mindre textpartier. Dessa skulle avgränsas och skäras ut ur de verk de ingick i och ställas samman i nya kombinationer, ibland också lösas upp och flätas in i varandra i tidigare osedda mönster, delvis säkert skapade av kompilatorn själv. Denne måste också själv konstruera de förmedlande övergångar mellan hopfogade textsegment som var nödvändiga för att åstadkomma nya, naturligt fungerande enheter. En god kompilation var allt annat än det mekaniskt hopplockade hafsvverk som vår tids associationsbanor så lätt leder tankarna till.

Som den främste av den västeuropeiska högmedeltidens skolastiskt drillade kompilatorer nämns ofta *Vincent de Beauvais* (eller *Vincentius Bellouacensis*). Hans trebandsverk *Speculum maius*, i 80 böcker och nästan 10 000 kapitel, var ett magnifikt försök att i encyklopedisk form samla tidens totala vetande. En del av detta arbete är en av huvudkällorna i kompilationen bakom Stjórn-texten.²

Språket i de verk som dessa kompilatorer skattade var nästan undantagslöst latin, och genrer med breda målgrupper, som just bibelutlägg-

² Om Vincent de Beauvais se Dictionnaire ... XVI 1994: 806–813. En god översikt över den medeltida kompilationskulturens innebörd ger Astås 1984.

ningen, krävde därmed **översättning** till folkspråken. Om denna högmedeltida översättning gäller emellertid detsamma som om kompilationen: skall dess innebörd och förutsättningar förstås och bedömas någorlunda korrekt och realistiskt i dag, måste forskaren mobilisera en betydande grad av relativism i uppfattningen. Lika litet som kompilationen får förstås som ett osjälvständigt och rutinmässigt "plagerande" kan översättningen utan vidare bindas till det ekvivalensideal som på ett så självklart sätt styr en nutida utövare av denna fundamentala spåkkonst. I den europeiska medeltidens litterära miljöer kunde en översättare mycket väl ägna sig åt noggrann kopiering av en passage i förlagan, strikt efter språkformen, för att omedelbart därefter inlåta sig på radikalt innehållsförändrande parafrasering, på eller över gränsen till originalproduktion. Växlingen kunde vara plötslig och avse mycket små textsekvenser, ibland bara fraser om ett par ord, följande omedelbart på varandra i samma text.

Det blir därmed nödvändigt i forskningen kring dessa texter att på ett språkteoretiskt plan problematisera också själva översättningskonceptet — rentav att i grunden ifrågasätta det. Vår tids skarpa demarkation mellan två litterära produktionsformer, benämnda "original" och "översättning", är, liksom själva originalitetsidén, grundad i senare tankemönster, hämtade bl.a. i romantikens originalitetskult och moderna upphovsrättsidéer. Konflikten gäller alltså just de sentida föreställningar i vår kultur som också lätt blockerar en korrekt värdering av den högmedeltida kompilationen.³

Detta är egentligen självklart: i praktiken sammanföll ju ofta dessa verksamheter, och det är ingalunda givet att kompilatorn som samtidigt verkade som översättare verkligen tyckte sig utöva två skilda roller. Resultatet av det han gjorde blev ju ett och detsamma. Såg han sig faktiskt som utövare av två olika verksamheter, bör han strängt taget, efter vår tids begrepp, också ha kunnat tillskriva sig den tredje rollen, den som "författare". Som sådan verkade han onekligen: dels i den mån han själv fabricerade kommentarer och förmedlande övergångar i sin produkttext — vilket vi vet att den drivne kompilatorn/översättaren ofta gjorde, ibland i stor omfattning — dels i den meningen att den nya helhet som den "översättande kompilationen" ledde till även utgjorde ett i sitt slag självständigt verk. Säkerligen uppfattades det också så.

Lika lite som kompilation och sammanställning av material från skilda källor kan skiljas strikt från självständig textproduktion, lika lite kan allt-

³ Om den högmedeltida "parafraskulturen" se senast Wollin 1998: 66 f.

så översättning — ofta av samma material — skiljas strikt från originalproduktion.

4. Textkomplexen: några filologiska data

Den naturliga basen för all nutida befattning med de här aktuella texterna — eller "textkomplexen" — är deras moderna editioner: av *Stjórn Unger* 1862, av MB I *Thorell* 1959. (Alla referenser till texterna i det följande hänför sig till sida resp. rad i dessa editioner; till Unger refereras med *U.*) De två i detta sammanhang viktigaste handskrifterna till *Stjórn* är AM 226 fol. och AM 227 fol., båda daterade till mitten av 1300-talet; Ungers edition av *Stjórn I* bygger väsentligen, av *Stjórn II* uteslutande, på den förre. MB I är bevarad i två handskifter: Cod. Thott 44:0, daterad till omkr. 1430, samt Cod. Holm. A 1, utskriven 1526; Thorells edition bygger på den senare.

Här skall först meddelas några grundläggande, sedan länge välkända filologiska data kring de båda textkomplexen. Som bakgrund antyder jag den bild av sammanhangen som framträder ur tidigare forskning. Särskilt vad gäller *Stjórn* sker det delvis summariskt.

4.1. *Stjórn*

Namnet 'Stjórn' återfinnes inte i verket självt. Det är i stället den samlande beteckning för innehållet i det norröna bibelverket som den dominerande pionjären inom isländsk handskriftsdokumentation, Árni Magnússon (1663–1730), antecknade i en handskrift och uppgav som den i hans samtid gängse: "Historia Biblica vulgo Stjorn" (Seip 1956, 11). Namnet har därefter vunnit hävd. Dess innebörd är oklar: Guds 'styrelse' av världen, liksom av judafolket, vars öden texten handlar om, är givna tolkningar, men även den kraft till moralisk 'ledning' som tilltros själva bibelordet har föreslagits som en möjlig innebörd.

Man har vidare diskuterat *Stjórn*-textens relation till andra stora verk i den norröna litteraturen, t.ex. *Konungs skuggsjá*, samt försökt identifiera enskilda aktörer i olika faser av verkets tillkomst, vilket dock knappast låter sig göras. — C. R. Ungers edition 1862, med sin korta men instruktiva inledning, lade en fast grund för såväl dessa som andra och senare diskussioner kring *Stjórn*. Grundläggande bidrag lämnade t.ex. G. Storm 1886 och D.A. Seip 1956. Senare decenniernas *Stjórn*-forskning har varit omfattande och kan här bara sporadiskt beröras.

Unger observerade — och redovisar i sin editionsinledning — *Stjórn*-textens skiktning i tre stora partier, som därefter betecknats *Stjórn I, II*

och III. Härmed artikulerade han den fundamentala insikten att Stjörn egentligen inte är en text utan ett *komplex* av texter, kronologiskt skiktat. Dessa textskikt har ordnats inom ett bibliskt ramverk, givet i Vulgata: Stjörn I och II omfattar Pentateuken, med gränsen mellan dem efter Exod. 18, medan Stjörn III inrymmer några av de följande historiska böckerna i Gamla testamentet. Unger separerade också en variantversion av Josuas bok, senare åsatt beteckningen *Stjörn IV*. Dessa bibelböcker har arbetats samman i medeltidens fortlöpande kompilations-, bearbetnings-, översättnings- och avskrivningsverksamhet. De tre (eller fyra) textpartierna är lika fullt alltjämt skarpt urskiljbara som delar av ett stort litterärt verk, enhetligt redigerat. Minst en gång under traditionsförloppet har uppenbarligen en kompilerande, bearbetande — möjligen samtidigt översättande — redaktör syftat till en sammanhållen helhet. De alltjämt tydliga gränserna inom komplexet ser man i dag i de fyra textpartiernas fördelning på bevarade handskrifter och i den växlande arten av deras relation till skilda latinska källor.

Verket inleds med en prolog, tydligen författad av den anonyme upphovsmannen till Stjörn I. Här meddelas nämligen (U 2: 5 ff.) att kung Hákon personligen beordrat framställning av boken, till uppbyggelse, vägledning och underhållning för sitt husfolk. Prologförfattaren tillfogar några konventionellt ödmjuka ord i tredje person om "översättaren" — så måste man ju rimligen tolka frasen *sa sem norænadi* (U 2: 19). Rimligtvis åsyftar han sig själv. Sist i prologen nämner han uttryckligen titlarna på de två dominerande utombibliska kompilationskällorna i Stjörn I: Petrus Comestors *Historia Scholastica*⁴ och Vincentius Bellovacensis' *Speculum maius*. Han framhåller att dessa verk "efter hans [dvs. kungens] egen anvisning sammanstälts och tillagts": ... *af scolastica historia ok af speculum hystoriale. eptir sialfs hans forsaugn saman lesnum ok til logdum* (U 2: 29–30). — Formuleringar som dessa, härrörande från upphovsmannen själv, skänker onekligen ett drag av (måhända förledande) historisk autenticitet åt bilden av det stora företaget som initierades med textkompilationerna i Stjörn I.

När översattes bibeltext först till norrönt mål? — Forskarnas svar har växlat. Redan G. Storm påvisade (1886) i *Konungs skuggsjá* samt *Barlaams ok Josafats saga*, båda daterade till mitten av 1200-talet, avsnitt slående lika Vulgataåtergivningen i Stjörn III och tydligen lånade därifrån; en terminus ante quem för den långivande textens tillkomst vore därmed given. Somliga har velat förskjuta gränsen till betydligt tidigare ske-

⁴ Om Petrus Comestor ("Pierre le Mangeur") se Dictionnaire ... XII 1986: 1614–1626.

den. Längst på den vägen går D.A. Seip (1956). Åtminstone stora delar av Gamla testamentet kan enligt honom ha förelegat i norrön språkform redan i 1100-talets förra hälft, vissa böcker som Genesis möjligen ännu tidigare. Det går nämligen, hävdar Seip (a.a., 16 f. samt KLNМ 1 1956: 520), att belägga uppenbart Stjórn-präglade formuleringar i bibelcitater också i mycket tidiga verk, som *Veraldarsaga*, de norska och isländska homilieböckerna och de äldsta helgonlegenderna. En gemensam källa måste här förutsättas. Seip vill också påvisa en allmän kontinuitet i den bibliska vokabulären i de norröna texterna, tvärs igenom perioder och genrer – en kontinuitet som, menar han, inte vore tänkbar utan förankring i en sedan äldsta tid etablerad bibelöversättning. Fortlöpande revision av språkformen på skilda nivåer, liksom komplettering med material kompulerat ur en växande mängd utombibliska källor, har sedan i skilda tidslager successivt format ett verk som Stjórn. Seip antyder hypotetiskt tre distinkta etapper i denna långa norröna bibeltradition: kung Sverres regering i sent 1100-tal, då visst material interpolerats i Stjórn III med förmodat sikte på kungen själv; en period kring 1260, då Petrus Comestors *Historia Scholastica* började kompileras; Håkon V Magnussons regering under 1300-talets båda första decennier, då bl.a. övriga kompilationer (särskilt från Vincentius Bellovacensis' encyklopedi) utfördes och den text vi nu kallar Stjórn I bör ha tagit gestalt.

Empiriskt är Seips tidiga datering av pionjärfasen i norrön bibelöversättning svagt underbyggd, närmast hypotetisk; han anför den också själv med tydliga reservationer. Gensagor har heller inte uteblivit i senare forskning (jfr Astås 1991: 9 ff.); dock synes t.ex. Kirby (1986) inte generellt avvisa Seips idé om en tidig norrön bibelöversättning och föreslår själv den därmed icke oförenliga kronologin Stjórn II – IV – III – I. — Hursomhelst, Seips argumentation är teoretiskt intressant. Han framhäver nämligen, kortfattat men tydligt, *översättningens* roll som styrfaktor i språkutvecklingen. Detta pekar framåt mot nyare tankemönster, där en övergripande kronologi som den just antydda ter sig mycket naturlig. Man har sålunda under senare år alltmer uppmärksammat betydelsen av olika centrala lärdomsmiljöer i europeisk högmedeltid, som bas och styrande ram för långlivade och rika litterära traditioner. I Västnorden kan en sådan miljö urskiljas i de benediktinska klostren på norra Island: vid Þingeyrar och Munkaþverá verkade både författare och översättare (skillnaden är delvis fiktiv) under 1100-, 1200- och 1300-talet, och om deras insats vittnar flera av de handskriftsdokument som bär upp den klassiska norröna litteraturen (se härom senast Johansson 1999).

Just Stjórnkomplexet är intressant i det sistnämnda sammanhanget.

Det beror inte främst på dess uppenbarligen utdragna, kumulativt präglade tillkomst under loppet av just de aktuella seklen, knappast heller på den mer eller mindre entydiga isländska språkprägel i flera av dess handskriftsdokument. Avgörande för en möjlig eller sannolik koppling till den nordisländska benediktinmiljön är däremot berättelsen om *Babelstornet* i Gen. 11:1–9. Denna berättelse förekommer nämligen i norron språkform förutom i Stjórn I också i prologen till *Snorres Edda* — dock bara i en av dess handskrifter, Cod. Wormianus, nedtecknad omkr. 1350. Dennas tillkomstort har senast med goda argument förlagts just till klostret i Þingeyrar (Johansson 1997: 10 ff., 39 f.). Det har dessutom hävdats att samme *skrivare* fört pennan i två Stjórn-handskrifter (den ena är Ungers varianthandskrift B i editionen av Stjórn I) och i Cod. Wormianus; Johansson konkluderar (a.a.: 40) att redaktören av den sistnämnda kan ha arbetat direkt med Stjórnmaterial.

Åtminstone i senare traditionsfaser, efter kompilationen av Stjórn I, och åtminstone i vissa handskrifter, är alltså, om dessa slutsatser håller, det norröna bibelverket väl förankrat på Island. Vad detta kan innebära i relation till den fornsvenska MB I berörs i korthet avslutningsvis i denna studie (avsn. 8). — Iakttagelsen försvagar naturligtvis inte Chr. Westergård-Nielsens och O. Bandles ovan (avsn. 1) refererade uppfattning att Stjórn ingår bland källorna också till Guðbrandsbiblía 1584 och därmed delvis överlevt den isländska reformationen åtminstone något halvsekel. I ett nordiskt perspektiv är förhållandet i så fall specifikt för Island: motsvarande kontinuitet i bibeltraditionen kan icke påvisas i Sverige, än mindre i Danmark (se härom Ejder 1975, Wollin under utg.).

Frågan om Stjórntextens proveniens i sina äldre faser, liksom om det tidigaste tillkomstskiktets ålder, förblir såvitt jag kan se öppen. I föreliggande studie saknar problemet relevans för själva arbetsgången: jämförelsen mellan fornsvensk och norrön text utförs förutsättningslöst. Däremot ingår den här redovisade synen på Stjórnkompleskrets *relativa* tillkomstkronologi bland de grundläggande premisserna: pentateukpartiet i Stjórn innesluter textkomplexets yngsta tillkomstskikt (Stjórn I), omedelbart följt av dess allra äldsta (Stjórn II). Detta gäller oavsett hur lång tid tillbaka man vill förlägga tillkomsten av det allra äldsta skiktet, dvs. den ursprungliga översättningen — och oavsett *var* man vill förlägga den.

I framför allt dessa båda textpartier, Stjórn I och II, har R. Astås underkastat det norröna bibelkomplexet den rimligtvis mest omfattande vetenskapliga granskningen hittills (Stjórn I främst 1987 och 1991, Stjórn II 1989). Astås mångsidiga och djupgående undersökningar innefattar en fullständig och exakt inventering av källmaterialet, som möjliggör iden-

tifikation av varje ord och fras i Stjórn-texten på adekvat ställe i den använda källtexten (1987: App. 1–2 samt 1989: 70–72). För identifikation, analys och presentation av Stjórn-material i föreliggande studie är Astås arbeten av central betydelse.

Stjórn I

Stjórn I är produkten av ett avancerat kompilationsarbete, utfört under perioden omkring och ett par decennier efter sekelskiftet 1300. Uppdragsgivaren sägs alltså i verkets egen prolog ha varit den norske kungen, Håkon V Magnusson. Kompilationen är sannolikt ett enmansverk, tror Astås (1991: 150). Det är ämnat som del av en s.k. historiebibel, ett kompilatoriskt sammansatt bibelverk av i samtiden vanlig typ; formuleringar i prologen antyder ett personligt intresse för ett sådant arbete från den norske kungens sida. Kompilationen bakom Stjórn I omvittnar dessutom en påtaglig ambition att anpassa stoffet till en samtida norsk eller isländsk publik.

En tydlig dominikansk tendens kan skönjas generellt i Stjórn I, menar Astås också (a. a.: 148); det gäller bl. a. den teologiska substansen i kompilationsmaterialet (a. a.: 122 ff.). Mendikanterna var vid denna tid starka i provinsen Dacien, och dominikanerna var politiskt lierade med den norska kungamakten under just Håkon V:s regeringstid. — Dominikansk medverkan i tillkomsten av Stjórn I är en möjlighet som i denna studie återkommer som ett element i den grundläggande hypotesen och diskuteras närmare avslutningsvis (avsn. 8).

Förutom Vulgata skattar compilatorn alltså flera stora och välkända verk, centrala i det samtida Västeuropas intellektuella liv och mycket flitigt citerade i den mäktiga skolastiska traditionen. Viktigast i Stjórn I är de i prologen nämnda verken av Petrus Comestor och Vincentius Bellocensis. Hela upplägget i Stjórn I, liksom den möjliga dominikanska anknytningen, pekar mot Frankrike, Europas dåtida kulturella stormakt.

Historiebibelns karakteristika är välkända, och de framträder mycket tydligt i Stjórn I. Kompilatorn förkortar bibeltexten, oftast genom strykning av icke berättande material; samtidigt splittrar och utvidgar han den genom additioner, som han hämtat från sina utombibliska källor eller kanske själv fabricerat; han översätter ömsom strikt textnära, ömsom fritt parafraaserande. Nettoeffekten är en kraftig expansion av den bibliska texten. Samtidigt företer hans sätt att mobilisera källorna, liksom karaktären av hans urval, individuellt specifika, klart personliga drag. Ett arbete av denna art var, som redan framhållits, ett kvalificerat språkhandverk: det krävde noggrann planering och säker överblick över

det använda källmaterialet.

Astås har rentav betygsatt Stjórn I-kompilatorns arbete (a.a.: 150 f.). Han betecknar det som seriöst, grundat på gedigna latinkunskaper och goda färdigheter som översättare, men framhåller också ett flertal sakliga missförstånd och feltolkningar, vilka torde röja bristande förtrogenhet med den teologiska litteraturen. Kompilatorn framstår, menar Astås, som en kompetent och beläst teolog, dock bara av normal genomsnittsstandard: "he is not a person representing the apex of contemporary learning". — Omdömet är intressant mot bakgrund av den vidare argumentationen i denna studie.

Stjórn II

Mellan Exod. 18 i den norröna bibelåtergivningen, där den vidlyftigt kompilerande Stjórn I slutar, och den likaså mycket omfattande, kompilatoriskt utbyggda Stjórn III (som börjar med Josuas bok) återges alltså resten av Pentateuken i ett betydligt kortare avsnitt (blott ett femtiotal sidor i Ungers edition), kallat Stjórn II. Detta textparti är bevarat i en enda, sen handskriftsversion, nedtecknad troligen under 1400-talet på åtta blad, vilka i Stjórn-textens huvudhandskrift från det föregående seklet (AM 226 fol.) sekundärt infogats mellan Stjórn I- och III-partierna.

Avsikten bakom detta sena inskott i en i övrigt fullständig Stjórn-handskrift har rimligtvis varit att fylla ut den lucka i återgivningen av bibeltexten på norrönt mål som den äldre kompilationsverksamheten lämnat just i Pentateuken efter Exod. 18. Kompilation från utombibliska källor förekommer även i detta parti, dock i avsevärt mindre utsträckning och från färre olika källor. Framför allt är själva bibeltexten mycket starkt förkortad; detta har skett genom utelämnning såväl av hela kapitel och sviter av kapitel som av verser och versgrupper inom kapitlen, därtill genom sammandragning av kortare och längre textavsnitt i koncentrerande parafraser.

Den gängse meningen (Kirby 1986: 58, Astås 1989: 49) är att texten i Stjórn II är en avskrift, utförd av en islänning och återgående på en avsevärt äldre isländsk handskrift, sannolikt från tidigare 1200-tal. Härmed sammanhänger synen på Stjórn II som en del av den äldsta norröna pentateuköversättningen, enligt en och annan bedömare alltså utförd redan i början av 1100-talet eller ännu tidigare.

Denna norröna "urtext", mer eller mindre väl återspeglad i Stjórn II, blir en väsentlig komponent i den här följande argumentationen.

Data kring textkomplexet Stjórn I–IV kan schematiskt sammanfattas

enligt nedan (tabell 1). Uppställningen återger kärnan i Ungers editionsinledning 1862 och torde samtidigt överensstämma med den nutida forskningens så långt etablerade consensus.

Föreliggande studie avser alltså Stjórn I och II. Ungers edition bygger i dessa partier på handskriften A, i Stjórn I med varianter ur B meddelade i en kritisk apparat. Mina citat återger när ej annat anges Ungers huvudtext.

4.2. *Pentateukparafrasen / MB I*

Pentateukparafrasen tillhör ett äldre skikt i den medeltida svenska bibeltraditionen (MB), blomstrande i folkungatidens litterära "guldålder" under 1200- och 1300-talet. Som nämnts ovan betecknar filologerna den fornsvenska texten i detta äldre skikt *MB I*. Dess relation till den latinska bibeltexten i Vulgata präglas av samma parafraiserande översättningstyp som den vi möter i Stjórn I. *MB I* företer också i grunden samma kompilatoriska uppläggnings.

Arbetet är anonymt. Forskningen har namngett ett flertal möjliga kandidater till upphovsmannskapet, utan att kunna ena sig om någon; det hetaste förslaget torde vara magister Mathias, Birgittas berömde lärare och tidige bikt-fader (härom senast Widmark 2001: 166 ff.). "Författarfrågan" saknar emellertid relevans i föreliggande studie och diskuteras icke.

Ett yngre skikt av medeltida svensk bibeltext, kallat *MB II*, tillkom i Vadstena kloster under unionstiden. Det omfattar några av de senare bland Gamla testamentets historiska böcker samt den nystamentliga Apokalypsen. Frånsett den sistnämnda texten, vars upphovsman är anonym, är översättarna i *MB II* kända (Nicolaus Ragvaldi resp. Jöns Budde). I samtliga fall är översättningen varken kompilatoriskt eller parafrastiskt inriktad som i *MB I* och stora delar av Stjórn, utan präglad av den birgittinska traditionens "moderna" ekvivalenssträvan.

MB II återges bara i den yngre av de båda handskrifter som också inrymmer *MB I*, nämligen *Cod Holm. A 1*, nedtecknad 1526. *MB II*-texterna följer här, i stort sett i bibelns egen ordning, omedelbart efter *MB I*. Allt är nedtecknat med samma hand. *Cod Holm. A 1* inrymmer ingenting utöver dessa bibeltexter, och dokumentet företer såttillvida, som kompilatoriskt samlad helhet, något av en fornsvensk pendang till det norröna Stjórn-komplexet. Dock är alltså i den svenska redaktionen texterna efter Pentateuken yngre än denna, inte (helt eller delvis) äldre som i Stjórn; dessutom är det i *MB II* bara till en del fråga om samma bibelböcker som i Stjórn III.

De båda handskrifter som innehåller *MB* beskrevs tidigast av den

Stjórn	Ed. Unger 1862	Innehåll	Tillkomsttid	Handskrifter
I	s. 1-299	1 Mos. 1 — 2 Mos. 18 Petrus Comestor: <i>Historia Scholastica</i> Vincentius Bellovacensis: <i>Speculum Historiale</i> Augustinus: två Genesiskommentarer Isidor av Sevilla: <i>Etymologiae</i>	1299-1319	(A) AM 226 fol., 1360-70. Innehåller hela Stjórn. (B) AM 227 fol., omkr. 1350. Innehåller Stjórn med flera stora luckor.
II	s. 300-349,5	2 Mos. 19 - 5 Mos. 34	medio 1200-t.	(A) (AM 226 fol., däri) 8 blad skrivna omkr. 1400. efter äldre original
III	s. 349,6-654	Josua, Dom, Rut, 1-2 Sam, 1-2 Kon.	1200-1250	(C) AM 228 fol., tidigt 1300-t. Innehåller Stjórn III.
IV	s. 349-364 (bitext)	Josua	1299-1319	(A) AM 226 fol., medio 1300-t.

Tabell i. Textkomplexet Stjórn I-IV.

förste utgivaren, G. E. Klemming 1855. Till grund för sin utgåva av MB I lade han, i god anslutning till då självklart synsätt, det äldre dokumentet, alltså *Cod. Thott 4 4:0*, därefter betecknat *MB I A*. (För MB II använde han givetvis den enda tillgängliga handskriften, *Cod. Holm. A 1*.) MB I utgavs på nytt av Thorell 1959, då efter *Cod. Holm. A 1*, som följaktligen fått beteckningen *MB I B*. — Dessa båda handskriftsversioner av MB I återger, trots många smärre skillnader i språkformen, uppenbart samma kompilations- och översättningsföretag. De kan alltså återföras på en gemensam, i dag förlorad svenskspråkig källa.

Redan Klemming fastställde likhet eller identitet mellan skrivarna i MB I A och *Cod. Holm. D 4*, en av huvudhandskrifterna till bl.a. Eufemiavisorna. E. Noreen hävdade i sin edition av Hertig Fredrik (1927, s. vi) att minst två händer opererat i D 4 (och att just de tre Eufemiavisorna där skrivits ut av samma hand). Bengt Hesselman (1927, s. 8) menar sig ha kunnat bekräfta "Klemmings identifiering av stilarna". Det tycks alltså uppenbart att samme skrivare fört pennan i stora delar av *Cod. Holm D 4* och i MB I A.

Likaså visade redan Klemming att MB I A och B inte bara är av varandra oberoende avskrifter, utan att dessutom den yngre B företer det mera ålderdomliga språket. I sin nyss återopade uppsats från 1927 tillskriver Hesselman (s. 10 f.) det sistnämnda förhållandet den troskyldigt naiva hållning till uppgiften som styrt "skriverson" bakom MB I B: hon har i oförstånd eller fromt nit kritiklöst efterbildat sin gamla förlaga. Den äldre (manlige) MB I A-skrivaren däremot uppvisar en mera självständig och medveten språksträvan, som innefattar ett visst mått av ändring av den språkliga formen i moderniserande riktning. — Iakttagelser av detta slag motiverade i hög grad Thorells utgåva av MB I B 1959.⁵

Data kring textkomplexet MB kan schematiskt sammanfattas enligt nedan (tabell 2).

Denna studie avser alltså MB I. Basen är Thorells edition av MB I B.

⁵ Iakttagelsen är intressant inte minst i ljuset av senare forskning kring de viktigare handskriftsdokumenterna inom den birgittinska uppenbarelsetraditionen. Relationen i ljud- och formskick mellan de båda handskriftsversionerna av Pentateukparafrasen liknar — vilket mig bekant knappast uppmärksammats tidigare — den som på ett syntaktiskt plan råder mellan vissa större Birgittahandskrifter på fornsvenska. (Saken nämns avslutningsvis av Ståhle 1956: 18. Se vidare t.ex. Wollin 1991 och Lindell 2000: 10 ff.) Framför allt tänker man på 1500-talshandskriften *Cod. Ups. C 61*, som återger den gamla översättningen från sent 1300-tal i en äldre, mer latinbunden syntaktisk form än andra, avsevärt äldre handskriftsversioner av samma text, vilka uppvisar spår av en ganska tidig, stilistiskt "försvenskande" bearbetning. Såväl *Cod. Holm. A 1* som *Cod. Ups. C 61* kan därmed förtjäna beteckningen "recentior non deterior". Det är också uppenbart att sådan stilistiskt anlagd revision i vadstenaklostret kunnat spela på olika språkplan i olika skriftdokument.

MB	Ed. Klemming	Ed. Thorell	Innehåll	Tillkomsttid	Handskrifter
I	SFSS 9:1 1855 p. 1-509. Efter hskr. A	SFSS 6o 1959 p. 1-393 Efter hskr. B	1 Mos. 1 - 5 Mos. 34 Traktater av Augustinus och Thomas ab Aquino	före 1335	(A) Cod. Thott 4 (Kbhn), 1430-50. Innehåller endast MB I. (B) Cod. Holm. A 1, 1526. Innehåller hela MB.
II	SFSS 9:2 1855 p. 1-370		Josua och Dom., övers. <i>Nic. Ragvaldi</i> Judit, Ester, Rut, Mack, övers. <i>Jöns Budde</i> Upp., anonym övers.	1476-1514 1484 omkr. 1500	Cod. Holm. A 1, 1526. Innehåller hela MB.

Tabell 2. Textkomplexet MB I-II.

Liksom Stjörn innehåller MB I åtskilligt stoff utöver den egentliga bibeltexten. De studier som företagits över innehållets närmare karaktär har tämligen entydigt utmynnat i slutsatsen att upphovsmannen arbetat i samma skolastiskt präglade kompiloriska tradition som bearbetaren bakom Stjörn I, samt att de i texten åberopade, ibland också citerade auktoriteterna delvis är desamma, även om det är uppenbart att de inte framträder i samma proportioner. De viktigaste utombibliska källorna i MB I är dels en bibliskt baserad krönika av Augustinus (en annan än de båda augustinska bibelkommentarerna i Stjörn I), dels Thomas ab Aquinos viktiga verk *Summa Theologiæ*.

Dessutom har det hävdats — bevisas kan det aldrig — att en senare förlorad latinspråkig bibelkommentar av magister Mattias, Birgittas tidige lärare och biktfader, skulle ha ingått bland de lärda verk som upphovsmannen till MB I förfogade över (Schück 1926: 338 f., Hesselman 1927: 14, Thorell 1951: 187 f.).

Den stora skillnaden mellan kompilationerna i Stjörn I och MB I ligger dock mindre i urvalet av auktoriteter än i själva tillvägagångssättet. Den norsk/isländske kompilatorn arbetar helt innanför den bibliska textens ram: han strör in sitt lånade material på spridda ställen i den löpande text som ges i Vulgata. Hans svenske broder gör i viss utsträckning på samma sätt. Exakt i vilken utsträckning han gör det, liksom vilka utombibliska textkällor han därvid öser ur, är obekant och kan här inte utredas; vi nöjer oss med att allmänt fastställa att i MB I inskjuten text ofta inte sammanfaller med inskotten i Stjörn I-kompilationen och att de inte alltid förekommer på samma ställen. Väsentlig i detta sammanhang är emellertid iakttagelsen att textmakaren bakom MB I också — och sannolikt framför allt — väljer att anförda de auktoriteter han finner mest angelägna att delge sina läsare i sammanhängande översättning eller parafrasträn utanför bibeltextens ram, dvs. antingen före eller efter själva återgivningen av Pentateuken. Som kompilator arbetar alltså MB I:s upphovsman även med större enheter, och hans produkt redovisar såtillvida de mobiliserade texterna i mera intakt form.

Den övergripande dispositionen av textstoffet i MB I illustreras bäst i uppställningen nedan (tabell 3).

Benämningen *Pentateukparafrasträn* med referens till textens totalitet är sålunda fullt relevant bara i den mån termen 'parafrasträn' tillåts innefatta även det kompiloriskt sammanbragta, icke-bibliska materialet. Den egentliga bibelparafrasträns andel av hela texten brukar anges till "endast omkr. 3/5" (Thorell 1959, s. XXIX). Beräknad efter sidmängd i Thorells edition är den drygt 55 %. Den föregås av 30 % och efterföljs av 15 %

MB I	ed. Thorell 1959	Innehåll	Viktigaste källa
1	1:1–23,4	Judafolkets politiska historia m.m.	Augustinus
2	23:5–119,16	Biblisk-filosofiska spörsmål	Thomas ab Aquino: <i>Summa Theologiæ</i>
3	119,17–336,28	Pentateuken	Vulgata
4	336,28–393,19	Biblisk-filosofiska spörsmål	Thomas ab Aquino: <i>Summa Theologiæ</i>

Tabell 3. MB I / "Pentateukparafrasen"

utombiblisk text.

Bibelparafrasen är omramad av Thomas-texten. Avsnittet före bibeltexten är ägnat frågor kring skapelsen och syndafallet och ansluter alltså direkt till de första kapitlen i Genesis, medan avsnittet efter bibeltexten behandlar frågor kring Mose lag och olika sakrala institutioner, väl närmast, på analogt sätt, i anslutning till Pentateukens avslutning i Deuteronomium.

Av Thorells uppställning (a.a., s. XXXIII f.) framgår att kapitlen i *Summa Theologiæ* återges i någorlunda intakt ordning. Även om ett par större brott förekommer, bl.a. just i skarven kring bibeltexten, är kontrasten ändå tydlig mot Stjörnbearbetarens betydligt mera "hoppande" kompilation ur sina huvudkällor (vilket kan studeras i Astås 1987, App. 1).

En i berörda delar mycket inträngande analys av den teologiska substansen i den fornsvenske parafrastikerns exeges av Pentateuken, med tonvikt på uttolkningen av några verser i skapelsekapitlet i Genesis, utför Olof Linton (1941). Han visar bl.a. på "en tydlig korrespondens mellan parafrasen och de filosofiska utredningarna, som bestyrker den språkliga analysens resultat, att de härröra från samme man" (a.a., s. 11). Linton framhåller det tidsbundet konventionella och allmängiltiga i textens tankegods men vill i sin konklusion ändå hos upphovsmannen till MB I se en djup exegetisk lärdom, vari "speglar sig också en god del av medeltidens hela idévärld med dess kärlek till dialektiska resonemang, typologiska djupsinnigheter och fromma legender" (a.a., s. 25).

Det har också observerats (bl.a. av Linton 1941, s. 4 f.) att parafrastikern icke aktar för rov att inlåta sig på diverse utfästelser om behandling av annat bibelstoff långt efter Pentateuken, bl.a. profeten Hesekiel, evangelierna och Pauli brev, utfästelser som han, föga förvånande, inte kan infria. Han har planerat, tänker sig Linton, "ingenting mindre än en fullständig glosserad bibel på svenska". Detta var ett gigantiskt företag i hans utgångsläge, rimligtvis långt bortom varje realism. — Frågan är dock om de återopade uttalandena av vår parafrastiker verkligen ger

substans åt en sådan tolkning av hans intentioner. Rimligare är måhända tanken att han, liksom förmodligen Stjórnpöskompilatorn, aldrig avsåg annat än en utläggning av de episkt mera tacksamma partierna av just Pentateuken, på sin höjd också av de övriga historiska böckerna i Gamla testamentet. Hans "utfästelser" kan referera till andra förväntade läsoplevelser och behöver inte implicera några verklighetsfrämmande åtaganden för egen del.

Filologernas diskussion kring den fornsvenska Pentateukparafasen har mest kretsats kring frågorna om skrivarnas och "författarens" geografiska proveniens, liksom kring det i dessa sammanhang alltid segslitna attributionsproblemet — dvs. "författarfrågan" — och den därmed sammanhängande möjligheten av Birgittas personliga intresse i företaget. Dessa sidor av textens problematik kommer jag här att förbigå eller bara flyktigt tangera.

Datering och proveniens

Någon kontrovers kring bibelverkets nationella identitet, liknande den kring Stjórn, har självfallet aldrig varit aktuell vad gäller MB I, som tvärtom ofta prisats för sina "äktsvenska" kvaliteter. Dess värde som ett av de yppersta dokumenten på ett äldre, "klassiskt" fornsvenskt språk har närmast konsekvent framhållits. De flesta forskare som yttrat sig i saken har velat datera dess avfattande till 1330-talet. De kriterier man härvid åberopat har dock ofta varit rätt diffusa, och somliga (G. Holm, G. Lindblad) har hävdats att språkformen i MB I inte talar mot en tidigare datering, möjligen till 1200-talet (se Thorell 1959, s. XXXIV ff.).

Med utgångspunkt i den hävdvunna dateringen av Stjórn I till kung Hakon V Magnussons regeringstid 1299–1319 (och då snarast till denna periods senare del) går det därmed inte att utesluta den åtminstone teoretiska möjligheten att MB I rentav är något äldre än den slutfas i det norröna verket som återspeglas i Stjórn I. Den allmänna karaktären av MB I:s kompilationsmönster inrymmer inte heller något som motsäger ett sådant antagande. I varje fall kan man inte utan vidare förutsätta att det svenska verket skulle vara nämnvärt yngre.

Om MB I:s svenskhet sålunda står utom diskussion, har däremot dess geografiska proveniens inom landet varit föremål för forskarnas livliga intresse — låt vara att debatten fördes för ett drygt halvsekel sedan, för att därefter följas av en i stort sett kompakt tystnad (för en översikt se senast Widmark 2001: 168 ff.). Den grundläggande insatsen markeras av Bengt Hesselman i en viktig uppsats 1927 (nämnd ovan).

Hesselman driver här tesen att "författaren av MB I" — varmed han

avser upphovsmannen till de båda MB I-handskrifternas äldsta gemensamma förlaga — var av *västgötsk* proveniens ("möjligen eller sannolikt var västgöte", s. 13). Detta påstods för övrigt, som Hesselman inledningsvis påpekar i sin uppsats, redan av Georg Stiernhielm i en anteckning i MB I B-handskriften. Hesselman styrker övertygande språkets västsvenska (eller "västligt götiska") prägel, framför allt i ordförrådet. Särskilt när de dialektala egenheterna kan avläsas på ett lexikalt plan blir det rimligt, framhåller han, att härleda dem till förlagan, inte till de senare avskrivarna. Ett par dussin exempel på ord i MB I med företrädesvis västsvensk utbredning anförs. Därtill sammanställer han ett tjugotal ord i MB I och Västgötagarna och över femtioalet ord i MB I och västgötdialekten. Några iakttagelser kring ljud- och formskick (t.ex. nasalassimilation, *a*-omljud och vissa avledningssuffix) ger ytterligare stöd åt slutsatsen: språket i MB I är västgötskt. Hesselman ser häri ett väsentligt bidrag till kännedomen om det viktiga men vid denna tidpunkt föga utforskade fornsvenska religiösa skriftspråket.

Hesselman yttrar sig även i frågan om eventuell litterär påverkan från västnordiskt håll på språkformen i MB I (uppslaget diskuteras nedan i avsn. 4.3). Hans forskningspropäer i skilda riktningar togs upp av Olof Thorell. Dennes monografi i ämnet (Thorell 1951) är framför allt en dialektgeografisk studie med texttillämpning, utarbetad efter mönstret av Hesselman 1927, i någon mån också efter Valter Janssons stora undersökning 1934 över Fornsvenska legendariet (Jansson 1934). Thorell placerar dialektgeografiskt skrivaren bakom MB I A i "Västmanland, snarast ... trakten kring Mälarens västligaste del" (s. 31), "skrivarskan" bakom MB I B i Småland. Dessa proveniensbestämningar av skrivare bygger — naturligt nog — främst på iakttagelser i ljudskicket, den språknivå där en skrivares personliga egenheter lättast slår igenom. Thorell ägnar dock betydande utrymme också åt ordförrådet, och därmed åt den ursprungliga förlagens proveniensbestämning. Här menar han sig kunna inte bara bekräfta utan också precisera Hesselmans västgötska lokalisering: MB I-förlagan tillkom, anser Thorell, "i (syd)västra delen av Älvsborgs län" (s. 180).

På grundval av Valter Janssons undersökning kan Thorell jämföra MB I även med Fornsvenska legendariet: båda texterna företer, konstaterar han, starka, sydvästsvenskt betingade likheter i språkformen.

4.3. *Stjórn och MB I: lika och olika.*

De båda folkspråkliga bibelverken från en gemensam nordisk högmedeltid förhåller sig till varandra, allmänt sett, på ett komplicerat och mångtydigt sätt. Likheterna är många och uppenbara. I viss utsträckning är de

självklara utifrån de givna förutsättningarna i gemensamt stoff och delvis samtida tillkomst i åtminstone väsentligen samma historiska kontext. Men de sträcker sig ändå långt därutöver. — Å andra sidan är de distinkta olikheterna mellan textkomplexen på skilda plan i innehåll och språkform så många, delvis så motstridiga och av sådan art, att ingen enklare analys kan fånga verkligheten.

Stjórn — ett mönster för MB I?

"Om arbetet [med MB I] påverkats från litterärt västnordiskt håll är en fråga som här icke skall undersökas", säger Bengt Hesselman i sin ovan citerade uppsats 1927 (s. 21). Ett par decennier senare fick denna fråga emellertid ett visst, låt vara blygsamt utrymme i den filologiska debatten i Sverige. Den skall här först diskuteras på de då aktuella premisserna.

Hesselman hävdar själv att antagandet av dylika influenser på intet sätt är nödvändigt som förklaring till den fornsvenska textens västliga språkprägel (antydd ovan avsn. 4.2): flertalet ord i MB I som kan ge ett västnordiskt intryck är i själva verket belagda även i andra fornsvenska källor "om också sällsynt och tydligen i bortdöende, eller de kunna beläggas ur nyare svenska dialekter" (a. a. s. 22). I flertalet fall rör det sig om en "ålderdomlig fornsvenska i allmänhet" (s. 25), som tidigare haft större spridning. Hesselman ställer sig i själva verket ganska skeptisk till tanken på Stjórn-påverkan i MB I: "Litterärt lån från Norge synes man knappast i något fall ha anledning att förutsätta" (s. 26). Han reserverar sig dock för det bristfälliga underlaget för dessa slutsatser och pekar särskilt ut "en jämförelse med de fornorska bibelöversättningarna" som en intressant forskningsuppgift.

En jämförelse av det slag Hesselman efterlyser utförde — i mycket liten skala — Olof Thorell (1951). I ett kort kapitel i sin monografi (a. a. s. 187–196) sammanställer han en handfull valda parallellställen i MB I A och B och Stjórn I och II (dock utan åtskillnad mellan textskikten i den senare). Thorell tolkar de relationer mellan fornsvensk och norrön text han här iakttar som bevis för att en norsk bibeltext tjänat till ledning för den svenske upphovsmannen till MB I; på denna punkt kommer han alltså till ett annat resultat än det Hesselman förordat som det troliga.

Thorells undersökning bygger alltså på bara ett fåtal jämförda textställen. Den ringa mängden nedslagspunkter i en analys med så stora anspråk blir begriplig om man betänker avsaknaden i Thorells utgångsläge av det skarpa analysinstrument som Astås minutiösa inventering sätter i händerna på dagens Stjórn-forskare. Även om bedömningen av samma material i här föreliggande studie kommer att utmytna i en väsentligen

annan uppfattning av sammanhangen än Thorells, är det dock ostridigt att redan hans analys fångar en del av sanningen. Det är också möjligt att denna del kunde bli något större, om den komparativa analysen fullföljdes genom större delar av, eller hela, det parallella textmaterialet.

Thorell urskiljer tre kategorier av likhet mellan Stjórn och MB I som han vill tillerkänna bevisvärde: a) uppenbar missuppfattning i MB I av ord och uttryck i Stjórn; b) gemensam avvikelse från Vulgatatexten i MB I och Stjórn; c) ordagrann överensstämmelse mellan MB I och Stjórn.

De återopade kategorierna kan ifrågasättas omedelbart, utan studium av faktiska exempel. — Vad gäller a-typen ligger ju problemet redan i formuleringen "uppenbar missuppfattning". Typ b föranleder frågan varför gemensamma avvikelser från Vulgata självklart måste förklaras genom antagande av *influens*: avvikelserna kan t.ex. tänkas ha sin grund i en gemensam latinsk förlaga, som på den aktuella punkten avviker från den övriga Vulgatatraditionen. Typ c torde framför allt aktualisera frekvensfrågan: de aktuella fallen är försvinnande få, vilket Thorell också är medveten om. Han tycks dock i tysthet utgå från det tvivelaktiga antagandet att något eller några entaka fall har vitsord för bedömningen av textmassor om vardera hundratals trycksidor i sentida editioner.

Ett av de parallellställen Thorell anför, väl närmast av a-typen, är (1). (V står för Vulgata, U för Ungers edition, *Thorell* för dennes edition av MB I B.)

(1)

V: Exod. 19: 12, 13

Constituesque terminos populo per circuitum, et dices ad eos: Cavete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius: omnis qui tetigerit montem, morte morietur. *Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimeretur, aut confortetur iaculis: sive iumentum fuerit, sive homo, non vivet . . .*

Stjórn II: U, 300, 19–21

Mark skaltu giora umhuerfiss fiallit ok bioda aullum lyd. at þeir gangi eigi yfir þat mark aa fiallit. þuiat sa er gengr yfir þat mark. *þa deyi hann dauda. Eigi skulu hendr (til) hans taka. heldr se hann grioti bardr edr skeytum raufad. huort sem yfir merkit gengr menn edr fenadr . . .*

MB I B: Th, 254, 8–11

. . . thu skalt vara them vidh at engin thera komme nær bærgheño. hwiuitna / thz nær thy kombir *thz skal æmsköt döø / ey mz suærdh oc ey mz spyut ælla sköte oc ey mz sten . . .*

Thorell menar att den sakligt ogrundade svenska formuleringen *oc ey* skall återföras på översättarens missuppfattning av ett ord i den norska texten, vilken använts som stödinstans i arbetet: *heldr* betyder efter negation i fvn. ofta 'utan', i fsv. däremot vanligen 'och ej', 'ej heller'. — En svårighet i detta förslag ligger ju

redan däri, att sambandet mellan versionerna på detaljnivå överhuvudtaget är löst, och ingenting säger att *oc ey* nödvändigtvis korresponderar med just *heldr*. Ordförbindelsen förekommer ju för övrigt två gånger i den svenska passagen, lika felaktigt var gång. Sannolikt är texten här korrumpierad.

Tvivelaktigt är också Thorells andra exempel av typ a. I Deut. 28: 49 talas i MB I om att Herren skall sända ett folk från fjärran *swa som flyghande ørn mz braadh* (Thorell 1959: 332, 8–9). Vulgata har *in similitudinem aquilae volantis cum impetu*. Thorell betvivlar att *mz braadh* skulle vara avsett att återge *cum impetu*: *braadh* betyder normalt 'villebråd', 'rov', och frasen *mz braadh* i betydelsen 'med brådska', 'med hast' är annars icke belagd i fornsvenskan (där man snarare skulle vänta t.ex. *bradhlika*), medan *bråd* är någorlunda välbelagt i denna betydelse i västnordiskt språk. Syntaktiskt gör sig *mz braadh* bättre som attribut till *ørn* än som adverbial till *flyghande*: "en flygande ørn med rov" lät förmodligen också i medeltidssvenskan bättre än "en flygande ørn med hast". Det enda möjliga är enligt Thorell att MB I:s vändning återgår på en västnordisk förlaga, där *cum impetu* återgivits *medh (t) bråd*.

Men det av Thorell mobiliserade norröna ordet föreligger inte i texten. På motsvarande ställe i Stjórn II läses: *i liking fliugandi arnar med gry* (U: 345, 19). Thorell påpekar också detta i en fotnot. Måhända menar han att Stjórn II-textens något vanskliga trädning öppnar för olika läsmöjligheter, bara de ter sig någorlunda rimliga. Frågan är dock om 'en ørn med rov' verkligen är sakligt rimligare i kontexten än 'en ørn med brådska' — dvs. 'med häftighet' (*cum impetu*). Thorell citerar själv (efter Söderwall, artikeln *brådska*, 'häftighet') ett postilleexempel: *ørn flygiande mz bræzsko*, där den visserligen rimligare ordställningen ändå knappast jävar den tolkning av MB I-vändningen som förutsätter direkt återgivning av Vulgatas *cum impetu*.

Inte heller Thorells tredje exempel av a-typen övertygar. Det rör sig om passagen i Gen. 42: 7, där Josef talar till sina bröder "hårt, som till främlingar", i Vulgata: *quasi ad alienos durius loquebatur*. Detta återges i den äldre men lätt bearbetade MB I A-handskriften: *oc talar hardhelikare til them æn til andra* (Klemming 1848: 240, 17–18); i den yngre men mera ursprungliga MB I B saknas *æn til andra*. I Stjórn I heter det: *þa taladi hann hardligarr ok ublidligarr til þeirra enn annarra manna* (U: 212, 30). Thorell talar om "felöversättning" av Vulgata i båda folkspråksversionerna, och tänker sig "att den nämnda felöversättningen funnits redan i den äldsta norska bibelöversättningen och därifrån kommit in i MB I och Stjórn" (s. 190). Han meddelar emellertid också — tydligen utan att riktigt se implikationen — att Petrus Comestor på samma ställe läser *durius loquebatur*, alltså med utelämnning av frasen *quasi ad alienos*.

Om Petrus Comestor, en flitigt mobiliserad kompilationskälla i såväl Stjórn I som MB I, anlitas i stället för Vulgata på detta ställe som på otaliga andra, läser blott *durius loquebatur*, är det i sig föga märkligt om MB I:s upphovsman övertagit detta i föreliggande skick. Dock måste ju den för alla gemensamma interpolationen *til them* respektive *til þeirra* förklaras. — Här är det onekligen frestande att anta att *quasi* i en gemensam latinsk källa mött de båda folkspråksparafistikerna

(eller felaktigt lästs) som *quam*. Ett sådant misstag är trivialt i latinsk paleografi. En vändning som *quam ad alienos durius* skulle ju omedelbart förklara såväl *hardligarr ... til þeirra enn annarra manna* som *hardhelikare til them æn til andra* — förutsatt att båda i förtydligande syfte interpolerat *til þeirra* respektive *til them*, vilket knappast är orimligt. Flyktig kontroll av varierande läsarter i detta Vulgataställe ger visserligen negativt resultat, men påverkan från Stjórn på MB I ter sig inte därför som någon tilltalande förklaring.

Såvitt jag kan se har Thorell därmed icke påvisat något enda fall av norrön "influens" på den svenska MB I-texten av den art han själv hänför till kategorin "uppenbar missuppfattning".

Något bättre grundade är sådana idéer då de tillämpas på Thorells överensstämmelse av typ b. I fall av gemensam avvikelser från Vulgatatexten händer det verkligen att ett omedelbart samband mellan MB I och Stjórn ter sig uppenbart. Så är fallet i (2). (De centrala innehållselementen har markerats grafiskt; dubbel understrykning betecknar addition.)

(2)

V: Exod. 12: 8–9

Et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes cum lactucis agrestibus. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed tantum assum igni.

Stjórn I: U, 279, 32–280,1

A þeirri sömu nátt skulu þeir huerr sem einn allt sitt lamb eta. huarki hrátt ne i uatni sodit ok eigi odrúvisi til buit enn aa elldi steikt. ok þar uidr skiært einbakat braud ok beiskar surur. huerra surleiki er monnum skal til æuinligrar breldomsins minningar uera.

MB I B: Th, 237,12–16

Oc om the nat skulu alle israels synir æta stekt lamba køt mz thz brødh aldrigh kombir drægh widhir oc mz beskom lactukom. I skulen ey æta thz raat oc ey sudhit mz watn ælla nakralundh til boet vtan mz elde stekt.

Som synes har Stjórn I och MB I samma tillägg till Vulgatas text: *ok eigi odrúvisi til buit* resp. *ælla nakralundh til boet*. Överensstämmelsen mellan de båda texterna påpekas redan i Söderwalls ordbok (II, s. 633 a) i artikeln *tilboa*. Den kan, som Thorell med rätta framhåller, knappast förklaras med mindre än man antar en gemensam källa. Denna källa har, anser Thorell vidare, "sannolikt utgjorts av den äldsta fornorska bibelöversättningen". Till stöd härför åberopar han den status av hapax legomenon som tillkommer det fornsvenska verbet *tilboa* (som Söderwall i denna betydelse bara belägger på detta ställe) men inte dess fvn. ekvivalent *tilbúa*.

Annars företer ju de båda passagerna i (2) mycket olika textupbyggnad i Stjórn och MB I. Den senare följer Vulgata rätt strikt, medan Stjórn I-parafistikern låter två innehållselement byta plats och tillägger ett tredje: han

placeras vändningen om det osyrade brödet efter den om det stekta lammköttet, för att därefter tillfoga en notis om brödets funktion i den religiösa symboliken. Denna notis är hämtad ur Petrus Comestors *Historia scholastica* (Astås 1987: 958) — Mot bakgrund av dessa avvikelser i innehåll och form bör man nog visserligen inte utesluta möjligheten att den norske kompilatorn och hans svenske kollega, oberoende av varandra, utfört samma addition ur någon gemensamt anlitad utombiblisk källa. Men den lexikala överensstämmelsen *til buit* : *til boet* är påfallande och talar i just detta fall för influens från Stjörn I på MB I.

Det sista exemplet hör strängt taget också till Thorells c-typ, då den "gemensamma avvikelser" ju samtidigt inrymmer likhet på lexikal nivå. Direkt norsk-svensk beröring förefaller också svårfrånkomlig i de tre övriga exempel som åberopas under denna kategori. — I det första är scenen gästabudet med Josef och hans bröder i Gen. 43: 34. Kapitlet slutar i Vulgata med orden: *Biberuntque et inebriati sunt cum eo*. Petrus Comestor har detsamma, med tillägget: *id est satiati cibo, secundum idioma Hebræorum*. MB I läser: *mædhan the drikka oc huxa sik wæl haldna* (Thorell 1959: 191, 3–4), Stjörn I: *Drucku þeir þar i hia honum um daginn ok uaru uel hallðnir* (U: 217, 21–22). Thorell uppfattar Petrus Comestors tillägg som ämnat att mildra en anstötlig referens till berusning och tolkar formuleringen i folkspråksversionerna i samma anda. Deras slående inbördes likhet kan ju här knappast förklaras enbart utifrån Petrus' tillägg utan förutsätter rimligtvis direkt influens.

Vitsord i samma riktning måste rimligtvis också tillerkännas återgivningen av Vulgatas beskrivning av Lots hustrus öde i Gen. 19: 26: *versa est in statuam salis*. MB I återger *statuam salis* med *en salt sten æptir quin manz liknilse* (Thorell 1959: 149, 15–16), Stjörn I med *einn salltsteinn* (U: 123, 18–19). Den isländska *Gudhbrandsbiblía* 1584 behåller *salltstein*, och på svenskt område står det kvar i *Själens tröst* i ett avsnitt lånat ur MB I, medan Gustav Vasas bibel inför det alltjämt brukade svenska *saltstod*. Den fornsvenska och den norröna texten har sannolikt inte av en tillfällighet valt samma återgivning med *sten*. Detta är ju knappast den närmast till hands liggande ekvivalenten till lat. *statua* (vilket *stod* däremot snarare är).

Thorells tredje och sista exempel av c-typ hänför sig till återgivningen i Gen. 43: 21 av viktangivelsen *eodem pondere* i Vulgata: *iæmwæghit* i MB I (Thorell 1959: 190, 10), *iafnueginn* i Stjörn I (U: 216, 21). Ordet är annars obelagt i denna betydelse i såväl fornsvenskt som norrönt språk, varav Thorell drar den rimliga slutsatsen att dess samtidiga förekomst i Stjörn och MB I måste tyda på direkt beröring.

Det är alltså lätt att avvisa Thorells exempel på förment norsk-svensk textöverensstämmelse i de tre exemplen av typ a, svårare eller omöjligt i de fyra av typerna b och c. När Stjörn och MB I avviker från Vulgata på samma sätt och samtidigt företer slående likhet i sitt ordval, då måste norsk influens på den svenske textmakaren övervägas som en — om också bara en — möjlig förklaring.

Thorells grundtanke tycks vara att för de båda folkspråkstexterna gemensamma avvikelser från Vulgatatexten, liksom mer eller mindre slå-

ende likheter mellan dem i ordvalet, bara kan förklaras som resultat av direkt interferens (och självfallet bara i norsk-svensk riktning). Tydligt ser han ingen annan förklaring till likheten mellan de två folkspråkstexterna än *påverkan* från den ena till den andra, på *litterär* nivå. Han bortser dels från möjligheten att de utgår från en gemensam, på vissa punkter något särpräglad latinsk förlaga, vars egenheter de delar, dels från möjligheten att de har sin grund inte i gemensamma litterära källor utan i en gemensam yttre kontext, i den sociala och intellektuella miljön.

Vidare ser Thorell inte proportionerna i det material han bedömer. Mot de enstaka fall han anför i Stjörn I och MB I av påtagligt gemensam ordalydelse måste man nämligen ställa den överväldigande textmängden i dessa verk — omfattande vardera hundratals sidor i nutida tryck. Här återges Vulgata i en språkform, som överlag, på alla språknivåer inbegripet den lexikala, avviker mellan de båda måltexterna just så genomgripande som vi utifrån allmän erfarenhet vet att självständiga, av varandra oberoende översättningar av samma verk brukar avvika. Om den svenske MB I-översättaren verkligen suttit med en norrön text framför sig, som varit identisk med eller snarlik den i Stjörn I eller II, är det alltså snarare uppenbart att han *systematiskt distanserat sig* från denna norröna text än att han skulle ha låtit sig i nämnvärd utsträckning influeras av den. Det ter sig onekligen naturligare att han — i varje fall på det hela taget — arbetat själv med sin Vulgata och andra latinska källor, ganska obekymrad om sina norska kollegers förehavanden.

Alternativt kunde man förstås pröva Thorells tanke att en faktiskt påverkande norrön text tillhört ett äldre skikt i den bibelöversättnings-tradition som Stjörn i stora delar representerar. Sedermera skulle då ha genomförts delvis parafraserande nyöversättningar inom denna norröna tradition: dels i samband med den omfattande kompilation från utombibliska källor som ledde till Stjörn I, dels i förening med ytterligare bearbetning och textkoncentration i Stjörn II. Spår av den äldre översättningen skulle därvid föreligga här och var, avläsbara vid jämförelsen med den befryndade fornsvenska texten i MB I. En sådan hypotes kunde möjligen förklara det relativa släktskap i ordförrådet som Thorell påvisar mellan Stjörn och MB I. Det skulle kanske också rimma med upphovsmannens sätt att omtala sig själv och sin insats i prologen till Stjörn I: *sa sem norænadi* (U 2: 19; jfr ovan avsn. 4.1).

Men är det troligare att den norske bearbetaren skulle ha så radikalt omformat en redan given målspråklig bibeltext än att hans svenske kollega gjort det? Och vidare: om vi tänker oss (vilket nog trots allt är rimligt) att MB I åtminstone inte tillkommit *tidigare* (i varje fall inte *mycket*

tidigare) än Stjórn I, varför skulle svensken — enligt hypotesen alltså dominikanbroder liksom sin norske kollega och arbetande i samma ordensmiljö — ha valt en avsevärt äldre, uppenbarligen fördominikansk version av en sådan referenstext? Han hade ju tillgång till en helt färsk norrön bibelbearbetning, därtill framställd av en mer eller mindre samtida ordensbroder?

Det är alltså tvivelaktigt om de enskilda fall av norsk-svensk influens som Thorell sporadiskt belägger egentligen omvittnar något annat än den livaktiga intellektuella miljö — enligt hypotesen den dominikanska — där dessa för tiden avancerade textproduktioner utfördes. Vi tror oss veta (mera härom nedan i avsn. 8) att förutsättningarna för tankeutbyte mellan ordensbröder från skilda delar av den vidsträckta daciska provinsen bör ha varit goda. Det är föga märkligt att den som arbetar hårt och länge med bibelparafra och anslutande textkompilation då och då utbyter erfarenheter med sina likar och omsätter influenser från detta utbyte i sitt eget arbete. Men det är lika naturligt att sådana influenser i ett ensamt arbete sker just punktvis.

Hur gick det då egentligen till? Och varför blev de kvantitativa proportionerna mellan Stjórn I–II och MB I sådana de blev? Frågorna skall här tas upp till förnyad prövning och fördjupad diskussion.

5. Förhållandet till urtexten — styrande hypotes

En lämplig utgångspunkt för ny diskussion kring sambandet mellan Stjórn I–II och MB I erbjuder sig i de första fyra verserna i Exod. 32. Denna text i de tre versionerna anförs nedan i (3). (Med fetstil utan understrykning markeras större additioner till Vulgatas text i båda folkspråksversionerna, med understruken fetstil stoff som adderats exklusivt i den ena versionen.)

I sin genomgång av utombibliska källor till Stjórn II pekar Astås (1989, 49 f.) på additionen utöver Vulgata i passagen *ok ætladi ... sem eir*, vilken företer viss likhet med en vändning i Petrus Comestors *Historia scholastica*, där man läser: *Tradunt quidam Aaron projecisse in ignem in aures, et inde opere daemone conflatum caput vituli tantum, quod tamen quandoque vitulus, quandoque caput vituli vocatur, ...* (HS: 1189, D 12–15)⁶. Överensstämmelsen är ju dock allt annat än fullständig; Astås framhåller särskilt tillägget om kopparfärgningen av guldkalven, *litt sem eir*, ”sannsyn-

⁶ Somliga uppger att Aron kastade örhängena i elden och att därav genom djävulens verk bara huvudet av en kalv blåstes upp, vilket dock ibland kallas kalv och ibland kalvhuvud ...

(3)

Stjórn II. U: 311,33–312,5	V: Exod. 32: 1–4	MB I. Thorell 266,11–20
þa er Gydingar sau at Moyses dualdizt leingi aa fiallinu. þa saumnuduzt þeir saman ok foru aa fund Aarons ok mælltu. Gerr þu oss god þau er firir oss fari. þuiat ver uitum eigi huat af þesum Moysi er ordit er oss leiddi burt af Egiptalandi. Aaron suarar. Taki þier eyrnagull kuenna ydarra sona ok dætra ok færir mer. Lydrinn gerdi sem Aaron baud. þui baud Aaron at þeir skyldi færa honum eyrnagull sin. at hann uisse at þeir ætludu þar skurgod af at gera. Aaron let þat gull i elld bera. <u>ok ætladi suo at lemia firir þeim skurgods smidina. Enn er gull tok at brenna i aflinum. þa snerizt þat i nautz likneski. vaxit sem kalfr enn litt sem eir.</u> <u>En er Gydingar sa þetta undr er uordit var. ok þat uar likneski er ordit var i aflinum.</u> þa mælltu þeir. þetta gud hefir leitt oss aa brott af Egiptalandi.	1. Videns autem populus quod moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus adversus Aaron, dixit: Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant: Moysi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit. 2. Dixitque ad eos Aaron: Tollite in aureas de uxorum, filiorumque et filiarum vestrarum auribus, et afferte ad me. 3. Fecitque populus quae iusserat, deferens in aureas ad Aaron. 4. Quas cum ille accepisset, formavit opere fusorio, et fecit ex eis vitulum conflatilem, dixeruntque: Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.	Nw vndrar folkit huat moyse duæl oc talar til aaron Stat vp oc gør os gudha som os magho leda a wan vægh / før thy at wi vitom ey hwat aff them moyse ær vordit som os skulde ledha. Aaron ræddis thera ondskap oc viste. at the waro nidzskir oc wænte sik tæssa ledh vndan komma oc sagde swa. takin alt idhart gul oc silff oc iæmuæl idhart husfrughu gul oc döttra bonadh oc bærin til min. Folkit giordhe iæmsköt samuledh. Aaron rædhis them som før / oc kastade thera gul j en eld. oc vart aff thy gulle en gutin kalffuir. oc æmsköt øpte alt folkit See thin gu dh israel som tik leddo wt aff egypto lande.

ligvis bearbejderens utbrodering”. — Hela denna adderade passage saknas, noterar man, i MB I.

Passagen är dock inte den enda i detta avsnitt som saknas i Vulgata. Hos Petrus Comestor läser man, efter citatet av Vulgatas vers 2, följande kommentar: *Hoc erat quod charius et pretiosius habebant, putans, quia consulentes avaritiæ suæ nollent afferre*⁷ (HS: 1189, D 7–9). Likheten med den adderade sekvensen *þui baud ... gera* på ett angränsande ställe i

⁷ Detta var vad de hade av kärare och dyrbarare ting, och han tänkte att de, när de följde sin girighet, inte skulle vilja bära fram det till honom.’

Stjórn II är onekligen minst sagt flyktig — snarast ännu mindre än i det fall som just diskuterats (den här påvisade additionen nämner Astås inte). Aron tillskrivs ju inte ens samma tanke i de båda tilläggen. Vid första påseendet ter det sig nog rimligt att inte räkna med något samband här. Men ett sådant blir trots allt troligt, om man observerar den vagt likartade additionen i MB I: *Aaron ræddis ... vndan komma*. Med annan placering i texten — efter vers 1, inte som hos Petrus Comestor efter vers 2 eller i Stjórn II efter vers 3 — samt tilläggande Aron en tredje tanke, varieras ju här ändå samma tema som i de båda andra additionerna. Det handlar i samtliga tre fall om Arons bevekelsegrunder för sitt handlande, hans insikt om sina landsmäns onda uppsåt och hans beredskap att gå dem till mötes genom att infordra deras guld för tillverkning av en av-gudabild. Själva förankringen i Arons inre liv förenar de tre additionerna, oavsett deras avvikande innehåll.⁸

Stället ger anledning till ett par viktiga reflexioner. — Först och främst ter det sig problematiskt att vid förhållanden som dessa försöka strikt upprätthålla den hävdvunna åtskillnaden mellan å ena sidan "översättning", entydigt bunden till en förlaga, och å andra sidan "utbrodering", företagen utan stöd i denna förlaga. Som redan påpekats (jfr ovan avsn. 3) är själva distinktionen anakronistisk. Vi befinner oss här mitt uppe i en högmedeltida parafraskultur av vidstäckt europeisk räckvidd, där "översättning", "kompilation" och "originalproduktion" flyter samman i ett enda komplext språkhantverk. Syftet var bara ett: att producera en text, användbar i den tillämnade målgruppen. — I detta fall handlar det om en utombiblisk addition som redan utförts i en latinspråkig textkälla, flitigt anlitad vid sidan av Vulgata. Folkspråksparafrastikerna "övertar" egentligen inte denna addition. Snarare *imiterar* de den, gör var sin ny addition, därtill dock stimulerade av den föreliggande. De gör detta med sikte på den kommunikativa *effekten* hos sina läsare/åhörare, inte på förmedling av någon egentliga information i sak.

Relationer som dessa mellan källtext och måltext i högmedeltida bibelparafras på nordiskt folkspråk aktualiserar osökt det begrepp som nutida översättningsteoretiker ibland kallar *skopos*. Det handlar om vad "översättaren" ytterst vill med sitt företag, något som alltid betingas av, och i sin tur betingar, produkttextens tillämnade funktion i sin historiska kontext. Detta behöver ingalunda vara detsamma som det författaren en gång ville i en annan kontext. (Se t.ex. Vermeer 1989.)

⁸ "Tom korrespondens" är den term jag själv använt för denna typ av på samma gång vag och uppenbar relation mellan specifikt stoff i två textversioner (med tillämpning på det fornsvenska Abbotskämte; se Wollin 1997: 339 ff.).

Den skolastiska glosseringen utfördes här på bibliskt textmaterial. Det är en litteratur med ganska särpräglade, för samtiden främmande stilistiska förtecken. Gammaltestamentlig epik är enkel och "rak", inte alldeles olik den klassiska isländska sagostilen. Bara vad som faktiskt skedde redovisas, på psykologiska förklaringar spilla inga ord. Bakgrunden i aktörernas inre liv får den därför hugade läsaren/åhöraren själv implicera ur redovisningen av det yttre händelseförloppet.⁹ — Skolastikens bibelutläggare däremot tycks vilja ge publiken handfast tolkningshjälp och lämnar ingenting osagt. Uppenbarligen betyder det därvid mera att *något* sägs än *vad* som sägs.

Parafrastikernas "skopos", i samspel med källtextens egenheter, styr alltså tillvägagångssättet. I filologisk tillämpning på här aktuellt material blir frågan naturligtvis i vilken fas i den folkspråkliga bibeltraderingen som den från Vulgata övertagna texten tillfördes utombibliska eller obibliska egenheter, samt varifrån dessa kom eller inspirerades. Generellt gäller, att additioner och modifikationer som förekommer bara i den *ena* folkspråkversionen och saknar varje urskiljbar parallell i den andra normalt inte härleds till en gemensam textkälla; sådant uppfattas lättare som fri "utbrodering". Till sådana egenheter däremot som förekommer i *både* Stjórn och MB I, mer eller mindre påtagligt befryndade och placerade på mer eller mindre näraliggande ställen, postuleras i första hand ett gemensamt ursprung — eller åtminstone ett gemensamt incitament — i en äldre textversion. Normalt kan en sådan också påvisas, nämligen just i Petrus Comestors *Historia scholastica*. Denna latinspråkiga textversion har, ibland ensam, ibland i samspel med Vulgata, utgjort basen för kompilering, parafraserande och språkväxlande operationer på materialet, i ständigt varierande kombinationer och avvägningar.

Föreliggande studie utgår därmed från en övergripande hypotes som innefattar följande tre grundläggande antaganden.

1. MB I och Stjórn I–II kan i nu föreliggande gestalt indirekt — vardera över ett okänt antal mellanled — härledas till *samma äldre textkälla*.
2. MB I och Stjórn I–II kan härledas till denna gemensamma källa *var för sig*, oberoende av varandra. Ingen av de två folkspråkparafraserna bygger på den andra, ej heller föreligger någon mera omfattande eller systematisk interferens mellan dem. På sin höjd kan sporadiskt förekomma viss influens från det norröna verket på enskilda textställen i det fornsvenska.

⁹ Detta "objektiva" drag i Gamla testamentets epik analyseras och beskrivs målade av Gerleman 1949.

3. Den för det norröna och det fornsvenska verket gemensamma källan har varit en text avfattad *på latin*. Rimligtvis har den utgjorts av någon bearbetad version av Vulgata.

Föreliggande studie innebär till en del en systematisk prövning av denna hypotes i dess tre moment. — Det tredje av dessa följer ju av det andra, och dessa två bildar ett logiskt helt som strängt taget knappast tarvar någon mera ingående argumentation. Vi kan egentligen utan vidare fastslå att de båda folkspråkliga verken tycks vara gediget förankrade i var sin separat överflyttning från latin. Tanken på någon form av sekundär vidareöversättning av nämnvärd omfattning, t.ex. från norrönt till fornsvenska, torde vara mycket svår att underbygga. Redan en flyktig jämförelse av språkformen var som helst i parallella partier av Stjórn I–II och MB I ger omedelbart vid handen att den norröna och den fornsvenska texten — oaktat enstaka, rimligtvis tillfälliga överensstämmelser av den art Thorell pekar på — i allt väsentligt måste vara produkterna av två från början skilda och av varandra oberoende språkväxlande bearbetningar (jag undviker här med avsikt att tala om "översättning"). En norrön och en fornsvensk text åtskilda bara genom den ena versionens mer eller mindre genomgripande bearbetning i den andra, hade överlag företett en helt annan, mera påtaglig inbördes överensstämmelse, såväl språkligt formellt som på innehållsplanet.

Lika fullt vill jag här anföra ett specifikt textställe, som på denna punkt erbjuder positiv evidens av mera handfast karaktär. Det återfinnes i Fjärde Mosebokens 24:e kapitel, där en passage i Bileams siarsång i de tre versionerna återges nedan i (4).

(4)

Stjórn II: U 338, 8–10	Vulgata: Num. 24: 23	MB I: Thorell 322, 18–19
Balaam mælti þa enn at uppnvinne dæmisaugu. Hev huerr er sigruegari. þa er drottinn gerir þessa hluti.	Assumptaque parabola iterum locutus est: Heu, quis victurus est, quando ista faciet Deus?	Æn spaade balaam frammer oc sagde swa. Hærra hwar skal tha liffua thæsse thing skulu tima /

Stället uppmärksammas av Astås (1989: 52), men diskussionen gäller där Stjórn II-textens relation till Vulgata i den närmast följande versen (Num. 24: 24; jag återkommer härtill nedan i avsn. 6.3).

Ställer man som Astås bara den norröna texten mot Vulgata, observerar man knappast något märkligt i återgivningen av *victurus est* med *er sigruegari*: innebörden 'blir segrare' eller 'blir segervinnare' passar ju bra i

sammanhanget. Emellertid kan futurparticipet *victurus* som bekant återföras på två skilda latinska verb: *vincere* 'segra' och *vivere* 'leva'. Det förra alternativet väljer alltså islänningen/norrmannen, det senare däremot svensken: *skal tha liffua*. De båda återgivningarna kan väl sägas vara sakligt sett lika goda. Men framför allt motsäger de ju ganska effektivt idén om en svensk bearbetare av en norrön förlaga. I stället förmedlar de den tydliga bilden av två självständiga översättare, som oberoende av varandra — ibland alltså också utifrån olika textuppfattning — återger samma latinska text.

Att det norröna och det fornsvenska bibelverket grundar sig på två självständiga, sinsemellan oberoende omarbetningar av en text i latinsk språkform torde alltså ligga i öppen dag. Sätillvida är grundhypotesen redan med detta styrkt i sina två senare moment. Värdet av denna iakttagelse är emellertid avhängigt av utfallet av samma hypotesprövning i det första momentet. Detta är inte givet: huruvida de båda folkspråkstexterna ytterst bygger på i mera inskränkt mening samma specifika textkälla, på samma *redaktion* av den latinska texten, kan bara fastställas efter mera ingående prövning. Argumentationen i det följande tar därmed fasta dels på precisering av likheter och olikheter mellan de båda folkspråkparafraserna, dels på prövning av den övergripande hypotesens första moment. — I praktiken handlar det om samma frågeställning: i vilken relation till varandra och till samma latinska källtext har det norröna och det fornsvenska bibelverket tillkommit?

Frågan är till en början vad man exakt lägger i formuleringen "samma latinska text". Att "texten" är Vulgata förutsättes (andra möjligheter är bara teoretiskt reella, därtill principiellt irrelevanta), men hypotesen hämtar sin styrka i möjligheten att det rör sig om en gemensam, på distinkta punkter specifik redaktion av denna Vulgatatext. Den kan ha uppstått inom ramen för en egen, möjligen dominikanskt färgad bearbetning av Vulgatatraditionen i den nordiska ordensprovinsen. En sådan specifik Vulgataredaktion kan förstas ha givits flera olika utföranden, vilka i sin tur tjänat som olika förlagor i de två översättningsföretagen. Men den kan också ha varit mer eller mindre identiskt densamma.

I det senare fallet borde det vara möjligt att se åtminstone konturerna av en rimlig kronologi mellan skilda faser i de båda folkspråkliga bibelverkens tillkomstprocesser. I deras många överensstämmelser med och avvikelser från ett gemensamt utgångsläge i en Vulgataredaktion med vissa distinkta särdrag borde man kunna separera det som förenar dem med varandra från det som är specifikt för den norröna resp. den fornsvenska versionen. Det förra tillhör då, kan man anta, ett äldre skikt,

relaterat till den ursprungliga (latinspråkiga) bearbetningen och övertaget från (eller inspirerat av) denna, medan det senare — åtminstone oftast¹⁰ — bör kunna hänföras till en yngre tids olika operationer i den ena eller andra tillkomstfasen i de norröna resp. svenska texterna, hanterade var för sig.

Denna kronologiska skiktning förblir naturligtvis hypotetisk, så länge ingen särskild Vulgataredaktion låter sig på oberoende kriterier utpekade som förlaga för vare sig Stjórntexten eller MB I. Något sådant utpekande kommer alltså inte heller att försökas inom ramen för denna undersökning; det får i stället anvisas som en spännande uppgift för framtidens nordiska — och latinska — medeltidsfilologi. Dock torde redan på nuvarande ståndpunkt den antydda uppdelningen av de båda folkspråkliga versionernas avvikelser från en "vanlig" Vulgatatext på gemensamma och exklusiva ha ett intresse för argumentationen, och den blir därför, trots sin hypotetiska karaktär, ett viktigt moment i det följande.

Det säger sig självt att utfallet av en sådan undersökning har implikationer för vår bild av den intellektuella miljö i nordisk högmedeltid där ett så stort och kvalificerat arbete som detta planerades och utfördes. I den avslutande sammanfattningen kan vi också nyansera bilden av ett "klassiskt" skede i fornspråkets historia, i Väst- och Östnorden.

6. Texternas innehållsstruktur

Relationen mellan Stjórn I–II och MB I skall här granskas i termer av överensstämmelse och avvikelse på innehållsplanet. Det gäller därvid först struktureringen av stoffet på "makronivå", dvs. dels de kvantitativa proportionerna mellan stora, innehållsligt bestämda textpartier, "innehållsblock" (6.1), dels den s.k. textmatrisen, eller representationen i vardera texten av Vulgatas stoff i kapitel, liksom i kortare och längre sviter av kapitel (6.2). Principiellt omfattar textmatrisen också verser och versgrupper inom kapitlen; systematisk inventering av stoffet på denna mer specifika innehållsnivå ryms dock inte inom föreliggande undersökning. Däremot sammanställs ett antal språkprov ur texterna på ord- och frasnivå, avsedda att på spridda textställen illustrera för de båda folkspråkliga versionerna gemensamt resp. för vardera versionen exklusivt stoff och därmed belysa relationerna med koppling till den styrande hypotesen (6.3).

Analysen är alltså inriktad i första hand mot det övergripande mönst-

¹⁰ Dvs. när det inte någon gång, som i (4), kan hänföras till skiljaktig uppfattning av källtexten i den ursprungliga översättningen.

ret: Pentateukens bok- och kapitelnivåer, inte versnivån. Av gemensamt resp. exklusivt exempelmaterial meddelas likaså bara ett litet urval, mycket långt från den fullständighet som främst Astås genomgångar här faktiskt skulle göra möjlig. Mitt blygsammare syfte inskränker sig till att påvisa de drag i den övergripande dispositionen av stoffet och de exempel på gemensam resp. avvikande återgivning av specifikt stoff som är nödvändiga för att underbygga eller kullkasta den uppställda hypotesen.

Härmed är emellertid också sagt att Astås arbeten (främst 1987, App. 1 resp. 1989) varit helt outhärliga för denna undersökning. Också Thorells inventering av Pentateukstoffets fördelning på Vulgatakapitel i MB I (1959: XLVIII) är ovärderlig (även om Thorell nöjer sig med att ange kapitelavgränsningen och inte som Astås i sina appendices driver analysen ned på versnivå).

6.1. Innehållsblocken

Kompilatorerna bakom *Stjórn I* resp. *MB I* kan mycket väl tänkas ha väglett av ett och samma syfte: att framställa ett stort och sammanhängande verk som förmedlar det bibliska budskapet anpassat efter mottagarnas förutsättningar. En sådan ambition står i god samklang med historiebibelns idé. Det betyder dels någon art av översättning, dels, i enlighet med samtidens skolastiskt baserade uppfattning av en sådan uppgift, både komplettering och gallring: centrala moment skulle belysas närmare i förklarande utläggningar, och stoff som uppfattades som mindre tjänligt skulle rensas ut. Någon "respekt för texten" i modern mening kan man alltså inte förvänta: bibeln var ingen sakrosankt, monolitiskt fixerad textmassa, given en gång för alla.

Men sättet att genomföra en sådan uppgift kunde alltså uppenbarligen variera inom vida gränser. Jag har konstaterat att den norsk/isländske kompilatorn bakom *Stjórn I* placerar sitt lånade material på olika ställen i själva den löpande bibeltexten. Denna avbryts därmed ständigt av inskjutna textelement ur andra källor. De inskjutna elementen varierar i omfattning mellan ett par ord eller någon enstaka rad i Ungers edition och, i ett par extremfall, dussintals sidor. Flertalet inskott omfattar något eller några tiotal rader. Denna vidlyftiga addition av annat material kan dock inte egentligen sägas "spränga" bibeltexten, ty Vulgatas ordning mellan kapitlen, liksom, i stort sett, mellan bevarade verser inom kapitlen, hålls hela tiden intakt. Resultatet blir snarare en starkt "uttänjd" bibeltext i *Stjórn I*, som ändå är i någon mening strikt sammanhållen.

I *Stjórn II* förekommer, vill det tyckas, bara relativt obetydlig kompi-

lation från andra källor, föga också av annan addition. Däremot är reduktionen omfattande: såväl flera enskilda kapitel som långa kapitelsviter utelämnas, liksom verser och sviter av verser inom flera kvarstående kapitel. Vulgatas text, från Exod. 19 och Pentateuken ut, återges här liksom i Stjórn I i bevarad ordning, men med många och ibland stora luckor.

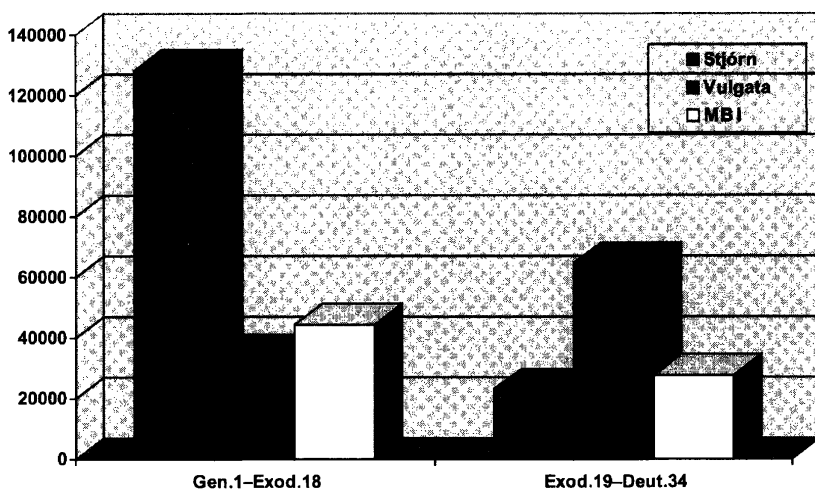
MB I liknar alltså Stjórn I i den omfattande mobiliseringen av utombibliskt textmaterial, men kompilatorn arbetar här efter ett delvis annat mönster, där stora partier av sammanhängande additionstext placeras också utanför bibeltexten. Resultatet blir en totaltext av ungefär samma omfattning som den norröna, eller obetydligt kortare: Stjórn I–II räknar omkr. 150 000 löpande ord, MB I omkr. 130 000. Pentateuken i Vulgata omfattar ungefär 100 000 ord.

De kvantitativa proportionerna mellan dessa tre texter, jämte fördelningen på och dispositionen av bibliskt och utombibliskt stoff i MB I, visas nedan (tabell 4). För Stjórn-texten är värdet för den senare fördelningen omöjligt att beräkna exakt, och i uppställningen meddelas därför bara totalvärdet.¹¹ Det är dock en högst rimlig hypotes att proportionerna bibliskt : utombibliskt i Stjórn I väsentligen liknar dem i jämförbara partier av MB I.

	Stjórn I–II	Vulgata	MB I
Icke-biblisk text: Augustinus			8 000
Icke-biblisk text: Thomas ab Aquino			32 000
Biblisk text: Pentateuken	151 000	99 000	72 000
Icke-biblisk text: Petrus Comestor, Vincent de Beauvais, Augustinus, Isidor de Sevilla			
Icke-biblisk text: Thomas ab Aquino			19 000
Totalt	151 000	99 000	131 000

Tabell 4. Fördelning på biblisk och utombiblisk text i MB I, ställd mot Stjórn I–II och Vulgata. Antal löpande ord.

¹¹ Beräkning av motsvarande fördelning i Stjórn I skulle kräva systematisk separation av bibliskt och icke-bibliskt stoff på ord- och frasnivå, vilket är svårgenomförbart också av andra skäl än arbetsinsatsens omfattning. Det är nämligen — trots den helt ovärderliga tillgången till Astås omsorgsfulla källgenomgång i Appendix 1 och 2 till monografen 1987 — ofta svårt, inte sällan omöjligt, att i det enskilda fallet avgöra om en fras i Stjórn I verkligen skall återföras på en ungefär ekvivalent vändning i Vulgata eller på en mer eller mindre likalydande formulering i någon (i vissa fall några) av de kompilerade texterna. Astås uttalar ibland själv en högst begränsad tvekan på denna punkt. Det sker, försiktigt sagt, knappast för ofta.

Figur 1. Textmängd i återgivningen av Pentateuken före Exod. 19 och efter Exod. 18, dvs. i Stjörn I och II resp. i motsvarande partier av MB I. Antal ord.

Norrmannen/islänningen och svensken har därmed löst samma uppgift på sådant sätt, att resultatet mycket väl kan ha varit funktionellt fullt likvärdigt i det sammanhang där båda verkade. Den läsande och lyssnande menigheten mötte visserligen något olika tankestoff i de två kompillerade bibelparafraserna, disponerat på något olika sätt, men rimligtvis blev man ändå delaktig av väsentligen samma upplevelse och uppbyggelse i båda språkmiljöerna.

Däremot innebär kompilorernas inbördes radikalt avvikande tillväggångssätt ofrånkomligen att *själva bibeltexten* får högst olika karaktär i den norröna och den fornsvenska versionen. Det kan vara skäl att renodla denna exklusivt bibliska aspekt på saken och jämföra de två textkomplexen i just de delar där de återger samma bibelböcker. Mot Stjörn I och II ställs då den "egentliga" parafrasen av Pentateuken i motsvarande partier av MB I. I den senare har forskarna aldrig försökt urskilja någon skiktning liknande den som Unger utförde i Stjörn. Den låter sig dock lätt göras och är i sammanhanget meningsfull. Gränsen dras då i Thorells edition vid sid. 253, rad 24/25, dvs. efter återgivningen av Exod. 18.

Proportionerna vid en sådan jämförelse framträder grafiskt i figur 1.

Vad gäller Stjörn är utfallet allmänt sett förutsägbart utifrån etablerad kunskap om förhållandena: mycket kraftig expansion av texten i Stjörn I, betingad av den omfattande additionen av utombibliskt material, likaledes kraftig krympning i Stjörn II, en följd av den ungefär lika omfat-

tande utgallringen av text i Pentateukens senare, episkt mindre givande böcker. Möjligen kan man frapperas av dramatiken i fördelningen. Skillnaden mellan de båda textlagren går knappast att ta fel på, och forskningens totala consensus på denna punkt blir begriplig.

Proportionerna i MB I är intressantare. Att det förra pentateukpartiet här företer avsevärt mindre text än Stjörn I är givetvis väntat då bibeltexten är mera "ren" och additionerna i stor utsträckning utlagda på annat håll. En lätt expansion i förhållande till Vulgata motsäger inte heller den vanliga bilden vid översättning från latin till svenska — även om förhållandet vid parafraiserande och därmed mindre "normal" återgivning är långt ifrån givet. Verkligt påfallande är däremot den distinkt avvikande relationen till Vulgata i det senare pentateukpartiet. Här har expansionen förbytts i kraftig reduktion, liksom i Stjörn II. Att den svenske texttillverkaren funnit anledning till samma gallringar i de senare Moseböckerna som Stjörn-brodern är ju en rimlig hypotes, och man kan undra över den närmare relationen mellan de båda företagen.

Precisering av bilden kräver en mera ingående analys av textmaterialets fördelning på skilda avsnitt i det stoff som de fem Moseböckerna innehåller. Hur dessa avsnitt skall urskiljas och definieras är naturligtvis långt ifrån självklart. Det välkända innehållet i Pentateukens fem böcker företer emellertid en övergripande karaktär som omedelbart ger vissa hållpunkter för en åtminstone intuitivt rimlig strukturering. I främst Genesis och de tjugo första kapitlen av Exodus låter sig sålunda distinkta innehållsenheter lätt urskiljas med stöd i den episka framställningens kronologiska sekvens av väl avgränsade yttre skeenden. Dessa präglas ju ofta av förtätd dramatik — med viss kulmination i övergången av Röda havet i Exod. 14. När Mose sedan väl tagit emot sina lagtavlur i Exod. 20, skiftar framställningen karaktär ganska radikalt: den episka strömmen bryts och stoffet får en mera statisk karaktär. I resten av Exodus och i hela Leviticus (3 Mos.) handlar det mest om vidlyftig redovisning av olika sakrala institutioner och allsköns abstrakt utläggning. Först i Numeri (4 Mos.), då folkets vandring mot Kanaan omsider återupptas och fortskrider fram till Jordan, antar framställningen ånyo en viss episk verv, som dock bryts igen i Deuteronomium (5. Mos.), där det mesta av stoffet upptas av Moses vidlyftiga tal.

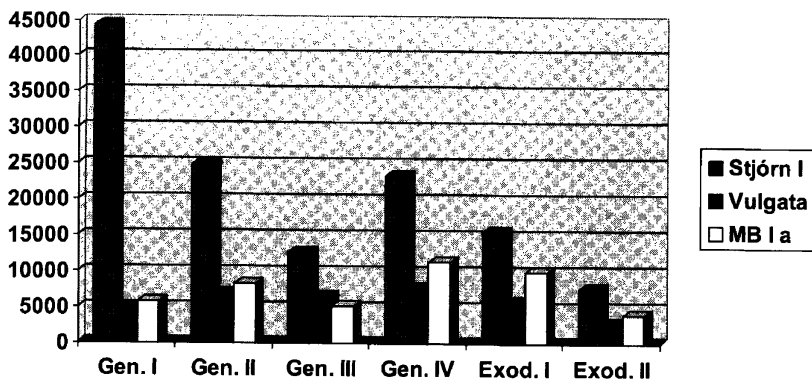
Avväxlingen mellan två stofftyper vid det tjugonde Exoduskapitlet kan nog sägas markera den viktigaste gränsen i hela Pentateuken, åtminstone i den medeltida folkliga bibelutläggningens perspektiv. Det är lätt att förstå om man tappade mycket av intresset just här. En första indikation på en sådan prioritering kan vara den våldsamma skillnaden i

Bibelbok	Tema
<i>Stjórn I / MB I α</i>	
<i>Genesis</i>	
I. Kap. 1–11	Skapelsen och världens äldsta historia.
II. Kap. 12–25:18	Abraham.
III. Kap. 25:19 – kap. 36	Isak och hans söner Jakob och Esau.
IV. Kap. 37–50	Josef och hans bröder.
<i>Exodus</i>	
I. Kap. 1–12:36	Israels folk i Egypten.
II. Kap. 12:37 – kap. 18	Uttåget ur Egypten.
<i>Stjórn II / MB I β</i>	
III. Kap. 19–40	Ankomsten till Sinai berg. Den sakrala ordningens instiftande.
<i>Leviticus</i>	
I. Kap. 1–10	Lagar för gudstjänstbruket.
II. Kap. 11–16	Lagar om renhet och orenhet.
III. Kap. 17–27	Lagar om helighet.
<i>Numeri</i>	
I. Kap. 1–10:10	Inför uppbrottet från Sinai.
II. Kap. 10:11 – kap. 13	Från Sinai till Kades.
III. Kap. 14–21	Från Kades till Moab.
IV. Kap. 22–36	På Moabs hedrar.
<i>Deuteronomium</i>	
I. Kap. 1–4	Mose första tal.
II. Kap. 5–26	Mose andra tal: utläggning av lagen.
III. Kap. 27–30	Mose tredje tal
IV. Kap. 31–34	Exit Mose.
I. Kap. 1–3 (i MB I)	Mose första tal.

Tabell 5. Uppdelningen av Pentateuken i tematiska block.

stoffmängd i relation till Vulgata som Figur 1 uppvisar såväl mellan Stjórn I och II som mellan motsvarande partier av MB I. I det fornsvenska verket är denna skillnad i viss mening mera betydande än som framgår av figuren: åtminstone de partier av Thomas ab Aquinos arbete som med en omfattning av drygt 30 000 ord *föregår* bibelparafrasen anknyter, som påpekades, till skapelsekapitlen, alltså till *början* av Genesis (även om samtidigt ett avsnitt om knappt 20 000 ord ur samma verk med anknytning till senare Moseböcker följer efter).

En uppdelning av texten i Pentateuken som är vanlig i bl.a. modern Vulgatautgivning leder till urskiljningen av totalt 18 tematiskt bestämda sektioner, här betecknade "block", i uppställningen (tabell 5) och i det

Figur 2 a. Fördelning av textstoffet (efter ordmängd) på sex innehållsbestämda textblock i Gen. 1 – Exod. 18 resp. Stjórn I och MB I α.

följande numrerade med romerska siffror. Stjórn I och det förra MB I-partiet svarar då mot de första sex blocken (Gen. I–IV, Exod. I–II), Stjórn II och det senare MB I-partiet mot de följande tolv (Exod. III, Lev. I–III, Num. I–IV, Deut. I–IV).

De två huvudpartierna av MB I särskiljer jag i det följande med grekiska signa och betecknar dem *MB I α* resp. *MB I β*.

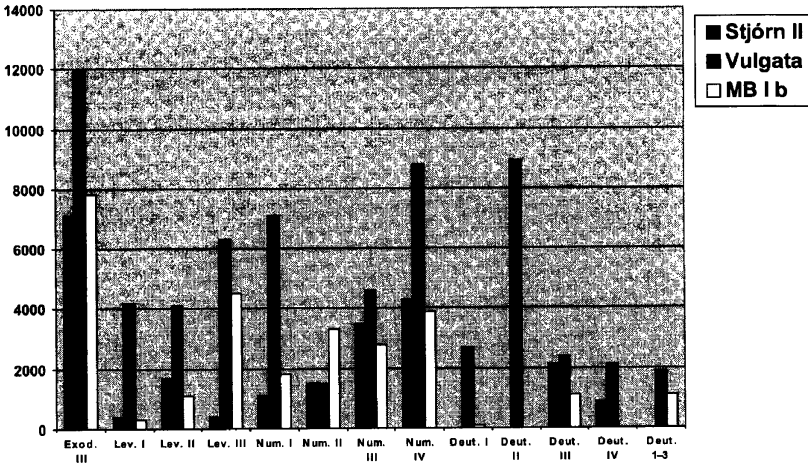
Vi noterar redan här en specifik egenhet i dispositionen i MB I β, som skiljer denna fornsvenska version från såväl Stjórn II som Vulgata, nämligen placeringen av de tre första kapitlen i Deut. efter det avslutande 34:e kapitlet. Mose första tal får därmed runda av hela det bibliska textpartiet i MB I. Arrangemanget innebär en viss upprepning, då samma tal dessutom inkluderas i det föregående korta referatet av Deut. 1–27.

Grafiskt framträder proportionerna mellan dessa sex resp. tolv textblock i Figur 2 a–b.

Innebörden av dessa proportioner framstår tydligare i en något skarpare bild av textmakarnas stoffbehandling.

6.2. Textmatrisen

Överensstämmelser och avvikelser mellan Stjórn I–II och MB I i vad avser representation av Vulgatastoff skall här summariskt redovisas på kapitelnivå inom de ovan urskilda ”innehållsblocken” (tabell 6). Jag skiljer härvid allra först mellan total utelämnning av stoffet och starkt koncentrat (krympande parafra). Men framför allt särskiljer jag de kapitel där stoffet strukits eller återgivits starkt koncentrerat i *både* Stjórn och MB I (oskuggade i uppställningen) från dem som på samma sätt utelämnats

Figur 2 b. Fördelning av textstoffet (efter ordmängd) på 12 (i MB I β 13) innehållsbestämda textblock i Exod. 19 – Deut. 34 resp. Stjörn II och MB I β .

eller starkt kondenserats i det *ena* bibelverket men kan iakttas mer eller mindre fullständigt återgivna i det andra (markerade med skuggning). Bland de senare skiljer jag mellan dem som bevarats i Stjörn och strukits eller kondenserats i MB I (ljusstuggade) och dem som tvärtom strukits eller kondenserats i Stjörn och bevarats i MB I (mörkt skuggade).

Uppställningen är som påpekats grovt schematisk och avser bara att antyda ett övergripande mönster; den nyanserade bedömningen av innehållet (på versnivå) får anstå till en framtida, mera ingående analys.

-- helt struket

- återgivet blott i starkt koncentrat

oskuggat: struket eller starkt koncentrerat i både Stjörn I–II och MB I
ljusstuggat: kvarstår väsentligen i Stjörn I–II (ev. utbyggt i Stjörn I),
struket eller starkt koncentrerat i MB I α/β

mörkt skuggat: struket eller starkt koncentrerat i Stjörn I–II, kvarstår väsentligen i MB I α/β

"Block"	Kapitel	Stjörn	MB I	Innehåll
<i>Stjörn I / MB I α</i>				
Gen. I	1 Mos. 9	--	--	Guds förbund med Noa och dennes död
Gen. III	1 Mos. 36	--	--	Esaus släktavla
Gen. IV	1 Mos. 38	--	--	Juda och hans söner (digression i berättelsen om Josef)

Stjörn II / MB I β

Exod. III	2 Mos. 25-31	-	-	Sakrala lagar och bestämmelser
	2 Mos. 36,37	--	-	Tillverkningen av tabernaklet, arken mm.
	2 Mos. 38, 39	-	-	Om gudstjänst, prästdräkter mm.
Lev. I	3 Mos. 1-3	--	--	Om offer
	3 Mos. 4	-	--	Om offer
	3 Mos. 5-7	--	--	Om offer
	3 Mos. 8	-	--	Arons och hans söners prästvigning
	3 Mos. 9	-	-	Arons första offer
Lev. II	3 Mos. 14, 15	-	--	Om rening efter spetälska och om orena utgjutningar
	3 Mos. 16	-	--	Om försoning, syndabocken
Lev. III	3 Mos. 17	--	--	Om slakt och blod
	3 Mos. 23	--	--	Om årets högtider
	3 Mos. 27	--	--	Om löften till Herren
Num. I	4 Mos. 5-7	-	--	Om renhet, otrohet mm. Nasirlöften. Skänker till helgedomen mm
	4 Mos. 8, 9	--	--	Leviternas invigning. Om påsken. Händelser inför uppbrottet
Num. III	4 Mos. 18,19	--	--	Om prästerna och leviterna. Reningsceremonier.
Num. IV	4 Mos. 28-30	--	--	Om offer och om löften
Deut. I, II	5 Mos. 1-26	--	-	Moses första och andra tal
Deut. III	5 Mos. 27	-	-	Början av Moses tredje tal
	5 Mos. 30, 31	-	--	Inför Moses död
Deut. IV	5 Mos. 32-34	--	--	Moses avsked och död

Tabell 6. Överensstämmelser och avvikelser mellan *Stjörn I-II* och *MB I*.

Uppställningen antyder just den åsyftade översiktsbilden. I sjutton sammanhängande partier av Pentateuken har enheter omfattande minst ett kapitel i Vulgatatexten strukits eller återgivits blott i kort koncentrat i såväl Stjórn som MB I; samtliga dessa partier infaller efter Exod. 20, alltså i Stjórn II resp. MB I β . I jämnt lika många partier har sådana textkrympande operationer drabbat bara det ena bibelverket. Av dessa senare handlar det i tre fall om strykningar i MB I α : Stjórn I återger här Genesiskapitel som helt saknar svensk parallelltext. I fyra av de sjutton passagera stryker eller kondenserar MB I β kapitel eller kapitelsviter som Stjórn II återger, medan förhållandet är det motsatta i inte mindre än tio passager. — Strykande eller kondenserande grepp på denna makronivå kan alltså beläggas i flertalet av de ovan urskilda innehållsblocken. Av sådana grepp relativt oberörda och därmed mera fullständigt återgivna partier återfinns som väntat mest i Stjórn I resp. MB I α (Gen. II, Exod. I–II); i Stjórn II resp. MB I β är det bara det korta, episkt dynamiska Num. II som återges någorlunda intakt i båda verken.

De många strykande och kondenserande greppen skall här kommenteras i relation till utgångshypotesen — som alltså förutsätter att de båda folkspråksverken kan härledas till en och samma specifika latinska textkälla, där gemensamma strykningsoperationer redan utförts: just dessa kapitel och kapitelsviter har varit utelämnade eller kondenserade redan i den förlaga som båda de högmedeltida nordiska textmakarna betjänade sig av. Strykningar eller kondensationer av därtill anslutande kapitel i det ena eller andra bibelverket kan då ses som senare operationer, utförda var för sig av den norsk/isländske resp. den svenske textmakaren på eget initiativ — måhända i en ansats att "bättra på" den textkrympande strategin efter ett mönster som redan var givet i förlagan.

Det går nog också att se ett grundläggande mönster av gemensam frånvaro av Vulgatatext i flera, någorlunda naturligt sammanhängande innehållskomplex i den bibliska framställningen. Det är sålunda möjligt att tänka sig att en från förlagan övertagen kondensation i MB I β av kapitelsviten Exod. 36–39, delvis struken i Stjórn II, om tabernaklet, arken och skilda sakrala anordningar, blivit utvidgad i Stjórn II med strykning resp. kondensation av de flankerande kap. 35 och 40 (som ju också handlar om tabernaklet), vilka är något bättre bevarade i MB I β . På liknande sätt kunde man i blocket Lev. I uppfatta den sammanhängande kondensationen i Stjórn II av kap. 4, 8 och 9 som övertagen från den gemensamma förlagan, där den då kan ha utgjort den enda återstoden av hela sviten Lev. 1–9; här omtalas ju bl.a. Aron och hans söner, vilket kan ha uppfattats som väsentligt för sammanhanget. MB I β stryker i stället rest-

löst detta stoff fram till kap. 9, där liksom i Stjörn II en del av den kondenserande parafrasen övertas (bl. a. just med omnämnande av Aron och hans söner).

Till en från förlagan övertagen kondensation i Stjörn II av Lev. 14–15, struken i MB I β , om spetälska och allsköns orenlighet, ansluter likaledes Stjörn II med kondensation av det föregående trettonde kapitlet, som också handlar om spetälska, MB I β däremot med strykning av det efterföljande, likaså tematiskt besläktade sextonde kapitlet; den senare operationen kan förstås också ses i samband med den gemensamma strykningen av det därpå följande sjuttonde kapitlet. Linjen går att följa boken ut: det är lätt att se de gemensamt strukna Lev. 17, 23 och 27 som bas för den radikala utelämningen av flertalet mellanskjutande kapitel i Stjörn II; hela denna svit kan ju betecknas som en katalog över sakrala reglementen, tämligen likformig (för normalläsaren även enformig). Dock, noterar man, är samtliga kapitel mellan de gemensamt strukna faktiskt representerade i MB I β .

I Num. 1–10 återger MB I β relativt fylligt de fyra första kapitlen (det fjärde dock starkt förkortat) samt det tionde och stryker de mellanskjutande fem, medan Stjörn II återger hela sviten kondenserad utom kap. 8 och 9, som stryks även där. Kärnan av gemensam strykning i blocket Num. I, härledbar till den postulerade textkällan, skulle därmed kunna inskränkas till de båda kap. 8 och 9; den kan dock delvis ha omfattat även Stjörn II:s kondensationer av omgivande stoff, nämligen i den mån detta inte (som främst i de inledande kapitlen) återges fylligare i MB I β och därmed rimligtvis varit i åtminstone samma mån okondenserat i den gemensamma källtexten. — I återstoden av Num. möter gemensam strykning av de sakralt inriktade kapitelsviten 18–19 och 28–30, medan resten återges mera intakt i båda folkspråksverken, bortsett från kondensation och strykning i Stjörn II av de fyra sista kapitlen. I Deut. domineeras bilden av den gemensamma reduktionen av hela kapitelsviten 1–26, vilken stryks i Stjörn II och kondenseras mycket kraftigt i MB I β , i den senare med indragning också av kap. 27. I slutet kombineras gemensam kondensation respektive strykning av kap. 30 och 31, om Moses sista anstalter, med strykning av det föregående kap. 29 i Stjörn II och av de följande sista tre kapitlen i MB I β . I det senare verket avslutas dock alltså Pentateuken med bokens hitflyttade initiala kapitelsvit (Deut. 1–3).

Den tolkning av sammanhanget som här förutsatts — alltså med innebörden att betydande textstrykning redan utförts i en för Stjörn I–II och MB I gemensam latinsk källtext och övertagits därifrån, samt att vardera folkspråksparafrastikern senare gått vidare med nya strykningar och

textförkortningar i specifika kombinationer — är naturligtvis allt annat än självklar. Alternativt låter det ju med lätthet tänka sig att vardera parafrastikern utifrån en fullständig Vulgatareredaktion, självständigt och i ett sammanhang, strök eller kondenserade vissa kapitel och kapitelsviter och att dessa operationer därvid *råkade* träffa delvis samma, delvis olika textavsnitt i båda företagen. Denna senare förklaring kan väl i förstone rent av te sig mera omedelbart näraliggande och enklare. Jag menar ändå att förhållandena på andra, lägre analysnivåer talar för det mera kronologiskt skiktade förlopp som hypotesen inrymmer, vilket kommer att utvecklas nedan. — Därtill kommer måhända ytterligare en omständighet.

Man noterar ju nämligen att de för vardera Stjörn II och MB I β exklusiva stryknings- och parafrasoperationerna mestadels sker i *direkt anslutning till* en för båda folkspråkstexterna gemensam sådan operation. Helt fristående är egentligen bara kondensationen i MB I β av Exod. 25–31 samt kondensationen och strykningen i Stjörn II av Num. 33–36. Övriga exklusiva textreducerande grepp på kapitelnivån uppträder omedelbart före eller efter ett gemensamt sådant grepp eller komplex av grepp. Utan detta sammanhållande band i en förlaga som alltså postuleras vara gemensam hade bilden sannolikt — det är i varje fall lätt att tänka sig — varit mera splittrad. Det dominerande mönster vi nu ser av i huvudsak gemensam texthantering i stora, sammanhängande partier förklaras lätt, kanske lättast, med antagandet av en gemensam kärna i övertagen textförkortning, här och var individuellt utvidgad.

Här efterlyser man självfallet en långt mera ingående, systematisk och komparativ analys av det bibliska innehållet i övertaget och på skilda sätt struket och kondenserat stoff ur Vulgata och andra kompilationskällor i dessa högmedeltida folkspråksparafraser. En sådan analys skulle tydliggöra mönstret på detaljnivå och sannolikt fälla utslaget till förmån för den ena eller andra förklaringen. I avvaktan på denna angelägna men också ytterst omfattande forskningsinsats kan man dock redan nu precisera en övergripande och sammanfattande iakttagelse. Lättast görs den i figur 1 ovan, med antydd nyansering i figur 2 a–b och viss vidareutveckling i den just utförda summariska genomgången. Den lyder: skillnaden i textbehandling mellan de två ”stora” Pentateukpartierna är mera dramatisk i Stjörn I–II än i MB I, även om tendensen är entydigt densamma. Det är visserligen främst fråga om våldsam kompilationsutbyggnad av stoffet i Stjörn I, ett grepp som inte har tillnärmelsevis samma omfattning i MB I α , men förhållandet kan avläsas också i ett något mera långtgående textbortfall i Stjörn II än i MB I β . Textvolymen minskar drastiskt

i båda, dock mest i Stjórn II. Detta motsägs inte av här iakttagna proportioner: tio fall av sammanhängande textstrykning på kapitelnivå exklusive i Stjórn II, fyra i MB I β.

En ingående nyansering av denna blott summariskt antydda bild — i själva verket ett första steg i den analys som just efterlystes — ger Astås 1989 (s. 56 ff.). Här diskuteras Stjórn II-bearbetarens arbetsprinciper och tekniska tillvägagångssätt i relation till mer eller mindre centrala innehållselement i bibeltexten, bedömda på ord- och frasnivå, på ett avsevärt antal enskilda textställen.

6.3. Ord, fraser, satser

En addition till Vulgata i Stjórn II, redovisad av Astås, meddelades och diskuterades ovan (ex. 3. avsn. 5). Stället är det första i en serie av femton, där Astås (1989: 49 ff.) påvisar utombibliskt material också i detta starkt textkrympande parti av Stjórnkomplexet. Vidare redovisar han (ibid. 53 f.) åtta fall av särdrag i den teologisk-exegetiska terminologi som brukas i Stjórn samt en handfull exempel på fel, förvanskningar och missförstånd i textåtergivningen (ibid. 55 f.). Sambandet mellan de båda nordiska folkspråkparafraserna i dimensioner som dessa är självfallet av största intresse. Det diskuteras i tillämpliga delar nedan.

Inslag av utombibliskt material i Stjórn II, noterade av Astås (1989: 50 ff.), föreligger i ett tiotal fall på ställen där bibeltexten — med eller utan samma inslag — återges också i MB I β. Förekomst av samma utombibliska stoff på samma textställen i det senare verket skulle naturligtvis starkt tala för gemensamt ursprung i samma specifika bearbetning av Vulgatatexten. Hur härmed förhåller sig framgår nedan: MB I β inventeras i de stycken där textarrangemanget överhuvudtaget möjliggör identifikation av korresponderande vändningar. Utöver Vulgata anføres konsekvent Petrus Comestors *Historia scholastica*, uppenbarligen den främsta textkällan jämte Vulgata.¹² Numreringen med referens till Astås ansluter till dennes genomgång av samma material (1989: 49–53.)

1. Exod. 32: 2–4. (Astås nr 1.) Stället behandlades ovan i avsn. 5 (ex. 3).
2. Exod. 32: 29. (Astås nr 2.) Tillägg i Stjórn II: U 313, 16–20 *Suo segia sumar bækr ... skegginu mannanna*. Additionen (som anknyter till Exod. 32: 20) saknas i MB I β: Thorell 268, 24.
3. Exod. 38: 22–23a. (Astås nr 3.)

¹² Petrus Comestor citeras efter Astås 1989 i de fall citaten anføres där (och med generell hänvisning till referenser i detta arbete), i övriga fall efter MPL (och då med referenser här).

(5)

Stjórn II: U 315, 7–8	Vulgata: Exod. 38: 22–23a	MB I β: Thorell 276, 16–18
<i>Beseleel ok Cobab</i> ¹³ <i>þeir smidudu þa alla hluti er gud baud þeim.</i>	<i>quae Beseleel filius Uri filii Hur de tribu Iuda, Domi- no per Moysen iubente, compleverat, iuncto sibi socio Ooliab filio Achisa- mech de tribu Dan.</i>	<i>BEseliel oc eliab the giordho alla wars hærra gærringh / som nw ær vptaldh oc fram- mer skulu fulkomplica vtty- das æn gudh wil.</i>

Passagen i MB I β är, med sin på samma gång kondenserande och utbyg-
gande parafraza på de båda Vulgataverserna, allt som där återges av hela
kapitelsviten Exod. 36–39. I Stjórn II möter en snarlik men inte identisk
koncentration av innehållet i samma verspar. Strykningen av de omta-
lade personernas härkomstbeteckningar är gemensam. Den absoluta
ablativfrasen *Domino per Moysen iubente* återges av båda med uteläm-
ning av referensen till Moses men med likbetydande om också grammatiskt
skilda parafrazer: den norröna bisatsen *er gud baud þeim* respektive
det fornsvenska genitivattributet *wars hærra*. — MB I β bygger alltså
även på med adderande stoff utan motsvarighet i Stjórn II.

En ungefär men inte exakt likalydande vändning möter i Petrus
Comestors *Historia scholastica: Feceruntque Beseleel et Oliab cuncta, quae
sibi fuerant et sicut fuerant imperata*.¹⁴ Här finner man samma omedel-
bara sammanställning av två på lika villkor agerande personers namn
som i de båda folkspråksversionerna — i kontrast mot den enes mobilise-
ring som *socius* först i en anslutande absolut ablativkonstruktion (*iuncto
sibi socio Ooliab ... Dan*) i Vulgata. Astås håller öppet huruvida Petrus
Comestors passage utgjort källan för Stjórn II, eller den norröna bearbe-
taren på eget bevåg justerat och gått vidare med Vulgatatexten. — Den
rätt tydliga kopplingen till en besläktad om också inte identisk svensk
version talar för den förra möjligheten. Petrus Comestors passage har då
förmodligen inarbetats — och omarbetats — i Stjórn II-texten i ett
senare skede, möjligen i samband med compilationerna i Stjórn I. MB I-
upphovsmannen torde ha övertagit additionen självständigt från Petrus
(eller från en text där Petrus' passage ingick någorlunda oförvanskad),
inte "lånat" den från Stjórn II. Den senare möjligheten motsäges av pre-
dikatskoordinationen *som nw ær vptaldh oc frammer skulu ... vttydas*, vil-
ken väl låter ana en, visserligen mycket löst hanterad, förebild i Petrus'
satspar ... *quae sibi fuerant, et sicut fuerant imperata*; formuleringen lik-
nar ingenting i vare sig Stjórn II eller Vulgataverserna. Dessutom delar

¹³ Namnformen *Cobab* beror på förväxling (se Astås 1989: 50, not 1).

¹⁴ 'Och Besaleel och Oholiab gjorde allt det, och på det sätt, som blivit dem befallt.'

den svenska versionen inte den norrönas förvanskning av namnet *Ooliab*. — Att norrmannen och svensken skulle ha "råkat" göra samma tillägg på samma ställe är väl mindre troligt. Enklast förklaras då sammanhanget på linje med den övergripande hypotesen: Petrus Comestors passage har på okänt sätt ingått i en för Stjórn II och MB I β gemensam latinsk förlaga, för att sedan, liksom textarrangemanget i övrigt, behandlas på olika sätt i de båda folkspråkstraditionerna.

4. Num. 16: 46. (Astås nr 9.) I Stjórn II: U 330, 23 f. talas, utan stöd i Vulgata, däremot möjligen hos Petrus Comestor, om en ljungeld (*elding*) som ett led i Herrens hemsökelse av folket. Detta saknar motsvarighet i MB I β, där återgivningen av samma hemsökelse — också i god anslutning till bibeltexten — slår in på ett helt annat spår: Thorell 313, 21 f.

5. Num. 20: 1. (Astås nr 10.) Tillägg i Stjórn II: U 331, 6 *þat var aenum fyrsta degi manadar mulseta*. Additionen saknas i MB I β: Thorell 314, 22.

6. Num. 24: 25. (Astås nr 11.) Tillägg i Stjórn II: U 338, 13–20 *þa reiddizt ... rad til*. Den relativt omfattande additionen saknas i MB I β: Thorell 322, 28.

7. Lev. 10: 1. (Astås nr 12.)

(6)

Stjórn II: U 316, 3–6	Vulgata Lev. 10: 1	MB I β: Thorell 277, 18–22
þa toku þeir Nadab ok Abiu synir Aarons glodker sin ok letu i annan elld enn þann er yfir alltarinu var. ok laugdu þar reykelsti i. En þat var bannat af gudi at hafa annan elld til reykelstisburdar enn þann er yfir alltarinu var.	Arreptisque Nadab et Abiu filii Aaron thuribulis, posuerunt ignem, et incensum desuper, offerentes coram Domino ignem alienum: quod eis praeceptum non erat.	Æn nadab oc abiu præstir / aaron synir the hugdo wæl at göra oc waro fol-diærffwir. oc giordho thz som them war ey budhit The toko sin rökilse kar / oc rökilse oc o wigdhan eld oc vildo göra gudhi hedhir för hans iärteknar.

Astås konstaterar att innehållet i Vulgata väl återges i Stjórn II, men i en avvikande ordning mellan momenten i det beskrivna skeendet, en ordning som, hävdar han, är präglad av Petrus Comestors version: *Eadem die Nadab et Abiu, arreptis thuribulis, ignem imposuerunt alienum desuper incensum, offerentes* (HS:1203, D 8–10)¹⁵. En skillnad mellan latinversionerna ligger i Petrus' ihopställning av ablativus absolutus-konstruktionen *Arreptisque ... thuribulis*, som ju i Vulgata omrammar subjektet *Nadab et*

¹⁵ 'Samma dag ryckte Nadav och Avihu till sig rökelsekaren och placerade en annan eld som de tänt ovanpå, frambärande som offer.'

Abiu filii Aaron. Det sistnämnda, utpräglat retoriska arrangemanget är givetvis avvecklat i båda folkspråksversionerna; ändå är Vulgatas närvaro där uppenbar, framför allt i den explicita referensen till Guds förbud, som saknas hos Petrus. Versionen i MB I β inrymmer väsentligen samma stoff, men arrangerat i en ordning som avviker radikalt från samtliga andra versioner. — Astås har rimligtvis rätt i sin uppfattning av en möjlig ”redigering som er foretatt uavhengig av HS-teksten, for å få en narrativt sett bedre framstilling” (a.a., 51). Det är en tilltalande tanke att två folkspråkliga bearbetare, oberoende av varandra, velat göra budskapet tydligare. Så har de också gjort, i tydlig anslutning till Vulgata: alla tre framhåller och utvecklar det otillåtna i prästernas beteende, i en explicit formulerad utsaga (*quod eis praeceptum non erat*), vid sidan av den egentligen händelserelaterande. Härvid behåller emellertid Stjórn II-versionen Vulgatas slutställning av denna utsaga (*En þat var bannat afgudi at ...*), medan den i MB I β rycks fram i ingressen (*thz som them war ey budhit*) och dessutom parafraserande utvidgas. Samtidigt löser båda upp den tämligen syntetiska latinska relationen i flera självständiga utsagor (med bruk av finita verbformer som *toku*, *letu*, *laugdu* respektive *toko*, *vildo* i stället för particip som *arrepitis* och *offerentes*). Men den norröna och den svenske skribenten utför alla dessa, i sig själv likartade operationer i helt olika ordning, rimligtvis utan varje inbördes beröring. Hela komplexet av översättnings- och parafrasbeteende styrker än en gång bashypotesen: gemensam latinsk förlaga, denna gång väsentligen inom Vulgatatraditionen, behandlad på olika sätt i de olika textföretagen.

8. Num. 21: 24. (Astås nr 13.) Om amoreernas konung Sichon sägs i bibeltexten att han, efter att ha vägrat israeliterna att genomtåga hans land, i stället inlät sig i strid med dem och blev besegrad. I Vulgata heter det: *A quo [dvs. av Israel] percussus est in ore gladii, et possessa est [dvs. Israel] terra eius ab Arnon usque Ieboc.* I Stjórn II: *J þeim bardaga fiell Seon konungr ok fioldi annarra manna. þa lagdi Moyses vndir sik þat riki er att hafdi Seon konungr ok firir radit* (U 333, 16–18). Vulgata nämner alltså inte kungens namn, preciserar däremot den geografiska utsträckningen av det erövrade området. Stjórn II gör tvärtom; därtill talas om ”en mängd andra män” (*fioldi annarra manna*). Petrus Comestor nämner på motsvarande ställe såväl kungens namn som landutsträckningen, däremot ingenting om andra män: *Occisus est ergo Seon, tulitque Israel omnes ejus civitates ab Arnon usque Jabock* (HS: 1236, C 2–4)¹⁶. MB I β nämner varken kung eller landutsträckning, talar inte heller om andra män, utan

¹⁶ ‘Sålunda dödades Sichon, och Israel erövrade alla hans städer från Arnon till Jabbok.’

komprimerar snarare sammanhanget: *Oc striddo israels syni widh han / som widh hin før / oc unno sighir oc land aff honom* (Thorell 318, 12–13). — Sannolikt är väl här att normannen och svensken var för sig fritt byggt på samma Vulgatatext, den förre möjligen med en sidoblick på Petrus Comestor. Förklaringen styrker väl inte hypotesen fullt ut, motsäger den inte heller.

9. Num. 24: 24 (Astås nr 14; återgivningarna av den föregående versen diskuterades ovan avsn. 5, ex. 4). Bileam siar om stundande skövling:

(7)

Stjórn II: U 338, 10–12	Vulgata: Num. 24: 24	MB I β: Thorell 322, 19–22
koma munu med uopnum af Jtalia. þeir er yfir munu stiga Arce-rius ok munu eyda Ebreos. ok sidaz munu þeir farazt.	Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebraeos, et ad extremum etiam ipsi peribunt.	Hær skal komma aff ytalía som rom lighir mz skipom the skulu sighra aserie land. oc ödha ebresca mæn oc ændelika skulu oc the fördarffwas.

Petrus Comestors version är snarlik Vulgatas, dock inte identisk: *Venient in trieribus de Italia, et superabunt Assyrios, vastabuntque Hebraeos, et ad extremum ipsi peribunt* (HS: 1239, B 2–4)¹⁷. — Fienden skall komma, heter det alltså i båda latinversionerna, från Italien *in trieribus*, 'i [treroddar]skepp'. Korrekt återges detta i MB I β:s *mz skipom*, medan Stjórn II har *med uopnum*. Astås antar, möjligen med rätta, att den norröne översättaren läst *armatibus* för *trieribus*. Rimligtvis, måste Astås då tänka sig, har detta skett i viss hast, utan hänsyn till att den korrekta latinska participformen ju vore *armatis* [*navibus* (väl?)]. Resonemanget lider kanske också av den svagheten, att man som ekvivalent till *med uopnum* snarare än detta *in armatis* ('i beväpnade [skepp]') väl hade väntat *cum armis* ('med vapen'). Felläsningar som dessa låter sig ju å andra sidan lätt förklaras utifrån i hastigheten feltolkade abbreviaturer. — Seip (1956, 15) uppfattar här Petrus Comestor som källa till Stjórn II, vilket utan synbara skäl avvisas av Astås. Ett (låt vara inte särskilt starkt) argument för Petrus som källa (ej anfört av Seip) är den avslutande verbfrasen *sidaz munu þeir farazt*, vilket återger Petrus' *ad extremum ipsi peribunt* snarare än Vulgatas *ad extremum etiam ipsi peribunt*. Bilden är den omvända i MB I β, som liksom Vulgata återger den sist citerade vändningen med adverb: *ændelika skulu oc the fördarffwas*. Man noterar också att MB I β iakttar Vulgatas, inte Petrus', kombination av syndes och asyndes: *Hær*

¹⁷ De skall komma i krigsskepp [eg. treroddarskepp] från Italien, och de skall besegra assyrierna, och de skall förgöra hebréerna, och de skall till sist själva gå under.'

[dvs. *en krigshär*] skal komma . . . *the skulu sighra . . . oc ödha . . . oc . . . skulu . . . fördarffwas*, liksom Vulgata: *Venient . . . , superabunt . . . , vastabuntque . . . , et . . . peribunt* (jfr de konjunktionslösa *the skulu sighra* i MB I β och *superabunt* i Vulgata med *et superabunt* hos Petrus; i Stjörn II är sambandet osynliggjort genom återgivningen med relativsats *peir er yfir munu stiga . . .*).

Petrus Comestor förefaller här alltså icke kunna uteslutas som trolig huvudkälla för Stjörn II, medan MB I β uteslutande låter sig återföras på Vulgata. De båda folkspråksparafrastikerna skulle därmed åtminstone delvis ha öst ur olika källor — uppenbarligen oberoende av varandra och såtillvida på linje med grundhypotesen. Viss motsättning råder väl här mot idén om en gemensam textkälla; å andra sidan kan en sådan lika fullt postuleras i Vulgata, då Petrus Comestor mycket väl kan tänkas ha påverkat den norröna texttraditionen först i en senare fas. Den allmänna bilden av två fristående folkspråkliga textproduktioner motsäges egentligen lika litet som i det förra exemplet.

10. (Astås nr 15.) Num. 25: 6–8, om israeliternas horeri med Moabs döttrar. Astås hävdar, i polemik mot Seip (1956, 15), att versionen i Stjörn II, U 338, 27–35, trots diverse utbroderingar står Vulgata närmare än tänkbara utombibliska källor. Oavsett hur därmed förhåller sig, är versionen i MB I β , Thorell 322, 32–323, 4, ehuru likaså härledbar till Vulgataversionen, en radikalt annan än den i Stjörn II; bl.a. är den avsevärt kortare. Förhållandet motsäger inte heller här grundhypotesen.

Så långt — alltså i pentateukmaterialet efter Exod. 18, i Stjörn II resp. MB I β — har jämförelsen mellan norrön och svensk version i av Astås andragna exempel således inte ådagalagt något som strider mot grundhypotesen: gemensamt ursprung i en specifik latinsk källa, självständigt hanterad i vardera folkspråksversionen. Ett positivt stöd för hypotesen vågar man nog se i åtminstone två fall, nämligen nr 3 och 7 (Astås nr 3 resp. 12); särskilt i det förra tyder också den specifika kombinationen med Vulgatas och Petrus Comestors formuleringar rätt entydigt på den senares närvaro i en gemensam källa.

Bilden kompliceras när analysen utsträcks till den *föregående* pentateuktexten, i Stjörn I resp. MB I α — i synnerhet när det omfattande kompilationsmaterialet i den norröna versionen dras in i resonemanget. Här tillkommer alltså främst Vincentius Bellovacensis' *Speculum historiale* som en viktig källa för Stjörn I, vid sidan av Petrus Comestors *Historia Scholastica*. Astås inventering erbjuder ett komplett jämförelsematerial av ansevärda dimensioner (1987, App. 1–2), prydligt sorterat på rele-

vanta skikt i den trehundra sidiga textmassan i Ungers edition. Jag nöjer mig dock med ett måttligt stort stickprov, och på den här aktuella analysnivån väljer jag den berömda berättelsen om Babelstornet i de nio första verserna av Första Moseboks elfte kapitel. De båda parafrastikernas arbetssätt i detta avsnitt analyseras nedan vers för vers.

Utgångspunkten för analysen är samma ovan formulerade antaganden om de folkspråkliga versionernas tillkomst. Jag tänker mig alltså att den norske eller isländske upphovsmannen till Stjórn I dels sannolikt övertagit en äldre norrön Vulgataöversättning av samma typ som den vi möter i Stjórn II, dels kompletterat denna med adderat material ur de anförda kompilationskällorna, vilket han samtidigt översatt. Jag tänker mig vidare att den svenske upphovsmannen till MB I α — i stort sett samtidigt härmed — utfört en självständig översättning till fornsvenska från samma latinska Vulgatatext. Denna har han möjligen, liksom Stjórn I-kompilatorn, kompletterat med additioner ur utombibliska källor. Jag vill inte heller helt utesluta möjligheten att han därefter också justerat sin produkt på enstaka punkter efter en färdig norrön text av Stjórn I-typ.

Nedan följer några iakttagelser i det aktuella bibelavsnittet (Vulgata: Gen. 11: 1–9; Stjórn I: U: 66,30–67,30; MB I α : Thorell 1959: 134,1–22), tolkade på linje med dessa antaganden. Vid sidan av Vulgata och de båda folkspråksversionerna anföras och kommenteras också de två viktigaste kompilationskällorna: texterna av Petrus Comestor (HS: 1089) och Vincentius Bellovacensis (SH: 1, 62). Stoff i de båda sistnämnda verken markeras med kursiv respektive understruken kursiv i de stycken det inte sammanfaller med Vulgata; på samma sätt markeras stoff i de båda folkspråksversionerna som någorlunda osökt låter sig härledas exklusivt till den ena respektive andra av dessa båda utombibliska texter.

Vers 1

Gen. 11:1	1. Erat autem terra labii unius et sermonum eorundem.
Stjórn I	<u>Ok af þi at þeir ottaduz þa enn flodit ok uilldu rikia yfir odrum monnum at radi Nemroths.</u>
MB I α	Nw war eth mæle innan iorderikis oc talar <i>Næmroth: Wi maghom rædas at æn komme slik flodh som war j waars fadhurs daghom.</i>
Petrus Comestor	<i>et timentes diluuium, consilio Nemrod volentis regnare,</i>
Vincentius Bellovacensis	<i>et timentes diluuium consilio Nemrod, volentes regnare</i>

Stoffet föreligger bara i Vulgata och MB I α . Slutsats: versen har strukits i Stjórn I.

Petrus Comestor, Vincentius Bellovacensis: et timentes ... regnare. Latinsk

text saknas i Vulgata men möter i nästan identisk formulering i båda kompileringsversionerna. Den återges i både norrön och svensk version. Detta möjliggör omedelbart slutsatsen att Stjórn I bygger på den ena kompileringsversionen (sannolikt den senare, härom nedan). MB I α :s upphovsman har antingen själv utfört samma kompilering ur den ena eller andra källan, eller lånat den färdiga additionen av Stjórn I-kompileraren och därvid kraftigt justerat dess innehåll och utformning.

För självständig kompilering i MB I α och mot norskt lån talar två omständigheter. — För det första: om MB I α :s upphovsman övertagit den norröna additionen, har han omarbetat den mycket radikalt. Han har justerat den till direkt anföring samt byggt på med en referens till "vår faders dagar". Ett så pass självständigt grepp på språkhantverket är svårt att förena med bilden av en textmakare som osäkert lutar sig mot ett överlägset föredöme.

För det andra: det förefaller troligt (säkerhet kan ej uppnås) att kompileringskällan inte är densamma i norrön och svensk version. De båda latintexterna går isär på en väsentlig punkt, nämligen i den predikativt använda participformen: hos Petrus Comestor *volentis* (genitiv singularis, med syftning på *Nemrod*), hos Vincentius Bellovacencis *volentes* (nominativ pluralis, med syftning på subjektet i satsen, dvs. folket). Stjórn I återger bäst Vincentius: *volentes regnare* refererar till folket, vilket framställs som maktylstat: *þeir ... uilldu rikia yfir odrum monnum*. MB I α ger härvidlag inget utslag på exakt detta ställe; däremot talas det ett par rader längre fram i texten (efter vers 4) åter om Nimrod, där det heter att *Thænne samme Næmrot war swa mykil daare at han trøste sik maaga varda iæm valdugan j himblom som han var a iordhinne*. Formuleringen refererar väl snarast till Petrus Comestors *Nemrod volentis regnare*. — MB I α :s upphovsman kan inte ha tagit över en norrön addition, om formuleringen i den text som skulle tas över och i den som blev resultatet entydigt pekar mot olika kompileringskällor.

Texten i MB I α kan alltså icke härledas till Stjórn I, däremot till Petrus Comestor. Stjórn I-additionens formulering pekar däremot mot den andra latinska kompileringskällan, dvs. Vincentius Bellovacencis.¹⁸

¹⁸ Astås (1987: 979 not 51) anser att denna passage i Stjórn I kan tillskrivas vilkendera källan men föredrar Petrus Comestor under hänvisning till textsammanhanget, då det efterföljande är hämtat därifrån. Formväxlingen *volentis* : *volentes* kommenterar Astås inte. — Det skall också medges att en fördelning av de båda additionsvarianterna på skilda källor, som bygger utslutande på denna växling mellan de paleografiskt ofta snarlika vokallerna *i* och *e* i en latinsk ändelse, måste garderas med de starkaste reservationer. De aktuella texternas åldriga editioner erbjuder ett allt annat än säkert underlag för distinkta slutsatser. Däremot torde *hypotesen* om en sådan fördelning vara välunderbyggd.

Vers 2

Gen. 11:2 2. Cumque profiscerentur de oriente invenerunt campum in terra Sennaar, et habitaverunt in eo.

Vers 2 saknar latinska paralleller och återges varken i norrön eller svensk version.

Vers 3–4

Gen. 11:3–4 3. Dixitque alter ad proximum suum: *Venite, faciamus lateres, et coquamus eos igni. Habueruntque lateres pro saxis et bitumen pro caemento.* 4. et dixerunt: *Venite, faciamus nobis civitatem et turrim cuius culmen pertingat ad caelum et celebremus nomen nostrum antequam dividamur in universas terras.*

Stjórn I þá taladi huerr uid sinn naaungh. Komum her ok gerum nöckurt aagetisuerk. *at þadan af frægimz uær* fyrr enn uær deyim. *edr uær skilimz ok skiptimz till ymissa landa. Gorom oss eina stora ok sterka borg edr stöpul. huers turn edr hæd taki allt upp til himna. Toku þeir þa at reisa einn mikinn staupul af tigli ok þi limi sem likaz uar biki medr griotmol gört.* Af þessum staupli segir Josephus. at hans uigleiki uar sua sterklegr. at þeim er nærri uaru syndiz hans hæd ok lengd litils uerd. [var hann sua mikill at .xiiij. milur var vm hann at mela. huern uegar. Mikinn stad giördu þeir ok utan um stöpulinn. hann var .iiii. milna ok .lx. huern ueginn um at mela.]

MB Ia *Farom til oc byggiom swa høghan stadh at høgxta tornet nalkis himblenom.* Allom totte thz raad oc *brænde taghar ther nær. oc giordho tegil, oc haffdo thz för stena.* I the lande hittis swa segh iordh at hona lösir enkte rægn ællir vatn. *Oc the iordh haffdo the för lim.* Thænne samme Næmrot war swa mykil daare at han tröste sik maaga varda iæm valdugan j himblom som han var a iordhinne.

Petrus Comestor coeperunt *aedificare turrim, quae pertingeret usque ad caelos, habentes lateres pro saxis, et bitumen pro caemento.*

De hac turri dicit Josephus, quia latitudo erat ita fortissima, ut prope eam aspicientibus longitudo videretur in minus.

Vincentius Bellovacensis coeperunt *aedificare turrim ex lateribus et bitumine quae usque ad caelos pertingeret.*

För jämförelse relevant text möter i samtliga fem textversioner. Bäst är dock överensstämmelsen mellan folkspråksversionerna och Vulgata; compilationstexterna ger kortare, som förlaga otillräckliga versioner. Norrön och svensk språkutformning är synnerligen olika. Slutsats: compilation behöver inte nödvändigtvis ha förekommit i vare sig Stjórn I

eller MB I. Påverkan från den förra på den senare är som vanligt osannolik. Men saken har en annan sida.

Ganska påfallande är ju *rockaden* — i både Stjörn och MB I α — mellan två innehållsblock i vers 3–4 (markerad med prickad respektive streckad understrykning i exemplet). I grundtexten (här alltså företrädd av Vulgata) uppmanar människorna först varandra att slå tegel och bränna det, varefter sägs hur de använde detta tegel. Därpå uppmanar de varandra i högmodiga ordalag att resa det väldiga byggnadsverket — med implikationen att bygget också kom i gång. Ordningen svarar någorlunda naturligt mot det beskrivna skeendets sakliga kronologi. Den förmätna avsikten att bygga ett sådant torn står klar först när detta skeende avancerat i ett par etapper. Våra folkspråksparafrastriker kastar där emot om ordningen mellan uppmaningarna: människorna börjar med att uttala sin avsikt att uppföra byggnaden (varefter i MB I meddelas den allmänna enigheten i saken), och först därefter beskrivs det tekniska tillvägagångssättet. Ordningen speglar inte det yttre skeendets kronologi, snarare en strukturering efter en mer abstrakt prioritet: det väsentliga — den högmodiga viljan, förhåvelsen — nämns först, medan tekniken kommer i andra hand.

Detta avsteg i textåtergivningens strategi från det vanliga, matrisbundna mönstret är relativt markant. Det utförs alltså i *båda* de folkspråkliga versionerna — en samstämmig, ganska radikal avvikelse från Vulgata, som väl knappast är tillfällig. En kondenserad variant av samma avvikelse finner man i Petrus Comestors version, där som synes tornets höjd faktiskt nämns före valet av byggnadsmaterial. Möjligen har vi här incitamentet till själva rockaden i båda folkspråkversionerna. Vulgata kan dock inte avskrivas som väsentlig textkälla: de inledande uppmaningarna *Komum her ok ... resp. Farom til oc ...* kan inte gärna återge något annat än Vulgatas dubblerade *Venite*, vilket saknas hos Petrus; vidare måste *eina stora ok sterka borg edr stöpul. huers turn ...* i Stjörn I, såväl som *swa høghan stadh at høgxta tornet ...* i MB I α , förutsätta *Vulgatas civitatem et turrim cuius culmen ...*, inte bara Petrus' enkla *turrim*.

Slutsatsen blir att texten såväl i Stjörn I som i MB I sannolikt utformats i en kombination av innehållsligt någorlunda fullständig Vulgataåtergivning och rockerande omdisposition av stoffet, det senare greppet möjligen, eller troligen, utfört efter mönstret hos Petrus Comestor. Tillvägagångssättet är sannolikt självständigt i båda versionerna, då utformningen är högst olikartad. — Att samma specifika kombination av självständigt utförda textdisponerande grepp, med trolig förankring i samma latinska källor, möter i både Stjörn I och MB I α förklaras väl lättast på

linje med grundhypotesen: kombinationen var redan genomförd i en för båda folkspråksversionerna genensam latinsk källa.

Petrus Comestor. De hac turri ... in minus. Inom Stjórn-forskningen är passagen belagd i latinsk språkform bara hos Petrus Comestor. I folkspråklig, relativt textnära återgivning möter den i Stjórn I: *Af þessum staupli ... litils uerd.* Den följs där — dock bara i den andra av de båda huvudhandskrifterna av Stjórn I (AM 227 fol; alltså i apparaten i Ungers edition) — omedelbart av ett tillägg: *var hann sua mikill at .xiiij. milur var vm hann at mela. huern uegar. Mikinn stad giördu þeir ok utan um stö-pulinn. hann var .iiii. milna ok .lx. huern ueginn um at mela.* Additionen saknar varje belagd latinsk motsvarighet och betecknas av Astås (1987, App 1: 848) som en "upplysning fra ukjent kilde". Dock finner man verkligen en snarlikt utformad passage i MB I α (där dessutom i båda handskriftsversionerna), ehuru placerad på annat ställe i texten, nämligen i avslutningen av berättelsen om Babelstornet (efter vers 9): *Tha haffdo the swa mykit giort før æn the skildos / at murin war fæmtighi alna bredhir oc c alna høghir / æn tornit siælfift twæggia rasta høct / bret nidhan oc miot owan. æn vidlekir stadzsins om kringh var lx rastir / oc eth thz vældugasta vatn ther j værildinne ær / lop vt gønom stadin oc gønom murana.* Den redan i sig själv obibliska beskrivningen av tornet och staden bättras som synes på och utförs fylligare i MB I α än i Stjórn-texten: så t.ex. sägs i den sistnämnda ingenting om en mur eller om en stor flod. Dessutom är de meddelade måttsuppgifterna olika (utom möjligen i fråga om "stadens" omkrets: 64 mil respektive 60 "rastir"). Det gemensamma incitamentet till dessa apokryfiska utbroderingar tar man dock knappast miste på. — I MB I α -versionen följs torn- och stadsbeskrivningen omedelbart av en referens till Hieronymus: *Ther sighir aff sanctus ieronimus at the æru badhin æm wærd at vænta huru slik gærningh matte gøras oc huru hon matte nidhir brytas.* Denna referens företer en visserligen avlägsen, blott vagt associativ, men dock svårfrånkomlig likhet med den i Stjórn I textnära återgivna Petrus Comestor-kommentaren.

Det hela torde föranleda slutsatsen — helt på linje med grundhypotesen — att Petrus Comestors exklusiva kommentar, i förening med en annan, likartad upplysning i någon okänd men för båda gemensam kompilationskälla, har föranlett var sin utombiblisk addition i Stjórn I och i MB I α , dock med radikalt olika och därmed självständig utformning och med placering på skilda ställen i texten.

Vers 5–6a

Gen. 11:5–6a

5. Descendit autem Dominus ut videret civitatem et turrim quam aedificabant filii Adam: 6. et dixit:

- Stjórn I Gud drottinn geymdi at huat er þeir gordu. sua sem hug-sandi þeim þar fyrir hegnd ok pinu. ok sa þa borg ok turn sem þeir smidadu.
ok sagdi sua *til sinna heilagra engla*.
- MB I α Nw som the bygdo fastas oc stadhen væxte dighir oc høghir, tha talar var hærra *til ænglanar*:
- Petrus Comestor Descendit autem Dominus, ut videret turrim, animadvertit, ut puniret, et ait *ad angelos*:

Vulgata återges med viss utbyggnad, särskilt i Stjórn I. Petrus Comestors närvaro i båda folkspråkstexterna är dock omisskännlig: Stjórn I:s vändning *sagdi sua til sinna heilagra engla*, liksom MB I α:s *talur var hærra til ænglanar*, återförs osökt till Petrus' *ait ad angelos*, inte till Vulgatas enkla *dixit*.

Vers 6b–7

- Gen. 11:6b–7 Ecce, unus est populus, et unum labium omnibus: coe-puruntque hoc facere nec desistent a cogitationibus suis donec eas opere compleant. 7. Venite igitur, descendamus et confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui.
- Stjórn I Ein tunga gengr medr ollu þessu folki. er þaleidis er talat sem einn samlendr lydr. Hófu þeir ok sua upp þessa sina gerd ok fyrirætlan. at þeir munu ecki sealfkrafi af henni letta. þar til er þeir hafa hana medr uerkum fyllt ok frammkomit. Nidrum þa ok neisum þeirra tungur. sua at engin þeirra skili annars tal. Ok þegar i stad uard sua. at engin þeirra feck annars tal ne tungu undirstandit. *þiat ef nockurr bad faa ser steina. þa baru þeir til hans uatn edr eitthuert annat. Braut þat ok annarr nidr sem annarr gördi upp. Vurdu þeir sua af at lata uppteknu uerki.* þiat. ii. ok lxx. uurdu þa maalsgreinir ok tungnaskipti. eptir þi sem i skiluisum bokum finnz skrifat. Petrus Comestor segir. at *gud uann öngua nyskapada görd i þessu tungnaskipti. þiat hinar sömu raddir ok ord eru af hinu sama efni medr aullum þiodum. enn medr ymissu kyni skildi hann ok greindi ordanna myndir ok maalshaattu.*
- MB I α Sen hulkir dara oc huilka dara gærðh the göra oc trösta sik at fulkomna sin wilia.
Nw viliom wi skilia them mz thy at enghin thera wndir-stande annars maal. *Oc swa fik huar slækt sina thungo.*
- Petrus Comestor *In hac divisione nihil non fecit Deus, quia voces eaedem sunt apud omnes gentes, sed dicendi modos, et formas diversis generibus divisit.*

Vincentius Bellovacensis ut unusquisque vocem alterius non intelligeret sed aquam petenti, lapides, vel aliud quicquam porrigeret, sicque cessantes a proposito

Vulgata återges någorlunda textnära i Stjórn I, i MB I α starkt kondenserat och delvis omtolkat i vers 6b, relativt textnära i vers 7.

Passagen i Stjórn I *þiat ef nockurr ... uerki* saknar motsvarighet i MB I a. Inom Stjórn-forskningen är den belagd i latinsk språkform bara hos Vincentius Bellovacensis: *sed aquam petenti ... proposito*. Likaså är den språkfilosofiska reflexionen — om det universella i språket som ligger i orden och således överlevt Babel, medan Gud "förbistrat" ordens bruk och böjning (*dicendi modi et formae*) — i latinsk språkform belagd bara hos Petrus Comestor (*In hac ... divisit*). Den återges mer än fullständigt i Stjórn I men bara starkt koncentrerat och antydningssvis i MB I α .

Vers 8

Gen. 11:8 8. Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, et cessaverunt aedificare civitatem.

Vers 8 saknar liksom vers 2 latinska paralleller och återges varken i norrön eller svensk version.

Vers 9

Gen. 11:9 9. Et idcirco vocatum est nomen eius Babel quia ibi confusum est labium universae terrae, et inde dispersit eos Dominus super faciem cunctarum regionum.

Stjórn I Var þessi staupull kalladr Babel. þiat af hans smid ok upp-gord nidraduz tungurnar ok umskiptuz. þiat Babel er sua sem neyking edr suiuirding. Var borgin ok af þessu öllu saman kallat Babilon. Dreifduz þeir sua sidan um þenna brigreindan heim. sem fyrr uar sagt. at afkuemi Sém bygdi at mestum luta Asiam. kynsmenn Cháms Affricam. enn Japheths ættmenn Europam.

Petrus Comestor *Babyloniam contigit vocari civitatem*
 Vincentius Bellovacensis per orbem tripartitum in diversis regionibus secundum linguarum suarum varietates disseminati sunt. Filii Sem obtinuisse referuntur Asiam: Cham Aphricam: Iaphet vero Europam.

Vulgata (*Et idcirco ... terrae*) återges med utbyggnad och kommentar i Stjórn I (*Var þessi ... suiuirding*). Återgivning av en snarlik vändning hos Petrus Comestor (*Babyloniam ... civitatem*) följer omedelbart: *Var borgin ... Babilon* — nu dock med referens till staden (som alltså kallas Babi-

lon) och inte till tornet (som kallas Babel). I senare delen av versen ersätts Vulgatas kortare version (*et inde ... regionum*) med Vincentius Bellovacensis' längre (*per orbem ... Europam*) i Stjórn I: *Dreifduz ... Europam*; härmed anknyts väl också till kapitlets fortsättning med Sems släktavla. — Vers 9 med samtliga kompletteringar saknar motsvarighet i MB I α.

Epilog

Stjórn I

Fyrr huern skylld er þat ma eigi uuidrkuæmiligt synaz at segia her nöckut af landanna skipan. eptir þi sem Ysidorus segir ok eigi sidr Speculum historiale. huer er mestz haattar ok fræguz lönd liggia i séer huerium haalfum heimsins. ok huat er mætað ok faagietaz i hueriu landinu er ok minnili-gaz til frasagnar.

MB I a

Tha haffdo the swa mykit giort før æn the skildos / at mwrin war fæmtighi alna bredhir oc c alna høghir / æn tor-nit siælfft twæggia rasta høct / bret nidhan oc miot owan. æn vidlekir stadzsins om kringh var lx rastir / oc eth thz vældugasta vatn ther j værildinne ær / lop vt gønom stadin oc gønom mwrana. *Ther sighir aff sanctus ieronimus at the æru badhin æm wærd at vænta huru slik gærningh matte gøras oc huru hon matte nidhir brytas.*

Passagen i Stjórn I *Fyrr huern ... frasagnar* betecknas av Astås (1987, App 1: 849) som "kompilatorens egen avslutning på kapitlet". På liknande sätt får man väl uppfatta stycket *Tha haffdo the ... nidhir brytas* som MB I-upphovsmannens kapitelavslutning. Denna är alltså, liksom Stjórnkompilatorns addition, utombiblisk. Den svenska avslutningen bygger bl.a. på en källa som begagnats även av Stjórnkompilatorn i en tidigare fas i redovisningen av händelseförloppet, nämligen Petrus Comestors passage *De hac turri ... minus* efter vers 4 (jfr ovan). De båda avslutningarna har också helt olika innehåll. Onekligen väljer norrmanen och svensken därmed radikalt skilda sätt att runda av den dramatiska och djupt symbolmättade berättelsen om Babelstornet.

Denna berättelse återberättas i två uppenbart självständigt utformade och individuellt särpräglade versioner på norrönt och fornsvenska. Men deras båda upphovsmän har lika uppenbart haft samma syfte, och genomgången av de nio verserna har visat att de på åtskilliga ställen, oberoende av varandra, torde ha använt gemensam utombiblisk källa.

Sammanfattningsvis kan vi fastslå, att iakttagelserna av de båda folkspråksparafraстикernas behandling av latinskt källmaterial i samspel med

egna verbala uttrycksresurser på ord-, fras- och satsnivå (avsn. 6.3) väl infogar sig på linje med de tidigare redovisade intrycken av deras framfart inom större innehållsblock, kapitel och kapitelsviter (avsn. 6.1–2). Den samlade bilden rymmer ingenting som motsäger, däremot åtskilligt som styrker, den uppställda utgångshypotesen. De i dag föreliggande folkspråkstexterna i de båda komplexen Stjórn I–II och MB I tycks faktiskt kunna återföras på en och samma latinspråkiga källa, utmärkt av vissa specifika egenheter. Dessa är visserligen varken fastställda eller exakt fastställbara men låter sig ändå relativt distinkt avläsas i de båda folkspråksversionerna. Deras upphovsmän har behandlat sitt material ytterst självständigt, och väsentliga olikheter mellan norrön och svensk version är lätta att belägga. Det gäller addition och strykning av olika stoff, placering av samma stoff på olika ställen, avvikande utformning i återgivningen av samma latinska vändning inom enskilda bibelverser. — Med särskilt intresse noterar man att intet i dessa iakttagelser tyder på ett beroende av Stjórn-texten i MB I, medan en överväldigande evidens kan åberopas för båda folkspråkstexternas omedelbara avhängighet av den latinska källan.

Denna latinska källtext är, och förblir kanske, okänd. Att söka finna den är givetvis en första rangens utmaning för den hugade forskaren. En mera omfattande komparativ inventering efter här antydda riktlinjer skulle åtminstone göra det möjligt att ringa in dess textuella och språkliga gestalt mera precist.

Den övergripande hypotesen kan dock redan nu nyanseras och föras vidare i ny, mera precis problematisering. — Det är t.ex. påfallande att den ena av Stjórn I-kompilatorns båda viktigaste textkällor, nämligen Petrus Comestors *Historia Scholastica*, i här undersökt material flerstädes kan spåras också i MB I α – β , däremot aldrig den andra, Vincentius Bellovacensis' *Speculum Historiale*. Detta rimmar ju väl med den etablerade uppfattningen att den förra texten började kompileras i ett äldre skede av norrön bibeltradition, den senare kanske först i den avslutande Stjórn I-fasen (se ovan avsn. 4.1). Det är ett rimligt antagande, värt att pröva på ett större textmaterial, att Petrus' text men inte Vincentius' ingått i den svenske textmakarens kompilationsarsenal. De vidare implikationerna av ett sådant förhållande för uppfattningen om den relativa kronologin mellan de båda folkspråksverken blir då nästa fråga att utreda: skulle det kunna tolkas så, att MB I (eller MB I α ?) rentav är äldre än Stjórn I? Eller varför avstod den svenske bibelparafrastikern från att använda den ena och yngre källan som hans norske broder friskt öste ur, men inte från att använda den andra och äldre?

Det vore också intressant att veta om inslaget av utombibliskt material och dess fördelning på skilda textkällor gestaltar sig likartat över hela MB I α eller om det, liksom tydligen i Stjórn I, är åtminstone löst kopplat till textprogressionen — i stort enligt mönstret: ju längre texten fortskrider, desto mindre omfattande kompilation och desto "renare" Vulgataåtergivning. En enkel utgångspunkt för en sådan hypotesprövning erbjuder sig i figur 2 a ovan (avsn. 6.1).

I förlängningen ville man gärna pröva tanken att den föga omfattande kompilationen av utombibliska källor i Pentateuken efter Exod. 18 är åtminstone något mera omfattande i MB I β än i Stjórn II. En sådan relativ kontinuitet — alltså med innebörden av en markant mjukare övergång mellan Pentateukens båda huvudavsnitt i det fornsvenska bibelverket än i det norröna — skulle rimligtvis accentuera bilden av ett självständigt svenskt bibelföretag i högmedeltiden. En lika skarp gräns på samma ställe i båda verken skulle däremot rimligtvis knyta det svenska bibelverket i dess helhet närmare det norröna Stjórnkomplexet.

7. Kompilation, parafras, översättning: språkutformningen

De folkspråkliga textmakarna arbetade alltså, har vi antagit, från en gemensam källtext, avfattad på latin och utformad som en mer eller mindre specifik textvariant i Vulgatatraditionen. — Hur gick då detta till, när man väl bestämt sig för att en viss bibelpassage faktiskt skulle återges, inte utelämnas? På den nivån, alltså i själva språkhantverket, avgjordes den formella språkliga utformningen av stoffet. Hur ter sig det samspel mellan kompilerande, parafraserande och översättande strategier som måste ha mobiliserats mer eller mindre samtidigt, sådant spåren av detta samspel kan iakttas i de bevarade texterna? Vad kan iakttagelser av textmakarnas arbetssätt på detta plan säga oss om relationen mellan de båda bibelverken i deras skilda tillkomstfaser?

7.1. Textmakarnas akribi

Varje uttalande om dessa översättares, parafrastikers och kompilorers arbetssätt i *värderande* termer är självfallet principiellt anakronistiskt, då de verkade inom ett värdesystem som inte är vårt. Någon gång kan man emellertid beslå dem med grepp som rimligen måste uppfattas som misstag. Så är t.ex. fallet när en relativt textnära översättning av en passage i förlagan plötsligt lämnar en för sammanhanget väsentlig lucka, som inte gärna kan ha varit avsedd, däremot är lätt förklarad som ett föbiseende. Inte heller undgår man att tala om mindre korrekt återgiv-

ning när det är uppenbart att den sakliga innebörden av ett ord eller en fackterm missuppfattats även på samtidens premisser.

Ett fall av den förstnämnda typens förbiseende i Stjórn II påpekas av Astås (1989: 55). Det handlar om ett avskrivningsfel av den välbekanta typen "homoioteleuton", dvs. med innebörden att skrivaren förbiser ett textparti mellan två likartade vändningar. Saken illustreras i (8).

(8)

Stjórn II. U: 338, 4–8	V: Num. 24: 19–22	MB I β. Thorell 322, 11–18
Af Jacob mun sa uera er styra mun. ok mun hann glata erfd borgar.	19. De Iacob erit qui dominetur, Et perdat reliquias civitatis.	aff iacob skal thæn komma som hærra skal wara oc fördærffwa stadzsins atir lewor Sidhan <i>spade</i> balaam iff-wir amalech landz folk / amalech howodh folk oc thz första the skulu at ændelikt fördærffwas Jffuer cinium <i>spade</i> han swa.
Ok er Balaam sa Amalek. þa maelli hann at vppnuminne daemisaugu.	20. Cumque vidisset Amalec, <i>assumens parabolam, ait:</i> Principium gentium Amalec, Cuius extrema perdentur.	
Styrk er at uisu bygd þin. ok setia muntu at visu aa steini hreidr þitt.	21. Vidit quoque Cinaeum: et <i>assumpta parabola, ait:</i> Robustum quidem est habitaculum tuum: Sed si in petra posueris nidum tuum,	æn thot thu byggir thin redha / iffwir fastastu hællö oc æst vtwaldir aff chanaan slækt oc tha mat thu ey længhe winna. Oc widh halda / assur landz folk skal tik fördærffua¶
ok validr muntv uera af kyni Kaams. suo leingi sem þu matt vera. þuiat Assur mun þik taka.	22. Et fueris electus de stirpe Cin, Quamdiu poteris permanere? Assur enim capiet te.	

Stjórn II-bearbetaren har flyttat blicken från *assumens parabolam ait* i vers 20, skrivit *mælli hann at vppnuminne dæmisaugu*, därefter återvänt till förlagan men då råkat fokusera det snarlika *assumpta parabola ait* i vers 21 och fortsatt återgivningen därifrån, utelämnande i detta fall två halva bibelverser — ett klassiskt misstag vid all avskrivning. Som Astås utreder blir konsekvensen på detta ställe en mer än försumbar förvrängning av budskapet, något som rimligtvis inte varit avsett.

Textkritiskt har ju ett misstag av detta slag ringa vitsord, då det kan ha skett i ett sent skede av traderingen, möjligen först i den nu bevarade handskriftsversionen av Stjórn II, som är mer än hundra år yngre än MB I. Lika fullt noterar man att misstaget inte görs på motsvarande ställe i

MB I β: den i snarlik form dubblerade latinska vändningen återges här båda gångerna *spade*, och mellanskjutande stoff i vers 20 och 21 återges ordentligt (hur pass korrekt är en annan fråga).

Såväl Astås som Kirby (1986) har pekat på ett flertal liknande felaktigheter, liksom på flera mer eller mindre uppenbara fall av förvanskning eller missförstånd, i främst Stjórn II. Relationen till den fornsvenska texten i sådana fall är naturligtvis angelägen att klarlägga. Det låter sig emellertid inte alltid göra, då MB I β många gånger utelämnar eller till oigenkännlighet koncentrerar de aktuella passagerna. Dock går det att uppleta ytterligare åtminstone en instruktiv passage, nedan återgiven i (9).

Folket knorrar under ökenvandringen mot Moses och Aron:

(9)

Stjórn II. U: 331, 10–13	V: Num. 20: 5	MB I β. Thorell 314, 25–30
firir hui leiddut þier lyd drottins i eydimork. at uer ok fenadr vorr ðæim. firir hui letud þier oss i brutt fara af Egiptalandi i þenna enn uesta stad. er eigi fær vatn at drecka ok eigi getr fikiur ok timeas ok eigi skoron. ok þat aa annat ofan er eigi getr vatn at drecka.	Quare nos fecistis ascendere de Aegypto, et adduxistis in locum istum pessimum, qui seri non potest, qui nec ficum gignit, nec vineas, nec malogranata, insuper et aquam non habet ad bibendum?	Hwi ledhin j wars hærra ffolk oc sampraden vt innan ödhmarkom / at dræpa them oc thera ffæ hiordh aff tyrst. hwi lætin j oss vp fara aff egyptu / oc ledhin os til thænna wærsta stadh som ey maa saa ælla skær a / som huarde ær fiku thræ ælla vingardhir / ællar paradys æplir oc ey haffwir watnit at drikka /

Stjórnöversättaren har som synes inte nöjaktigt uppfattat Vulgatas *qui seri non potest* ('som ej kan säs') utan associerat till vattenbrist och återger det *er eigi fær vatn at drecka*. Mistaget leder, som Astås påpekar, till en upprepning i versens slut, där *aquam non habet ad bibendum* korrekt återges *eigi getr vatn at drecka*. Det kan tyckas påfallande att ett sådant misstag, som ju är rätt klumpigt, undgår inte bara den förste, översättande textmakarens uppmärksamhet, utan också mekaniskt förs vidare av den islänning som enligt gängse mening är ansvarig för den sena avskriften av Stjórn II-texten på de åtta i huvudhandskriften inskjutna bladen (se avsn. 4.1 ovan). Det antyder — i sig självt naturligtvis föga överraskande — att Stjórntraditionen åtminstone i senare faser förvaltades utan kontakt med latintexten, därtill tydligen raskt och rutinmässigt.

MB I β återger också här korrekt, dessutom textnära: *som ey maa saa ælla skæra* respektive *ey haffwir watnit at drikka*. Denna skillnad mellan

versionerna kan på ett annat sätt än den förra kopplas till själva textuppfattningen, inte bara till avskrivningen, och får därmed något större tyngd. Den medger i varje fall slutsatsen att den svenske textmakaren inte gärna — åtminstone inte på detta ställe — kan ha utgått från Stjörn II i dess nu kända avfattning eller en därav beroende text utan måste ha arbetat med en äldre källa, där bibeltexten på denna punkt icke var korrupt.

7.2. *Textmakarnas arbetsätt*

Den isländsk/norske och den svenske textmakarens tillvägagångssätt i själva språkhantverket skall här belysas i en handfull exempel. Tre strategier står i fokus: **översättning**, **parafra**s och **kompilation**. Härvid förstås med den första termen återgivning av budskapet med påvisbar strävan efter *ekvivalens* mellan källtext och måltext på lexikalt och grammatiskt åtkomliga nivåer, till skillnad från den för parafrasen karakteristiska blandningen av översättning (i denna striktare mening) och originalskriveri. Med 'kompilation' avses här sammanställning i den bibliska måltexten av material hämtat från utombibliska källor, oavsett vilka. Strängt taget är kompilation i denna mening ett särfall av mer generellt uppfattad *addition* (som avser också t.ex. en kompilators egna bidrag till texten), en distinktion som dock inte här upprätthålles.

Åberopade exempel hämtas från tre centrala partier i Genesis: skapelsen i kap. 1–2, Babelstornet i kap. 11 samt en episod ur berättelsen om Josef i kap. 41.

Skapelsen

Kompilationstekniken skall först illustreras i sin mest extrema utformning, sådan den i varierande samspel med de båda andra strategierna möter i Stjörn I. Allra mest instruktivt är det inledande skapelseavsnittet (Gen. 1–2:3); nedan anförts i (10) de fem första verserna, om Guds arbete den första dagen. I exemplet kan, likaså av utrymmesskäl, bara den från Vulgata övertagna texten skrivas ut i Stjörn I: hela avsnittet om skapelsens sju dagar omfattar i Ungers edition 22 trycksidor (att jämföra med drygt två sidor i Thorells edition av MB I), och delavsnittet om den första dagen, de här anförda fem första verserna, omfattar hos Unger fem sidor (i Thorells edition 26 rader eller knappt en sida). De tre stora kompilationsskällorna markeras i uppställningen där de möter i texten: förutom Petrus Comestors (*P. Com.*) och Vincentius Bellocensis' (*V. Bell.*) arbeten här också Augustinus' (*Aug.*) två Genesiskommentarer. Adderat material i MB I markeras med kursiv.

(10)

Stjórnmál I, kap. 2-8 Ed. Unger, s. 7,1-12,4	Vulgata	MB I A Ed. Thorell, s. 119,15- 120,10
2. U s. 7,1-12,4 7,6. J vpphafi skapadi gud himinriki.	Gen. 1:1-2:3 1.1. In principio creavit Deus caelum et terram.	119,17-20. Gudh ska- padhe aff alzengo himil ok iordh. <i>ey aff sik sál- wom som fadhir födhe son ok ey af nakro ämpne som smedher gör yxe</i>
7,6-10,24. <i>V. Bell., P. Com., Aug.</i> 10,25-26. Jördin uar þa aud ok auuaxtar laus ok utan alla prydi. 10,26-30. <i>P. Com., Aug.</i> 10,31-32. Ok uoru myrkr af loptzins skugga ok uskerleik alla uegna um iordina. En guds hei- lagr andi fluttiz yfir uöt- nin.	2. Terra autem erat ina- nis et vacua, et tenebrae erant super faciem abyssi, et spiritus Dei ferebatur super aquas.	119,20-26. Iordin war än onyt ok tom ok myrk <i>onyt för thy at enkte waxte a henne tom för then skuld at huarde war skapat fö äller folk myrk för thy at hwatzke war sol älla stjärnor ok thäs hälga anda hughir för ifir watnen thät är at sighia ifir himil ok iord thy at swa som watn ma ledhas äptir mansins wilia swa war himil ok iord ämpne guds til andelika ok likamlika creatur</i>
10,33-11,11. <i>P. Com., Aug.</i> 11,12-13. Ok þa sagdi gud sua. Verdi lios. Ok þegar i stad uard liosit.	3. Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta est lux.	119,26-29. Sidhan sade gudh mädh äwerdeliko orde <i>thät är mädh sinom signadha syni varde lius oc ämsköt wart lius thät är at sighia ängla naturu som andelikt lius är badhe sik siälft ok lysir androm</i>
11,13-14. ok sealfr hann saa at liosit uar gott ok skildi hann þat i brott fra myrkrinu.	4. Et vidit Deus lucem quod esset bona: et divi- sit lucem a tenebris.	119,29-32. Nu wiste gudh at liusit war got <i>thy at tha waro wandir änglar wordnir at myrke ok skilde war herre liusit fran myrkeno thät är at sighia godha ängla fran illom</i>

11,14–15. ok gaf þi nafn at þat skyldi heita dagr enn myrkrunum at heita nátt.

11,15–25. *P. Com.*

11,26–27. Ok sua uard aptann ok morginn. bædi samt einn natturlighr dagr.

5. Appellavitque lucem Diem et tenebras Noc-tem: factumque est vespere et mane, dies unus.

119,32–120,10. ok kallaðhe liuset dagh ok myrkit nat ok swa wordin af qvälle ok til morgon en daghir för then skuld at qvällsins lius är minna än morgon lius ok tekna at änglanar allir hafdo först naturlikt wit ok undirstodho alt thät gudh hafde skapat hvart innan sinne natura ok tha bäldos sommir af sino myklo witi ok förgiordo ther mädh at se nakon tima guds öghon ok thy nadhis them än summir takkadho gudhi för thät myklo wit han han hafde them gifit ok wordo ther mädh wärdughir at se guds änlite the signadha sol ok swa daghadhis them äwärdelikir daghir swa at engin kom nat mällan ok sigs at af qvällenom ok morgnenom ward en daghir

11,27–12,4. *P. Com., Aug.*

Det är påfallande att den *översättning* som här i icke obetydlig omfattning förekommer — och som argumentationstekniskt kan sägas utgöra basen för den nedan behandlade glosseringen — inte bara är skarpt avgränsad från parafraiserande textskikt utan också formellt ganska strikt *textbunden*. Sätillvida kan man nog tala om en sorts funktionell polaritet mellan två fundamentalt olika textskapande strategier, nämligen å ena sidan strikt formbunden översättning, å andra sidan fri parafra, i viss mån också kompilation. En sådan samverkan förlänger givetvis texten. Den egentliga översättningen verkar härvid med påfallande lika effekt: mot 586 ord i Vulgata, Gen. 1:1–2:3, svarar i Stjórn I — om det bibliska materialet där renodlas så som skett i exemplet — 886 ord, att jämföra med det näraliggande värdet 869 ord i MB I.

Ett framträdande element i utläggningen av bibeltexten är *glosseringen*, enklast iakttagbar i MB I. Den kan här ses som en sida av både parafrazen och kompilationen. Glossorna tjäna syftet att förklara och kommentera texten. De skilda faserna i det beskrivna händelseförloppet

tolkas allegoriskt, och tolkningen utvecklas i en form som erinrar om predikolitteraturens *expositio*, den "utläggning" där ett just citerat evangelieavsnitt, en s.k. *perikop* förklaras i en för åhörarna gripbar och uppbygglig form. Den allegoriska utläggningstraditionen, som har sin grund bl.a. i aristotelisk logik, tog fast form i medeltida förkunnelse. Som synes är det härvid inte bara fråga om predikan.

Det som skiljer glossan från perikopförklaringen är väl närmast omfattningen: inte som i predikan en lång, sammanhängande utläggning av ett likaledes längre textavsnitt utan isolerade, oftast relativt korta kommentarer till enstaka verser, anförda i omedelbar anslutning till dessa. Men likheten är väl så väsentlig: de olika skikten i målskribentens arbete är i båda fallen klart åtskilda, och det är i princip lika lätt att sortera ut glossor som perikopförklaringar från — omgivande resp. föregående — "översättande" text.

Det sagda gäller främst förhållandena i MB I. I Stjórn I är textskikten flera, främst naturligtvis som följd av den vidlyftiga kompilationen. Som Astås' inventeringar visar (1986, App. 1 och 2) är det inte heller alltid lätt att strikt särskilja av kompilatorn andragen text från den egentliga bibeltexten, ej eller att hålla isär olika, var för sig tänkbara kompilationskällor. Glidande grader av överensstämmelse och avvikelse präglar ibland relationerna, och mönstret på detaljnivå kan vara svårfångat. Men påfallande ofta är ändå gränserna i måltextens skiktning någorlunda tydliga — vilket ju också möjliggör den exakta renodling av en "avskalad" bibeltext i Stjórn I som ligger till grund både för uppsällningen i (3) ovan och för den anförda beräkningen av textvolym.

Det är då uppenbart att förfaringssättet vid textframställningen i princip varit detsamma i Stjórn I och i MB I α . Det omfattande kompilerandet i den förra kan synas förrycka proportionerna mellan de färdiga verken, men som tidigare framhållits är den bibliska ramen intakt, här liksom i resten av bibelverket. Stoff tas bort och annat stoff läggs till i både Stjórn I-II och MB I α - β , i olika proportioner och på olika ställen, men ordningen mellan de kapitel och verser som faktiskt återges ändras normalt inte. (Det enda stora undantaget är den ovan omtalade slutställningen i MB I β av tre inledande kapitel i Femte Mosebok.)

Babelstornet

Det är tydligt att våra högmedeltida textmakare på folkspråket inte alltid arbetade på samma sätt. Särskilt uppenbart framgick ju redan i figur 2 a att Stjórn I-kompilatorns beteende är relaterat till textprogressionen. Efter de extrema insatserna i början av Genesis kompilerar han i fortsatt

betydande men efterhand allt måttligare omfattning. Redan efter ett tiotal kapitel har han "lugnat ner sig", och additionerna i avsnittet om Babelstornet i Gen. 11 är inte flera eller längre än att de kunde anföras i avsn. 6.3 ovan. Även MB I-parafistikern har ett vidare register än det första Genesiskapitlet antyder. Detta framgår med stor tydlighet i återgivningarna av Babelsavsnittet.

Även om det kompilerade stoffet i Stjörn I sålunda är mindre i det elfte Genesiskapitlet än i det första, blir proportionen mellan de båda folkspråksversionerna när sådant material inräknas fortfarande ojämn: ordmängden i Babelsavsnittet, som är 150 i Vulgata, belöper sig till 415 i Stjörn I och 222 i MB I.

I avsn. 6.3 underkastades berättelsen om Babelstornet en ingående analys med sikte på fördelningen av källor och dispositionen av stoffet. Med hänvisning till uppställningen i (8) skall jag nu meddela några iakttagelser också kring översättarnas/parafistikernas arbetssätt.

Borta är ju här framför allt glossatorns metodiska komplettering av vers efter vers med en allegorisk uttydning, mer eller mindre enhetligt utförd. I stället berikas den episka strömmen i båda de folkspråkliga versionerna genom rikliga och olikartat utformade tillflöden av ny information, som bygger ut berättelsen på det basala innehållsplanet, snarare än egentligen förklarar den. Samtidigt bortfaller vissa innehållselement i källtexten med liknande funktion.

Det utombibliska stoffet består i de många kortare additionerna. I MB I finner man dem i uppgifterna (i vers 3–4) om rädslan för en ny syndafloed, allas gillande av idén med tornbygget, jordens sega beskaffenhet på platsen och Nimrods dårskap, samt i den omfattande och exakta beskrivningen i berättelsens slut (efter vers 9) av tornets, den omgivande murens och hela platsens dimensioner, liksom i S:t Hieronymus' kommentar. Referenserna till rädslan för floden, liksom till Nimrods dårskap, sannolikt också (en variant av) den avslutande kommentaren, kan återföras på kompilation av Petrus Comestors *Historia Scholastica*; man finner dem följdriktigt också i Stjörn I-versionen (där dock den andra referensen sannolikt är hämtad från den andra utombibliska huvudkällan, Petrus Bellocensis). Övriga additioner i MB I kan däremot inte lokaliseras i identifierade källor, och av dem är endast platsbeskrivningen på slutet gemensam med Stjörn I, medan de övriga är exklusivt MB I-stoff. På samma sätt är additioner från Petrus Comestor i vers 4 och 7 samt från Petrus Bellocensis i vers 7 och 9 exklusiva för Stjörn I.

Till bilden hör alltså även en del struket stoff: berättelsens geografiska lokalisering (vers 2), struket i båda folkspråksversionerna; de explicit

meddelade upplysningarna om folkens förskingring över jorden (vers 4 och 8), struket i MB I, i vers 8 också i Stjörn I; beskrivningen av Herrens nedstigande ur skyn med åtföljande inspektion av tornbygget (vers 5), struket i MB I; uppgiften om byggets avstannande (vers 8), struket i både Stjörn I och MB I.

Här förekommer också ett mer än försumbart inslag av vagare korrespondens mellan versionerna. I MB I-versionen ersätts 'den ene talaren och den andre' (*dixitque alter ad proximum suum*) med *Nimrod* (vers 3), uppmaningen att 'fira vårt namn' (*celebremus nomen nostrum*) omtalas som Nimrods förtröstan på sin egen storhet (vers 4), Herrens avsikt att 'nedstiga och förvirra människornas språk' som en 'vilja att skilja dem' (vers 7).

I Stjörn I-texten är denna lösa relation till förlagan också i partier av mera regelrätt "översättning" så vanlig att exemplifikation på enstaka punkter ter sig överfödig. Med den sistnämnda iakttagelsen sammanhänger ett allmänt intryck att de norröna skribenterna inom Stjörnkomplexet i sin översättande återgivning av Vulgatatext generellt drar något starkare åt parafraspolen än den svenske kollegan bakom MB I. Intrycket skall här inte närmare utvecklas — men det erbjuder en god utgångspunkt för översättningshistorisk hypotesformulering i kontrastivt nordiskt perspektiv.

Däremot kan man nog redan i återgivningen av berättelserna om skapelsen respektive Babelstornet se konturerna av två fundamentalt olika textskapande strategier i den högmedeltida "parafraskulturen": å ena sidan metodiskt utförd förklarande glossering av på varandra följande textsekvenser, ofta av ungefär en normal bibelvers omfattning, å andra sidan friare kombinationer av behållet, adderat och struket stoff av varierande utbredning i texten, uppblandat med inslag av mera diffust samhöriga passager. Den förra strategin efterlämnar en klart synlig skiktning i måltexten mellan två stofftyper: övertaget och tillagt. Den senare leder till en grumligare fusion, där på olika sätt korresponderande stoffskikt är mera intrikat sammanflätade på skilda nivåer, urskiljbara endast efter en ganska komplex syntaktisk och lexikalisk analys, och där gränserna mellan skikten ibland är upplösta. Spelet med additioner och strykningar i den senare strategitypen är synbarligen ledigare.

Källorna för sådana additioner i MB I — utombibliska texter eller textmakarens egen fatatur? — har inte eftersökts av forskarna med samma energi som motsvarande material i Stjörntexterna, och deras inventering måste också här ställas på framtiden.

Kompilatorn bakom Stjörn I arbetar på samma sätt. Han skattar sina

vanliga källor jämte Vulgata, och resultatet blir en text präglad av samma principiella relation till den bibliska berättelsen som MB I, om också med en helt annan faktisk utformning. Mönstret kompliceras — upplöses i viss mån — av den omfattande additionen av utombibliskt material. Måhända ligger dock den mest omedelbart påtagliga skillnaden mellan den norröna och den fornsvenska texten för forskaren helt enkelt däri, att kompilationskällorna i den förra men inte i den senare är kända.

Josef i Egypten

I det nedan anförda stycket ur Josef-berättelsen i Gen. 41 (12) förekommer ingen kompilation, utan Stjórn I återgår alltigenom på Vulgata. Att den norröna texten trots detta är avsevärt mera ordrik än den fornsvenska kan dock förutsägas redan utifrån figur 2a (Gen. IV). Ord mängden, som är 178 i Vulgata, belöper sig i Stjórn I till 278 och i MB I till 119. Redan dessa relationer visar att det är MB I som här avviker genom textkrympande strategier på översättningsnivå, medan Stjórn I snarast företter den normala expansionen vid översättning från latin till nordiskt folkspråk.

(11)

Stjórn I, kap. 65. Ed. Unger	Vulgata: Genesis 41: 46–57	MB I A. Ed. Thorell
211, 26. Joseph for um aull Egiptalandz herud.	46. triginta autem annorum erat quando stetit in conspectu regis Pharaonis et circuiuit omnes regiones Aegypti.	185, 16. xxx aara gamal war iosep / tha han fik wald iffuir egypto land / oc for han wældughir iffwir all landhin.
26. Kom þar yfiruættiss freoleiki ok aauöxtr um hin næstu .vii. aar. Let han allt þat korn saman taka ok i hlödur bera. sem hann kunni faa.	47. Venitque fertilitas septem annorum: et in manipulos redactae segetes congregatae sunt in horrea Aegypti.	18. Nw komma vij alæri.
28. ok allt þat hueiti sem þa þotti sua nogt ok mikit uera sem ægiss sandr. ok eigi kom mælingum aa. let hann i ymissum borgum hirdaz ok geymaz.	48. Omnis etiam frugum abundantia in singulis urbibus condita est.	
	49. Tantaque fuit abundantia tritici, ut arenae maris coaequaretur, et copia mensuram excederet.	18. oc warth swa mykin affuæxtir alzskona korns / at iæmnas matte widh sandhen a haff strandhinne oc engin gat ræknadh ælla mælt thz.

31. ok engan lut let hann þi helldr unytaz edr at misköstum faraz.

31. Hann gat at eiga .ii. syni medr fyrr nefndri husfru sinni Aseneth. adr enn sulltrinn ok hallærit kom.

33. kalladi hann hinn fyrra ok hinn frumgetna sinn son Manasen. þat þyðiz gleyming. ok sagði sua. þat gaf gud ok gordi. at ek hefir nu gleyymt ok afhuga uordit minum erfidum ok mins fedr husi.

212, 3. Annan kalladi hann Effraym. þat er áuaxtan. sua segiandi. Vera [=Vaxa] let gud mik i minu fatækisslandi.

4. Enn þann tima sem þau .vii. freoleiks aar uáru gengin. sem aa Egiptalandi hófdu uerit ok nu uar fra sagt.

6. þa komu þau .vii. hallæriss áar ok sulltar aar. sem Joseph hafði fyrir sagt. sua at sulltr ok seyra gekk ner um allan heiminn. ok þar kom at uarla¹⁹ beid²⁰ braud edr adra fædu a ollu Egiptalandi.

9. Tok þa folkit at suellta ok kallza konunginn Pharaonem. at hann fengi þeim nöckut til fæðiss ok uidrlifis. Hann svaradi þeim. Farit til Josephs ok görit huat er hann bydr ydr.

50. Nati sunt autem Ioseph filii duo antequam veniret famas: quos peperit ei Aseneth filia Putiphare sacerdotis Heliopoleos.

51. Vocavitque nomen primogeniti, Manasses, dicens: Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, et domus patris mei.

52. Nomen quoque secundi appellavit Ephraim, dicens: Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meae.

53. Igitur transactis septem ubertatis annis, qui fuerant in Aegypto:

54. coeperunt venire septem anni inopiae: quos praedixerat Ioseph: et in universo orbe famas praevaluit, in cuncta autem terra Aegypti panis erat.

55. Qua esuriente, clamavit populus ad Pharaonem, alimenta petens. Quibus ille respondit: Ite ad Ioseph: et quidquid ipse vobis dixerit, facite.

21. Asenec fødde iosep twa syni før æn warin kommo /

22. Første war kalladhir manasses

22. oc annar effraym.

22. Sidhan kommo vij oaren oc swa mykin swlt at all wærlden tholde mykla nødh. oc j egypto landhe hittis ey fødha /

24. oc øpir alt folkit a konungen oc bedhis hiælp. oc konungin wisar them til iosep.

¹⁹ *uarla* fattat som 'knappt' med Fritzner III, 872: 'neppe' (ej ref. till detta ställe). Tolkeningen innebär konflikt med härvarande Vulgataläsning. Konflikten, som stöds av korrespondensen *autem*: ok, delas med MB I.

²⁰ Fritzner I, 135: *bidha* mom. 6: 'der gives noget', 'der er noget' (ref. till detta ställe).

11. Sulltrinn uox dagliga um allt landit. lauk Joseph þa upp kornlaudum. þeim sem kostinum geymdu. ok selldi Egiptalandz monnum.
13. ok sua þeim sem af öðrum löndum ok herudum komu þangat séer kost at kaupa.
14. Uaru þeir peningar greiddir i hendr konungsins fëhirdzlumonnum sem þar uaru i moti gefnir.
56. Crescebat autem quotidie fames in omni terra: aperuitque Ioseph universa horrea, et vendebat Aegyptiis: nam et illos oppresserat fames.
57. Omnesque provinciae veniebant in Aegyptum, ut emerent escas, et malum inopiae temperarent.
26. Nw lætir ioseph vp ladhur oc saldhe før inlænskom mannom.
27. oc sidhan them aff androm landhom kommo.

Frånvaron av kompilerade additioner i den norröna texten är inte oförenlig med Stjórn-översättarens sedvanligt lediga handlag. Påfallande är t.ex. rockaderna mellan innehållselement mellan och inom enskilda verser. Sålunda återges i måltexten beskrivningen av sädens myckenhet i vers 49 (*ut arenae ... excederet : sem þa ... mælingum aa*) före uppgiften om dess lagring i städerna i vers 48 (*in singulis ... condita est : let hann ... geymaz*). Likaså får i återgivningen av vers 50 uppgiften att Josefs två äldsta söner föddes före hungeråren byta plats med omnämmandet av deras mor.

Det vill alltså synas, som skulle i Stjórn I endast kompilersbenägenheten avta med textprogressionen, medan översättningens strategier förblir desamma. Som hypotes vore detta intryck värt att pröva: bekräftas det, styrker det givetvis den i Stjórnforskningen mer eller mindre etablerade bilden av en ursprunglig, rimligtvis enhetlig äldre översättning av Stjórn II-typ. En sådan norrön text övertas då intakt av Stjórn I-kompilatorn och påverkas inte av dennes i viss mening avtagande nit i kompilersvärvet.

Slutsatser

Här utförda komparationer på översättandets, parafrasmakeriets och kompilerandets handfasta detaljnivå gör det först och främst uppenbart att — på linje med hypotesen — den norröna och den fornsvenska texten i allt väsentligt måste ha tillkommit i två, av varandra oberoende företag. Man kan visserligen någon gång (då i andra textavsnitt än de här diskuterade), på linje med Thorells ovan diskuterade iakttagelser, konstatera att den svenske textmakaren i något enstaka och specifikt, tekniskt väl avgränsat grepp i översättningsarbetet, möjligen eller sannolikt

efterbildat den norröna texten. Men sådant tillhör inte det normala mönstret. En svensk textmakare som verkligen velat luta sig mot en norrön förlaga hade inte återgivit Gen. 1: 4 Et vidit Deus lucem quod esset bona som han gör, nämligen Nu wiste gudh at liusit war got, när den norröna text vi kan bedöma har ok sealfr hann saa at liosit uar gott. Exemplet illustrerar normalläget i de två översättningsproducerade texterna, medan influensfallen tillhör de fåtaliga undantagen.

Samtidigt konkretiserar dessa jämförelser arten av det nära samband som ändå — på ett innehållsrelaterat, i viss mening "ideologiskt" plan — råder mellan den norröna texten och den fornsvenska. Norrmannen/islänningen och svensken arbetar uppenbarligen utifrån en likartad syn både på sin bibliska grundtext och på sitt uppdrag att göra denna tillgänglig och nyttobringande för sina resp. landsmän. Deras grepp på översättning och parafras utförs självständigt, normalt oberoende av kollegans, men är ändå principiellt desamma.

Härmed är grunden lagd för konklusionen.

8. Bibeln på folkspråk i nordisk högmedeltid — ett dominikanskt projekt?

De observerade relationerna mellan Stjórn I-II och MB I, vad avser såväl innehållsstruktur som parafrastikers och översättares arbetsätt, låter sig nog enklast förklaras utifrån ett antaget tillkomstförfarande, som är väl förenligt med den uppställda hypotesen. Sammanhanget skulle då vara ungefär det följande.

8.1. Tillkomstförloppet

Till grund för båda bibelverken ligger ytterst en latinsk version av Pentateuken, företrädande en mer eller mindre specifik — om också inte här specificerad — variant av Vulgatatraditionen. Denna latintext undergår möjligen först bearbetning med inslag av viss omredigering och med resultat i delvis nya — men alltjämt latinspråkiga — versioner, präglade av sådana särdrag i innehåll och textdisposition som förenar de nu bevarade folkspråkliga bibelverken: t.ex. några av de sjutton fallen av strykning och parafras av samma kapitel eller kapitelsviter i partiet efter Exod. 18.

Latintexten — ursprunglig eller bearbetad — överflyttas därefter i sin helhet till norrönt språk. Detta sker, åtminstone i den allra första fasen, utan nämnvärda inslag av kompilation, och resultatet blir en text av den typ som i Pentateuken efter Exod. 18 alltjämt föreligger i Stjórn II. I den

mån det alltså inte skett redan tidigare, inom ramen för den latinska texttraditionen, erhåller den norröna texten vid denna sin tillkomst genom språkväxlande bearbetning och parafra de egenheter i sin utformning som skiljer den såväl från Vulgatas normalversion som från MB I. (En obestämd men antagligen relativt sett längre tid därefter, på mer eller mindre likartat sätt, tillkommer texten i Stjórn III och IV.)

Det äldsta textsiktet är sedan länge färdigt vid kung Håkon V Magnussons trontillträde 1299. Några år därefter, under dennes regeringstid, tillkommer den kompiloriskt utbyggda version av texten som vi i dag känner som Stjórn I. Kompilationens bibliska bas är då den tidigare tillkomna men i dessa delar i dag förlorade norröna versionen av Pentateuken före Exod. 19. Kompilatorn bör alltså ha arbetat med en redan föreliggande norrön bibeltext, som han kompletterat med utombibliskt material, hämtat och översatt från latinska källor; de båda viktigaste är de två verken av Petrus Comestor och Vincentius Bellovacensis.²¹

Kompilationsarbetet utförs i dominikansk miljö, inom en ideologisk, ekonomisk, organisatorisk och social ram som satts av ledningen för Dominikanordens nordiska provins, Dacien. Inom denna ram verkar även — på enahanda villkor — svenska ordensbröder. En av dem anförtros en Vulgatatext — möjligen rent av densamma som, eller byggande på, den som tidigare använts som förlaga för den norröna översättningen, och i så fall med alla dennas eventuella egenheter i innehåll och textarrangemang. Uppdraget är detsamma: att genom översättning eller parafra av den latinska bibeltexten, jämte kompilation och översättning eller parafra ur andra passande källor, framställa ett i förkunnelsen gångbart svenskt bibelverk. Olikt sin västnordiske kollega har svensken ingen äldre folkspråklig bibelversion att falla tillbaka på utan måste på egen hand åstadkomma en sådan genom översättning. Detta gör han, uppenbarligen fullt självständigt. Härvid övertar han, möjligen liksom Stjórn-brodern, den latinska förlagans eventuella egenheter i textens anordning — samt tillfogar egna: på kapitelnivå t.ex. de strykning- och kondensationsoperationer som inte utförs i Stjórn II samt slutställningen av de tre sista kapitlen i Deuteronomium. Han är också betydligt mera återhållsam än sin västnordiske broder med inblandning av kompilerat utombibliskt stoff i själva bibeltexten. I stället väljer han att komplettera

²¹ Formuleringen *sa sem norænaði* i prologen (U 2: 19; jfr ovan avsn. 4.1) kan visserligen synas implicera att "översättningen" i Stjórn I avsåg allt material, även det bibliska. I så fall får arbetet åtminstone tänkas ha skett på andra villkor i tidigare "norrönerade" textpartier än i nytillkomna. — För övrigt bör nog tolkningen av ett kruserligt uttalande i en formelbunden prolog inte pressas för hårt.

denna genom kompilation av annat, förmodligen tekniskt enklare slag: han översätter i löpande följd framför allt två betydande verk av Thomas ab Aquino resp. Augustinus, vilka han i relativt sammanhållna större enheter på ett innehållsligt genomtänkt sätt låter omrama den egentliga bibelåtergivningen. Resultatet blir det verk vi i dag känner som MB I, eller något oegentligt "Pentateukparafrasen".

Ett tillkomstförlopp som detta inrymmer knappast något som behöver motsäga den gängse uppfattningen av Stjórntexten, sådan den artikulerats av ett stort antal forskare åtminstone från Unger. — Tänkbart är förstås att åtminstone delar av det som skiljer Stjörn I från motsvarande parti av MB I (MB I α) uppstod i ett ännu senare skede, kanske rentav i benediktinsk miljö på norra Island, under bearbetning av texten i de Stjórnhandskrifter som enligt somliga tillkom i klostret i Þingeyrar omkr. 1350 (jfr ovan avsn. 4.1 samt Johansson 1997: 10 ff.). Vill man göra detta troligt, bör man försöka separera de element i stoff och framställningssätt i Stjörn I som skulle ha betingats av en sådan "omplantering" av dominikanskt präglad stoff i benediktinsk miljö, varvid versionen i MB I α kunde antyda ett hypotetiskt utgångsläge. Den undersökningen tillhör emellertid en annan uppgift.

Vad gäller MB I är någon "gängse uppfattning" bland forskarna om det sannolika tillkomstförloppet knappast formulerad överhuvudtaget. Endast i frågan om sannolikheten av norröna influenser på upphovsmannens arbete har förts en viss, sedan länge avstannad debatt. Här innebär underbyggnaden av hypotesen ett stöd för Hesselmanns försiktigt skeptiska linje och bekräftar inte Thorells positiva uppfattning — även om jag inte heller ser någon grund för att utesluta sporadiska västnordiska influenser på enstaka punkter i en färdig fornsvensk text. Thorell anför viss evidens för det sistnämnda förhållandet, men det rör sig om ett mycket ringa antal fall i en total textvolym som i övrigt tycks gå på linje med här antydda sammanhang.

Kritiska frågor kan dock ställas. En av dem vill jag kort beröra här: Är det möjligt, eller troligt, att Stjórntexten i sin helhet uppstått och utvecklats på Island, inte i Norge, så att den nära beröring med den fornsvenska MB I jag räknar med måste te sig alltför långsökt? — Framst tre omständigheter syns mig tala för ett nekande svar. För det första har i Stjórnhandskrifternas språkform, utöver de många isländska egenheterna, också påvisats drag i både ljudskick och ordförråd som otvetydigt pekar mot Norge (Seip 1956: 15 f.). För det andra undgår man inte att ta ställning till det ganska regelbundna mönster av nära relation mellan latinsk, norrön och fornsvensk text som föreliggande studie lagt i dagen.

De båda bibliska textproduktionerna på nordiskt folkspråk ter sig i någon mening uppenbart samordnade. Detta är knappast en tillfällighet. För det tredje kan sambandet styrkas lika väl inom en svensk kontext. En förbindande länk är också här det norska kungahovet, en annan texternas produktionsformer.

Mer eller mindre exakt samtidig med tillkomsten av såväl MB I som Stjörn I är nämligen försvenskningen av Eufemiavisorna. Det är onekligen påfallande att detta skedde i — eller i varje fall med direkt anknytning till — samma norska kungahov (på uppdrag av Håkon V:s gemål, drottning Eufemia). Och det är inte mindre påfallande att försvenskningen av dessa s.k. visor skedde inom ramen för samma "parafraskultur" som styrde tillkomsten av både det fornsvenska bibelverket och åtminstone det yngsta skiktet av, förmodligen hela, det norröna. Relationen till den franska förlagan av Ivan lejonriddaren bär vittne om samma förening av ledigt handlag, säker kontroll och suverän överblick (Wollin 2001: 695 ff.). Liknande samband — med eller utan anknytning till det norska hovet — kan styrkas också med andra litterära verk på "klassisk" fornsvenska, som Fornsvenska legendariet (Carlquist 1996: 61 ff.) och Konungastyrelsen (Söderwall 1880; en åtminstone lös anknytning till Stjörn skulle därmed vara en länk mellan denna fornsvenska furstespegel och den norröna Konungs skuggsjå, vars beroende av Stjörn ju hävdats; jfr ovan avsn. 4.1).

I den norske kungens tjänst utfördes alltså några av de allra äldsta insatserna i en svensk — inte bara i en norrön — översättningskultur. Dessa högmedeltida hovlitteratörer skrev bibel, legender, traktater och riddarpoesi på klassisk fornsvenska efter latinska, lågtyska eller franska — kanske någon gång rentav norröna — förlagor, och de verkade i fransk anda, möjligen eller troligen i dominikansk regi. Deras grepp på översättningsuppgiften var inspirerad av kontinentala förebilder inom samma genrer. Bilden är, allmänt sett, inte alldeles olik den som råder i Västnorden. — Den här påvisade samordnade tillkomsten i tidigt 1300-tal av stora folkspråkliga bibelkompilationer som Stjörn I och MB I hör rimligtvis hemma i just det sammanhanget.

En fullständig, komparativt anlagd genomgång av stoffet i MB I, bland annat ägnad att komplettera den totalinventering Astås genomfört för Stjörn, är ett stort och spännande företag, som väntar framtidens nordiska filologer. En sådan genomgång skulle avsevärt precisera och nyansera vår bild av det yttre kultursammanhanget — en bild som här till sist i några drag skall antydvas.

8.2. Förutsättningarna: intellektuell miljö och litterär tradition

Den svenske och den norske bibelbearbetaren inom det sena 1200- och tidiga 1300-talets dominikanska miljö i Skandinavien ställdes, tänker jag mig, inför samma uppdrag: att parafrasera bibeltexten på folkspråket, med sikte på förkunnelse för en bred publik. Uppdraget gavs och utfördes på Dominikanordens villkor i väsentligen samma kulturmiljö och rimligtvis på samma yttre premisser.

Om Dominikanorden i den högmedeltida nordiska provinsen Dacien vet vi åtskilligt. På ett stort källmaterial, av såväl antikvarisk som litterär karaktär, har baserats en ganska omfattande, låt vara numera inte alltigenom dagsfärsk historisk forskning. Särskilt bör nämnas Jarl Galléns ingående studier, huvudsakligen redovisade i monografin *La province de Dacie de l'Ordre des Frères prêcheurs* (1946; jfr även KLN III 1958: 174–185 samt Lindroth 1975: 48 ff.). Vi känner i ljuset av främst denna forskning rätt väl Dominikanordens spridning under 1200- och 1300-talet på konvent och kapitel i de tre nordiska rikena, dess yttre organisation samt dess personuppsättning i ledande funktioner, allt i en väl skiktad kronologi. Om det inre livet inom orden är vår kunskap kanske mera indirekt, lika fullt relativt fyllig. Åtminstone i grova drag går det faktiskt att göra sig en någorlunda levande föreställning om den lärda miljö där våra bibelbearbetande bröder bör ha verkat.

Dominikanorden i Norden fungerade vid deras tid, kring sekelskiftet 1300, som något av förstadiet till ett universitet. Här erbjöds den yttre ramen — ekonomiskt och socialt — för intellektuellt arbete av systematisk art och i större omfattning, det närmsta en enskild svensk, dansk, norrman eller islänning på hemmaplan kunde komma en vetenskaplig yrkesbana. Studierna, präglade av skolastisk drill, var ägnade åt teologi och filosofi och var säkert krävande. Karriärmöjligheterna bör ha lockat: för den lämpade hägrade studier vid ordens generalkonvent i Köln, Bologna, Montpelleir, Oxford och — framför allt — Paris. Vid hemkomsten väntade kanske en lektorsbefattning vid något av konventen. Vi känner ju närmare åtminstone en svensk som genomförde en sådan karriär: Petrus de Dacia.

Ordensledningen bör alltså ha satt en likformig ram för brödernas verksamhet. Uppdraget gällde främst ordets förkunnelse, innefattande inte minst bibelutläggning. Ytterst var villkoren givna av den andliga och bokliga kulturens generella status i Västeuropa, särskilt i Frankrike, tidens intellektuella stormakt. Ett grundtema kan alltså sammanfattas i just kompilationskonceptet.

Vi vet också, som påpekats ovan (avsn. 4.3), att rörligheten inom

Dominikanorden var stor och personalomsättningen livlig; den sociala kontakten mellan bröderna bör ha varit någorlunda frekvent. Det är en högst rimlig tanke att den svenske upphovsmannen till texten i MB I åtminstone sporadiskt utbytte erfarenheter med sin västnordiske broder, kanske också att han bereddes tillgång till den norröna versionen av det i andlig och ideell mening gemensamma bibelverket — och då möjligen i någon av denna norröna versions äldre tillkomstfaser. På enstaka punkter kan dessa kontakter och erfarenheter ha avsatt spår i hans produkt, i dag avläsbara som direkta influenser. Denna möjlighet legitimerar naturligtvis inte uppfattningen att den svenska texten skulle vara i någon mera betydande utsträckning präglad av norrön språkpåverkan.

På en, onekligen väsentlig punkt verkade dock den västnordiske och den svenske bibelparastikern under ganska radikalt olika betingelser. Det gäller själva materien de arbetade med. Skillnaden kan ses i relation till kända historiska sammanhang. Tillgången till en färdig bibelöversättning på det äsyftade målspråket, alltså den text som i nu tillgänglig form återspeglas i Stjórn II, där Vulgatas text i de aktuella böckerna redan var uttolkad på gott norrönt mål, gjorde det möjligt för vår västnordiske dominikanbroder att omedelbart sätta in sin flit på kompilersuppgiften. Han kunde genast börja översätta och sammanställa (om det nu skedde i den ordningen) centrala verk som *Historia scholastica* och *Speculum historiale*, liksom de båda skrifterna av Augustinus (och här och var några till). Han hade därvid en etablerad tradition av västnordisk bibelöversättning att luta sig mot, vars text han kunde använda direkt i de rent Vulgata-översättande partierna av måltexten. Mera indirekt var han dessutom förankrad i en ungefär tvåhundraårig, redan då överdådigt rik litterär tradition på norrönt mål, något som sannolikt kunde verka inspirerande i samma mån som det erbjöd effektiva skriftliga uttrycksmönster.

Hans svenske broder hade inte mycket av en sådan litterär folkspråks-tradition i ryggen. Utöver landskapslagarna och Fornsvenska legendariet, möjligen också Konungastyrelsen och Eufemiavisorna, kan knappast några brukbara föredömen för litterärt anlagda svenskspråkiga skrivelser ha erbjudit sig i tidigare 1300-tal. Någon bibelöversättning till svenska hade såvitt man vet aldrig förekommit tidigare. Bara uppgiften att uttolka Vulgatas text på svenska blev en pionjärgärning, som bör ha varit krävande. — Det som då bör inge förvåning är kanske snarare att ett företag bedrivet från detta avsevärt kärvarer utgångsläge ändå på kort tid avkastade en ungefär lika omfattande, litterärt väl så högklassig version av de fem Moseböckerna som det under ett par sekel ackumulerade textkomplexet i Stjórn I-II.

För den prestation han utförde har MB I:s upphovsman som vi vet fått skörda ampla lovord av eftervärlden. Man har förstått att uppskatta hans rika språk och lödiga stil. Vad man kanske mindre ofta uppmärksammat är det tidsbundna draget i hans gärning som bibelordets utläggare. Han utförde denna gärning i god samklang med den förhärskande kompilations- och parafraskulturen, uppenbarligen fostrad i precis samma skola som Stjórn I-kompilatorn.

Sammanflätningen av flera olika, färdiga texter i nya kombinationer i fortlöpande blandning med bibeltexten — ett förfaringssätt som alltså satt sin prägel på förhållandena i Stjórn I — tillhör antagligen den mest avancerade kompilationstekniken, den svåraste och rimligtvis mest tidskrävande. MB I:s upphovsman har inte rått med detta, i varje fall inte i nämnvärd utsträckning. Genom sin omramning av den egentliga bibeltexten med andra och större, enhetligt hanterade stycken, vilka därmed blev autonoma huvuddelar av det färdiga verket jämte en mera intakt bibeltext, valde han en något enklare kompilationsteknik. Den helhet han åstadkom avsåg rimligen att förmedla samma bibliska budskap som Stjórn I-bearbetningen. Det kan den mycket väl också ha gjort.

Såväl i egentlig bibelöversättning som i parafras och kompilation framträder därmed upphovsmannen till MB I som en högst självständigt arbetande textmakare och språkhantverkare. Han hanterar sitt svenska målspråk på eget bevåg och bör fritas från det ängsliga sneglande mot västnordiska föredömen som somliga velat tillvita honom. Däremot är han på samma sätt som den västnordiske Stjórnkompilatorn djupt präglad av den språkkultur och den syn på sin uppgift som dominerade den europeiska samtiden och den miljö där båda bröderna verkade.

Litteratur

- Astås, Reidar 1984: "Kompilasjon — en side ved middelalderens bokproduksjon." I: *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 71: 24–28.
- Astås, Reidar 1987: *Et bibelverk fra middelalderen. Studier i Stjórn*. 1–2. App. 1–4. Oslo: Novus.
- Astås, Reidar 1989: "Nytt lys over *Stjórn* II." *ANF* 104: 49–72.
- Astås, Reidar 1991: *An Old Norse Biblical Compilation. Studies in Stjórn*. Peter Lang.
- Bandle, Oskar 1956: *Die Sprache der Gudhbrandsbiblia*. Bibliotheca Arnamagnæana XVII. Köpenhamn.
- Carlquist, Jonas 1996: De fornsvenska helgonlegenderna. Källor, stil och skriftmiljö. *SSFS* 81.

- Dictionnaire 1932–: *Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique, doctrine et histoire* . . . Beauchesne, Paris.
- Ejder, Bertil 1975: "Bibeln på svenska före Gustav Vasa?" I: *Saga och sed* 1975: 45–56.
- Fritzner, J. 1883–1896: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. I–III. 2 utg. Christiania.
- Gallén, Jarl 1946: *La province de Dacie de l'Ordre des Frères-prêcheurs*. I. *Histoire générale jusque'au grand schisme*. Dissertationes historicæ 12. Helsingfors.
- Gerleman, Gillis 1949: "Hebreisk berättarstil." I: *Svensk teologisk kvartalskrift* 25: 81–90.
- Hesselman, Bengt 1927: *Språkformen i MB I eller Fem Mose böcker på svenska, tolkade och utlagde vid medlet av 1300-talet*. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 24:17. Uppsala.
- HS: Petrus Comestor: *Historia Scholastica*. MPL 198. Paris 1855, sp. 1045–1722.
- Jansson, Valter 1934: *Fornsvenska legendariet. Handskrifter och språk*. Nordiska texter och undersökningar 4. Uppsala.
- Johansson, K. G. 1997: *Studier i Codex Wormianus. Skriftradition och avskriftsverksamhet vid ett isländskt skriptorium under 1300-talet*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Johansson, K. G. 1999: "Philology and interdisciplinary research — the Sturlungs, Benediktine mon[a]stries and manuscript tradition." Guðrún Sveinbjarnardóttir (utg.), *Reykholt in Borgarfjörður. An interdisciplinary research project. Workshop held 20–21 August 1999*. National Museum of Iceland, Reykjavík, s. 35–41.
- Kirby, Ian J. 1986: Bible Translation in Old Norse. *Université de Lausanne, Publications de la Faculté des Lettres XXVII*. Genève.
- Klemming, G. E. (utg.) 1848: Svenska medeltidens bibel-arbeten. SSFS 9: 1.
- Klemming, G. E. (utg.) 1853: Svenska medeltidens bibel-arbeten. SSFS 9: 2.
- KLNM: Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.
- Lindell, I. 2000: Heliga Birgittas uppenbarelser bok 7 efter Cod. Ups. C 61. Diplomatisk utgåva med kommenterande inledning. SSFS 84.
- Lindroth, S. 1975, *Svensk lärdomshistoria, I, Medeltiden. Reformationstiden*. Norstedts, Stockholm.
- Linton, Olof 1941: "Medeltida bibeltolkning. Anteckningar till 'Fem Mose Böcker på svenska, tolkade och utlagde vid medlet af 1300-talet.'" *Uppsala universitets årskrift* 1941: 7, 6.
- MPL: I. P. Migne (red.) 1844–68: *Patrologiæ cursus completus. Bibliotheca patrum latinorum* 1–221. Paris.
- Noreen, Erik (utg.) 1930–32: Herr Ivan. Kritisk upplaga. SSFS 50.
- Schück, H. 1926: *Illustrerad svensk litteraturhistoria av H. Schück och K. Warburg. Första delen. Sveriges litteratur till frihetstidens början*. Tredje uppl. utg. av H. Schück. Stockholm.
- Seip, D. A. 1956: *Stjórn. AM 227 fol. A Norwegian Version of the Old Testament Transcribed in Iceland. With an Introduction*. Ejnar Munksgaard, København.

- SH: Vincentius Bellovacensis: *Bibliotheca mundi seu Speculi maioris* 4. Douai 1624.
- SOU 1999: *Bibeln. Texterna. Bibelkommissionens utgåva*. SOU 1999:100. Stockholm 1999.
- Storm, G. 1886: "Om Tidsforholdet mellem Kongespeilet og Stjórñ samt Barlaams og Josafats Saga." *ANF* 3: 83–88.
- Ståhle, C. I. 1956: "Ett fragment av den fornsvenska Birgittaöversättningen." *KVHAAH Filologiskt arkiv* 2: 12–18.
- Söderwall, K. F. 1880: *Studier öfver Konunga-styrelsen*. LUÅ.
- Söderwall, K.F. 1884–1918: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* III. Supplement III 1925–1973.
- Thorell, Olof 1951: *Fem Moseböcker på fornsvenska. En språklig undersökning på grundval av de bevarade handskrifterna*. Nordiska texter och undersökningar 18. Uppsala.
- Thorell, Olof (utg.) 1959: *Fem Moseböcker på fornsvenska enligt Cod. Holm. A 1*. SSFS 60.
- U: C. R. Unger (utg.) 1862: *Stjorn. Gammelnorsk bibelhistorie. Fra verdens skabelse til det babyloniske fangenskab*. Feilberg & Landmarks Forlag, Christiania.
- Vermeer, H. J. 1989: "Skopos and commission in translational action", A. Chesterman (red.): *Readings in Translation Theory*. Oy Finn Lectura Ab, Helsingfors, s. 173–187.
- Westergård-Nielsen, Chr. 1946: "Um þýðingu Guðbrandarbiblíu. Fyrirlestur, fluttur á Prestafélagsfundu þann 19. júní 1946." *Kirkjuritid* 12: 318–329.
- Widmark, G. 2001: *Det språk som blev vårt. Ursprung och utveckling i svenskan. Urtid – Runtid – Riddartid*. Acta Academiæ Regiæ Gustavi Adolphi LXXVI. Uppsala.
- Wollin L. 1991: "Två språk och flera skikt: uppenbarelsernas texttradition." T. Nyberg (utg.): *Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden*. Odense, s. 407–434.
- Wollin, L. 1997: "The Lord-Abbot and his Texts." O. Ferm & B. Morris (utg.): *Master Gobyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire*. Sällskapet Runica et Mediævalia, Stockholm, s. 319–362.
- Wollin, L. 1998: "Från Heliga Birgitta till Barbara Cartland. Kring den svenska översättningens språkhistoria." L. Kleberg (red.): *Med andra ord. Texter om litterär översättning*. Natur och Kultur, Stockholm, s. 62–91.
- Wollin, L. 2001: "Kavaljerernas intåg — och översättarnas. Franska kulturredslag i det medeltida Sverige." H. Kronning et al. (red.), *Langage et référence. Mélanges offerts à Kerstin Jonasson à l'occasion de ses soixante ans*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala, s. 695–707.
- Wollin, L. (under utg.): "Luther, Erasmus und die Vulgata in den Bibelübersetzungen der nordischen Reformation." Symposierapport, Oslo.
- Vulgata: *Biblia sacra iuxta Vulgatam Clementinam*. 4 uppl. I: Biblioteca de autores cristianos. Madrid 1965.

Bengt Pamp †

Docenten och f.d. arkivchefen fil.dr Bengt Pamp avled den 26 mars 2001, vid 72 års ålder. Han föddes den 3 november 1928 och växte upp i ett folkskollärarhem i Västra Karup i Bjäre härad i Skåne.

Efter studier i nordiska språk, litteraturhistoria och engelska vid Lunds universitet blev han fil.mag. 1953 och tjänstgjorde 1953–56 som adjunkt vid Kommunala flickskolan och Samrealskolan i Lund och vid Högre allmänna läroverket, Johannes samrealskola och Statens polis-skola i Malmö. Han anställdes som amanuens vid Lunds universitet 1959, assistent 1960 och blev efter disputation 1965 docent vid Institutionen för nordiska språk, där han läsåret 1967–68 och kalenderåret 1986 var t.f. professor. Från 1974 till pensioneringen 1993 var han arkivchef vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund.

I doktorsavhandlingen, "Studier över Bjäre härads bebyggelsenamn", är den 1964 publicerade boken "Skånes ortnamn. Serie A. Bebyggelsenamn. Del 3. Bjäre härad och Ängelholms stad" grundpelaren. Till den fogas två specialundersökningar, "Namn på gård i by Bjäre härad" och "Traderingen i skrift under svensk tid av Bjäre härads jordeboksnamn". Den förra redovisar och analyserar till bildningsålder en kategori av bebyggelsenamn, som dittills varit så gott som förbisedd i Skåne, inte minst av fältarbetare och upptecknare. Den senare är ett metodiskt intressant projekt, som med hjälp av ortnamnens former i skrift i en vald kronologisk serie av jordeböcker kartlägger den språkliga försvenskningen av de skånska ortnamnen efter nationalitetsskiftet 1658 och ställer de officiella jordeböckernas skrivningar i relation till extern dansk eller svensk, respektive intern skånsk dialektal påverkan på det som blev den officiella namnformen i skrift. Undersökningarna publicerades i Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift 1963–64 och 1965. Det var första gången sedan 1877 som en ortnamnsavhandling i nordiska språk lades fram vid Lunds universitet, och det var andra gången som en språkvetenskaplig sammanläggningsavhandling bestående av mer än ett arbete försvarades — något som dittills hade varit ovanligt inom humaniora till skillnad från medicin och naturvetenskap.

Bengt Pamp producerade en svit flitigt använda och citerade handböcker, "Svensk språk- och stilhistoria" (CWK Gleerups 1971), "Svenska dialekter" (Natur och Kultur-serien nr 11 1978) och "Ortnamn i Skåne" (AWE/Gebers populära landskapsserie 1983). Vid sitt frånfälle förberedde han den sjätte upplagan av handboken "Ortnamnen i Sverige", vars första upplaga utkom 1967, den femte 1988. Handboken ingår som nummer 2 i B-serien av "Lundastudier i nordisk språkvetenskap".

I anslutning till den i Skåne-regionen livliga debatten om riksspråk och dialekt, om skånskt, danskt och svenskt, tillkom den föredömligt klargörande artikeln "Skånskan och makterna" 1990 (i: "Språkets makt" red. av Birger Bergh och Ulf Teleman).

Bengt Pamp skrev åtskilliga litteraturanmälningar, recensioner och artiklar i dagspressen, som lektor vid Bibliotekstjänsts sambindning, därtill också i Biblioteksbladet och Vandringar med böcker, liksom i den årliga litteraturkrönikan i Arkiv för nordisk filologi (ANF). Han efterträdde professor Sven Benson, först som ANF:s redaktionssekreterare 1979–94, sedan som huvudredaktör tillsammans med professor Christer Platzack 1988–96.

Han medverkade med vetenskapliga artiklar i facktidningar och årsskrifter, festskrifter och symposierapporter, t.ex. med namnteoretiska inlägg som "Kring ortnamnens grammatik" (i: Namn och bygd 1973, Uppsala 1974; fortsatt i årgång 1977), "Egennamn och betydelser av betydelse" (i: Namn och bygd 1979), "Ten Theses on Proper Names" (i: Names. Vol. 33 No. 3. New York 1985).

Han var också en flitig föredragshållare vid nordiska och internationella namnforskarsymposier, så med föredragen "Names and Meanings: a Mentalistic Approach" (vid den av International Council of Onomastic Sciences (ICOS) arrangerade kongressen i Cracow 1978), "On the Grammar of Swedish Place-Names" (vid ICOS-kongressen i Ann Arbor 1981) och "Towards a Classification of Proper Names" (vid ICOS kongress i Trier 1993). Som ledamot i styrelsen för ICOS deltog han aktivt såväl i stadgekommitténs arbete som i den vetenskapliga debatten om namnteori och ortnamnsgrammatik.

Bengt Pamp var upptill sin lärar- och forskargärning en livligt verksam organisations- och föreningsmänniska med ett brett nätverk av kontakter i och vida utanför Lund. Han var från slutet av 1960-talet fackligt aktiv inom SACO, framför allt i styrelsen för Universitetslärarförbundet, där han bl.a. skrev artiklar i förbundsorganet ULF, i SACO-tidningen och i DIK-förbundets publikationer Bibliofack och SMF-nytt.

Han hade också kommunalpolitiska uppdrag, bl.a. som socialdemo-

kratisk ledamot i Lunds kommuns kultur- och fritidsnämnd, i byggnadsnämndens namnberedning och i den egna kommundelsnämnden på Norra Fäladen i Lund. Till detta skall läggas aktiva insatser i olika administrativa organ inom universitetsförvaltningen, främst inom Områdestyrelsen för humaniora och teologi.

Han blev styrelseledamot i Sydsvenska ortnamnssällskapet 1969, skattmästare 1974–75 och från 1975 vice ordförande, tillika redaktör för årgången 1975 av Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift. Han var också arbetande ledamot av Vetenskapssocieteten i Lund från 1972 och av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur från 1989. Hans inträdestal, betitlat "Namnfilologi och namnlingvistik. Några betraktelser över namnforskningen som vetenskap", publicerades i *Saga och Sed* 1991 (tryckt i Uppsala 1992).

Han tillhörde Lunds Rotaryklubb sedan 1976 och var ordförande i Föreningen Gamla Lund 1991–99, en av de mera inflytelserika sammanslutningarna i lärdomsstad, med cirka 3 000 medlemmar. Under sin ordförandetid författade han föreningens årsskrift 1998, "Från Gödelöv till Östen Undéns gata. En uppslagsbok över ortnamn i Lund under tvåtusen år."

Bengt Pamp var också en aktiv och intresserad föredragshållare och folkbildare, med otaliga framträdanden om skånska dialekter och ortnamn runtom i kulturlandskapet. Han blev framför allt en vida känd och uppskattad radioröst genom det tretton år långa samspelet med redaktören Torbjörn Bladh i lokalradioserien "Skånska orter och ord" i Radio Malmöhus, med start 1982. En bok med samma titel utkom 1988. Den bygger på ett urval av alla de dialektords- och ortnamnsfrågor från lyssnarna som togs upp i serien.

Bengt Pamps inspirerande entusiasm som erfaren ortnamnsforskare, rådgivare och handledare, ledde till ett livsavgörande vägval för författaren till dessa rader. Som forskarstuderande hade jag förmånen att fritt och förutsättningslöst kunna diskutera uppdykande problem med den betydligt mera förfarne. Det ledde till en timarvoderad anställning under delar av läsåret 1967/68 inom ett av Bengt Pamp bedrivit forskningsprojekt, som krävde omfattande excerpering och kopiering av material i dåvarande Landsmålsarkivets (från 1970 Dialekt- och ortnamnsarkivets) samlingar.

Följden blev anställning vid arkivet 1968 — och att Bengt Pamp blev min chef åren 1974–93. Som kolleger och kamrater möttes vi vardagligen i ett förtroendefullt samarbete kring allt som hade med arkivverksamheten att göra. Det är för detta vägval, för ett inspirerande kamratskap,

grundlagt redan på 1960-talet, före Bengts tillträde som arkivchef 1974, och bibehållet därefter, efter hans pensionering 1993, som jag hyllar minnet av Bengt Pamp, inspiratör, chef och kollega.

Göran Hallberg

Litteraturkrönika 2000

Av L.-E. Edlund, G. Hallberg, C. Platzack och B. Söderberg

Krönikans avdelningar åtskiljs av asterisk. De är ämnesvis ordnade från allmänt till specifikt: allmänspråkligt (indoeuropeiska, (ur)germanska) * skandinaviskt (ur-, fornnordiska) * särspråkligt: fornvästnordiska, isländska, färöiska * norska * danska * svenska * egennamn: ortnamn, personnamn, övriga namn. Inom avdelningarna redovisas arbetena i alfabetisk följd. Artiklarna signeras L.-E.E., G.H., C.P. eller B.S.

Language and Negativity. Apophaticism in Theology and Literatur, red. av Henny Fiskå Hägg. 94 s., Oslo 2000 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-332-8. De fem bidragen i denna volym är bearbetningar av föredrag presenterade vid en workshop i Bergen 1997. Samtliga bidrag behandlar karaktären, rollen och bruket av apofaticism (förnekande) i olika skrivna texter. Boken inleds med att utgivaren presenterar den apofatiska attityden till språk. Ingunn Lunde diskuterar apofaticismen i den kristna retoriken, Andrew Louth skriver om Dionysios och apofatisism, Henny Fiskå Hägg om apofaticism och kunskap hos Clement av Alexandria, Shira Wolosky om apofaticism och poesi, med utgångspunkt i Paul Celans översättning av Emily Dickinson, och Finn Tveito diskuterar den apofatiska strategi som Samuel Beckett använde sig av. Boken avslutas med en presentation av författarna. C.P.

Eva Lilja, Peder Skyum-Nielsen, Metrikens termer. Samnordisk thesaurus. 81 s., Göteborg 2000 (Centrum för metriska studier). (Skrifter utgivna av Centrum för Metriska Studier 12.). ISBN 91-87988-09-7. I den här behövliga och behändiga lilla volymen presenteras i ordlistans form de nordiska språkens termer rörande såväl prosodi, takt, fras, vers, rim och strof som genre, semantik, framförande, musik och dans samt notation. Läsaren har två möjligheter att finna det som söks, dels en systematisk uppställning ordnad i kapitelform, dels en alfabetisk ordlista, ett viktigt

hjälpmedel för den som bara är hemma i ett av språken. En fyllig bibliografi gör boken till ett än viktigare hjälpmedel för nybörjaren.

B.S.

Wilhelm Streitberg †, Die Gotische Bibel. Band 1. Der gotische Text und seine griechische Vorlage. Mit Einleitung, Lesarten und Quellennachweisen sowie den kleineren Denkmälern als Anhang. Mit einem Nachtrag von Piergiuseppe Scardigli. 7. Auflage. LII + 516 s. + 8 Tafeln, Heidelberg 2000 (Universitätsverlag C. Winter). (Germanistische Bibliothek. Band 3.) ISBN 3-8253-0745-X. — Band 2. Die Gotische Bibel. Gotisch-Griechisch-Deutsches Wörterbuch (um zwei neue Wörter ergänzt von Piergiuseppe Scardigli). 6. Auflage. XII + 180 s. Heidelberg 2000 (Universitätsverlag C. Winter). (Germanistische Bibliothek. Band 4.) ISBN 3-8253-0746-8. I behändigt format och tilltalande yttre form föreligger nu en nyutgåva av denna klassiker, med textdelen inbunden och ordboksdelen häftad och skuren. Texten med kommentarer är oförändrat fotomekaniskt återgiven inklusive förorden till första upplagan 1908 (samt efterskriften 1910, som redovisar det förlorade, dubbelbladiga, latinsk-gotiska brottstycket från universitetsbiblioteket i Gießen), till den andra 1919 och den femte 1965, vartill kommer Scardigli's nyskrivna förord (s. XV) och efterskrift (s. 499 ff.) till sjunde upplagan. I efterskriften kommenteras tre senare upptäckta gotiska textbrottstycken: 1. Texten till Codex Argenteus sista blad, funnen 1970 i en i domkyrkan i Speier inmurad relikgömma, som innehöll en pergamentrulle och benen av biskop Erasmus av Antiokia (cirka år 300). Fyndet publicerades redan 1971. 2. Fragment av den gotiska bibeltexten, funna på 1930-talet i en grav på kyrkogården i det västungerska Hács-Béndekpuszta (d.v.s. i det gamla Pannonien), ristade på en kvadratisk, hopvikt blyplatta med dubbelsidig text. Plattan hade vid begravningen lagts i händerna på en 25–30 år gammal man, som avlidit vid sekelskiftet 500. Fyndet försvann delvis under och efter andra världskriget. En arkeologisk redogörelse publicerades först 1978, då man antog att det rörde sig om runskrift. E. A. Ebbinghaus identifierade texten som gotisk i en uppsats 1989. Efterskriftens Tafel 1–7 illustrerar de största brottstyckena av fragmenten av blyplattan, János Harmattas 1996 publicerade avritningar, de gotiska skrivtecknen i Codex Argenteus i jämförelse med blyplattans två stiltyper, samt en rekonstruerad sida av blyplattan jämförd med en sida i Codex Argenteus. 3. Bernhard Bischoffs 1984 publicerade *Gotica Parisina*, gotiska ord och bokstavstecken som på 800-talet tillskrivits i en äldre handskrift från Saint-Denis. Tex-

ten återges som Tafel 8 i efterskriften. — Ordbokens förord till förstaupplagan, daterat "München, oktober 1910", omtalar det ovannämnda "das Gießener Bruchstück". Den sjätte upplagan har utökats med två uppslagsord, *farws?* och *ingibs?* (s. X). G.H.

Tongues and Texts Unlimited. Studies in Honour of Tore Janson on the Occasion of his Sixtieth Anniversary, ed. by Hans Aili & Peter af Trampe. 308 s., Stockholm 2000 (Stockholms Universitet, Institutionen för nordiska språk). ISBN 91-630-9137-2. Denna festskrift är tillägnad Tore Jansson, professor i afrikanska språk vid Göteborgs universitet. De tjugo bidragen speglar festföremålets breda språkvetenskapliga intressen, från klassisk (latinsk) och neolatinsk filologi, över språkförändring, fonologi och allmän språkvetenskap till afrikansk lingvistik. Boken innehåller också ett fotografi av jubilaren, en tabula gratulatoria och en bibliografi över hans arbeten 1964–1999. Några av bidragen har särskilt nordistiskt eller allmänlingvistiskt intresse. Till denna grupp hör t.ex. Gadeliis undersökning av nominalfrasernas struktur i franskelaterad kreol och i standardfranskan, Noréns jämförelse av det språkliga och samhällliga genusbegreppet, och Traunmüllers studie av ljudsymbolism i deiktiska ord.

C.P.

*

Hans Frede Nielsen, The Early Runic Language of Scandinavia. Studies in German Dialect Geography. 445 s., Heidelberg 2000 (Universitätsverlag C. Winter). (Indogermanische Bibliothek. Begründet von H. Hirt und W. Streitberg. Fortgeführt von H. Krahe. Herausgegeben von Alfred Bammesberger. Erste Reihe.) ISBN 3-8253-1080-9. I denna bok söker Hans Frede Nielsen närmare precisera den dialektgeografiska ställning som språket i de äldre skandinaviska runinskrifterna (200–500 e.Kr.) har i ett germanskt sammanhang. Författaren talar här, för att skapa sig en så neutral term som möjligt, om *Early Runic*, och motiverar inledningsvis detta termval. Efter det inledande kapitlet följer en initierad forskningshistorik där vi möter namn som Hans Kuhn, Elmer H. Antonsen och Ottar Grønvik, alla andra forskare på området att förtiga. En genomgång av de nordgermanska och nordsjögermanska språkens ljudsystem i förhållande till *Early Runic* följer därefter. Kapitlets genomgång av ljudsystemen är ytterst systematisk och har stort egenvärde som den moderna

översikt det är. I ett följande kapitel går Nielsen så igenom olika morfologiska och fonologiska drag i Early Runic, liksom ordföljd och personnamnsinventariet studeras. De följande kapitlen fördjupar jämförelserna mellan de västgermanska, nordsjögermanska och nordgermanska språken. Författaren sammanfattar därefter sin detaljerade språkliga undersökning i ett par modeller: en synkron, vågteoriorienterad (dialektgeografisk) modell och en diakron som är uppbyggd som ett träd-diagram. I den dynamiska modellen opererar Nielsen med "an Early Runic split from North-West Germanic" cirka 200 e. Kr., och han räknar vidare med att Early Runic så småningom leder fram till det som kallas "Early Norse". Möjligen överbetonar modellen alltför mycket skillnaderna mellan Early Runic och de västgermanska språken. Modellerna visar i varje fall hur komplicerade relationerna mellan de involverade språken är. När denna analys är slutförd dras relevant ortnamnsevidens, liksom arkeologisk och etnologisk evidens, in. I ett nionde och sista kapitel dras trådarna i den innehållsrika monografin samman. Monografin bygger inte minst på Hans Frede Nielsens egen forskning genom åren — litteraturlistan redovisar inte mindre än 28 titlar av författaren —, och han tar i boken på ett självständigt och intressant sätt ställning till många av föregångarnas tolkningar. Boken är systematiskt uppbyggd och innehåller åtskilliga, strategiskt utplacerade sammanfattningar, vilket gör den kompakta och detaljrika framställningen förhållandevis lätt att följa.

L.-E.E.

NOWELE Vol. 36 (North-Western European Language Evolution). 134 s., Odense 2000 (Odense University Press). ISBN 87-7838-509-1. ISSN 0108-8416. — NOWELE Vol. 37 (North-Western European Language Evolution). 122 s., Odense 2000 (Odense University Press). ISBN 87-7838-540-7. ISSN 0108-8416. Den senaste årgången av NOWELE innehåller flera uppsatser av nordistiskt intresse. Bo Isaksson skriver om uppkomsten av ett skandinaviskt språk fram till omkring 900, Ottar Grönvik presenterar runinskriften på ett yxskäft daterat 330-350, funnet i Nydam i närheten av Sönderborg (Syddjylland), Michael Schulte visar att runologins metodiska instrument för beskrivning av reduktion och synkope kan och bör förbättras, och Jóhanna Barðdal ger ett bidrag till den pågående diskussionen om huruvida de medeltida nordiska språken hade oblika subjekt likt modern isländska.

C.P.

Birgit Sawyer, *The Viking-age Rune-stones. Custom and commemoration in Early Medieval Scandinavia*. 269 s., Oxford 2000 (Oxford University Press). ISBN 0-19-820643-7. Historikern Birgit Sawyer, numera stationerad vid Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet, Trondheim, studerar i denna bok de skandinaviska runinskrifter i sten som skapades under senare delen av vikingatiden. Sammanlagt ligger drygt 2 300 inskrifter till grund för undersökningen — i den avslutande katalogen redovisas materialet mer i detalj. Inledningsvis diskuteras de aktuella runinskrifternas villkor och samband med vikingafärder och kristnande, varvid även de senvikingatida skandinaviska konungadömena och deras etablering kortfattat beskrivs. Sedan den aktuella korpusen redovisats, söker sig författaren på en regional kategorisering av materialet utifrån olika kriterier, och ser därvid en sydlig-västlig skandinavisk region (Danmark, Norge), en östlig svensk region (främst Uppland, Södermanland) och en mellanliggande region (främst Småland, Västergötland, Östergötland). Denna regionalisering reflekterar säkert olika stadier i kristnandeprocessen, och kan också ses i ljuset av de nordiska kungadömenas framväxt under denna tid. Men viktigast synes runinskrifternas belysning av arvsförhållanden vara för författaren, och detta penetrerar hon därför ingående. Hon tar i sin undersökning ett fast grepp om sitt stora material, och arbetar sig systematiskt och målmedvetet igenom det. Någon gång, såsom vad gäller analysen av Jellinginskriftionerna (redovisade i en särskild "Excursus"), har man god anledning tro att diskussionen kommer att gå vidare, och det gäller nog även en del konkreta analyser av andra inskriftioner. Som helhet betraktad är denna monografi dock ett beaktansvärt bidrag inom forskningsområdet. Studien avslutas med ett antal forskningsuppgifter bokförda under rubriken "Future research"; det återstår uppenbart ännu oerhört mycket att göra på området.

L.-E.E.

Språkkontakt — Innverknaden frå nedertysk på andre nordeuropeiska språk. Forskningsprogrammet Norden og Europa. Ernst Håkon Jahr (red.). 311 s., Köpenhamn 2000 (Nordisk Ministerråd). (Nord 2000:19.) (Språkhistoriske prinsipp for lånord i nordiske språk. 2.) ISBN 92-893-0526-6. ISSN 0903-7004. Denna samlingsskrift är väsentligen avrapporteringen från en konferens inom projektet "Språkhistoriske prinsipp for lånord i nordiske språk". Projektet ingår i sin tur som en del i forskningsprogrammet "Norden og Europa". Kurt Braunmüller diskuterar här inledningsvis det teoretiska förhållandet mellan historisk lingvistik och

språkhistoria, och Stig Eliasson i en innehållsrik uppsats "typologiska och areallingvistiska aspekter på de nordeuropeiska språkens fonologi", för att tala med uppsatsens titel. Brit Mæhlum tar upp ett tema som hon tidigare behandlat bl.a. i *Maal og minne* 1998, nämligen "Svartedaudens" betydelse för norsk språkutveckling. Peter Trudgill tar kontakterna mellan lågtyska och de nordiska språken som utgångspunkt för en diskussion om gränsen mellan språk- och dialektkontakt. Bland övriga tolv bidrag kan nämnas Henning Andersens om lågtysk-slaviska språkkontakter, Hans-Peter Naumanns om lågtysk fraseologitransfer och Ludger Zeevaerts om tysk påverkan på de tidiga svenska Bibeltrycken. Åtskilliga iakttagelser finns i Muriel Nordes studie rörande de medellågtyska lånordens böjning i fornsvenskan och Kjetil Jensens om de medellågtyska lånordens fonetiska anpassning i de nordiska språken. Intresseväckande är också Agnete Nesses artikel om de språksociala förhållandena i hansatidens Bergen och Martin Skjekkellands studie av lågtyska influenser i dialekter i Agder resp. Telemark. Redaktören Ernst Håkon Jahr tecknar till sist ett porträtt av Clara Holst (1868–1935), den första kvinnan som försvarade en doktorsavhandling i Norge; året var 1903 och ämnet medellågtyska lånord i danskan. Konferensvolymen — där de ingående bidragen inte är fullt ut typografiskt harmonierade — innehåller artiklar på olika ambitionsnivåer, men lär oss sammantaget en hel del om språkliga kontakter under skilda tider och på skilda områden. Det kan tyckas litet förvånande att i en volym, som har undertiteln *Innverknaden frå nedertysk på andre nordeuropeiska språk*, medtagits också bidrag som ämnesmässigt faller utanför detta tema. Detta förklaras dock säkert av den större program- och projektkontext inom vilken konferensen arrangerats.

L.-E.E.

The History of Linguistics in the Nordic Countries, utg. av Even Hovdhaugen, Fred Karlsson, Carol Henriksen och Bengt Sigurd. XV + 672 s., Jyväskylä 2000 (Societas Scientiarum Fennica). ISBN 951-653-305-1. Den nordiska lingvistikens historia från den tidiga medeltidens modister (den danska skolan, den ledande lingvistiska teorin från 1260 till 1380) till 1990-talets generativa och kognitiva lingvister, tecknas på ett insiktsfullt och intresseväckande sätt i detta välskrivna vetenskapshistoriska arbete. Boken är resultatet av ett samnordiskt forskningsprojekt, finansierat av NOS-H. Den inleds med ett bakgrundskapitel där Norden och Nordens historia kortfattat beskrivs, liksom grunderna för lingvistisk historiografi. Därpå följer kapitel om nordiska språkstudier före 1500, den nordiska

lingvistikens 1500–1800, 1800-talets nordiska lingvistik, lingvistikens i Norden 1900–1965, och perioden från 1965 till seklets slut; i ett kort avslutande kapitel diskuterar författarna bl.a. vilka milstolpar de tycker sig urskilja i den nordiska lingvistikens historia från sitt sena 1900-talsperspektiv. Boken avslutas med en bibliografi på 86 sidor och ett namnregister. C.P.

The Oxford Illustrated History of The Vikings. Edited by Peter Sawyer. 298 s., Oxford 1999 (Oxford University Press). ISBN 0-19-285434-8. Peter Sawyer har genom åren utgivit flera viktiga böcker rörande vikingatiden, och här har han nu ställt sig i spetsen för en grupp av tio forskare, vilka i elva artiklar behandlar vikingarna och deras tid. I Sawyers egna avsnitt, vilka inleder och avslutar boken, behandlas inte minst frågor om de källor som finns rörande vikingatiden (detta framhävs också i förordet) samt de intressanta frågorna om varför vikingatågen började och slutade. Efter kapitel om vikingarna i Frankerriket (Janet L. Nelson), i England, Irland och övriga Storbritannien (Simon Keynes och Donnchadh Ó Corráin), Atlantöarna (Sveinbjörn Rafnsson), följer ett kapitel om "Scandinavians in European Russia" av medeltidshistorikern Thomas S. Noonan. Niels Lund skriver därefter initierat om Danmark under 900- och 1000-talet — och man undrar varför inte motsvarande texter finns om Norge och Sverige? —, varefter Jan Bill levererar ett tungviktigt bidrag om skepp och sjömanskap. Om den förkristna religionen och kristnandet skriver så Preben Meulengracht Sørensen, och därefter följer ett bidrag vari Lars Lönnroth belyser hur vikingatiden kommit att framställas i senare historieskrivning och skönlitteratur. Sammantaget utgör denna bok en allsidig och i flera stycken problematiserande introduktion rörande vikingarna och vikingatiden, låt vara att man kan tycka att perspektiven på vikingarna i österled hade kunnat fokuseras ytterligare — här finns ju en hel del ny forskning utöver den som nämns. Den tyska monografien *Die Wikinger. Geschichte und Kultur eines Seefahrervolkes* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2000) utgör en översättning av den engelska utgåvan. Den engelska upplagan lär ha fått vidsträckt spridning, och det är uppenbart att den tyska utgåvan också vunnit stora grupper av läsare — första upplagan av den uppges redan vara slutsåld. L.-E.E.

Georges Dumézil, Mythes et Dieux de la Scandinavie Ancienne. Ed. François-Xavier Dillmann. 376 s., Paris Cedex 2000 (Édition Gallimard). ISBN 2-07-075586-X. Den 1973 i Franska akademien invalde Dumézil har, liksom utgivaren Dillmann, bl.a. varit verksam som lektor vid Uppsala universitet, och senare har han varit en återkommande gäst där, bl.a. i samband med hedersdoktoratet 1955. I den aktuella bokens förord presenteras Dumézils forskargärning, och därpå följer i kronologisk ordning ett tjugotal numera inte lättillgängliga uppsatser och (utdrag ur) tidigare verk från slutet av 40-talet till 1985. De flesta utgör kompletteringar till och fördjupningar av tidigare arbeten utgående från strukturalisten Dumézils trefunktionella syn på indoeuropeernas gudapanteon, i nordisk mytologi representerat främst av Oden, Tor och Frey. I en artikel från 1979 demonstrerar Dumézil t.ex. hur "Les objets trifonctionnels dans les mythes indo-européennes et dans les contes" ansluter till hans tredelning av huvudgudarna. Eddadikten Rigsþula som en återspeglning av trefunktionaliteten behandlades redan på 50-talet, men nu presenteras, i utvidgad form från 1983, ytterligare strukturargument av — kan man nog tycka — litet pressat slag. För den som utgår från den 1962 i Sverige mycket väl mottagna boken *De nordiska gudarna* är mycket bekant. Redan då påpekades emellertid komparativisten Dumézils "brist på historiskt intresse". Och hans teser har inte fått stå oemotsagda (se t.ex. i ANF 112 om Lotte Motz' bok 1996, *The King The Champion and The Sorcerer*). — Bokens avslutande uppsats "La malédiction du scalde Egil" från 1985 vänder sig också med furiös energi mot en inte alltför välvillig kritik av hans huvudtes, i det här fallet i hög grad baserad på syftnings-tolkningen av ordet *landáss*. — Ja, säga vad man säga vill, men med den här volymen har Dillmann åter ställt Dumézils tes i fokus för sociologiska tolkningar av myter och berättelser. B.S.

Ottar Grønvik, *Ǫndurdís og Ǫndurgöð. Studier over den førkristne religion i Norden. 81 s., Oslo 2000 (Det Norske Videnskaps-Akademi). (Det Norske Videnskaps-Akademi. II Hist.-Filos. Klasse. Skrifter. Ny Serie No. 22.) ISBN 82-90888-32-5. ISSN 0801-2377.* Ordet *Ǫndurdís* finns på två ställen i den fornnordiska diktningen som beteckning för *Skadi*, och hos Þjóðolfr ór Hvíni används ordet *Ǫndurgöð* i samma betydelse. Dessa beteckningar, och en del härtill anslutande benämningar, analyseras i denna monografi. Efter en genomgång av betydelseerna av ordet *Ǫndurr* (motsv.) i nordiska språk, kommer författaren fram till att urnord. **andura*-R kan ha haft två ursprungsbetydelser, dels, som nomen actionis, 'rörelse' (speciellt om

'högtidlig gång, religiös procession'), dels, som nomen instrumenti, 'det man rör sig med eller med hjälp av' (om "andorn", alltså kortsکیدan). Norrönt *øndurdis* och *øndurgøð* skulle därmed sammankopplas med den religiösa processionen. Grønvik diskuterar vidare *Skadi*, bl.a. i förbindelse med *Skandinavien* samt ortnamn som *Skøyen*, *Skøi*, *Skui*. Ortnamnen sätts därvid in i kultiskt sammanhang, och den ursprungliga betydelsen av norrönt *Skadi*, av urnord. **Skaða*, äldre **Skaðō*-, fastställs — varvid Grønvik anknyter till den indoeur. roten *skēt-*, *skāt-* 'springen, hūpfen, quellen' — till 'den som leder den religiösa processionen och under denna rör sig i en rituell dans'. Boken diskuterar dessutom bl.a. hällristningarnas bildvärld, liksom de äldsta religionsformerna i Norden. De i monografen framställda etymologierna och de slutsatser som Grønvik söker dra utifrån dem, kommer säkerligen, ehuru etymologierna formellt sett får betraktas som oantastliga, att behöva diskuteras vidare. Bl.a. bör ortnamns materialet underkastas analys som utgår från också andra perspektiv än dem författaren prövat. L.-E.E.

Hallgrímur Pétursson, Ljóðmæli 1, utg. av Margrét Eggertsdóttir. XXIV+228 s., Reykjavík 2000 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi). ISBN 9979-70-7. Detta är första delen av en utgåva av den isländske skalden och psalmdiktaren Hallgrímur Péturssons (1614–1674) texter. Förutom en kort biografi och en bakgrund till utgåvan innehåller boken 33 dikter och psalmer; för varje dikt ges en översikt över handskriftsläget. De handskrifter som tagits i bruk presenteras utförligt i bokens avslutande kapitel. C.P.

International Scandinavian and Medieval Studies in Memory of Gerd Wolfgang Weber. ein runder Knäuel, so rollt' es uns leicht aus den Händen. Edited by Michael Dallapiazza, Olaf Hansen, Preben Meulengracht Sørensen & Yvonne S. Bonnetain. 487 s., Trieste 2000 (Edizioni Parnaso). (Hesperides. Letterature e culture occidentali. Studies in Western Literature and Civilization. [...] Collana diretta da Michael Dallapiazza, Olaf Hansen e Gerd Wolfgang Weber (†), vol. XII.) ISBN 88-86474-28-8. Denna bok är en minnesskrift — med en tänkvärd undertitel hämtad ur Paul Celans diktsamling *Mohn und Gedächtnis* — tillägnad Gerd Wolfgang Weber (1942–1998), som bl.a. verkade som professor vid Institut für Skandinavistik i Frankfurt. Webers forskning rörde medeltidens litteratur, främst den norröna, och på detta fält har han lämnat en lång rad viktiga veten-

skapliga bidrag. Att han var internationellt ryktbar visar inte minst minnesskriftens bidrag av författare från vitt skilda forskningsmiljöer. Bland bidragsgivarna märks Theodore M. Andersson ("Exoticism in Early Iceland"), Heinrich Beck ("Was Snorri Sturluson ein Euhemerist?"), François-Xavier Dillmann ("Pour l'étude des traditions relatives à l'enterrement du roi Halfdan le Noir"), Peter Foote ("Pseudo-Turpin in the North — forty years on") och Lars Lönnroth ("The Baptist and the Saint: Odd Snorrason's view of the two Kings Olavs"). I övrigt kan nämnas bl.a. Michael P. Barnes artikel om runmaterialet från Orkney, Yvonne S. Bonnetains bidrag där den intressanta Lokigestalten behandlas, Margaret Clunies Ross' artikel om "Medieval Iceland and the European Middle Ages", Joseph Harris' studie rörande de omdiskuterade Bällstaristningarna (Vallentuna) samt Gro Steinslands undersökning av de två medeltida visionsdikterna Drömkvädet och Voluspa. Också i övrigt finns det ett antal artiklar på det norröna området i minnesskriften, utöver, naturligtvis, en del bidrag helt utanför detta fält. Många enskilda forskningsproblem belyses i skriften, men åtskilliga av författarna har därtill en tydligt uttalad ambition att med detaljstudiens hjälp belysa både större idékomplex och vidsträcktare historiska sammanhang. Inte minst denna sistnämnda ambition gör volymen utomordentligt läsvärd.

L.-E.E.

La Saga de Charlemagne. Traduction française des dix branches de la Karlamagnús saga norroise. Traduction, notices, notes et index par Daniel W. Lacroix. 920 s., Paris Cedex 2000 (Le Livre de Poche). ISBN 2-253-13228-4. Boken är en "återöversättning" till modern franska av de *chansons de geste* om Karl den store och hans kämpar, som Håkan Håkanson lät översätta till norrönt språk på 1200-talet. Under namnet *Karlamagnús saga* kopierades och bearbetades detta stoff på Island. Sagan är bevarad i flera fragment och manuskript, representerande två versioner som ofta avviker från de bevarade franska, och eventuellt också är äldre än dessa. I en allmän introduktion tecknas kort den historiska bakgrunden, manuskriptsituationen och ederingsprinciperna samt de avvägningar som krävts av en översättning riktad till såväl lekmän som specialister. Efter ett bibliografisk avsnitt följer så översättningarna av sagans tio huvudavdelningar om Karls liv, om hans död och om hans olika kämpar, t.ex. Holger dansk. Var och en av de tio avdelningarna inleds med en specialbibliografi, en översättningskommentar, en textanalys och källjämförelser, där även den fornsvenska och den forndanska versionen dras in i

resonemanget. Ett namnindex och en innehållsförteckning som även anger de olika kapitlen i huvudavdelningarna underlättar sökning. — Boken vänder sig visserligen till en fransk publik men kan vara givande för alla som intresserar sig för *chansons de geste* och dessas nordiska reception. B.S.

Andrea de Leeuw van Weenen. A Grammar of Mödruvallabók. 366 s., Leiden 2000 (Research School CNWS). (CNWS Publications. Vol. 85.) ISSN 0925-3084. ISBN 90-5789-036-4. Det här är senaste volymen från ett projekt som startade redan på slutet av 60-talet. 1987 publicerades i CNWS-serien både texten och en konkordans jämte index till Mödruvallabok, och nu följer en grammatik baserad på samma manuskript, AM 132 fol., eller, närmare bestämt, dess databasrepresentation, allt i enlighet med författarens övertygelse att den fornisländska morfologiens utveckling bara kan beskrivas på basis av enskilda manuskripts särskilda grammatik och mot bakgrund av dessas särskilda ortografiska karaktär. Här får vi nu först en sorgfällig beskrivning av handskriften och dess paleografi. Därefter ägnas ett knappt 100-tal sidor åt just ortografin, där tyvärr på övligt sätt det redan etablerade fonemsystemet bildat utgångspunkt med viss risk för självbeträffelse som följd. Morfologin får sedan på sin del drygt 200. I ett appendix listas sammansättningarna i materialet, i ett annat de korrigeringar som gjorts i materialet inför denna volym. Ett välbehövligt index avslutar boken. Mot bakgrunden av alla grammatiska, filologiska och tekniska problem som ett arbete av den här typen innebär, och har inneburit, kan man med författaren konstatera att närstudiet av den morfologiska utvecklingen från den stockholmska homilieboken till Gudbrandsbibeln har kompletterats med en mellanstation — som enligt min mening med sin uppgiftsrikedom kan bli till god nytta. B.S.

Ellen Marie Magerøy, Isländsk hornskurd. Drikkehorn fra før "brennevinstiden". 171 s., Köpenhamn 2000 (C. A. Reitzels forlag). (Bibliotheca Arnsmagnæana a Jón Helgason condita. Supplementum vol. VII. Auspicium præsidi Arnsmagnæani edendum curavit Jonna Louis-Jensen.) ISBN 87-7876-211-1. Konsthistorikern Ellen Marie Magerøy redovisar i denna vackert illustrerade monografi 38 isländska dryckeshorn med inskurna bilder (och ibland inskurna korta texter) från senmedeltid fram till cirka 1700. Först analyseras mer i detalj de senmedeltida hornen, bl.a. Ursulahornet, S:t Nikolaushornet och Treenighetshornet. Det är en fascine-

rande bildvärld som vi här möter. På vissa horn finns också språkliga inskriptioner. Paralleller i exempelvis medeltida illuminationskonst diskuteras rätt ingående. Särskilt intresseväckande är behandlingen av en hornkonstnär som vi känner till namnet, Brynjólfur Jónsson, verksam vid sekelskiftet 1600. Till sist behandlas de övriga efterreformatoriska hornen. Magerøy diskuterar därvid särskilt konservativa och innovativa drag i "hornkonsten". I den avslutande katalogdelen beskrivs samtliga horn ur olika perspektiv. Ellen Marie Magerøy förmedlar med sin monografi åtskillig kunskap om kulturella influensmönster på Island under senmedeltid och de första efterreformatoriska århundradena. L.-E.E.

Óláfs saga Tryggvasonar en mesta, udgivet af Ólafur Halldórsson, vol. 3. CCCL + 156 s., Köpenhamn 2000 (C.A. Reitzels forlag). Editiones Arnarnagnæanæ. Ser. A, vol. 3. Auspiciis instituti Arnarnagnæani edendum curavit Britta Olrik Frederiksen. ISBN 87-7876-219-7. De två första banden av Ólafur Halldórssons utgåva av Óláfs saga Tryggvasonar en mesta utkom 1958 och 1961. Nu har tredje bandet kommit, och inledningsvis berättar utgivaren om editionens långa tillkomsthistoria; många framstående filologer har genom decennierna varit engagerade i arbetet. I volym 3 presenteras först mycket detaljerat de primära handskrifterna till sagan, sedan de sekundära. Paleografiska och ortografiska kommentarer lämnas till de aktuella handskrifterna, liksom uppgifter om datering och proveniens. I förekommande fall finns även noteringar rörande "marginalia" och olika skrivarehänder. I ett omfattande slutkapitel redovisas det antagna förhållandet mellan de olika handskrifterna och handskrifternas relation till det tänkta originalet. En bibliografi — gällande för utgåvans alla tre band — en fyllig engelsk sammanfattning samt en hundrasidig textutgåva baserad på olika handskrifter (närmare redovisade s. XVII–XVIII) följer därefter. Boken avslutas med flera register: ett över namnen i texten (gällande band 1–3), över namnen i inledningen samt över handskrifterna i inledningen. Till sist kommer ett par sidor rättelser till band 1 och 2. Med detta band är utgivningen av *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta* i *Editiones Arnarnagnæanæ* lyckosamt avslutad. L.-E.E.

Ordbog over det norrøne prosasprog. 2: ban – da // A Dictionary of Old Norse Prose. 2: ban.– da. Redigeret af James E. Knirk (hovedredaktør), Helle Degnbol, Bent Chr. Jacobsen, Eva Rode, Christopher Sanders, Þorbjörg Helgadóttir. 1241 sp., Köpenhamn 2000 (Den arnarnagnæanske kom-

mission). ISBN 87-7001-282-2. — *Ordbog over det norrøne prosasprog ONP 1-2: Nøgle // Key. Redigeret af James E. Knirk (hovedredaktør), Helle Degnbol, Bent Chr. Jacobsen, Eva Rode, Christopher Sanders, Þorbjörg Helgadóttir. 1241 sp., Köpenhamn 2000 (Den arnamagnæanske kommission). ISBN 87-7001-283-0.* — Utgivningen av *Ordbog over det norrøne prosasprog* har nu avancerat till *dá-vænn*; se ANF 114 (1999), s. 242 f. för närmare presentation av ordboken. I *ONP Nøgle* ges en kort vägledning till ordbokens användning på danska och engelska, rättelser och tillägg till de två första banden och till registerbandet, en komplett bibliografi till de utkomna banden samt en reviderad lista över förkortningar och symboler. Häftet ersätter *ONP 1: Nøgle*, som nu kan kasseras. C.P.

Christopher Sanders (ed.), Tales of Knights. Perg. fol. nr 7 in The Royal Library, Stockholm (AM 567 VIP 4to, NKS 1265 II c fol.). 84 s., Copenhagen 2000 (C. A. Reitzel). ISBN 87-7876-185-9. Den här volymen är nr 1 i en ny, lovande serie, Manuscripta Nordica. Early Nordic Manuscripts in Digital Facsimile, publicerad i samarbete mellan Köpenhamns universitet och Det Arnamagnæanska Institutet, med dess chef Peter Springborg som huvudredaktör. Boken inleds med ett förord av huvudredaktören vari den danska filologiens utveckling sen 1770 skissas. Sedan tar Christopher Sanders vid med beskrivningar av själva kodexen (dess innehåll och skrivare, originella drag, marginalia och nuvarande tillstånd). Därefter följer avsnitt om bokbandet samt ortografi och paleografi. Avslutningsvis följer en nyanserad och skarpsinnig analys av proveniens och datering, med noggranna genomgångar också av relaterade manuskript och diplom samt belysande trädigram över ägoförhållandena. Problemen sätts in i diskussionen om de två medeltida skriftkulturerna på Island, klerkernas resp. lekmännens, och författaren hävdar att S7 har tillkommit under perioden 1450–75 i en lekmannamiljö — dock utan att helt utesluta andra influenser. *Tales of Knights* innehåller rikligt med faksimilillustrationer av aktuella manuskript och diplom men själva utgåvan ligger i pärmen — i form av en CD-romdiskett, som tillåter sökning och undersökningar av mångahanda slag (en användningsguide avslutar själva boken). — Kombinationen av en vacker bok och en mycket användbar CD är ett föredömligt exempel på vad ny teknik kan åstadkomma. B.S.

Klaus von See, Beatrice La Farge, Eve Picard, Ilona Priebe & Katja Schulz. Kommentar zu den Liedern der Edda. 2. Götterlieder (Skírmismál, Hár-

barðslióð, Hymiskviða, Lokasenna, Þrymskviða). 575 s., Heidelberg 1997 (Universitätsverlag C. Winter). ISBN 3-8253-0534-1.

Klaus von See, Beatrice La Farge, Eve Picard & Katja Schulz. *Unter Mitarbeit von Debora Dusse, Ilona Priebe & Betty Wahl. Kommentar zu den Liedern der Edda*. 3. Götterlieder (*Völundarkviða, Alvissmál, Baldrs draumar, Rígspula, Hyndlolióð, Grottasöngur*). 964 s., Heidelberg 2000 (Universitätsverlag C. Winter). ISBN 3-8253-1136-8. År 1993 utkom *Skírnismál. Modell eines Edda-Kommentars*, i vilken syftet med och uppläggningsen av en ny, modern Edda-kommentar skisserades. Med de nu utkomna banden 2 och 3 (utgivna 1997 och 2000) av *Kommentar zu den Liedern der Edda* har arbetet med en utförlig Edda-kommentar tagit ett rejält kliv framåt. Varje dikt behandlas inledningsvis i tio separata avdelningar, där en utförlig bibliografi först ges, sedan en redovisning för handskriftssituation liksom en ytterst initierad forskningshistorik. Därefter följer en stoffhistorisk avdelning, där också utnyttjandet av den aktuella Edda-dikten i senare litteratur redovisas, sedan avdelningar om diktens tankeinhåll, komposition, strof- och versformer, dess ordförråd och stilistiska karaktärsdrag med litteraturhistorisk inplacering av verket samt datering. Därpå följer en detaljkommentar med genomgång av de olika stroforna samt enskilda ord och fraser i dikterna. Kommentaren är alltigenom brett anlagd, och involverar såväl den språkliga som innehållsliga dimensionen. Edda-dikterna återges inte, vilket på ett sätt är skada, men då dikterna återges efter Neckel-Kuhn är texten ju relativt lätt åtkomlig. Då det gäller intrikata textställen refereras först de olika vetenskapliga inläggen, varefter textkommentatorerna under rubriken "Fazit" söker väga de olika tolkningsalternativen mot varandra. I band 2 diskuteras sålunda *Skírnismáls hýnótt* ingående, likaledes det omdiskuterade *ögurr* i *Hárbarðslióð* och *Lokasennas iþll*, för att ge några exempel. I samma band finns ingående, brett anlagda redovisningar rörande idékomplex som *Midgårdsormen* och *Tors hammare*. I band 3 återfinns vi värdefulla stoffhistoriska redogörelser rörande exempelvis *Völundarkviða* och *Alvissmál*, och till den senare dikten också över-skådliga tabeller som visar de olika världarnas ordförråd samt olika *him-melsheiti* i fornisländskan. Likaledes läser man med stor behållning redovisningen hur *Rígspula* nyttjats i senare litterära verk, dessutom finns en värdefull redovisning av den omfattande forskningsdiskussionen rörande samma dikt. Också i detaljer har kommentaren i band 3 genomgående mycket att ge till enskilda textställen, och det är endast undantagsvis man finner att något i den tidigare diskussionen gått kom-

mentatorerna förbi. (Det finns dock enstaka förbiseenden, såsom av ett inlägg av Lena Peterson om Lokasennas *Lopzki* eller av ett par artiklar av Tryggve Sköld om namnen i *Völundarkviða*, för att nu nämna några svenska bidrag.) Den föreliggande kommentaren ligger genomgående på en mycket hög nivå, vilket dels beror på den ytterst minutiösa penetreringen av relevant litteratur, dels på den kritiska värdering (och upp-
röjning!) som forskargruppen gör av de många inlägg som i mer än hundra år lämnats av språkmän, litteraturvetare, religionsforskare, historiker, arkeologer m.fl. rörande de aktuella Edda-texterna. Man ser med största förväntan fram mot de återstående fyra banden i denna serie. Redan de två utgivna delarna får karakteriseras som ett storverk på den nordiska språkforskningens fält. L.-E.E.

Skaldsagas. Text, Vocation and Desire in the Icelandic Sagas of Poets. Red. Russel Poole. 365 s., Berlin 2001 (Walter de Gruyter). (Ergänzungsbande zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 27.) ISBN 3-11-016970-3. Den här boken har som startpunkt ett kollokvium vid Stanford University i maj 1995, och som den nu föreligger har den sitt centrum i de fyra skaldesagorna om Kormak, Hallfred, Björn och Gunnlög Orms-tunga. Eftersom boken tar sin utgångspunkt i själva den prosimetriska formen med sina i prosan insprängda skaldeverser diskuteras genre-, daterings- och attributionsproblem i många av de totalt tolv bidragen. Men Kari Ellen Gades fruktbara undersökning ägnas helt åt de språkliga kriterierna för bedömning av versernas ålder, och Margaret Clunies Ross' bidrag koncentreras till genrefrågan och för skaldesagan typiska inslag. Relationen mellan vers och prosa behandlas både av Edith Marold (med fokus på Björns saga) och av Russel Poole (Hallfreds och Gunnlögs sagor). Prosimetrum som form diskuteras också utförligt i en spännande dialog mellan Preben Meulengracht Sørensen och Torfi H. Tulinius. Den litterära kontexten ägnas tre inlägg. John Lindow tar på basis av resemönstret upp relationen till angränsande isländska genrer, framför allt tåtarnas berättelser om isländska utlandsfärder, Theodore M. Andersson diskuterar med utgångspunkt i kärlekstriangeln bl.a. tänkbara klassiska influenser, och Alison Finlay granskar med kritisk blick tidigare diskuterade europeiska förebilder. Slutligen ägnas två artiklar skaldebilden: Diana Whaley behandlar sociala och professionella relationer och Jenny Jochens gender-relationerna. — I sin inledning för Poole diskussionen vidare på basis av de enskilda bidragen. Index underlättar bl.a. jämförelser mellan författarnas ståndpunkter i olika frågor. Trots

alla skillnader frapperas man dock snarast av den samsyn som tycks råda i stort. B.S.

Snorri Sturluson. Histoire des rois de Norvège. Heimskringla. Première Partie. Des origines mythiques de la dynastie à la bataille de Svold. Traduit du vieil islandais, introduit et annoté par François-Xavier Dillmann. 706 s., Paris 2000 (Gallimard). (L'aube des peuples.) ISBN 2-07-073211-8. Det här är första delen av den första fullständiga översättningen till franska av Snorres kungasagor. Själva översättningen, som baseras på Bjarni Adalbjarnarsons utgåva i Íslenzk fornrit 1941, supplerad med Finnur Jónssons kritiska utgåva 1893–1900, upptar ca 300 sidor och notapparaten ca 250. Förutom en kärleksfull introduktion till Snorres liv och verk samt ett avsnitt om översättningen (där sättet att lösa problemen med det isländska namnskicket och skaldestrofernas stil och språk är särskilt givande) rymmer boken dessutom ett namnregister där man återfinner också de isländska motsvarigheterna till det franska namnskicket, en bibliografi som ger läsaren tillfälle att fördjupa bekantskapen med såväl källor och forskning som fornnordisk kultur, vidare genealogiska och kronologiska översikter, kartor och kulturhistoriskt intressanta bild-illustrationer. — Sorbonne-professorn Francois-Xavier Dillmann, sedan unga år tidvis verksam i de nordiska länderna bl.a. som lektor vid Uppsala universitet, har redan tidigare översatt Snorre Sturlusons edda, och 1991 mottog han ett förnämligt pris för detta. Med Heimskringla har Dillmann tagit ytterligare ett steg mot en helskalig fransk presentation av Snorres litterära insats. B.S.

Rolf Stavnem, Stroferne i Grettis saga. Deres funktion og betydning. 75 s., København 2000 (Det arnamagnæanske Institut). ISBN 87-986371-2-6. Vilken roll spelar inskotten av skaldediktstrofer i de isländska sagorna? Denna fråga har inte undersökts i tidigare sagaforskning, där man i stället varit mer intresserad av att tidsbestämma språket i de inskjutna stroferna, vilket vanligen hör till ett äldre stadium än prosatexten. I den här studien, som är en bearbetning av författarens speciale-arbete från 1998, utgår förf. från att sagan är ett enhetligt konstverk, där stroferna ingår i ett komplext samspel med prosan. Den saga som författaren granskar är Grettis saga, som med sina 73 skaldestrofer på 93 kapitel är relativt strofrik. Förf. undersöker strofernas roll med utgångspunkt i versmåttet, kenningarna, deras funktion som repliker, deras betydelse för sagans

tema och hur de berättartekniskt fungerar i helheten. Det är ett intressant grepp som förf. tar, men han varnar själv för att generalisera till andra sagor. C.P.

Stefán Karlsson, Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnir út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998. Ritstjóri Guðvarður Már Gunnlaugsson. 451 s., Reykjavík 2000 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 49.) ISBN 9979-819-67-7. Festskriften innehåller, förutom förord och en imponerande tabula gratulatoria, 28 av festföremålets tryckta arbeten, innehållsligt fördelade på sju motivkretsar: det isländska språket (*Tungan* — en översikt över isländsk språkhistoria), ordstudier i Eddan (*Þorp* — om innebörden av den berömda "tallen på torpet" i Hávamál; *Lokasenna* 3. och 4. — om den omdiskuterade fjärde raden "ioll oc áfo" i tredje strofen), äldre texter i yngre handskrifter (om 1100-talshandskrifter; Fljótsdælasagans ålder), biskopskrönikor (fr.a. upphovsfrågorna kring berättelserna om Thomas av Becket och Guðmundr Arason), bokmarknaden "i Atlantsveldi" (norgagismer i isländska handskrifter, medeltida isländsk bokexport till Norge, de äldsta källorna till Karlamagnús saga och Rekapáttur Þingeyrabókar), skrivare och handskrifter (16 olika studier över skilda problem inom den rika medeltida och reformationstida isländska bok- och handskriftsproduktionen) samt slutligen det isländska bibelspråket. Boken avslutas med vederbörlig arnamagnæansk handskriftsförteckning och ett utförligt kombinerat register över myllret av personer, orter, källskrifter och allehanda sakliga ting. De 28 bidragen speglar 34 års mångskiftande och kringsynta arbete med den fornvästnordiska handskriftsskattens aldrig sinande problem och infallsvinklar. Flera av bidragen bygger på ursprungliga föreläsningar, några av dem har inför utgåvan försetts med korta kompletterande kommentarer av författaren, ytterligare några har fått bibehålla sin engelska eller danska språkdräkt. G.H.

Studien zur Isländersaga. Festschrift für Rolf Heller. Herausg. von Heinrich Beck und Else Ebel. VIII + 327 s., Berlin – New York 2000 (Walter de Gruyter). (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 24.) ISBN 3-11-016859-6. I förordet tecknas kort Leipzigsandinavisten Rolf Hellers forskargärning och i bokens avslutning följer en bibliografi över hans produktion från 50-talet och framåt. Naturligt nog anknäver bidragsgivarna till Hellers sagaforskning med dess centrum i

Laxdaldasagan, vilken Dorothee Frölich på formella och motivistiska grunder jämför med eddaelegierna. Men också andra sagor får sin beskärda del: Fostbrödrasagens varianter diskuteras av Úlfar Bragason och dess teologiska argument beträffande våld av Uwe Ebel. Sverresagens motståndarskildring berörs av Edith Marold, och Harðar saga Grimkelsonar studeras utförligt av Hans Schottmann. Tristan-traditionens inflytande på Spesar þátrr i Grettes saga analyseras av Susanne Kramerz-Bein. Om diskussionen av Njals saga berättar Marina Mundt, och inställningen till dess "brenna" redovisas av Harald Müller. Också Bandamanna saga tilldrar sig intresse, för sin humor (Th. M. Andersson) respektive "dialogiskhet" (S. Würth med utgångspunkt i Bachtin). Till satiriska sagor som Bandamanna saga för också Hermann Pálsson Hrafnkels saga för dess skildring av brott och straff. Men inte nog med detta, vi får också studier av enskilda ord och uttryck (E. Ebel, W. Heizmann, R. Perkins), kenningar och skaldedikt (D. Huth, A. Wolf), ett porträtt av Egils antagonist, drottning Gunhild (A. Heinrichs) och kloka ord på vägen beträffande det kristna inflytandet på sagalitteraturen (E. Walter) liksom en diskussion av relationen mellan Gloria-Memoria-Historia (R. Simek). — Kort sagt, det här är en välmatad festskrift. B.S.

Volsunga Saga. The Saga of the Volsungs. The Icelandic Text According to MS Nks 1824 b, 40. With an English Translation, Introduction and Notes by Kaaren Grimstad. 239 s., Saarbrücken 2000 (AQ-Verlag). (Bibliotheca Germanica. Series Nova. Vol. 3.) ISSN 0939-544X. ISBN 3-922441-67-X. Det tredje numret i den av Hans Fix redigerade serien germanska medeltidstexter i tvåspråkig utgåva har alltså åvilat Kaaren Grimstad, sedan trettio år lärare i norska respektive svenska språket och litteraturen vid University of Minnesota. Volymen omfattar förutom parallellöversättningen till engelska en diplomatarisk utgåva av Volsungasagan, försedd med textkommentar. I introduktionen redovisas källäget med en bred skiss över det europeiska materialet, och där diskuteras också relationen mellan saga och historia. Introduktionens huvudparti består emellertid av en mångsidig litterär analys (struktur, motiv, kulturtematik och personskildring). Slutligen redovisas manuskriptläge, ederingsprinciper och översättningstekniska överväganden. Boken vänder sig, som serien i sin helhet, till både specialister och i ämnet mindre insatta. — Cathy Parlin har utformat ett klagörande genealogiskt träd, omfattande såväl volsungar, gjukungar och budlungar som relationerna dem emellan. B.S.

*

Harald Bjorvand och Fredrik Otto Lindeman, Våre arveord. Etymologisk ordbok. 1142 s., Oslo 2000 (Novus forlag). (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter.) ISBN 82-7099-319-0. Detta betydande etymologiska ordboksverk kommer att presenteras i en särskild artikel av Lars-Erik Edlund i ANF 117 (2002). G.H.

Dansk-norsk Ordbog av Ivar Aasen. Redigert av Jarle Bondevik, Oddvar Nes & Terje Aarset. XXVI + 163 s., Bergen 2000 (Norsk Bokreidingslag L/L). (Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet [...] Ser. A. Tekster Nr. 10.) ISBN 82-7834-016-1. I handskriftssamlingen vid Nasjonalbiblioteket i Oslo finns en betydande skriftlig kvarlåtenskap efter Ivar Aasen. En del av denna är manuskript till av Aasen själv utgivna böcker och artiklar, annat är sådant som överhuvudtaget aldrig kom att tryckas under hans livstid. Det är tacksamt att Ivar Aasen-selskapet i sin serie Tekster tillgängliggör dessa många gånger värdefulla texter. Här föreligger en föredömlig utgåva av *Dansk-norsk Ordbog*, där Aasen lämnar förslag på norska utbytesord till danska ord. Aasen arbetade med detta manuskript 1880–83, utan att därigenom ha slutfört redaktionen av ordboken. I ett inledande kapitel ger Jarle Bondevik och Magne Myhren en bred översikt över förarbetena, samt för det här aktuella manuskriptet och principerna för utgivningen av det. Därefter följer den 163 sidor omfångsrika utgåvan med sammantaget hela 10 677 uppslagsord. De norska motsvarigheterna till de danska orden finner Aasen i sina ordsamlingar men också i sin synonymik, Norsk Maalbunad. Några exempel ur ordboken hämtar jag från bokstaven C: för *Canal* uppförs norska *Renna, Køyla, Sund*, för *Caricatur – Løgteikning, Spottebilæte* och för *Cylinder – Sula, Røyr, Lur*. L.-E.E.

Marianne Lind, Helene Uri, Inger Moen, Kirsten Meyer Bjerkan, Ord som ikke vil. Innføring i språkpatologi. 322 s., Oslo 2000 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-321-2. Denna den första norskspråkiga introduktionen i språkpatologi (med norska exempel) är frukten av ett samarbete mellan tre lingvister vid Oslo universitet och en rådgivare vid Bredtvet's specialpedagogiska logopedicentrum. Arbetet förutsätter inte kunskaper om patologiska eller lingvistiska begrepp. Nödvändiga sådana presenteras

utförligt liksom hjärnans och kommunikationsorganens konstruktion samt studiemetoder och klassifikationsmodeller. Klart, nyanserat och överskådligt presenteras hur olika typer av avvikande språk ger utslag på olika språkliga nivåer (inte bara den fonetiskt-fonologiska, morfologiska, syntaktiska, semantiska utan också den diskurs- och samtalsanalytiska), främst hos barn med specifikt talhandikapp och vuxna som drabbats av afasi eller Alzheimer. Utförliga lästips och en rikhaltig litteraturförteckning ger möjlighet till vidare studier. Ett register underlättar sökning. — En motsvarande svenskspråkig introduktion saknas så vitt jag vet. Det är synd för en sådan vore säkert behövlig såväl för många av dem som direkt eller indirekt drabbats av talhandikapp som för icke-specialister vilka i sin dagliga gärning har att göra med patienter ur de aktuella grupperna.

B.S.

Menneske, språk og fellesskap. Festskrift til Kirsti Koch Christensen på 60-årsdagen 1. desember 2000, red. av Øyvind Andersen, Kjersti Fløttum, Torodd Kinn. 246 s., Oslo 2000 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-322-0. Denna festskrift till en av de mest betydande forskarna inom nyare norsk lingvistik innehåller förutom ett fotografi av festföremålet, en Tabula Gratulatoria och femton vetenskapliga artiklar, också en facklig-biografisk presentation av Kirsti Koch Christensen; tyvärr saknas en bibliografi över hennes vetenskapliga skrifter. Bland bidragsgivarna finns många av Norges främsta nu verksamma lingvister. Helge Dyvik presenterar grunddragen i en lexikal-funktionell beskrivning av norskans syntax, Thorstein Fetheim diskuterar relativsatsar och orsaksförhållanden, Jan Terje Faarlund skriver om grammatiska relationer i ett meso-amerikanskt ergativt språk, Frøydis Hertzberg utreder de retoriska strategier som används i inledningen av vetenskapliga artiklar, Gjert Kristoffersen behandlar retroflexering i norskt scenspråk, och Knut Tarald Taraldsen undersöker samspelet mellan gapping och konstituentföljd. Øystein Vangsnes artikel belyser skandinaviska presenteringssatser i ett minimalistiskt perspektiv, och Victoria Rosén försöker besvara den provokativa frågan om huruvida norskan är ett naturligt språk. C.P.

Øystein Nielsen, The Syntax of Circumstantial Adverbials. 176 s., Oslo 2000 (Novus Press). (Tromsø Studies in Linguistics 21.) ISBN 82-7099-317-4. Denna studie av de norska innehållsadverbialens syntax (tids-, sätts-, rums- och andra omständighetsadverbial) är en lätt bearbetad version av

författarens hovedoppgave från 1998. Förf. argumenterar övertygande för att de syntaktiska egenskaperna hos norskans innehållsadverbial ger stöd för Cinques universella teori om adverbialens placering, och han kan också visa att Larsons konkurrerande teori inte gärna kan vara riktig. Efter en presentation av sina grundläggande antaganden i inledningskapitlet, som främst handlar om "event semantics" och antisymmetri, ger förf. i kapitel två en översikt över tidigare försök till syntaktisk beskrivning av innehållsadverbialen. Författarens egen beskrivning följer så i kapitel tre till sex, där bl.a. Larsons och Cinques teorier behandlas och den relativa ordningen mellan innehållsadverbialen beskrivs. Niensens bok är en viktig utgångspunkt för framtida syntaktiska studier av de nordiska språkens adverbial. C.P.

Geirr Wiggen, Quando corpus morietur... Dødsannonser i Norge gjennom det 20. hundreåret: Et bidrag til norsk språk- og mentalitetshistorie med internasjonalt utblikk. 204 s., Oslo 2000 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-316-6. Från en språklig utgångspunkt studerar förf. norska dödsrunor från början till slutet av 1900-talet. Materialet till studien utgörs av 2500 dödsannonser från fem rikstäckande dagstidningar som representerar olika politiska och sociala positioner i Norge. Syftet är inte bara att beskriva hur en starkt stiliserad genre utvecklas, utan förf. vill också belysa hur dödsannonserna speglar synen på döden i det norska samhället under 1900-talet. Boken blir därmed ett bidrag till studiet av samspelet mellan språkbruk och religion. Den rent språkliga analysen koncentreras kring annonsernas val av verb och verbkomplement, men också andra delar av annonsernas språk uppmärksammas, som stavning, syntax och språkform (bokmål eller nynorsk). Förf. granskar också den hållning till dödsfallet som annonserna ger uttryck för, registrerar det icke-verbala symbolbruket, annonsernas placering, ordning och namnbruk, samt förekomsten av minnesverser och dylikt. Han undersöker vidare hur dödsannonserna är fördelade mellan män och kvinnor. I ett avslutande kapitel lyfter förf. fram några av sina huvudresultat, t.ex. den i en internationell jämförelse relativt höga grad av dödsrealism och dödsacceptans som de norska dödsrunorna ger uttryck för. Förf. kan emellertid också påvisa hur döden under 1900-talet mer och mer omskrivs och tonas ner i annonsernas ord- och symbolbruk, särskilt i annonser i dagstidningar med huvudsakligen urban spridning, vilket tyder på en ökad tabuisering av döden också i Norge. C.P.

Ivar Aasen, Ordbog over det norske Folkesprog [1850]. Ny utgåve ved Kristoffer Kruken og Terje Aarset. XXX + 522 s., Oslo 2000 (Det Norske Samlaget). ISBN 82-521-5567-7. Originalupplagan av denna klassiska dialektordbok 1850 slutsåldes redan inom 4–5 år. Den är en av de viktigaste grundstenarna för norsk språkvetenskap och nynorsk skriftradition, att jämföra med *Det norske Folkesprogs Grammatik* från 1848, på nytt utgiven 1996. När ordbokens text 1997–98 hade överförts till dataläsbar form togs initiativet till den föreliggande upplagan, vari bl.a. originalets frakturstil utbyts mot antikva och Aasens rättelser och tillägg flyttats in på vederbörlig plats i ordartiklarna. Terje Aarset svarar för den nytilfogade inledningens förra del, som beskriver originalupplagans spännande tillkomsthistoria, medan Kristoffer Kruken står för det andra avsnittet, om nyutgåvans typografi, justeringar och övriga ordbokstekniska utförande i jämförelse med förlagens. Genom Aasens detaljerade dagboksnotiser ges läsaren möjligheten att på nära håll kunna följa arbetets gång från planering och förarbeten, från fältarbetets insamlingsresor och källstudier, via manuskript, kontroller och korrektur, till tryckning och försäljning — sammantaget en beundransvärd och imponerande resa.

G.H.

*

Artikler om partikler. 245 s., København 2000 (Dansklærerforeningen). (NyS, Nydanske Studier & Almen Kommunikationsteori 26–27.) ISBN 87-7704-477-0. I nio artiklar behandlas här några syntaktiskt och semantiskt viktiga fenomen i danskan. Ulrik Hvilshøj argumenterar för att den traditionella analysen av *sig* som reflexiv inte är riktig, men att däremot *sig selv* är den egentliga danska reflexiven. Lars Brink ger ett antal argument för att det danska genitiv-*s* inte ska ses som ett böjningsmorfem. Sanni Nimb och Peter Juel Henrichsen beskriver danska *der*-satser med definit egentligt subjekt (*Der var kun chaufføren og hende selv i bussen*). Också Torben Juel Jensen skriver om danska *der*-satser. Mette Thestrup diskuterar ett bruk av hjälp verbet *have* som traditionellt har betraktats som ett språkfel, Per Durst-Andersen argumenterar för att distinktionen perfektum/imperfektum i danskan är temporal till sin natur, inte aspektuell eller modal, och Dorthe Bleses skriver om hur danska barn tillägnar sig preteritum. Dansk ordbildning är temat för Asgerd Gudiksens artikel, och volymen avslutas med att Peter Juel Henrichsen visar hur internet kan utnyttjas som en korpuslingvistisk resurs.

C.P.

*

Lars-Gunnar Andersson, *Vi säger så. XIII+246 s., Falun 2000 (Norstedts Ordbok)*. ISBN 91-7227-215-5. Förutom inledning, tackord, innehållsförteckning och register innehåller denna bok 112 artiklar om olika språkliga frågor. Artiklarna har alla tidigare publicerats i författarens språkspalt i Göteborgs-Posten, och de nytrycks här i oförändrat eller delvis modifierat skick. Artiklarna är tematiskt ordnade under huvudrubrikerna Språkbruket, Språkssystem, ljudlära och stavning, Formlära, Satslära och Ordlära. C.P.

Att använda SAG. 29 uppsatser om Svenska Akademiens grammatik, utgivna av Elisabet Engdahl och Kerstin Norén. VIII+455 s., Göteborg 2000 (Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet). (MISS, Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket 33.) ISSN 1102-4518. Föreliggande volym innehåller uppsatser skrivna av doktorander vid språkvetenskapliga sektionen vid Göteborgs universitet som deltog i en fakultetskurs med benämningen "Grammatiska beskrivningar", där de två utgivarna fungerade som lärare. Utgivarna har själva bidragit med var sin uppsats i volymen. Doktorandernas uppgift var att undersöka hur olika begrepp används i SAG, vilka förklaringsmodeller som används, hur olika grammatiska problem har lösts, gärna under jämförelse med beskrivningar i andra språks referensgrammatiker. Bland de fenomen som tas upp i boken märks svensk-franska jämförelser av kausativa verb och av ellipser, svensk-engelska jämförelser av passiv och av tempus. Flera artiklar undersöker hur samma fenomen beskrivs i svenska (SAG) och norska (Norsk Referansegrammatikk), t.ex. modala hjälpverb, neutrumböjning av adjektiv, och komparativ/superlativ. I andra artiklar diskuteras SAG:s användning av sats-schemat, hur anförda meningar presenteras, hur diakronisk information behandlas, och vilken roll språkvårdens synpunkter får genomslag i SAG. Det är ett gott initiativ som utgivarna har tagit, och den fylliga volymen har både vetenskapligt och pedagogiskt intresse. C.P.

Dialekter och folkminnen. Hyllningskrift till Maj Reinhammar den 17 maj 2000. 294 s., Uppsala 2000 ([Sällskapet för svensk dialektologi] Swedish Science Press). ISBN 91-630-9611-0. Denna skrift — som förtjänstfullt

redigerats av Lennart Elmevik med "tekniskt biträde" av Gerd Eklund och Kristina Hagren — tillägnades f. chefen för Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (ULMA) Maj Reinhammar på hennes 65-årsdag. Hela trettiofyra bidrag av forskare på den nordiska (och i ett fall den fenno-ugriska) språkforskningens, framför allt dialektologins, område, men också av några representanter för etnologin, folkloristiken och religionshistorien, återfinns i festskriften. Dialektala ord eller fraser behandlas bl.a. i bidrag av Sven Ekbo (växtnamnen *torta* och *tistron*), Karin Hallén (lånordet *bagage* i svenska dial.), Bengt af Klintberg (eufemismer för trollkunnighet), Lennart Moberg (jämtländska dial. *storsa* (*stoscha*) 'flicka') och Sven Söderström (*kall* 'vall av upptornade isflak'). Erik Olof Bergfors skriver initierat om betydelsen av verbet *njuta* i svenska dialekter, och Hans Jonsson om metaforbruket i dialekterna. Med tanke på Maj Reinhammars egen forskning, där de norska dialekterna ofta involverats, återfinns i festskriften, passande nog, bidrag såsom Helge Sandøys om dativ i romsdalsk dialekt och Arnold Dalens om apokopen i några norska dialekter. Språkhistoriskt fokus har Lennart Elmeviks uppsats om ett fornsv. **hald* 'betesmark' och Gerd Eklunds bidrag om betydelsen av indoeur. **deru-* ('träd' m.m.). Lite annan karaktär har Lars Huldéns artikel rörande översättningen av julevangeliet till munsalamål. Om Hans Ross och "utviklingstanken i lingvistikken" skriver Kjell Venås, och ett tankeväckande bidrag om "könsordningen" inom vetenskapen levereras av Agneta Lilja. Bland övriga bidrag märks Carl-Martin Edsmans lärda uppsats i vilken han söker rötterna till en på 1700-talet relaterad djävulpakt, och ytterligare andra författare är Nils-Arvid Bringéus, Phebe Fjellström och Åsa Nyman. Denna exemplifiering utifrån cirka hälften av uppsatserna visar att Maj Reinhammar tillägnats en både varierad och innehållsrik festskrift.

L.-E.E.

Ann-Catrin Edlund, Sälen och jägaren. De bottniska jägarnas begreppssystem för säl ur ett kognitivt perspektiv. 323 s., Umeå 2000 (Norrlands universitetsförlag). ISBN 91-88466-29-9. När säljakten i Bottenviken upphörde på 1970-talet hade den bedrivits i närmare 5 000 år, efter vad arkeologiska fynd utvisar. I den här avhandlingen dokumenterar förf. det begreppssystem för säl som inrymts inom 1900-talets svensktalande säljägarkultur. Studien baserar sig förutom på vissa uppteckningar och fotografier huvudsakligen på inspelade intervjuer med säljägare (över 100 speltimmar); förf. har själv kompletterat med frågelistor och egna intervjuer. Jägarnas ordförråd för säl i det bottniska området presenteras

i ett antal (ca 150) ordartiklar i avhandlingens andra del. Den första delen, avhandlingens huvuddel, innehåller fem kapitel, av vilka det första presenterar det kognitivt semantiska perspektiv som förf. haft som teoretisk ram för sin undersökning, samt det antropologiska begreppet kulturell modell, d.v.s. den kollektiva kunskap som är en förutsättning för individens handlande i enskilda situationer. Kapitel två beskriver säljaktens förutsättningar i det botteniska området, sälarnas ekologi, säljaktens historia och dess utformning under 1900-talet. Förutsättningarna för säljakt under vårvintern var mycket annorlunda de som gällde under sommar och höst, och som förf. kan påvisa spelar detta en viktig roll för de begreppssystem som används. Kapitel tre analyserar ingående vårvinterjaktens kunskapssystem, medan själva begreppssystemet för säl som använts under vårvintern presenteras i kapitel fyra. I det femte kapitlet fokuserar förf. dels på vårvinterjaktens ekologiska förutsättningar, dels presenteras här jägarnas begreppssystem för säl under sommar och höst; avslutningsvis jämförs begreppssystemen för säl under de skilda jaktsäsongerna. Avhandlingen är rikt illustrerad med foton, kartor och teckningar, och ger en fascinerande inblick i en numera försvunnen jaktkultur.

C.P.

Lars-Erik Edlund (red.), Studier i svensk språkhistoria 5. Förhandlingar vid Femte sammankomsten för svenska språkets historia Umeå 20–22 november 1997. Utgivna av Lars-Erik Edlund. 456 s., Umeå 2000 (Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk vid Umeå universitet). (Nordsvenska 11.) ISBN 91-88466-24-8. ISSN 0282-7182. Denna mångsidiga och innehållsrika rapport speglar hela den inspirerande bredden av pågående språkhistorisk debatt och beskrivning. Boken rymmer de fem plenarföredragen plus tjugonio av de trettio sektionsföredragen, varav flera representerar tvärvetenskapliga projekt som *Svensk sakprosa 1750–2000* och *Kulturgräns norr: Förändringsprocesser i tid och rum*. Inge Lise Pedersen reflekterar över dialekt som språkhistoriskt källmaterial, exemplifierar med en förklaring av förklaringarna till preteritum på *-et* i nordiska dialekter, beklagar den på sina håll etablerade gränsmuren mellan sociolekt och dialekt, och understryker återigen behovet av samsyn mellan dialektologer och sociolingvister kring vårt gemensamma studieobjekt, det levande talspråket med ständig variation och med heterogenitet som normaltillstånd. Gunnar Nyström gör nyupptäckter i Älvdalsmålets fonologi och morfologi med adress till språkhistorikerna att det nog ändå kan finnas guldkorn kvar att vaska fram i det klassiska dialektmaterialet i

arkiven och i de ännu talade dialekterna, låt vara stadda i mer eller mindre långt gångna utjämningsprocesser. Cecilia Falk undersöker fornsvenska upplevarverb, medan Ulf Telemann och Oskar Bandle presenterar det enorma handboksprojektet *The Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Till saksprosaprojektet hör Gunilla Byrmans studie av tidningsnotisernas textstrukturer, medan Jonas Carlquist tar sig an Stockholms stads tänkeböcker från 1500- och 1600-talen och Lars-Olof Delsing Konungastyrrelsens ortografi och tillkomsthistoria (bl.a. med en metodiskt intressant grafisk redovisning). Dialektordboksredaktören Birgit Eaker reder ut trassliga form- och betydelseutvecklingar hos adjektiven, Ann-Catrine Edlund beskriver säljaktens ekosemantik, Lennart Elmevik återvänder till diskussionen om den urgermanska *au*-diftongens utveckling i Norden, Gunvor Flodell redovisar en västerbottnisk pilotundersökning i anslutning till projekten *Dialekter i förändring* och *Kulturgräns norr*, Staffan Fridell behandlar de i *Ordbok över Sveriges dialekter* aktuella verbalavledningarna och variantformerna (*av*)åt, *avät(e)* 'ohyra', Sigurd Fries återkommer till trädnamsavledningarna av typen *birke*, *äspe*, deras ålder (urnordisk tid) och innebörd (*birke*, allmän beteckning för trädslaget björk). Axel Groundstroem skriver om franskpåverkade frasem i svenskans (och andra språks) fraseologi, Linnea Gustafsson om namnuppställelse efter döda syskon, Anna Helga Hannesdóttir om tvåspråkig lexikografi i svenskt 1700-tal, Karl G. Johansson om bohuslänsk dialekt (fornsvensk eller gammelnorsk?) och talad respektive skriven dialekt, Olle Josephson om muntlighet i skrift och folklig sakprosa vid 1800-talets mitt, Arto Kiri om betydelsehistoria kring adjektivet *snäll* med tonvikt på 1800-talet, Katharina Leibring om lexikaliska dialektdrag i 1700-talets husdjursbeteckningar i värmländska bouppteckningar. Pirkko Lilius tar för sig framväxten av svensk vetenskaplig stil vid Åbo akademi under 1700-talet, ordboksredaktören Carl-Erik Lundbladh diskuterar när och hur SAOB kan bli klar, Bengt Nordberg och Eva Sundgren gör återbesök i Eskilstuna för att studera språklig variation över tid, Stig Örjan Ohlsson porträtterar dialektupptecknaren och språkteoretikern Urban Hiärne. Gertrud Pettersson, ännu en av saksprosaforskarna, undersöker innehåll och stil i 1900-talets uppslagsverk, medan Henrik Rahm gör aktörs- och polyfonisk analys av 1800-talstexter i *Dagens Nyheter*. — Kommen så långt i konferensbidragens myller är det en fröjd att läsa (försöka koppla av med?) Bo Ralphs nyttiga självvrannsakan betitlad *Vanans makt i svensk språkhistoriebeskrivning*. Liknande vetenskaplig revision och stimulerande självkritik präglar Tomas Riads gransk-

ning av föreställningen om den germanska betoningen. Språkgeografisk forskning i medeltida nordiskt lagspråk prövas av Bo Ruthström, genus-systemets utveckling från tre till två genus i nyländskan beskrivs av Caroline Sandström, varpå Åke Sandström med hjälp av en studie över ärfästets nordiska terminologi illustrerar hur ord- och sakforskning ännu kan vara en utvecklingsbar metod. Jan Svensson understryker med exempel på heterogenitet och variation i 1700-talets offentliga socialpolitiska sakprosa behovet av intensifierad forskning i denna och liknande texttyper. Slutligen levererar Sven Öhman en hälsosam kritisk granskning av svenska tolkningar — och vantolkningar — av strukturalismen och synen på historisk språkvetenskap. G.H.

Gudar på jorden. Festskrift till Lars Lönnroth. Stina Hansson & Mats Malm red. 602 s., Stockholm/Stehag 2000 (Brutus Östling Bokförlag Symposium). ISBN 91-7139-489-3. I samband med Lars Lönnroths 65-årsdag i juni 2000 utgavs festskriften *Gudar på jorden* i ett vackert band från Symposium. Förutom en omfattande Tabula gratulatoria, en inledningsdikt av Lars Gustafsson (Austin), en avslutande svit dikter av Gunnar D. Hansson och ett porträtt av festföremålet signerat Thomas Bredsdorff, innehåller volymen hela 42 mer eller mindre omfångsrika vetenskapliga bidrag. Det internationella inslaget bland författarna är notabelt, och det är dessutom en rad olika delar av litteraturvetenskapen (och dess grannvetenskaper) som här finns representerade. I den första avdelningen finner vi 15 bidrag som rör ett för festföremålet centralt forskningsområde, den norröna diktningen. Det är svårt att lyfta fram enskilda bidrag, men jag nämner Régis Boyers "*Einheri and valkyrja, which is the sex of the hero in the North?*", Margaret Clunies Ross' "*Women skalds and Norse poetics. Jörunn skáldmær's Sendibitr*", Hermann Pálssons "*Odinic echoes in Gísla Saga*" och Elena Melnikovas "*The death in the horse's skull. The interaction of Old Russian and Old Norse literary traditions*", i första hand för att visa mångfalden av de i volymen anlagda tolkningsaspekterna. Artiklarna i denna avdelning belyser i flera fall initierat enskilda problem i norröna texter, men lämnar också, på ett stimulerande sätt, bidrag till belysningen av större problemkomplex. En följande grupp artiklar behandlar det norröna arvet; här kan nämnas uppsalaforskaren Lars Gustafssons artikel om en dissertation 1735 om eddorna och kontinuiteten mellan göticism och nordisk renässans, och Bo Ralphs uppsats om James Johnstone, en numera okänd förmedlare av fornnordiskt stoff till den brittiska lärda världen på 1700-talet. Ett antal bidrag

behandlar äldre svensk diktning, och i den sista avdelningens bidrag, under huvudrubriken "Den gudomliga och gudlösa moderniteten", finner vi exempelvis en artikel av Tomas Forser, som bl.a. redovisar och diskuterar Sven Stolpes kritik av Erik Hjalmar Linders *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*. En förteckning över Lars Lönnroths vetenskapliga skrifter avslutar festskriften. Sammantaget är det en imponerande skrift som tillägnats en mångsidig och internationellt verksam litteraturforskare.

L.-E.E.

Gösta Holm, Uppväxtmiljö och språk. Agneta Horns språk i dialektgeografisk belysning. Ett bidrag till textlokaliseringens metodik. 172 s., Uppsala 2000 (Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur). (Acta Academiæ Regiæ Gustavi Adolphi 75.) ISBN 91-85352-43-8. ISSN 0065-0897. Agneta Horn (1629–1672) hörde till den svenska högadelns bildade och beresta kretsar, uppvuxen i Stockholm och på slott och herresäten i rikets centrum. Hennes unika självbiografi "Beskrivning över min vandringstid", med slutåret 1652, utgavs 1959 med inledning och kommentar av Gösta Holm. Självbiografins skriftspråk är överraskande friskt och talspråksnära, med dialektala inslag, som ibland avviker från Mälardalens idag kända dialekter. Huvudsyftet med undersökningen är att pröva bärkraften hos gängse språkgeografisk textlokaliseringemetodik på detta spännande material, där författarens uppväxt- och livsmiljö redan är känd (redovisad i bokens andra kapitel), och hennes språk följaktligen någorlunda entydigt borde ha varit central uppsvenska. Undersökningens första kapitel är en ur den språkhistoriska litteraturen detaljrikt exemplifierad (och nyttig) genomgång av språkkartans förändringar och stabilitet i fornsvensk och nusvensk tid, av förändringarnas utbredningshastighet och av ord- och ludgeografiska gränser belysta genom ortnamn och dialektord. I det tredje kapitlet studeras valda delar av Agneta Horns ordförråd och i det fjärde hennes fonologi, morfologi, fraseologi, ordbildning och accentuering, allt mot bakgrunden av upptecknade folkmål och äldre litterära källor. I det avslutande femte kapitlet prövas författarinnans text mot de centralsvenska respektive sydligare, nordligare och östligare målens novationer och arkaismer och mot andra källors upplysningar om 1600-talets (tal)språk. Sammanfattningsvis konstateras bl.a. att språkdrag inom fonologi, morfologi o.l. ger bättre utslag än ordförrådet, att moderna dialektuppteckningar som jämförelsematerial måste kompletteras med äldre källors dialektgeografiska vittnesbörd — och att Agneta Horns egenhändiga text inte

alls så lätt låter sig dialektgeografiskt inplaceras som man i förstone kunde ha väntat sig. G.H.

Ann-Marie Ivars och Peter Slotte (red.), Förhandlingar vid Sjätte nordiska dialektologkonferensen. Karis 12–16 augusti 1998. 480 s., Helsingfors 2000 (Vetenskapsbokhandeln). (Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi 39.) ISBN 952-91-2273-X. ISSN 0356-1771. Konferensrapporten innehåller 28 av de 32 föredragen, inklusive plenarföredragen av Gösta Bruce, Inge Lise Pedersen och Helge Sandøy. Den speglar bredden inom nordisk dialektforskning, från klassisk ljudhistoria och dialektgeografi till situationell sociolingvistik och instrumentell fonetik, mångfalden av projekt och teorier. Inge Lise Pedersens humoristiskt kloka och klarsynta bidrag stämmer till eftertanke inför dialektologins och sociolingvistikens integrerande fortsättning, med nya metoder och infallsvinklar, bedriven av projektglada talspråksforskare längs hela linjen från segt kvardröjande landsbygdsdialekter till tätortsmiljöernas möjligen snabbare föränderliga standardspråksvarianter. Gösta Bruce m.fl. presenterar det spännande och överbyggande projektet SweDia, medan Helge Sandøy ger exempel på att de senaste decenniernas forskningsutveckling kanske har gjort oss fartblinda, eftersom mycket av det gamla tycks ta längre tid att förändra än vad domedagsprofeterna predikat. Inte ens dagens kommunikationssystem tycks bli dialekternas ättestupa. Här är inte platsen att referera till alla föredragen, bara att ge en antydning om den inspirerande spännvidden: riksspråk – standardspråk – dialekt, stabilitet – varians – utjämning, attityd – interferens – lånegods, fonologi, morfologi, syntax och prosodi, dialekt i 1600-talets tingböcker och Asterisk på Savolaxdialekt. G.H.

Annika Karlholm, Folkligt bildspråk. En studie över djurbenämningar i metaforisk användning i svenska dialekter. 236 s., Uppsala 2000 (Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur). (Acta Academiæ Regiæ Gustavi Adolphi LXVIII.) ISBN 0065-0897. ISSN 91-85352-34-9. Sambandet mellan ordet och dess denotation, d.v.s. studiet av ordets semantik, etymologi, ålder och spridning plus den utomspråkliga kulturmiljö som föranleder benämningen, är ämnet för denna dialektologiska avhandling, som mutar in en egen nisch inom ord- och sakforskningen: inträngande analys av ett urval såsom konkreta redskapsbeteckningar metaforiskt använda djurbenämningar, närmare bestämt s.k. genomskinliga ettords-

metaforer (simplexord som är enkla att urskilja som bildliga användningar av ordet ifråga). Efter gängse inledning kring ämnesval, metod, syften och disposition följer ett avsnitt om semantisk teori: kategorisering, metaforik, betydelseförändring, homonymi m.m. I åtta kapitel redovisas därpå de undersökta begreppen, *björn*, *bock*, *get*, *katt*, *kråka*, *märr*, *räv* och *trana*, vart och ett med utförlig dialektgeografisk materialredovisning, genomgång av i materialet förekommande metaforiska tillämpningar, för t.ex. *björn* 'bindsle, hävstång', 'drög', 'skottkärra'/'rullbår', 'vagn', 'träslå på kälke', 'grov stock (som underlag eller stöd)', med kompletterande diskussion och sammanfattning. I fokus står givetvis uppgiften att så nära som möjligt försöka beskriva metaforens uppkomst och syftning. Avhandlingens slutkapitel ger en sammanfattande kommentar kring övergripande aspekter (med avsnittsrubrikernas ordval): sambandet mellan språk, kultur och kognition, metafor och sak, polysemi och betydelseutveckling, metafor och metonymi, levande, slumrande och döda metaforer samt ord och sak. G.H.

Jakob Karlsson, Fäi-Jakås fyst brevi. Jakob Karlssons första 20 brev till Mathias Klintberg 1889–1890. 455 s., Visby 2000 (Ödins Förlag AB). ISBN 91-85716-87-1. Gutamålen står i särklass bland svenska dialekter, bl.a. genom välbevarade forngutniska diftonger. Till de ålderdomligare dialektvarianterna hör östkustens Laumål, redovisat i Mathias Klintberg & Herbert Gustavson, *Ordbok över Laumålet på Gotland 1–4 (1972–86)*. Gutamålgillet vill utveckla och tillgängliggöra det levande folkspråket och utger därför en redigerad variant av "Fäi-Jakås" (Laubonden Jakob Karlsson i Fie) första tjugo brev till Visbylektorn Mathias Klintberg. I Landsarkivet i Visby finns ytterligare tusentals brevsidor, som Laubonden skrev åren 1880–1929 till Klintberg. I breven berättar den språkbegåvade sagesmannen mångsidigt och utförligt om livet i det slutande 1800-talets jordbrukssamhälle. Brevtexterna illustreras med ett femtiotal av Klintbergs svartvita foton. De föregås av biografiska artiklar om brevskrivaren Jakob Karlsson (1857–1933) respektive uppdragsgivaren Mathias Klintberg (1847–1932), ett avsnitt med exempel ur gutamålets syntax och ett utförligt ämnesregister till de innehållsrika breven. Boken avslutas med en redogörelse för "Gutamålets stavning", d.v.s. den textnormalisering man tillämpat i utgåvan, som ett led i strävan efter en nutida gutnisk skriftspråksstandard, samt en oundgänglig ordlista. Breven bjuder både trivsamt och givande läsning för den språk- och kulturhistoriskt intresserade. G.H.

Hans Landqvist, Författningssvenska. Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland. 480 s., Göteborg 2000 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Nordistica Gothoburgensia 22.) ISBN 91-7346-373-6. ISSN 0078-1134. I denna omfattningsrika göteborgsavhandling — den är på nära 500 sidor — behandlas nutida svenskt författningsspråk, d.v.s. språket i lagar och andra författningstexter. Framför allt är det syntaktiska strukturer som fokuseras, men de undersökta lagtexterna som helheter studeras också. Materialet är från tioårsperioden 1985–95. För att kunna studera de svenska lagtexterna i Finland har det också varit nödvändigt för Landqvist att involvera de finskspråkiga versionerna av lagtexterna. Författaren lämnar först en bred, även internationellt anlagd, forskningshistorik jämte en presentation av materialet; detta består av hela 41 författningar. I det fjärde kapitlet studeras författningstexternas uppbyggnad och innehåll, medan det följande kapitlet ägnas omfånget i de olika materialen, bl.a. längden hos paragrafen. Temat för kap. 6 är rubrikerna som "makrostrukturmarkörer" och för kap. 7 några olika textstrukturmarkörer. I de avslutande undersökningskapitlen redovisas den valda analysmodellen, vidare studier av det aktuella författningsspråkets meningar och meningslängd (kap. 9) samt av satser, fraser och satsled (kap. 10). Textbindningen i materialet belyses i kap. 11. En fyllig sammanfattning ges därefter, vari författaren understryker att de undersökta sverigesvenska och finlandssvenska lagtexterna uppvisar ett antal genrekonstituerande drag, samt att det finns betydande likheter mellan de svenskspråkiga lagtexterna från Sverige och Finland, men också en del notabla skillnader. Avhandlingsförfattaren lämnar till sist förslag till ämnen för fortsatt utforskning på detta fält. Landqvists avhandling visar en författare som är mångsidigt orienterad i relevant litteratur (käll- och litteraturförteckningen upptar hela 35 sidor), och har också ett betydande värde eftersom det finskspråkiga materialet i komparativt syfte dragits in i undersökningen. Säkert hade avhandlingen på sina ställen tjänat på förkortning och ytterligare precisering — bl.a. hade en del digressioner med fördel kunnat gallras bort —, men som helhet utgör den en både resultatrik och gedigen undersökning över ett angeläget ämne. L.-E.E.

Therese Leinonen och Marika Tandefelt, Svenskan i Finland — ett språk i kläm? Unga finlandssvenskars modersmål. 98 s., Helsingfors 2000 (Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan 50). ISBN 951-555-654-6. ISSN 0357-5764. Har färdigheten i svenska hos finnar med svenska som modersmål försämrats de senaste decennierna? Från olika håll har man i

Finland börjat uttrycka farhågor för att så är fallet. I den här recenserade skriften försöker författarna se efter hur det förhåller sig genom att studera färdigheten i modersmålet hos ett stort antal finlandsvenska universitetsstuderande som går sin första termin i Finland vid ett svenskspråkigt universitet. Som jämförelse har man använt en motsvarande grupp svenska universitetsstuderande i Sverige. Resultaten av de test som genomförts verkar tyda på att studerande med svenska som modersmål i Finland generellt tenderar att prestera sämre än motsvarande studerande i Sverige. — Den egentliga undersökningen av de finlandssvenska elevernas modersmålsbehärskning är genomförd av Therese Leinonen och upptar större delen av skriften. Den föregås av en uppsats av Marika Tandefelt, betitlad "När språket gungar", där förf. som bakgrund till Leinonens empiriska studie diskuterar vilka effekter en ökad osäkerhet och oförmåga att uttrycka sig idiomatiskt kan få, särskilt i ett samhälle där modersmålet inte är majoritetsspråk. C.P.

Inger Lindell, Heliga Birgittas uppenbarelser bok 7 efter Cod. Ups. C 61. Diplomatarisk utgåva med kommenterande inledning. 240 s., Uppsala 2000 (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1. Svenska skrifter 84). ISBN 91-973803-0-X. ISSN 0347-5026. Bok 7 av Birgittas uppenbarelser är tidigare utgiven av Klemming 1861 från handskriften Cod. Holm. A 5a; en nyutgåva enligt moderna principer är fullt berättigad, inte minst av det skälet att Klemmings utgåva saknar en översikt av varianter från andra handskrifter (förutom de nämnda finns bok 7 också i Cod. Skokl. 136 och delar av den i Cod. Holm. A 54 och i Cod. Holm. A 3). Textutgåvan med variantapparat inklusive översikt över utgivningsprinciperna upptar omkring 100 sidor av boken. I sin fylliga inledning ger förf. först en översikt över den fornsvenska texttraditionen och berör kort samspelet mellan de latinska och fornsvenska versionerna av Birgittas uppenbarelser. Kapitlet Handskriftsproduktionen i Vadstena rymmer förutom en översikt över vad vi vet om bokbestånd, avskrivningsarbete m.m. också en beskrivning av den skrivare som nedtecknat bok 7 i Cod. Ups. C 61 (själva handskriften är ett kompilat med flera händer), och en skri-varprofil upprättas med hjälp av en översikt över skriften, avstavningen, förkortningarna, interpunktionen, ortografin och olika slags skrivfel. En liknande genomgång görs sedan av de 217 korrektorsingreppen, vilket utmynnar i en korrektorsprofil. Birgittas sjunde bok i Cod. Ups. C 61 och Cod. Holm. A 5 tillhör samma texttradition, men det är sannolikt att den förra handskriften återgår på en förlaga tillhörande ett äldre text-

skikt och den senare på en förlaga tillhörande ett yngre textskikt, representerande 1380-talet resp. 1420-talet. Genom att på de två versionerna av Birgittas sjunde bok applicera en komparativ analysmetod som har sin utgångspunkt i Lars Wollins avhandling kan förf. beskriva och klassificera de grammatiska och syntaktiska olikheterna mellan de två textskikten: redovisningen av denna undersökning utgör en viktig del av avhandlingen. Huvuddelen av ändringarna är lexikala, men förf. kan även visa på hur syntaxen moderniserats. Boken avslutas med planscher över två sidor i handskriften. C.P.

Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket (MISS). Göteborg 2000 (Göteborgs universitet). ISSN 1102-4518. MISS är en oregelbundet utkommande serie som i enkel form möjliggör spridning av skrifter producerade vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Under året har fyra häften utkommit: nr 30: Jenny Nilsson, Interjektioners funktion. En studie av interjektioners funktion i samtal (39 s.), nr 31: Hans Landqvist, Språklagstiftning i Sverige och Finland. Ett sociolingvistiskt perspektiv (34 s.), nr 32: Lena Rogström, När blev receptet minilekt? (32 s.) och nr 33: Att använda SAG. 29 uppsatser om Svenska Akademiens grammatik, utgivna av Elisabet Engdahl och Kerstin Norén, (455 s.); denna skrift anmäls separat på annan plats i krönikan. C.P.

Björn Melander (red.), Svenskan som EU-språk. 205 s., Uppsala 2000 (Hallgren & Fallgren). (Ord och stil 30.) ISSN 0347-5379. ISBN 91-7382-760-6. Boken är mycket nyttig för den som intresserar sig för svenskans ställning inom ramen för EU:s språkpolitik. I Europa talas över 200 olika språk, och samtidigt utmärks de enskilda staterna av dominerande nationalspråk. EU:s 15 medlemsstater har elva officiella (arbets)språk vilka samtliga i princip garanteras tolkning och översättning sinsemellan. Det säger sig självt att bara detta skapar problem, både för EU-organisationen och de enskilda EU-länderna. Boken belyser dessa ur olika aspekter. Barbro Ehrenberg-Sundin behandlar internationellt klar-språksarbete, Anna Lena Bucher och Maria Gustafsson systematiskt terminologiarbete och Sten Palmgren skriver om inträdet i en flerspråkig rättsordning ur ett finländskt perspektiv. Björn Melander medverkar med tre bidrag. Han ställer inledningsvis den grundläggande frågan om EU innebär ett hot eller en chans, redogör omsorgfullt för EU:s språkpolitik och redovisar en undersökning om språkvanorna hos våra EU-

delegater och EU-tjänstemän, "Politikersvenska och tjänstemanna-engelska." Lars-Johan Ekerot och Håkan Edgren analyserar båda översättningsverksamheten och de restriktioner som bl.a. den s.k. punktregeln sätter på svensk syntax. Där den förste talar om en återgång till Wellanders stilideal pekar den senare på ett berikande av stilregistret. Över huvud taget intar författarna en tolerant och tämligen optimistisk inställning till "språket från EU." — Läs och begrundat! B.S.

Lars Melin, Språk som syns. Om den grafiska formens samspel med verbalt språk. 188 s., Uppsala 2000 (Hallgren & Fallgren). (Språkvårdssamfundets skrifter 31.) ISBN 91-7382-761-4. ISSN 0347-5379. Denna bok handlar om vad som hänt sedan kraftfulla datorer med rika möjligheter att variera den grafiska formen ersatt skrivmaskiner och enkla datorer med radskrivare. Gamla normer för hur en text ska se ut har både splittrats och glidit samman; som förf. konstaterar finns det idag ett behov av grafisk språkvård. De första elva kapitlen i denna bok, samlade under rubriken Norm tar form, belyser och diskuterar detta närmare. Förf. visar på samspelet mellan brödtext och paratext (bildtexter, faktarutor, ingresser, rubriker, diverse dottertexter m.m.), samspelet mellan språk och grafisk form, användning av olika slags skrivtecken, grafisk profilering (logotyp), lexivisioner och schematiska bilder. Den första delen avslutas med ett kapitel där förf. ger förslag till en "lagomtext". Bokens andra del undersöker närmare om det lönar sig med grafisk form. Under rubriken Test med text har förf. samlat ett antal experiment som vill belysa effekten av olika formgivningsalternativ. Denna del inleds med ett bakgrundskapitel om experiment i allmänhet, och därpå följer en redovisning av test som mäter hur den grafiska formen gör en text synlig ("text appeal"), hur den kan göra texten effektiv (snabbläst, lättare att minnas), hur paratexterna kan styra läsaren och olika läsares inställning till grafisk formgivning. Avsnittet sammanfattas i ett avslutande kapitel med rubriken Lönar sig grafisk form? Författarens recept på framgång som skribent är att det krävs ett innehåll som läsaren anser är värt besväret, en målgruppsanpassad språklig form och en funktionell grafisk form. Boken avslutas med termförklaringar, litteraturförteckning och 24 bilagor. C.P.

*Suzanne Nordin-Eriksson (under medverkan av Anna Kumlin), Inlära-
autonomi speciellt ifråga om lågutbildade andraspråksinlärare. 106 s., Göte-
borg 2000 (Institutionen för svenska som andraspråk). (ROSA, Rapporter*

om Svenska som Andraspråk 4.). ISSN1403-1353. Syftet med den här presenterade undersökningen bland lågutbildade andraspråksinlärare vid Komvux och arbetsförmedlingen i Vänersborg är att klarlägga informanternas inställning till språkinläring. Undersökningen är delvis betingad av det faktum att denna typ av invandrare inte lär sig svenska tillräckligt bra. Resultaten antyder att ökad inlärningsautonomi skulle kunna vara ett alternativ till traditionell undervisning för lågutbildade andraspråksinlärare. C.P.

Gunnar Nyström (*huvudred.*), *Ordbok över Sveriges dialekter. Häfte 3. 3Arsa – 1Back. 80 s., Uppsala 2000 (Språk- och folkminnesinstitutet). ISBN 91-88324-03-6. ISSN 1102-1586.* Projektet Ordbok över Sveriges dialekter (OSD) påbörjades 1954 med Vidar Reinhammar som ordbokschef och huvudredaktör, förstatligades på 1970-talet och ingår idag i Språk- och folkminnesinstitutets dialektavdelning i Uppsala. OSD motsvarar riksspråksprojektet Svenska akademiens ordbok (SAOB) och ersätter bl.a. föregångarna, *Ihres dialektlexikon* 1766 och *Rietz* 1867. Huvudsyftet är att skapa en kunskapsbank för språkvetenskap, kulturforskning och allmänhet. Insamlingsfasen resulterade i drygt sju miljoner ordexcerpter från det svenska dialektområdet, hämtade ur dialektarkiven och tryckta eller handskrivna källor alltifrån 1600-talet. Med de första 80-sidiga häftena 1991 och 1994 vidtog OSD:s utgivningsfas, som trots organisationsförändringar och besparingar nu återupptagits, efter Reinhammars pensionering och frånfälle med forskningschef Gunnar Nyström som huvudredaktör. Den tryckta ordboken avses bli kompletterad med en internetversion, med bibehållna vetenskapliga krav, och samtidigt i lättillgängligare och fylligare form (bl.a. planeras illustrerande digitala dialektkartor). G.H.

Jan-Olov Nyström, *Antnäs historia — språk och minne. 208 s., Hudiksvall 2000 (Skrivdonet). ISBN 91-631-0245-5.* Jan-Olov Nyström gav 1993 ut en senare prisbelönt bok om dialekten i sin hemby Antnäs i Nederluleå, Norrbotten. I den nu utgivna boken söker han ge en helhetsskildring av byn, och detta sker med hjälp både av gängse källmaterial och av dialektens vittnesbörd, vilket gör denna hembygdsskildring till något utöver det vanliga. Genom att också studera dialektord och deras betydelser söker Nyström nämligen "avslöja" äldre tiders tänkande. Även en del lånord i dialekten behandlas, och ett särskilt avsnitt ägnas gårdarna och

deras namn. Inte minst intressanta är de iakttagelser han gör rörande förändringarna i de senaste decenniernas språk och kultur. Utan att ha mer uttalade ambitioner i den riktningen, utgör Nyströms bok ett slags mentalitetshistorisk studie som har vidare intresse än som skildring av den egna norrbottniska hembygden. L.-E.E.

Jan-Olov Nyström, Olof Broman 1676–1750. Liv och verk. 65 s., Hudiksvall 2000. ISBN 91-630-9584-X. Inför 250-årsminnet av hälsingeprosten Olof Bromans bortgång togs ett initiativ att utge denna kortfattade levnadsbeskrivning över en av 1700-talets mångsidigt verksamma prästmän. Inspirerad av bl.a. Olof Rudbeck och teologen Daniel Djurberg sammanställde Olof Broman under sin livstid det omfattande verk om Hälsingland som heter *Glysisvallur* och utgivits först i vår tid (1911–54). I *Glysisvallur* behandlas landsdelens natur, kultur, folkstro, språk, fornminnen, släkter, huskurer och mycket annat. I verket finns också en hel del ortnamnsetymologier. Intressant nog anses Olof Broman också vara författare till den första svenska romanen, *Stilpho Thorgilssons Historia*, ett uppbyggligt verk som dock förblev outgivet. Om allt detta och mer därtill, skriver Jan-Olov Nyström. Då Olof Broman tydligen inte tidigare varit föremål för berättigad uppmärksamhet, får denna levnadsteckning betraktas som något av ett pionjärarbete. L.-E.E.

Ordbok över Finlands svenska folkmål. 3. Hy – kyss. Redaktion: Peter Slotte (huvudredaktör), Susanne Bergström (redaktionssekreterare), Caroline Sandström, Carola Åkerlund & Monica Äikäs (redaktörer). Huvudförfattare: Olav Ahlbäck (hy–håling), Per Henrik Solstrand (håll–höäng; kokrallög), Ann-Marie Ivars (i–iödfallen; kaback–knövlog), Helena Solstrand-Pipping (ja–jöva) och Peter Slotte (komma; kram–kyss). 624 s., Helsingfors 2000 (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter 1). ISBN 951-37-3211-8. ISSN 0355-7995. Redigeringen av denna ordbok inleddes för drygt fyrtio år sedan, och 1976 såg första häftet dagens ljus. Första bandet utgavs sedan i tre häften 1976–82, andra bandet, likaledes i tre häften, 1985–91. Efter ytterligare nära ett decennium kommer nu tredje bandet. På omslagets främre insida skriver man att ordboken ”öppnar en väg till förståelse av den svenska folkgruppens språk och kultur, seder och bruk, övertro och folkliga föreställningar”, och en läsning av verkets dryga 600 sidor dubbelspalt ger verkligen goda inblickar i detta svenska språkområdes (huvudsakligen äldre) språk och kultur. Om

betydande iskunskaper talar sålunda sammansättningarna på *is-*, och om gammal och ny jordbruksteknik de många sammansättningarna på *hö-*. Åtskilliga artiklar lär läsaren mycket om äldre tiders seder, bruk och folkliga föreställningar; ett exempel är artikeln *hönsunge*, vilket användes i olika uttryck om att vara med om nattfrieri första gången. Om närheten till finskan vittnar en hel del finska lånord i de finlandssvenska dialekterna; här finns även en del mer udda låneinslag, såsom *häpäristo* 'helvete, helsike' och *kaksineuva* 'tvekönad person, hermafrodit'. Ord som *isvostjik* 'droskkusk', 'hästdroska' m.m. och *kosma* 'oredig bunt (av garn el. likn.)', jfr ryska *kosmá* 'tofs, tott, hårtest', vittnar om förbindelser i helt annan riktning. En del lånord som medtagits i ordboken överraskar något, t.ex. *kakadua*. För den som vill komma in i dialekternas syntaktiska förhållanden erbjuder läsningen av omfattande artiklar som *hålla*, *komma* och *i* mycket. Detta band, som innehåller cirka 16 000 ord, för ordboken nästan fram till bokstaven L. Därmed har sammanlagt ungefär 50 000 ord behandlats medan ännu omkring 75 000 återstår. Den höga kvaliteten kvarstår från föregående band, och gör att man med stor förväntan ser fram mot nästa.

L.-E.E.

Orlboka. Ordbok över jamskan [utg. av] Bo Oscarsson. 520 s., [Östersund 2001] (Jengel. Förlaget för Jemtlandica). ISBN 91-88672-042. Denna ordbok bygger på ett sjuttiotal olika ordlistor, tidigare tryckta eller i många fall otryckta, sammanställda under 1700-, 1800- och 1900-tal över enskilda jämtska dialekter. Här finns också material som inhöstats i lokalradioprogrammet "På reine jamska". Av ordbeläggen i de aktuella källmaterialen har 62 000 belägg lagts in i en databas — dock har *inte* sedesmaterialen vid Dialektenheten i Uppsala inom SOFI, cirka 100 000 belägg, medtagits — och ur denna bas har sedan cirka 13 000 uppslagsord (sökord) och 25 000 belägg redovisats i den nu tryckta ordboken. Orden redovisas i en dialektal form, t.ex. *gnaur* som översätts 'gnyr, knarrar', och därefter redovisas i just detta fall ett tiotal belägg från olika källor, däribland olika tempusformer. Beläggen kommer från olika delar av Jämtland, och efter varje enskilt ordbelägg finns en källhänvisning som antingen hänsyftar på en enskild socken (Asp = Aspås) eller på en upp-tecknare (JGL = John G. Larsson, Näsmål). Ordboken har ett betydande värde då den lämnar en redovisning av ett stort antal ordbelägg ur en rad källor vid arkiv och museer samt i olika hembygdstidskrifter. Det är emellertid alltid problem att hitta i denna typ av ordböcker för den i målet mindre väl insatte läsaren, eftersom uppslagsorden är identiska

med dialektformerna. Den valda redovisningsmodellen gör det möjligt för läsaren att studera betydelsedifferentieringen i vissa ord, t.ex. terrängord som *drol* och *fjaru*. Genom hänvisningar mellan ord kan dialektala synonymer återfinnas, låt vara att detta hade kunnat genomföras ännu mer konsekvent. En del personnamn, men också ortnamn, har medtagits, oklart dock efter vilka principer. Vissa etymologier citeras ifrån de återopade källskrifterna, vilket innebär att rätt tveksamma härledningar förts vidare. Intressanta är inte minst de avslutande biografierna över tidigare upptecknare av jämtska dialekter, och intresse har även "Grammatiken at jamsken", där bl.a. grammatiska termer fått jämtska benämningar: *Hårreorla* är sålunda adjektiv, *Hårstnårstorla* adverb, *Håkkenereorla* pronomen o.s.v. Denna ordbok — som redigerats av Bo Oscarsson, en mycket engagerad medlem i Heimbygdas språkkommitté — kommer säkert att få vidsträckt spridning hos den jämtska allmänheten, men har naturligtvis även intresse för språkvetare som vill bilda sig en snabb uppfattning om ett visst ords eventuella existens och betydelse i de jämtska dialekterna. L.-E.E.

Hyeon-Sook Park, Korean-Swedish code-switching. Theoretical models and linguistic reality. 244 s., Uppsala 2000 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 48.). ISBN 91-506-1392-8. ISSN 0083-4661. Denna intressanta avhandling syftar dels till att ge en lingvistisk beskrivning av på vilket sätt koreaner i Sverige växlar mellan svenska och koreanska i en och samma mening, dels se i vilken mån denna kodväxling förutsägs av de två mest omtalade universella modellerna för kodväxling, Poplacks tvåvillkorsmodell och Myers-Scottons matrisspråksmodell. Det inledande kapitlet ger en översikt över kodväxlingsforskningen sedan 1970-talet, och kapitel två presenterar närmare de båda undersökta modellerna. Kapitel tre behandlar typologiska skillnader mellan svenskan och koreanskan, och kapitel fyra beskriver det koreansk-svenska språksamhället i Sverige varifrån förf. hämtar sina informanter, 28 vuxna och 12 barn. Materialet består av drygt 50 timmars bandinspelningar av vuxensamtal och barnsamtal. Ur detta material har förf. excerperat yttranden med kodväxling, och denna delkorpus beskrivs närmare i kapitel sex, där också praktiska problem vid bearbetning av kodväxlingsdata tas upp. Ett särskilt kapitel (kapitel sju) ägnas åt frågan om hur kodväxling och lån ska hållas isär. Huvudresultaten av författarens lingvistiska analys av det koreansk-svenska kodväxlingsmaterialet presenteras i

kapitel åtta och nio. Egennamn behandlas för sig i kapitel tio. Som förf. visar kan varken Poplacks eller Myers-Scottons modell på ett tillfredsställande sätt förklara den kodväxling som det svensk-koreanska materialet uppvisar. Förf. konstaterar också att kodväxling inte bara bestäms av lingvistiska faktorer, utan att också icke-lingvistiska variabler som talarrens grad av tvåspråkighet, ålder, kön och utbildning spelar en roll. Avhandlingen avslutas med en fyllig sammanfattning på svenska, en litteraturlista och ett appendix med tabeller och exempel. C.P.

Maj Reinhammar (red.), Prosten Carl Nyréns Afhandling om Östgöthiska dialecten. Utgiven med inledning och kommentarer av Maj Reihammar. 129 s., Uppsala 2000 (Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur). (Acta Academiæ Regiæ Gustavi Adolphi 73.) ISBN 91-85352-38-1. ISSN 0065-0897. Inte minst vid språklig författar- eller proveniensbestämning av äldre texter med dialektgeografiska inslag är kommenterade utgåvor som denna av oskattbart värde, eftersom de ger oss möjligheter att jämföra dåtida språkdrag med nutida dialektuppteckningar, att bedöma utbredning, kontinuitet och förändring. Carl Nyrén (1726–1789) var en mångsidig begåvning, bl.a. gymnasist och senare lektor i Linköping, botaniker, teolog och språkman i Lund och slutligen kyrkoherde och kontraktsprost i sin östgötska hembygd (självtbiografi daterad 1780, tryckt 1836). En utgåva av Nyréns dialekthandskrift, förvarad i Linköpings stiftsbibliotek, planerades redan vid sekelskiftet 1900, men den föreligger först nu. Efter en kort inledning om språk, dialekt och dialektinsamling beskriver Nyrén översiktligt uttal och böjning i Östergötlands sju huvuddialekter, samt redovisar i alfabetisk ordning ca 370 ordspråk och talesätt, plus en förteckning över ca 80 östgötska mans- och kvinnonamn. Avhandlingens huvuddel utgörs av en ordlista om ca 2 400 artiklar, från *Abbe 'reta, uphita'* till *Öst 'det rum i en båt eller öka, af hwilket watnet blif utöst'*. Maj Reinhammars ovärderliga inledning redogör bl.a. för Nyréns biografika, handskriften och avskrifterna, innehållet och ljudbeteckningen, och för Nyréns förhållande till Ihre, vars föreläsningar han bevistade 1761 och vars bekanta dialektlexikon 1766 han sannolikt berikat med vissa ord, som också funnit vägen till Rietz dialektlexikon 1867. G.H.

Gun Rooswall Persson, Lärande samtal — elevens kollektiva textbygge i samband med diktskrivande. 199 s., Umeå & Härnösand 2000. (Institutio-

nen för litteraturvetenskap och nordiska språk vid Umeå universitet). ISBN 91-88466-35-3. Denna doktorsavhandling syftar till att beskriva och tolka den samtalsprocess genom vilken elever i grundskolans årskurs 9 kollektivt skapar en dikt. Eleverna var indelade i sex grupper om fyra personer, två flick- och två pojkggrupper samt två blandade, detta för att också belysa gendaspekter. De ej lärarledda samtalen skedde vid tre tillfällen, men inspelningarna förbereddes av författaren genom inledande samtal och skriftliga instruktioner, vilka skulle tjäna som stomme och sporre för elevarbetet samtidigt som de möjliggjorde en analys av den pedagogiska stommens betydelse för lärandet. Avhandlingen redovisar inledningsvis bakgrund, teoretiska och praktiska utgångspunkter och undersökningens uppläggning. I resultatkapiteln beskrivs ingående elevernas kollektiva textbygge samt samarbete och konkurrens inom gruppen, och i slutkapitlet behandlas individuella samtalsstilar och gruppernas samtalsmönster, vilka därefter relateras till det problemlösande och utvecklande syftet med samtalen. — Var då grupparbetet lyckat ur inlärningssynpunkt? Ja, i den mån åtminstone en elev hade en samtalsstil som gruppen accepterade, och denna stil utmärktes av en fyrdimensionalitet präglad av dominans och asymmetri jämsides med uppgifts- och grupporientering. Detta samtalsmönster gynnas också uppenbart av åtminstone en aktivt lyssnande, lugn och eftertänksam deltagare. Undersökningen visar emellertid också att grupparbeten kan vara pedagogiskt komplicerade och att inlärningen inte alltid är effektiv. Avhandlingen kan, som åsyftat, med sina skiftande metoder och flerdimensionella resultat bli ett gott stöd för lärare. Därtill bidrar den rikliga materialredovisningen och den tämligen utförliga anknytningen till tidigare svensk samtalsforskning. Språket är personligt och ledigt, men — kanske ändå — hade boken vunnit på något större koncentration? Som det nu är måste man leta på flera ställen för att få ett grepp om grundläggande termer samtidigt som författaren nödgas till onödiga omtagningar. B.S.

Gunnar Ternhag, Jojksamlaren Karl Tirén. 134 s., Umeå 2000 (Språk- och folkminnesinstitutet). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå Ser. F. Musikliv nr 1.) ISBN 91-86372-34-3. ISSN 1650-0326. År 1942 utkom i serien Acta Lapponica monografien Die lappische Volksmusik, vilken bygger på det material som i början av seklet insamlades av Karl Tirén (1869–1955). Musikvetaren Gunnar Ternhag presenterar i föreliggande bok närmare järnvägstjänstemannen Tirén, som på amatörbasis stod för denna betydande insamling av jojkar inom ett vid-

sträckt samiskt område. Tidigt hade Karl Tirén påverkats av äldre brodern, konstnären Johan, att dokumentera detta samiska kulturarv. Man noterar också att Karl Tirén var pionjär i användandet av fonograf vid dokumentationen. I en avslutande del söker Ternhag sammanfattande värdera Karl Tiréns insatser. Till plusvärdena hör exempelvis att han inte endast intresserade sig för det allra äldsta materialet, utan också uppskattade nyare musikaliska uttryck. Också en hel del andra personer skymtar fram i Ternhags bok, såsom den jojkkunniga Maria Persson och lärarinnan Maja Wickbom. Bokens värde förhöjs av de samtida fotografierna.

L.-E.E.

Amelie Oestreicher, Bearbetning av nyhetstext. En studie av texthantering vid sex svenska dagstidningar. 216 s., Uppsala 2000 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 52.) ISBN 91-506-1441-X. ISSN 083-4661. Författarens syfte är att beskriva hur nyhetstexter vid sex svenska dagstidningar bearbetas från journalistens råmanus till den tryckta versionen. I centrum för utredningen står granskarnas normer så som de kommer till uttryck genom de åtgärder som utförs. De tre huvudpunkter som behandlas är för det första hur bearbetningen ser ut, för det andra vilken roll den praktiska ingreppsnormeringen spelar i den journalistiska skrivprocessen, och för det tredje hur ramarna för normeringen ser ut och hur dessa kan förklara de ingripanden som medarbetarna gör. Det material som ligger till grund för undersökningen fördelas med avseende på tidningstyp (rikstäckning, regional täckning och lokal täckning) och redaktionstyp (allmänredaktion och sportredaktion); totalt ingår i undersökningen texter av 36 reportrar som granskats av 121 granskare. Undersökningsperspektivet är textlingvistiskt och pragmatiskt. Materialet har analyserats och klassificerats på fem olika nivåer: information, textstruktur, ordstil (facktermer gentemot allmänspråkliga motsvarigheter, val av mer eller mindre hemtama ordformer o.d.), lexikogrammatik (syntaktisk korrekthet, idiomatiska uttryck, regler för ords morfologi etc.) samt utskrift (interpunktions- och ortografiregler). Bland resultaten kan nämnas att förf. visar hur textfunktionen står i förgrunden för de redaktionella ändringarna, vilket skiljer dessa från de ändringar av mer allmänspråklig karaktär som en grupp lärare (alltså icke-professionella journalister) föreslår. Effekten av granskarnas arbete blir en förstärkning av den journalistiska textnorm som möter i den tryckta tidningstexten: utrymmes Anpassning varvas med nyhetsvärdering, tydlighetskrav och

strävan efter seriositet; granskarna tar bort sådant som kan uppfattas som tyckanden, påhopp, lösa spekulationer, olämplig humor o.d. Förf. kartlägger i sin undersökning ett kollektivt textskapande, och hon kan visa att normer här görs explicita på ett sätt som är svårt att genomskåda om man endast studerar de tryckta texterna. Med tanke på den roll som tidningarnas nyhetsförmedling spelar i samhället måste det sägas vara en viktig kartläggning som författaren här presenterar. C.P.

*

*Kristin Bakken og Åse Wetås (red.), Namn gjennom 2000 år — navn i år 2000. Den 9. Nasjonale konferansen i namnegranskning. Blindern 11.–12. Mai 2000. 226 s., Oslo 2000 (Seksjon for namnegranskning. Universitetet i Oslo). ISSN 0801-7956. Konferensrapporten, föredömligt utgiven samma år som konferensen hölls, återger samtliga femton föredrag (alla inledda med en kort engelsk sammanfattning), inramade av Botolv Hellelands öppningsord och Ola Stemshaugs summering. Tre särskilt inbjudna föredragshållare svarar för konferenstitelns övergripande historiska aspekter: Thorsten Andersson, "Namnforskningen inför 2000-talet", fokuserar framtidvisionerna kring debatten om nordiska ortnamn i germanskt och indoeuropeiskt perspektiv, socioonomastiska tillämpningar av ortnamns- och personnamnsforskningen, intensifierat studium av "övriga namn", genusaspekter och onomastikon; Vibeke Dalberg, "Nordisk navneforskning i internasjonalt perspektiv", gör inomnordiska och vidare internationella jämförelser av namnforskningen med utgångspunkt i de nordiska namnforskarnas egna "självdeklarationer" i Nordiskt namnforskarregister, ICOS' medlemsförteckning och kongressrapporter samt översikten över onomastiska tidskrifter i *Onoma* 33; Jørn Sandnes summerar "Nordisk navneforskning i tverrvitenskapelig perspektiv. Hva er oppnådd — hva kan framtida gi?". Hertil svarar Seksjon for navnegranskning med ett eget stimulerande namnteoretiskt plenarföredrag av Kristin Bakken över den retoriska frågan "Personnavnforskning og stedsnavnforskning — to ulike disipliner?" Onomastisk teori, ortnamnen på *-land(a)*, bruket av ortnamn i lokalhistoria och topografika, samisk namnforskning, namnbruk, kontinuitet och namndöd, norsk ortnamnsvård, språkkontakt speglad i norska ortnamns etablering, förändringar och anpassning till skotsk onomastik på Orknöarna, tillämpningsmöjligheter vid datamaskinell bearbetning av mycket stora mängder person-*

namnsmaterial, förändringar av norskt förnamnsskick under 1900-talet, framväxten av norska släktnamn och slutligen metoder och möjligheter kring skeppsnamnforskning är ämnena för de övriga föredragen, som åhördes och diskuterades av de cirka 75 konferensdeltagarna. G.H.

Marianne Blomqvist, Svenska ortnamn i Estland med estniska motsvarigheter. 175 s., Helsingfors 2000 (Svenska folkskolans vänner). (Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner 158.) ISBN 951-9087-53-2. ISSN 1456-8233. I överskådlig och lättillgänglig populär form ges här en allmänintressant introduktion till estlandssvenskt ortnamnsskick och därmed också till den estlandssvenska kulturen. Den behändiga bokens — eller med författarens ord: guidens — text redovisas i fyra likalydande versioner: på svenska, estniska, finska och engelska, illustrerad med kartor och foton i svartvitt. Sist förtecknas gemensamt källor, informanter, litteratur för den som vill gå vidare, ett namnregister över svenska, estniska, finska, tyska respektive ryska namnformer, och slutligen reproduceras fyra kulturhistoriska kartuppslag med de estlandssvenska bosättningsområdena: 1. "Nuckö socken", 2. "Ormsö", 3. "Dagö" och 4. Kustbygden "Från Neve till Packerort" inklusive Lilla och Stora Rågö. Boken riktar sig till såväl resenärer i området som till media och envar kulturhistoriskt intresserad. G.H.

Eva Brylla (red.), Namnlängdsboken. Historien bakom namnen i almanackan. 4 + 155 s., Stockholm 2000 (Norstedts Ordbok). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 83.) ISBN 7227-204-X. Vetenskapsakademiens almanacksprivilegium upphörde 1972 och viss oreda drabbade namnsdagsfirandet. Därför införs en ny namnlängd 2001, förvaltd av Namnlängdskommittén, som representerar Svenska Akademien, Vetenskapsakademien, Vitterhetsakademien och Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI). Den nya längden har sammanställts av ett utskott bestående av Sture Allén och Bo Svensén (Svenska Akademien), Eva Brylla (SOFI), Gustaf Edström och Lotten Wesslén (almanacksförlagen) och Birgitta Lindgren (Svenska språknämnden) samt folkminnesforskaren Bengt af Klintberg. Utskottsledamöterna redogör i boken för almanacksutgåvornas namnlängder, från medeltidens helgonkalendrar till Vetenskapsakademiens namnlängd 1901, "trenamnlängden" 1986 och "tvånamnlängden" 1993, vidare för namnlängder i andra länder, för kyrkans och folktraditionens roll och för svenskt namnsdagsfirande sedan 1700-talet.

Namnens datumplaceringar genom tiderna redovisas, almanacksnamnen 1986, 1993 och 2001 jämförs datumvis och alfabetiskt i tabellform, likaså den nya namnlängdens 615 namn (302 kvinnonamn och 313 mansnamn). De 100 vanligaste tilltalsnamnen för flickor respektive pojkar 1999 rangordnas. Ett av bokens huvudsyften är att ge vägledning vid namnval. Den presenterar följaktligen almanacksnamnen, men utan namnetymologier, som den intresserade får söka i referenslitteraturen eller hos namnarkiven.

G.H.

Katharina Leibring, Sommargås och Stjärnberg. Studier i svenska nötkreatursnamn. 542 s., Uppsala (Swedish Science Press). (Acta Academiæ Regiæ Gustavi Adolphi 69.) ISBN 91-85352-35-7. ISSN 0065-0897. De båda buonymerna (nötkreatursnamnen) i avhandlingens titel exemplifierar några av 1700-talets vanligaste formkategorier i ett tidstypiskt, tvåledat, nordskandinaviskt buonomastikon (nötkreatursnamnens del av namnförrådet): konamnet *Sommargås* och oxnamnet *Stjärnberg*. Den infallsrika avhandlingen lägger en mycket bred och gedigen grund för framtida svensk terionymi (djurnamnsforskning) över huvud taget. Efter inledande presentation av undersökningens syften, disposition, material, terminologi, namnteoretiska avgränsningar och en övergripande forskningsöversikt följer den första huvuddelen: studiet av nötkreatursnamnen i Värmland 1737–1842, sådana de avspeglas i en serie excerperade bouppteckningar från tre valda undersökningsområden (häradar). Namnen sätts in i sitt språkliga (bl.a. dialektgeografiska), agrarhistoriska och kulturgeografiska sammanhang, regionala och kronologiska skikt analyseras, bouppteckningarna granskas källkritiskt, varpå det omfattande namnmaterialet lemmatiseras och redovisas i alfabetiskt uppställda artiklar över namn och namnelement. Presentationen följs av frekvens- och ledanalyser, studier av ortografiska och dilektala drag i namnstoffet, morfologiska, namnsemantiska och socioonomastiska belysningar. Den andra huvuddelen av undersökningen avser nötkreatursnamnen under 1900-talet, dels kreatursavelns och stambokföringens inflytande på namnskicket under perioden fram till andra världskriget, dels den omvälvande och snabba utvecklingen därefter i skuggan av jordbruksrationaliseringarna i det postindustriella samhället. Avslutningsvis skisserar författaren behoven av framtida forskning inom såväl buonomastik som övergripande terionomastik.

G.H.

Eva Nyman, *Nordiska ortnamn på -und*. 631 s., Uppsala 2000 (Swedish Science Press). (*Acta Academiæ Regiæ Gustavi Adolphi* 70.) (*Studier till en svensk ortnamnsatlas* 16.) ISBN 91-85352-36-5. ISSN 0065-0897. Denna avhandling är inte bara en gedigen klassisk undersökning av ett av våra ålderdomligaste och därmed mera svårgripbara nordiska ortnamnselement, den är också en välgörande försiktigt resonerande och handfast brygga över ortnamnstolkningarnas gungflyn, över de äldre suffixavledningarnas hala klippor och stilla och strömmande vatten, från förgermansk, indoeuropeisk tid, till de yngre nordiska sammansättningarnas och sam- och särspråkliga mönsternamn bildningarnas inte mindre spännande onomastiska miljöer. Bokens första del ger en bred forskningshistorik kring undersökningsmaterialets tre huvudbestånd: denominativa och deverbativa bildningar på *-und* (inklusive debatten kring Krahes teorier om en forneuropeisk hydronymi) samt sammansättningar med en senare led *-und-*, följt av typologiska granskningar av de aktuella avledningssuffixens och ordelementens förekomst och funktioner i namn och icke-propriella ord, ställda mot den indoeuropeiska och germanska bakgrunden. Därpå redovisas det nordiska namnstoffets böjning, utbredning och ålder, avrundat med sammanfattningar och utblickar (plus en Zusammenfassung, som är en utförligare pendang till avhandlingens Abstract på titelbladets baksida). I bokens andra del redovisas på de drygt 400 följande sidorna en etymologisk granskning av de nordiska *-und*-namnen, i alfabetiskt uppställda namnartiklar med för analysen behövliga uttalsuppgifter och äldre skriftbeleg och med utförliga resonemang kring tolkningsdiskussionen i den namnvetenskapliga litteraturen, ofta med egna förslag och ställningstaganden, rikligt illustrerat med kartskisser och foton. Den avslutande käll- och litteraturförteckningen upptar ett 40-tal sidor, följd av ett register över bl.a. de cirka 150 säkerställda *-und*-namnen. De fyra avslutande översiktskartorna visar utbredningen av de nordiska denominativt respektive deverbativt bildade namnen, namn bildade med vattenbetecknande **-unde(r)* och nordiska avledda *-und*-namn.

G.H.

Skånes ortnamn. Ser. A. Bebyggelsenamn. Del 4. Frosta härad. Av Göran Hallberg. 415 s., Lund 2000 (Språk- och folkminnesinstitutet. Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund). ISBN 91-7229-007-2. ISSN 0284-2416. I serien Skånes ortnamn är detta det hittills nionde bandet. Först i raden utgavs 1958 (Albo härad), det hittills senaste bandet utkom 1991 (Bara härad). Nu har alltså delen om Frosta härad kommit med Göran Hallberg som

författare. På vanligt sätt redovisas de behandlade namnens dialektuttal, därefter mycket omsorgsfullt äldre skrivningar, varefter härledningen diskuteras. Den sistnämnda är mestadels rätt kortfattad, men känns ändå fullt tillräcklig. Hemmansdelarnas och lägenheternas namn tas också upp, varför det blir ett betydande antal namn som penetreras; ortnamnsregistret är på hela 30 sidor i trespalt, dessutom finns ett tätttryckt efterledsregister om cirka 15 sidor. Inledningsvis behandlas häradsnamnet, vilket synes vara oklart trots åtskilliga tolkningsförsök, men kan höra ihop med mansnamnet *Frosti*. Minst lika oklart är det endast en gång belagda alternativnamnet här till, *Dapræheret* (1231). Författaren diskuterar insiktsfullt och försiktigt olika tolkningar av de många namnen i de 22 aktuella socknarna, och ställer också tolkningar mot varandra, såsom vid *Kvarröd*, *Landeröd* (s. 70) och *Köinge* (s. 187 f.). Vid *Gårdstånga* (s. 102 f.) hade författaren med fördel i artikeln kunnat inarbeta de i sammanhanget relevanta uppgifter som tydligen finns i Bertil Wedmarks opublicerade licentiatavhandling (1961). Vissa utredningar hade nog kunnat byggas ut, t.ex. rörande *Norrto*, där författaren i slutet av artikeln öppnar för möjligheten av anknytning till ett med *tad(a)* 'gödsel' besläktat substantiv "avseende visst slag av fuktig eller övergödslad terräng" (s. 245). Även vid *Kvesarum* (s. 320) hade kanske ställningstagandena kunnat göras tydligare. Med detta band kan ytterligare en gediget genomarbetad del i serien *Skånes ortnamn* fogas till de tidigare. L.-E.E.

Åse Wetås, Namneskiftet Kristiania – Oslo. 242 s., Oslo (Novus forlag). ISBN 82-7099-325-5. Författarens "hovudfagsoppgåva" i nordiska språk, här i lätt reviderad version, beskriver den process som föregick beslutet om namnskifte per den 1 januari 1925 från *Kristiania* (äldre *Christiania*) till *Oslo*, i litteraturen beskriven som okomplicerad och problemfri. Skiftet har inte föranlett någon grundlig namnvetenskaplig analys förrän nu. Genom studier av insändare i dagspressen, de politiska organens stenografiska protokoll och beslutshandlingar, samt de tongivande aktörernas argument i debattartiklar och vetenskapliga publikationer, visar författaren hur komplicerad, utdragen och stundtals infekterad debatten i verkligheten var. Efter Oslos brand 1624 uppfördes en ny stad väster om Akersälven, på kung Kristian IV:s befallning kallad *Christiania*. Öppen kritik mot detta tidigare namnskifte publicerades på 1850-talet. En återgång till namnet *Oslo* föreslogs i en anonym inlägga av Ivar Aasen 1866. Först i samband med de allmänna strävandena efter en "opnorskning" av ortnamnen kring sekelskiftet 1900 ställdes förslaget på dagordningen i

Kristiania kommun och senare i Stortinget. I den allt intensivare namnvårdsstriden anfördes språkvetenskapliga och folketymologiska tolkningar för och emot namnet *Oslo*. Åsikterna växlade om vad namnen *Kristiania* respektive *Oslo* egentligen denoterade, om vilket av namnen som var mest stötande eller tilltalande i tal och skrift, om vilka positiva eller negativa konnotationer namnen ansågs medföra. De tyngsta och avgörande argumenten tycks dock ha samband med unionsupplösningen, den nyvaknade nationalismen, vad som var danskt eller norskt, förenligt med bokmål eller landsmål. Namnstriden politiserades mot bakgrunden av gamla motsättningar mellan huvudstaden Kristianias konservativa, mera dansk- och bokmålsvänliga borgerskap, och den norska landsbygdsbefolkningens fornärvda, folkligt förankrade kultur. Inte minst betydelsefull för ärendets avgörande i Stortinget blev polariseringen av namnstriden mellan borgerskapet i "det nya" Kristiania och arbetarklassen i "det gamla" Oslo.

G.H.

Författarna

- Abram, Christopher*, MPhil, Robinson College, Cambridge, CB3 9AN, United Kingdom
- Bagerius, Henric*, fil.mag., Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk, Box 527, SE-751 20 Uppsala, Sverige
- Berger, Alan J.*, Attorney At Law, 836 W. Ancona St., Chicago, IL 60622, USA
- Edlund, Lars-Erik*, professor, Umeå universitet, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, SE-901 87 Umeå, Sverige
- Goblirsch, Kurt G.*, Associate Professor of German, Linguistics Graduate Director, University of South Carolina, Columbia, SC 29208, USA
- Hallberg, Göran*, docent, arkivchef, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, Helgonabacken 14, SE-223 62 Lund, Sverige
- Hansen, Finn*, lektor, Det Arnamagnæanske Institut, Københavns Universitet, Njalsgade 76, DK-2300 København S, Danmark
- Holl, Alfred*, Professor Dr., Georg-Simon-Ohm-Fachhochschule, Fachbereich Informatik, Kesslerplatz 12, DE-90489 Nürnberg, Deutschland
- Josefsson, Gunlög*, universitetslektor, Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, SE-223 62 Lund, Sverige
- Kroesen, Riti*, Dr., Apollolaan 428, 2324 CE Leiden, Holland
- Lozzi Gallo, Lorenzo*, dottorando, Dipartimento di Linguistica, Università di Roma 3, via Ostiense 236, IT-00144 Roma, Italia
- Platzack, Christer*, professor, Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, SE-223 62 Lund, Sverige
- Söderberg, Barbro*, professor em., Stockholms universitet, Institutionen för nordiska språk, SE-106 91 Stockholm, Sverige
- Trosterud, Trond*, amanuensis, Universitetet i Tromsø, Det humanistiske fakultet, NO-9037 Tromsø, Noreg
- Wollin, Lars*, professor, Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk, Box 527, SE-751 20 Uppsala, Sverige